BIBLIOTHECA FABULARUM ROMANENSIUM
ET OPERUM PRAECLARORUM

IUDAS OBSCURUS

THOMAS HARDY

LATINE REDDIDIT BENIAMINUS MARTINUS

IUDAS OBSCURUS

BIBLIOTHECA MUNDI LATINA

THOMAS HARDY

IUDAS OBSCURUS

LATINE REDDIDIT
BENIAMINUS MARTINUS

Littera occidit.

DE HAC EDITIONE

Thomas Hardy · Iudas Obscurus

Ex Anglico in Latinum convertit Beniaminus Martinus.

Opus Anglicum primum editum anno MDCCCXCV.

BIBLIOTHECA MUNDI LATINA ·

INDEX CAPITUM

PARS PRIMA — Marygreen 1

CAPUT PRIMUM 1
CAPUT SECUNDUM 5
CAPUT TERTIUM 12
CAPUT QUARTUM 19
CAPUT QUINTUM 25
CAPUT SEXTUM 30
CAPUT SEPTIMUM 37
CAPUT OCTAVUM 45
CAPUT NONUM 51
CAPUT DECIMUM 57
CAPUT UNDECIMUM 63

PARS SECUNDA — Christminsterium 69

CAPUT PRIMUM 69
CAPUT SECUNDUM 76
CAPUT TERTIUM 84
CAPUT QUARTUM 90
CAPUT QUINTUM 98
CAPUT SEXTUM 103
CAPUT SEPTIMUM 112

PARS TERTIA — Melchesterium 119

CAPUT PRIMUM 119
CAPUT SECUNDUM 127
CAPUT TERTIUM 131
CAPUT QUARTUM 137
CAPUT QUINTUM 146
CAPUT SEXTUM 152
CAPUT SEPTIMUM 161
CAPUT OCTAVUM 168
CAPUT NONUM 177
CAPUT DECIMUM 186

PARS QUARTA — Shastonia 191

CAPUT PRIMUM 191
CAPUT SECUNDUM 200

CAPUT TERTIUM.....209
CAPUT QUARTUM.....219
CAPUT QUINTUM.....229
CAPUT SEXTUM.....239

PARS QUINTA — Aldbrickhamium et alibi.....247

CAPUT PRIMUM.....247
CAPUT SECUNDUM.....253
CAPUT TERTIUM.....262
CAPUT QUARTUM.....271
CAPUT QUINTUM.....280
CAPUT SEXTUM.....289
CAPUT SEPTIMUM.....300
CAPUT OCTAVUM.....306

PARS SEXTA — Christminsterium iterum.....313

CAPUT PRIMUM.....313
CAPUT SECUNDUM.....323
CAPUT TERTIUM.....332
CAPUT QUARTUM.....345
CAPUT QUINTUM.....352
CAPUT SEXTUM.....360
CAPUT SEPTIMUM.....367
CAPUT OCTAVUM.....374
CAPUT NONUM.....381
CAPUT DECIMUM.....388
CAPUT UNDECIMUM.....392

PRAEFATIO AUCTORIS

Historia huius fabulae, cuius editio ea forma qua nunc exstat necessariis publicationis per fasciculos condicionibus diu retardata est, breviter haec est. Argumentum anno MDCCCXC primum adumbravi, ex adnotationibus quas ab anno MDCCCLXXXVII deinceps feceram; nonnulla autem ex iis quae narravi mihi suggessit mors cuiusdam mulieris illo priore anno obita.

Loca in quibus res aguntur mense Octobri anni MDCCCXCII iterum adii; narrationis summam eodem anno et vere anni MDCCCXCIII conscripsi, deinde ab Augusto eiusdem anni usque in annum proximum opus universum fusius elaboravi. Id, paucis capitibus exceptis, ante finem anni MDCCCXCIV in editoris manus pervenerat. Exeunte Novembri eiusdem anni in commentariis qui Harper's Magazine inscribuntur fabula per partes edi coepta est, atque deinde singulis mensibus continuata.

Sed, quemadmodum in fabula cui titulus Tess of the d'Urbervilles acciderat, ita haec quoque, dum in commentariis ederetur, variis de causis aliqua ex parte contracta mutataque est; haec autem editio prima est in qua opus integrum, quale ab initio conscripseram, in lucem prodit. Cum praeterea de titulo mature constituendo difficile esset iudicium facere, fabula interim sub nomine ad tempus delecto prodierat—duobus etiam titulis altero post alterum usurpatis. Nomen quod nunc postremoque retinetur, omnibus perpensis aptissimum visum, inter prima fuit quae mihi in mentem venerant.

Cum haec fabula ab homine ad viros feminasque aetate iam maturas scripta sit, atque sine affectatione ostendere conetur sollicitudines et aestus animi, ludibria et calamitates, quae ardentissimam quam homines noverunt cupiditatem consequi possint, simulque sine verborum ambagibus demonstrare quam miserum exitum habeant spes numquam expletae, non video quid in ea tractandi ratione merito reprehendi possit.

Sicut priora huius calami opera, ita Iudas Obscurus nihil aliud est quam conatus quo variis rerum speciebus sive animi mei impressionibus formam quandam et cohaerentiam dare studui; utrum illa inter se conveniant an discrepent, utrum permaneant an brevi praetereant, non inter res praecipui momenti habui.

T. H.

Mense Augusto anni MDCCCXCV.

PARS PRIMA

Apud Marygreen

E libro Esdrae III, 4, 26–27, 32

> Et multi dementes facti sunt propter suas uxores, et servi facti sunt propter illas. Et multi perierunt et iugulati sunt et peccaverunt propter mulieres. … O viri, cur non fortiores sunt mulieres quae ista agunt?

CAPUT PRIMUM

Ludi magister e vico discedebat, omnibusque eius discessus molestus videbatur. Molitor Cresscombae habitans plaustrum parvum album, arcuato tegmine tectum, equumque ei commodaverat, quo supellectilem ad urbem quam petebat, viginti fere milia passuum distantem, deveheret. Neque enim ad magistri supellectilem vehiculo ampliore opus erat.

Partem enim supellectilis scholae curatores comparaverant; praeter arcam libris repletam nihil magister possidebat quod aegre moveretur nisi instrumentum musicum domesticum, quod pianoforte vocant. Id sub hasta emerat eo anno quo musicam instrumentis canendam discere statuerat. Sed, cum illius studii ardor deferbuisset, nullam umquam pulsandi peritiam adeptus erat; res autem quam emerat ex eo tempore, quotiens sedem mutabat, gravis ei molestia fuerat.

Rector ecclesiae toto illo die domo abierat, quippe qui mutationes coram aspicere gravaretur. Non ante vesperum redire in animo habebat, cum novus ludi magister iam advenisset sedemque occupavisset, atque omnia rursus quieta et composita essent.

Faber ferrarius, praedii vilicus, ipseque magister in exedra ante instrumentum stabant, incerti quid consilii caperent. Dixerat enim magister, etiamsi illud in plaustrum imponere posset, nescire se quo loco Christminsterii instrumentum illuc delatum collocaret, cum initio tantum in aedibus ad tempus conductis habitaturus esset.

Tum puer undecim annos natus, qui ad sarcinas colligendas componendasque sedulo opem tulerat, ad viros accessit; dumque illi menta manibus perfricarent, loqui ausus est, ipso tamen vocis suae sono erubescens:

«Amita mea magnum habet horreum ubi ligna reponit. Ibi fortasse hoc instrumentum servari potest, donec tibi certam sedem inveneris, domine.»

«Praeclare excogitatum!» inquit faber ferrarius.

Placuit aliquot viros ad amitam pueri mittere, mulierem iam aetate provectam innuptamque, eiusdem vici incolam, qui rogarent num instrumentum apud se servare vellet, donec Phillotsonius illud arcesseret. Faber igitur et vilicus abierunt ut locum inspicerent et viderent num instrumentum ibi reponi posset. Puer et magister soli relicti sunt.

«Num doles, Iuda, quod discedo?» benigne quaesivit magister.

Lacrimae puero in oculis obortae sunt; non enim inter discipulos erat qui interdiu scholam frequentabant, quibus diuturna cum magistro familiaritas omnem paene admirationem sustulerat. Ipse scholam vespertinam tantum, nec nisi dum hic magister ibi docebat, frequentaverat. Ceteri autem discipuli, si verum dicendum est, illo tempore procul stabant, velut discipuli quidam olim in historia memorati, neque ultro operam suam polliceri cupiebant.

Puer librum, quem manu tenebat, a Phillotsonio abeunte dono acceptum, haesitans aperuit, et se quoque dolere confessus est.

«Mihi quoque discessus gravis est», inquit Phillotsonius.

«Cur igitur abis, domine?» rogavit puer.

«Ah, longa ista narratio esset. Cur discedam, Iuda, nunc non intellegas; fortasse cum adoleveris intelleges.»

«At ego iam nunc me intellegere posse arbitror, domine.»

«Age igitur; sed cave ne haec passim narres. Scisne quid sit universitas litterarum, quidve sit gradus quem ea confert? Is quasi tessera quaedam est, sine qua nemo in arte docendi quicquam assequi potest. Hoc mihi propositum est, vel, si mavis, somnium: ut gradum in universitate adipiscar, deinde sacris ordinibus initier. Si Christminsterii aut in eius vicinia habitem, in ipso quasi studiorum capite versabor; atque, si consilium meum omnino perfici potest, multo maiorem ibi consilii exsequendi facultatem me habiturum esse censeo quam si alibi degerem.»

Interea faber cum vilico rediit. Vetulae Fauliae horreum lignarium siccum erat et ad instrumentum recipiendum egregie idoneum; ipsa quoque libenter ei locum ibi concedere videbatur. Itaque instrumentum in schola usque ad

vesperum relinquere placuit, quo tempore plures ad illud transferendum praesto essent; magister autem postremo oculos per conclave circumtulit.

Iudas res quasdam leviores in plaustrum imponere adiuvit; horaque nona matutina Phillotsonius iuxta arcam librorum ceteraque impedimenta in vehiculum ascendit amicisque valedixit.

«Tui non obliviscar, Iuda», inquit subridens, cum plaustrum moveri coepisset. «Probus esto, memento; animalibus avibusque benignus esto, et lege quantum poteris. Quod si quando Christminsterium veneris, cura ut me ob veterem nostram notitiam requiras.»

Plaustrum stridens per gramineam vici aream transiit atque post aedium rectoris angulum e conspectu abiit. Puer ad puteum haustorium in margine prati rediit, ubi situlas reliquerat cum ad patronum magistrumque suum in sarcinis imponendis adiuvandum ivisset.

Iam labrum ei tremebat. Cum putei operculum aperuisset atque situlam demittere pararet, paulisper constitit, fronte brachiisque compagi ligneae innixus. Vultus ei immotus intentusque erat, qualem habere solet puer cogitabundus, qui vitae aculeos maturius quam par est senserit.

Puteus quem intuebatur non minus antiquus erat quam vicus ipse; ex eo autem loco in quo puer stabat tamquam longus specus rotundus apparebat, in cuius imo, centum fere pedibus infra, tremula aqua nitentem orbem ostendebat.

In superiore putei parte viridis muscus parietes velut veste obduxerat; propius etiam ad oram filix crescebat, quam linguam cervinam appellant.

Tum puer voce paulo nimis scaenica, qualem pueri ad res fingendas proclives interdum adhibent, secum dixit magistrum multis iam vicibus eiusmodi matutino tempore e puteo illo aquam hausisse, nec umquam posthac inde hausturum esse.

«Saepe eum vidi», inquit secum, «cum aquam hauriendo fessus esset, in puteum, sicut ego nunc, despicere atque paulisper quiescere, priusquam situlas domum portaret. Sed nimis ingeniosus erat quam ut hic diutius maneret—in tam parvo tamque somniculoso vico!»

Ex eius oculo lacrima in putei profundum decidit. Levis nebula mane terras obtexerat, halitusque pueri velut densior nebula per aerem immotum et gravem explicabatur. Cogitationes eius subito clamore interruptae sunt:

«Heus tu! Affer tandem aquam, ignavissime furcifer!»

Anus quaedam clamaverat, quae e domuncula haud procul distante, viridi culmo tecta, ad horti portam processerat.

Puer confestim manu significavit se obtemperaturum esse; tum aquam, haud parvo pro exiguitate corporis labore, ex puteo hausit, situlam magnam ad oram sustulit atque in duas minores, quas secum attulerat, exinanivit. Paulo deinde tempore ad spiritum recipiendum moratus, situlas sustulit et per gramen frigidum atque umore madidum profectus est. Ibi puteus stabat, medio fere vico, vel potius viculo.

Viculus ille non minus vetustus quam exiguus videbatur; iacebat in sinu tractus editioris leniter undulantis, qui collibus Vessexiae septentrionalis adiacebat.

Quamvis autem tam vetustus esset, solus fortasse putei specus, ex omnibus quae ex pristino loci habitu supererant, prorsus immutatus manserat. Multae enim domus culmo tectae, fenestris e tectis eminentibus instructae, proximis annis dirutae erant; multae quoque arbores quae in communi prato steterant succisae.

In primis vetus illa ecclesia, dorso quasi gibbo, turricula lignea atque tecto insolito modo in omnes partes devexo insignis, funditus sublata erat. Eius lapides partim in minutas partes confracti atque in cumulos lapillorum in via congesti, partim in muros suilium, subsellia hortorum, saxa saepibus tutandis apposita et artificiosas lapidum congeries inter florum areolas dispositas conversi erant.

Eius loco nova aedes excelsa, Gothico more ad Germanorum exempla exstructa, Anglorum oculis insolita, in novo solo erecta erat. Id curaverat quidam veterum monumentorum eversor, qui eodem die Londinio advenerat atque eo redierat.

Locum autem, ubi tam diu templum Deo Christianorum dicatum steterat, nulla iam nota indicabat in aequo et viridi prato quod ab immemorabili aetate sepulcretum fuerat. Sepulcra deleta cruciculae e ferro fuso factae commemorabant; singulae novem denariis Anglicis venibant, easque quinque annos duraturas esse venditores pollicebantur.

CAPUT SECUNDUM

Quamvis Iuda Faulius corpore gracili esset, duas situlas aquae ad summum plenas uno tenore ad casam pertulit. Supra ostium affixa erat tabella exigua oblonga, caeruleo colore picta; in ea litteris luteis scriptum erat: «Drusilla Faulia, pistrix.» In fenestra, cuius exigua vitra plumbo inter se iungebantur (erat enim haec ex paucis domibus antiquis quae supererant), quinque ampullae vitreae bellariis refertae et tria liba in patella salicum imaginibus distincta conspiciebantur.

Dum in postica aedium parte aquam e situlis effundebat, voces ex interiore domo audiebat: patris amita, Drusilla illa cuius nomen in tabella scriptum erat, cum quibusdam vici incolis alacriter colloquebatur. Hi, cum ludi magistrum proficiscentem vidissent, quae eo die accidissent repetebant ac de rebus eius futuris coniecturas faciebant.

«Quisnam hic est?» quaesivit quaedam, quae inter ceteras huic vico minus adsueta erat, cum puer introisset.

«Non iniuria rogas, domina Williams. Hic fratris mei nepos est; postremum cum huc venisti nondum aderat.» Quae haec respondebat mulier procera macilentaque erat, quae iam diu in eodem vico habitaverat; de rebus vel levissimis tamquam de calamitatibus loqui solebat, atque ex sermone suo nunc huic, nunc illi aliquid impertiebat. «E Mellstock, vico in Vessexia meridionali sito, huc venit anno fere abhinc—quod ei quidem male cessit, Belinda,» inquit ad dextram versa; «ibi pater eius degebat, quem repentinus tremor, mortiferi morbi index, invasit, ita ut biduo interiret, sicut ipsa nosti, Carolina,» addidit ad sinistram conversa. «Utinam Deus omnipotens te quoque cum patre matreque abstulisset, miselle puer, qui nemini usui es! Sed apud me manebit, donec quid de illo statuendum sit videro; interim sinere cogor ut, quantum potest, aliquid mercedis sibi comparet. Nunc in agris Trouthami coloni aves abigit. Ita saltem nihil mali molitur. Cur avertis te, Iuda?» perrexit, cum puer, qui omnium obtutus quasi colaphos in facie sentiebat, se subduxisset.

Lavatrix quaedam eiusdem vici respondit Fauliam fortasse haud inconsulte agere, quam alii appellatione innuptis, alii matronis propria, nullo discrimine, salutabant, quod puerum secum haberet: «Qui te solam

comitetur, aquam comportet, noctu fenestrarum valvas claudat et in panibus coquendis aliquid adiuvet.»

De eo tamen Faulia dubitabat. … «Cur non effecisti ut ludi magister te secum Christminsterium duceret atque in litteris institueret?» perrexit, fronte quasi iocose contracta. «Meliorem profecto discipulum sumere non poterat. Iste puer librorum studio insanit; idem studium nostro generi haud alienum est. Eadem mente esse consobrinam eius Sue audio; sed illam iam multis annis non vidi, quamquam hic, intra hos quattuor parietes, nata est. Neptis mea eiusque maritus, postquam matrimonium contraxerunt, annum et amplius domo propria caruerunt; tum demum unam nacti sunt, quam tenuerunt usque ad — sed haec omittamus. Iuda mi, cave umquam uxorem ducas. Fauliis iam matrimonium contrahere non expedit. Illa, unica eorum filia, mihi pro filia erat, Belinda, donec illud inter parentes discidium ortum est! Eheu, tam parvam puellam tantos rerum casus expertam esse!»

Iudas, cum omnium oculos iterum in se conversos videret, in pistrinum se recepit ibique libum ad ientaculum sibi repositum comedit. Iam tempus quo ab opere vacare licuerat praeterierat; itaque saepem post hortum transgressus semitam septentriones versus secutus est, donec ad latam quandam ac solitariam depressuram in regione undique edita pervenit, frumento consitam. In hac immensa velut concha Trouthamo colono operam praestabat; in medium igitur campum descendit.

Fuscus ager undique ad caelum assurgere videbatur, atque paulatim in nebula evanescebat, quae ipsam extremam terrarum lineam occultans solitudinem augebat. In tam aequabili rerum specie nihil eminebat praeter struem frumenti superiore anno collecti in media terra arabili positam, corvos ad eius adventum in auras evolantes et semitam per novale transversam, qua ipse venerat: quis ea nunc uteretur vix sciebat, quamquam olim multi ex maioribus eius iam mortuis eadem incesserant.

«Quam foedus hic locus est!» secum mussitavit.

Recentes occae ductus per agrum porrigebantur, velut nervi paralleli in novo panno crasso contexti; ex quo totus campus vilem quandam speciem soli ad utilitatem tantum conversi accipiebat, ut omnis varietatis expers videretur nec ullam nisi paucorum mensium memoriam retineret. Atqui singulis glaebis lapidibusque satis superque veterum rerum memoria inhaerebat: quasi resonabant carmina priscorum messium temporum, hominum colloquia et fortium laborum strepitus. Vix ulla erat terrae particula quae non aliquando laborem, laetitiam, iocos petulantes, rixas, lassitudinem vidisset. In singulis

fere agri passibus spicilegarum catervae olim in sole consederant. Ibi inter metendum atque messem comportandam pactae erant nuptiae, ex quibus vicinus pagus novis incolis auctus erat.

Sub saepibus, quibus ager a nemore procul sito dividebatur, puellae se amatoribus tradiderant, qui iam proxima messe ne respicere quidem ad eas dignarentur; in eo autem vetere segetum campo multi viri feminis fidem amoris dederant, quarum voces, postquam promissa in vicina ecclesia nuptiis expleverant, proximo iam sementis tempore trementes audiebant. Sed haec neque Iudas neque circumvolantes corvi secum reputabant. Utrisque solitarius ille locus videbatur: puero ager tantum ubi laboraret, avibus horreum unde cibum peterent.

Puer sub strue frumenti supra dicta constitit crepitaculumque quod manu tenebat crebro vehementerque concussit. Quotiens id concrepuerat, corvi terram rostro fodere desinebant; tum alis lente remigantes, quae velut politae armorum laminae ad femora aptatae fulgebant, evolabant; mox in orbem revoluti puerum cautis oculis observabant atque, quasi verecundius se gerentes, paulo longius ab eo ad pascendum descendebant.

Usque adeo crepitaculum agitavit ut bracchium ei doleret; tandem avium cupiditates identidem frustratas miserari coepit. Videbantur enim, non secus atque ipse, in mundo vivere qui eas nollet. Cur igitur abigeret? Magis magisque amicos quosdam mites et quasi clientes sibi videbatur conspicere, qui ab eo cibum exspectarent: hos solos sibi amicos vel tantillum benevolos vindicare poterat, cum amita saepe dixisset se nihil de eo curare. Desiit igitur sonitum facere, et aves rursus in terram consederunt.

«O miselli, quam mihi cari estis!» clara voce inquit Iudas. «Prandium habebitis; habebitis sane! Satis frumenti nobis omnibus est. Potest Trouthamus colonus aliquid vobis concedere. Edite igitur, aviculae meae, et bene saturamini!»

Manserunt igitur corvi atque ederunt, velut maculae atramenti per solum nucis colore fuscum sparsae; Iudas autem libenter spectabat quam avide vescerentur. Quasi arcano quodam misericordiae filo puer avibus consociabatur. Avium enim vita, quamvis humilis atque misera, ipsius vitae mirum in modum similis videbatur.

Crepitaculum iam procul abiecerat, tamquam instrumentum humile atque sordidum, quod et avibus et sibi, earum amico, iniuriam faceret. Subito acrem in nates ictum sensit, mox ingentem crepitum audivit; quo stupens intellexit ipsum crepitaculum in se adhibitum esse. Eodem tempore aves et

Iudas exsiluerunt; atque puer attonitis oculis ipsum colonum, ipsum magnum Trouthamum, vidit, qui facie rubra puero toto corpore trementi imminebat, crepitaculum manu vibrans.

«Sicine, adulescens? 'Edite, aviculae meae,' inquis? 'Edite, aviculae,' scilicet! Ego vero tibi ita nates percutiam, ut non tam cito denuo aviculas ad edendum horteris! Et apud ludi magistrum otiosus morabaris, cum huc venire deberes, nonne? Sic igitur sex denariolos in singulos dies mereris, ut corvos a meo frumento arceas!»

Haec cum iratus in aures Iudae vociferaretur, Trouthamus sinistra manu sinistram pueri manum prehendit atque eum, bracchio quantum poterat extento, circum se rotare coepit; simul plana parte ipsius pueri crepitaculi iterum iterumque nates eius percutiebat, ita ut totus ager verberum sonitu resonaret: singulis enim conversionibus semel aut bis eum caedebat.

«Noli, domine, quaeso, noli!» clamabat puer in orbem raptatus, tam inops auxilii quam piscis hamo captus qui pendulus in terram iactatur; videbat enim collem, frumenti struem, nemus, semitam, corvos incredibili quadam vertigine circum se volvi. «Ego — ego, domine — tantum hoc volui — multum frumenti in agro esse — vidi cum sereretur — aves paulum ad prandium sumere posse — te nihil amissurum, domine — et Phillotsonium mihi dixisse ut avibus benignus essem — o, o, o!»

Haec simplex et vera excusatio colonum magis etiam exasperasse videbatur quam si puer constanter negavisset quicquam tale se dixisse. Itaque pergebat puerum circumactum verberare; crepitaculi sonus per totum campum et usque ad operarios longe distantes perveniebat, qui inde Iudam summo studio munere suo fungi arbitrabantur; resonabat etiam e turri novae ecclesiae, paulo ultra nebulam positae, ad quam exstruendam Trouthamus haud exiguam pecuniam contulerat, quo suum in Deum atque homines amorem testaretur.

Tandem Trouthamus caedendo fatigatus puerum trementem in pedes restituit, nummum e sinu protulit sex denariolos valentem atque ei pro mercede diei dedit; tum eum domum abire iussit, monuitque ne se posthac in ullo ex illis agris conspici sineret.

Iudas extra bracchii eius iactum prosiluit et semitam flens ingressus est: neque tamen ob dolorem flebat, quamquam is satis acer erat; neque quod vitium in ipsa terrenarum rerum ratione animadvertisset, qua quod avibus Dei proderat hortulano Dei nocebat; sed quod terribili ignominiae sensu premebatur. Nondum annum in ea paroecia vixerat, et iam sibi plane dedecori

fuisse videbatur; metuebatque ne amitae suae per totam vitam oneri futurus esset.

Hac cura animum premente noluit per vicum omnibus spectantibus domum redire; itaque longiore itinere, post saepem altam et per pratum, contendit. Ibi complures decenas lumbricorum conspexit, binos inter se coniunctos, quorum corporum dimidiae partes e terra prolapsae in humida eius superficie iacebant, ut tali caelo tali anni tempore fieri solet. Neque poterat solito gradu procedere quin singulis paene vestigiis aliquos obtereret.

Quamquam a Trouthamo modo ipse laesus erat, tam mitis animi puer erat ut nulli rei viventi dolorem inferre posset. Numquam nidum cum pullis domum rettulerat quin magnam noctis partem maerens pervigilaret, saepeque postridie mane nidum pullosque in pristinum locum restitueret. Vix ferre poterat ut arbores caederentur aut ramis privarentur, quod eas quoque dolere sibi fingebat; praesertim si sero putarentur, cum succus iam per eas flueret ac velut sanguis ex vulneribus largiter manaret, etiam in prima pueritia vero dolore afficiebatur.

Haec animi mollities, si ita vocanda est, significabat eum in eo hominum genere numerandum esse quod multum doloris ferre natum est, priusquam, demisso tandem vitae supervacuae aulaeo, nuntietur omnia ipsi rursus bene esse. Itaque inter lumbricos summis pedum digitis tanta cura incessit ut ne unum quidem necaret.

Cum casam intrasset, amitam invenit paniculum denario puellae parvae vendentem; quae cum discessisset, amita: «Quid est quod hoc medio fere mane domum redis?» inquit.

«Ab opere dimissus sum.»

«Quid ais?»

«Trouthamus me dimisit, quod corvos paululum frumenti carpere passus sum. Atque ecce merces mea — ultima quam umquam accepturus sum!»

Nummum sex denariolorum gestu tragico in mensam proiecit.

«Ah!» inquit amita, spiritum paulisper continens; tum eum increpare coepit, quod per totum ver apud se otiosus futurus esset. «Si ne aves quidem abigere potes, quidnam tandem potes? Age, noli ita stare tamquam iam mortuus sis! Neque enim iste Trouthamus tanto me praestat, si rem vere aestimes. Sed recte Iob dixit: 'Nunc autem derident me iuniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei.' Pater certe illius patri meo operarius mercede conductus erat; stultissima fui quae te ad illum operam facere misi, neque misissem nisi ut ab improbis factis abstineres.»

Magis enim angebatur quod Iudas, ita dimissus, domum eius revertendo ipsam dedecore affecisset quam quod mandatum opus neglexisset; itaque primum ob iniuriam generi suo illatam eum castigabat, deinde demum ob ipsius facti culpam.

«Non quod tibi licuerit aves frumentum a Trouthamo satum edere sinere. In eo certe peccasti. Iuda, Iuda, cur non cum ludi magistro tuo Christminsterium aut alio abiisti? Sed quid sperabam? Pauper et vulgaris puer es; nemo umquam ex ista parte familiae nostrae altius assurgere conatus est, nec umquam conabitur!»

«Ubi sita est illa urbs tam pulchra, amita, ad quam Phillotsonius profectus est?» rogavit puer, postquam aliquandiu tacitus cogitaverat.

«Bone Deus! Scire iam debebas ubi sit Christminsterium. Viginti fere milibus passuum hinc distat. Urbs est nimis praeclara quam ut tibi, miselle, umquam quicquam cum ea negotii futurum sit, ut equidem opinor.»

«Et Phillotsonius ibi semper manebit?»

«Unde ego sciam?»

«Nonne eo ire possim, ut eum invisam?»

«Nequaquam! In hac regione non adolevisti; alioquin talia non quaereres. Nobis numquam quicquam rei cum Christminsteriensibus fuit, neque illis nobiscum.»

Iudas foras exiit et, magis quam umquam sentiens se in hanc vitam nullo postulante venisse, prope suile in acervo stramentorum supinus recubuit. Nebula iam perlucidior facta erat, ita ut locus solis per eam cerni posset. Petasum stramineum in faciem deduxit atque per exigua inter contextas fibras intervalla candidum illum fulgorem intuitus incertas cogitationes volvebat. Intellexit crescendi aetatem sua secum munera ferre. Neque enim res ita inter se consonabant ut antea putaverat. Ratio qua natura omnia moderaretur nimis horrida ei videbatur quam ut eam probare posset. Quod aliis animantibus parcere idem esset atque in alia saevire, omnem ei sensum concordiae rerum evertebat. Cum enim aetate procederes teque iam non in extrema temporis tui ora, ut parvulus olim putaveras, sed in medio ipso versari sentires, horror quidam te occupabat. Undique nescio quid oculos perstringens, nimis varium, strepitu personans imminere videbatur; sonitus autem fulgoresque in exiguam illam quasi cellam, quam vitam tuam appellabas, impingebant eamque concutiebant atque urebant.

Utinam efficere posset ne cresceret! Nolebat vir fieri.

Tum tamen, ut pueri solent, maestitiam subito excussit atque exsiluit. Reliqua matutini temporis parte amitam in operibus adiuvit; post meridiem autem, cum nihil iam agendum esset, in vicum profectus est. Ibi hominem quendam interrogavit qua in parte Christminsterium iaceret.

«Christminsterium? Illac, procul illuc. Ego quidem numquam eo veni — minime vero; neque enim in tali urbe quicquam mihi negotii fuit.»

Vir inter orientem et septentriones manum intendit, in eam ipsam plagam ubi ager iacebat in quo Iudas se tantopere dedecorasse credebat. Id primo molestum ei fuit; sed ipsa rei formido curiositatem de urbe maiorem faciebat. Colonus vetuerat ne umquam iterum in illo agro conspiceretur; at trans eum Christminsterium situm erat, et semita publica omnibus patebat.

Itaque clam e vico egressus in eandem depressuram descendit quae matutino tempore supplicium eius viderat; nec digitum quidem a semita deflexit, deinde longo ac molesto ascensu ad alteram partem evasit, donec semita apud parvum arborum nemus in viam publicam incidit. Ibi desinebant arva aratro subacta; ante eum late patebant colles aperti, nudi atque inculti.

CAPUT TERTIUM

Neque in publica via, cui saepes utrinque deerant, neque in agris ad utrumque latus patentibus quisquam apparebat. Via ipsa, candore suo insignis, sensim assurgere simulque contrahi videbatur, donec summo caelo iungeretur. In ipso iugo altera via herbosa eam transversa secabat: haec via Icknieldiana appellabatur, antiqua Romanorum via per eam regionem strata. Per multa milia passuum ab oriente ad occidentem tendebat; atque fere usque ad hominum adhuc viventium memoriam greges armentaque per eam ad nundinas mercatusque agi consueverant. Nunc autem deserta iacebat, herbis virgultisque obruta.

Numquam antea puer tam longe a viculo illo, inter colles velut in nido latente, ad septentriones processerat. Eo, paucis ante mensibus, vesperi quodam obscuro, vector quidam eum ex statione viae ferreae ad meridiem sita advexerat atque deposuerat. Ne suspicatus quidem erat tam latam, planam depressamque regionem tam prope sub ipso fere montanae patriae suae margine iacere. Tota plaga septentrionalis, ab oriente ad occidentem in semicirculum patens, ad quadraginta quinquagintave milia passuum ante oculos explicabatur; aer quoque illic caeruleior umidiorque videbatur quam in editioribus locis.

Haud longe a via vetus horreum stabat, e lateribus tegulisque rubro canoque colore mixtis exstructum, longis tempestatum iniuriis attritum. Incolae id Domum Fuscam appellabant. Iam praeteriturus erat Iudas, cum scalam sub extrema tecti ora appositam conspexit; ratus quo altius ascenderet eo longius se prospecturum, constitit eamque contemplatus est. In declivi tecti parte duo operarii tegulas reficiebant. Itaque in viam iugo impositam deflexit ad horreumque accessit.

Cum operarios aliquamdiu tacitus atque cupide spectavisset, tandem animum collegit scalamque ascendit, donec iuxta illos constitit.

«Quid tu, puer? Quid hic tibi supra tectum negotii est?»

«Scire velim, quaeso, ubi Christminsterium sit.»

«Christminsterium illac est, prope illum arborum glomerem. Videri potest, sereno saltem die. At nunc quidem non potest.»

Alter tegularius, cui grata erat quaelibet mora qua diuturni laboris taedium levaretur, conversus in eam partem quam socius indicaverat oculos

intendit. «Tali caelo,» inquit, «raro cernitur. Ego tum maxime conspexi, cum sol occidens flammis velut totus arderet; tum autem simile videtur… nescio equidem cui rei.»

«Ierusalem caelesti,» graviter subiecit puer.

«Ita sane, quamquam mihi istud numquam in mentem venisset… Sed hodie Christminsterium videre non possum.»

Iudas quoque oculos quantum poterat intendit, nec tamen urbem longinquam conspexit. Scala igitur descendit et, puerili consiliorum mobilitate, Christminsterio ad tempus omisso, viam per iugum ductam secutus est, si quid in vicinis aggeribus naturae opera visu dignum reperiret. Cum horreum iterum praeteriret, ad vicum Marygreen rediturus, animadvertit scalam suo loco relictam esse, viros autem, diurno opere confecto, discessisse.

Iam dies ad vesperum vergebat. Nebula tenuis adhuc manebat, sed aliquantum discussa erat, praeterquam in humilioribus umidioribusque agris atque secundum fluminum alveos. Christminsterium rursus cogitavit; et quoniam duobus tribusve milibus passuum ab amitae domo eo ipso consilio venerat, urbem illam sibi tantopere commendatam semel saltem conspicere vehementer cupiebat. Sed etiamsi ibi opperiretur, vix sperari poterat fore ut aer ante noctem serenesceret. Invitus tamen discedebat; nam si paucos tantum centenos passus ad vicum regrederetur, tota illa ad septentriones patens planities oculis subduceretur.

Scalam igitur iterum ascendit, ut eam caeli partem quam operarii demonstraverant semel adhuc inspiceret, atque in summo gradu consedit, corpore super tegulas porrecto. Per multos fortasse dies eo rursus venire non liceret. Fortasse, si precaretur, citius impetraret ut Christminsterium videret. Dicebant enim homines interdum precantibus ea quae peterentur contingere, interdum non contingere. Legerat in libello quodam ad pietatem hortante virum, qui ecclesiam aedificare coepisset nec pecuniam haberet qua perficeret, genibus nixum precatum esse; pecuniam autem proximo tabellarii adventu allatam esse. Alter quoque idem temptaverat, sed nihil acceperat; postea tamen compererat bracas quibus indutus genua flexerat ab improbo quodam Iudaeo consutas fuisse. Ne hoc quidem exemplum Iudam a precibus deterruit. Conversus igitur in scala tertio gradui genua imposuit, superioribus nixus, precatus est ut caligo discuteretur.

Deinde rursus consedit exspectans. Decem fere aut quindecim minutis interiectis nebula, quae iam attenuabatur, ab orientali caeli parte prorsus

evanuit, ut alibi antea evanuerat. Cum autem ad solis occasum quarta fere horae pars superesset, nubes ad occidentem diductae sunt; patefacta ex parte regione caeli ubi sol erat, radii inter duas nubium plumbei coloris fascias distinctis lineis effluxerunt. Puer statim in eam partem qua prius spectaverat oculos retulit.

Haud procul ab extremo camporum prospectu puncta quaedam ad instar topaziorum micabant. Aer singulis momentis clarior fiebat, donec apparuit puncta illa fulgentia esse ventorum indices, fenestras, tegulas lapideas imbre madentes, aliaque loca lucem repercutientia in turribus acuminatis, testudinatis tectis, aedificiis e secto lapide atque variis fastigiis, quae omnia leviter et quasi per caliginem cernebantur. Christminsterium profecto erat: sive ipsam urbem procul videbat, sive mirabili quadam aeris natura imago eius ante oculos effingebatur.

Oculos inde non avertebat, donec fenestrae et ventorum indices splendorem amitterent, paene uno momento velut candelae exstinctae. Urbs incertis lineamentis visa nebula rursus velabatur. Ad occidentem conversus solem iam occidisse animadvertit. Proximi campi funebri quadam caligine obducti erant; res propius positae colores formasque portentorum induere videbantur.

Trepidus scalam descendit et cursu domum petiit, conatus interim de gigantibus non cogitare, neque de Herne venatore, neque de Apollyone Christiano viatori insidias tendente, neque de praefecto navis incantatae, cui perforata frons sanguinem fundebat, et de mortuis circum eum iacentibus, qui singulis noctibus denuo in eadem nave seditionem concitabant. Sciebat quidem se eam aetatem iam excessisse qua talibus terroribus fides haberetur; tamen laetus fuit cum ecclesiae turrim atque lumina e casarum fenestris fulgentia conspexit, quamquam neque illic natus erat neque amita maior eum magnopere diligebat.

Apud fenestram tabernulae illius vetulae atque intra eius parietes Iudas per longum tempus, diebus vix inter se distinctis, eam vitae partem egit quae in hominum conspectu versabatur. Fenestella viginti quattuor exiguis vitri laminis plumbo coniunctis constabat; quarum nonnullarum vitrum vetustate quasi aerugine ita obductum erat, ut vilia mercimonia singulis denariolis proposita vix per eas cernerentur. Neque tanta omnium rerum venalium copia erat quin vir robustus universam portare posset. Somnia vero eius tanto ampliora erant, quanto angustiora erant ea quae eum circumdabant.

Ultra solidam frigidorum cretaceorumque collium molem ad septentriones perpetuo urbem quandam splendidissimam animo cernebat, quam novae Ierusalem similem sibi finxerat; quamquam fortasse in illa quam imaginabatur urbe plus erat pictoris ingenii, minus mercatoris adamantum, quam in imagine ab eo descripta qui Apocalypsin conscripsit. Urbs autem sensim ei magis magisque vera ac stabilis apparebat, atque animum eius arctius sibi devinciebat; idque ob unam potissimum rem certam: vir enim cuius scientiam et consilia tanta veneratione prosequebatur illic re vera habitabat; atque inter viros habitabat cogitatione praestantes et ingenio claros.

Tristibus ac pluviis anni temporibus, etsi sciebat Christminsterii quoque pluere oportere, vix credere poterat ibi imbres aeque maestos esse. Quotiens horam alteramve e vico egredi licebat, quod raro accidebat, clam ad Domum Fuscam in colle sitam contendebat et oculos pertinaciter intendebat: interdum testudinem aut turris fastigium aspicere ei dabatur, interdum tenuem tantum fumi columnam, quae in eius animo non minus arcanum quiddam ac thuris fumus significabat.

Tandem dies venit quo repente ei in mentem incidit, si, cum iam tenebrae incidissent, ad locum illum unde prospici solebat ascenderet, aut fortasse uno aut duobus milibus passuum ulterius procederet, se lumina urbis nocturna visurum esse. Soli quidem domum redeundum erat; sed ne id quidem eum deterruit, quippe qui sibi persuaderet se posse paulo fortiorem animum sumere.

Consilium exsecutus est. Cum ad prospectus locum pervenit, nox nondum longe processerat: vix enim crepusculum praeterierat. Sed caelum ad septentriones orientemque atrum, vento ex eadem parte flante, satis obscurum tempus efficiebat. Neque frustra venerat. Quod tamen vidit non erant lucernae longo ordine dispositae, ut ex parte speraverat. Nullum lumen separatim cernebatur, sed splendor quidam nebulosus, velut arcus supra urbem contra atrum caelum porrectus, apparebat; quo fiebat ut urbs ipseque fulgor mille fere passibus distare viderentur.

Secum quaerere coepit qua potissimum in parte illius splendoris ludi magister versaretur; iam enim Phillotsonius Marygreenii cum nemine iam commercium habebat, atque incolis illis quasi mortuus erat. Inter lucem illam magistrum sibi cernere videbatur tranquille ambulantem, velut unum ex iis qui in fornace Nabuchodonosoris inter flammas incolumes incesserant.

Audiverat ventum decem milia passuum horae spatio percurrere; quod nunc in mentem ei rediit. Itaque ad septentriones orientemque conversus labra diduxit ventumque hausit, quasi dulcem quendam liquorem sorberet.

«Tu,» inquit, auram blande adloquens, «una aut duabus abhinc horis Christminsterii fuisti. Per vias vagabaris, ventorum indices circumagebas, vultum domini Phillotsonii contingebas, ab eo hauriebaris; nunc huc advenisti et a me hauriris: tu ipse, prorsus idem.»

Subito una cum aura nescio quid ad se perferri sensisse visus est: nuntium ex urbe illa, velut ab anima cuiusdam illic habitantis missum. Erat profecto campanarum sonitus, tenuis et canorus, vox ipsius urbis, quae eum vocare videbatur: «Hic felices sumus!»

Ita animo in urbem se transtulerat, ut ubi corpore consisteret prorsus oblitus esset; nec nisi re asperiore admonitus ad se rediit. Paucis passibus infra iugum collis in quo stabat complures equi plaustro iuncti apparuerunt; qui ab ima ingentis declivitatis parte per dimidiam horam flexuoso itinere ascendentes eo tandem pervenerant. Plaustrum carbonibus e terra effossis onustum trahebant: id genus materiae ad ignem alendum nonnisi hac via in editiores terras invehi poterat. Aderant auriga, alter vir, et puer; hic magnum saxum pede post unam rotarum subiecit. Sic equis anhelantibus longior requies concessa est, dum viri lagenam ex onere depromptam inter se circumferrent atque biberent.

Viri iam aetate provecti erant, et voces benignas hilaresque habebant. Iudas eos compellavit atque quaesivit num Christminsterio venissent.

«Deus avertat, tali onere!» responderunt.

«Illum locum dico, qui illic est.» Iam enim tanto ac tam tenero amore Christminsterio adhaerebat ut, velut adulescens qui de puella amata loqueretur, iterum urbis nomen proferre erubesceret. Itaque ad splendorem caeli digitum intendit, quem seniorum oculi vix discernere poterant.

«Sane paulo clarior quaedam caeli pars ad aquilonem orientemque esse videtur quam ceterae, quamquam ego quidem ipse non animadvertissem. Fortasse Christminsterium est.»

Interea libellus fabularum, quem Iudas sub bracchio tulerat ut antequam tenebrae inciderent inter eundum legeret, delapsus in viam cecidit. Auriga eum intuebatur, dum Iudas libellum tollebat foliaque eius explicabat ac componebat.

«Heus, adulescens,» inquit, «prius tibi caput quasi in contrariam partem aptandum erit, quam ea legere possis quae illic legunt.»

«Quare?» interrogavit puer.

«Quia nihil omnino legunt quod homines nostri generis intellegere queant,» perrexit auriga, sermonibus tempus fallens. «Linguis tantum peregrinis utuntur, quibus ante diluvium homines loquebantur, cum ne duae quidem familiae eundem sermonem haberent. Ea tanta celeritate legunt, quanta avis nocturna stridens evolat. Ibi omnia doctrina sunt, nihil nisi doctrina; nisi forte religionem excipias. At ea quoque doctrina est, nam ego quidem numquam eam intellegere potui. Gravis profecto ac severus locus. Nec tamen desunt puellae quae noctu per vias oberrent... Scisne sacerdotes illic non aliter quam raphanos in areolis educari? Et quamquam quinque anni requiruntur — quotnam, Bobe? — quinque, ut opinor, quibus ex iuvene inculto, lascivo, male composito vir gravis fiat, sacra verba contionans nullisque cupiditatibus pravis obnoxius, id tamen efficiunt, si omnino effici potest. Opus suum, velut fabri sollertes, expoliunt; hominemque tandem emittunt vultu longo, tunica longa nigra et veste interiore eiusdem coloris, collari quod sacerdotes gerunt petasoque eiusdem generis ornatum, quibus rebus indutos homines in sacris libris olim legimus; ita ut nonnumquam mater ipsa filium non agnoscat... Sed hoc illorum artificium est, sicut aliis suum.»

«At unde tu ista scis —»

«Noli me interpellare, puer. Numquam sermonem maiorum natu interpella. Bobe, equum priorem paulum in latus age; nescio quid huc advenit... Illud autem memento, me de vita eorum qui in collegiis versantur loqui. Excelsum sane locum tenent, id negari non potest, quamquam ego fortasse eos non tanti faciam. Ut nos hoc ipso in colle corporibus alti sumus, ita illi animis: magni scilicet viri, aliqui saltem, qui centenas libras, si modo cogitata sua viva voce proferant, mereri possunt. Sunt et iuvenes robusti qui ex certaminibus pocula argentea praemii loco reportant, paene tanti pretii. De musica quid dicam? Pulcherrimi concentus passim Christminsterii audiuntur. Sive religionem colis sive non colis, fieri vix potest quin agrestem quoque vocem tuam aliorum concentui misceas. Est etiam illic via quaedam, urbis princeps, cui parem in toto terrarum orbe non invenias. Equidem mihi nonnihil de Christminsterio nosse videor!»

Interea equi spiritum receperant atque in iuga rursus umeris incumbebant. Iudas, ultimo adhuc obtutu illam longinquam lucem paene adorans, conversus iuxta novum amicum, qui tanta rerum scientia excellere videbatur, ambulare coepit. Is, dum procederent, non gravate plura de urbe, turribus eius,

aulis templisque narrabat. Cum plaustrum in viam transversam deflexisset, Iudas aurigae pro iis quae audierat gratias ex animo egit, dixitque se nihil magis optare quam ut dimidia saltem eius facultate de Christminsterio loqui posset.

«Equidem nihil nisi quae forte mihi innotuerunt narro,» modeste respondit auriga. «Nam ne ego quidem illic umquam fui, non magis quam tu. Sed aliquid hinc, aliquid illinc audivi; et tibi ea libenter trado. Cum, ut ego soleo, huc atque illuc iter facias et cum hominibus cuiusque ordinis verseris, multa vel invitus audias necesse est. Amicus quidam meus Christminsterii, dum aetate florebat, in deversorio cui Crozier nomen est hospitum calceos purgare solebat; hunc ego postea, cum iam senex esset, tam familiariter noveram quam fratrem germanum.»

Iudas solus domum iter prosequebatur, tam alte cogitationibus demersus ut metus eius prorsus excideret. Subito velut aetate provectior factus est. Diu enim ex animo desideraverat invenire aliquid quo tamquam ancora niti posset, cui firmiter adhaereret, locum denique quem merito admirari posset. Num in ea urbe, si umquam eo perveniret, talem locum reperturus esset? Num illic, nullo metu colonorum, nullo impedimento, nulla irrisione, liceret ei observare, exspectare atque aliquod magnum opus suscipere, quale illi prisci viri, de quibus audiverat, suscepissent? Qualis paulo ante fulgor ille oculis eius apparuerat, talis nunc urbs ipsa animo obversabatur, dum per tenebras ambulabat.

«Urbs lucis est,» secum dixit.

«Ibi arbor scientiae crescit,» paucis post passibus adiecit.

«Inde hominum magistri prodeunt; eoque conveniunt.»

«Arx est doctrinae religionisque praesidiis munita.»

Post hanc similitudinem diu tacuit; tum demum adiecit:

«Mihi sane ille locus conveniret.»

CAPUT QUARTUM

Cogitabundus paulo tardius procedebat puer, qui aliis cogitationibus senem referebat, aliis etiam aetate sua puerilior videbatur. Eum interea viator quidam levi celerique gressu praeteriit. Hunc, quamvis iam obscurum esset, petaso praeter modum alto, veste post tergum in duas velut hirundinis caudas producta, catenulaque horologii ornatum esse discernere potuit. Catenula, dum dominus gracilibus cruribus calceisque nullo strepitu iter emetiebatur, in omnes partes quasi furens exsultabat, luminis caelestis scintillas quaquaversum spargebat. Iudas, quem iam solitudinis taedere coeperat, pari cum eo gradu incedere conatus est.

«Heus, adulescens! Mihi properandum est; itaque, si una mecum ire vis, celeriter tibi ambulandum erit. Scisne quis sim?»

«Opinor me scire. Nonne Vilbertus medicus es?»

«Ah, ubique igitur, ut video, notus sum! Ita fit ubi quis pro utilitate publica laborat.»

Vilbertus medici speciem prae se ferens medicamenta per vicos venditabat. Apud rusticos notissimus erat, apud omnes ceteros plane ignotus; idque ipse provide curabat, ne quis de suis artibus molestas quaestiones institueret. Non alios aegrotos quam casarum incolas curandos suscipiebat; atque his solis fama eius per universam Vessexiam pertinebat. Humiliore loco versabatur ac quaestum obscuriorem faciebat quam illi impostores qui pecunia instructi et ordinatis praeconiis homines fallunt. Erat denique prioris cuiusdam aetatis impostorum quasi reliquia.

Incredibilia erant itinerum spatia quae conficiebat; totam fere Vessexiam et in longitudinem et in latitudinem peragrabat. Viderat aliquando Iudas eum anui cuidam ollulam adipis colore tincti vendentem, quem certissimum remedium cruri male affecto esse praedicabat. Pacta erat anus se pro unguento illo pretiosissimo nummum aureum, qui guinea appellatur, daturam, singulis autem quattuordecim diebus solidum unum soluturam esse, donec pretium explesset. Unguentum vero, ut medicus affirmabat, ex peculiari quodam animali confici dicebatur, quod in monte Sina pasceretur nec nisi maximo capitis membrorumque periculo capi posset.

Quamquam medicamenta eius iam tum Iudae nonnihil suspecta erant, hominem tamen multa itinera fecisse pro certo habebat, atque sperabat eum de rebus ad medicinam non pertinentibus vera referre posse.

«Christminsterium, opinor, adisti, medice?»

«Sane, atque saepius,» respondit homo ille longus ac macilentus. «Ibi quoque quasi sedem negotiorum meorum habeo.»

«Estne illa urbs doctrina religioneque insignis?»

«Ita profecto diceres, puer, si eam vidisses. Quin etiam filii anicularum quae vestimenta collegiorum lavant Latine loqui norunt. Non quidem emendate, id quod ego, ut iudex harum rerum, fateor: canina quaedam Latinitas est, felina etiam, ut nos, cum olim in academia studeremus, eam appellabamus.»

«Graece quoque?»

«Id vero magis ad eos pertinet qui ad episcopatum instituuntur, ut Novum Testamentum eo sermone legere possint quo primum scriptum est.»

«Ego quoque Latinam Graecamque linguam discere cupio.»

«Excelsum sane propositum! Singulas utriusque linguae grammaticas tibi comparare oportet.»

«Ego aliquando Christminsterium proficisci in animo habeo.»

«Cum illuc veneris, omnibus praedicato Vilbertum medicum unum esse qui celeberrimas illas pilulas venditet, quae omnes ventriculi intestinorumque morbos, item asthma et spirandi difficultatem, certo sanent. Pyxis duobus solidis et tribus denariis constat; pilulae autem singulari publico signo, quo venum dandi licentia comprobatur, munitae sunt.»

«Poterisne mihi libros illos grammaticos comparare, si haec per viciniam praedicare polliceor?»

«Libentissime tibi meos vendam, quibus ipse olim, cum studiis operam darem, utebar.»

«O, gratias tibi ago, domine!» inquit Iudas grato animo, sed vix inter anhelitus loqui valens. Tam incredibili enim celeritate medicus incedebat, ut puer eum brevibus continuisque passibus paene cursu sequi cogeretur, et iam dolorem pungentem in latere sentiret.

«Melius est, adulescens, si paulum a tergo sequaris. Sed audi quid faciam. Libros tibi comparabo primaque rudimenta docebo, si memineris in omnibus vici domibus commendare aureum Vilberti medici unguentum, guttas Vitae dictas, pilulasque mulieribus destinatas.»

«Ubi te cum libris conveniam?»

«Quattuordecim post dies hoc ipso loco transibo, hora septima quinque et viginti minutis exactis, nec momento serius. Non certius sidera errantia cursus suos tenent quam ego certas itineris mei horas servo.»

«Hic adero tibique occurram,» inquit Iudas.

«Cum mandatis ad medicamenta mea emenda?»

«Ita vero, medice.»

Iudas tum gradum remisit et, illo abeunte, substitit; paucis deinde minutis ad spiritum recipiendum moratus domum rediit, sibi gratulans quod pro Christminsterio iam aliquid egregium fecisset.

Per eas duas hebdomadas huc illuc discurrebat, atque interdum cogitationibus intra animum versantibus ipso vultu arridebat, tamquam hominibus obviam venientibus, qui eum nutu salutarent. Arridebat autem singulari illa vultus claritate quae in iuvenum ore, cum praeclara aliqua cogitatio primum nascitur, diffundi solet: quasi in perspicuis adhuc eorum animis divinitus accensa lucerna arderet, unde spectatoribus blanda illa opinio oriretur, eos tum ipso caelo undique circumdatos esse.

Quod tot morborum remedia profitenti promiserat, bona fide praestitit, quippe qui iam ipse homini sincere crederet. Multa milia passuum inter proximos viculos ambulavit, quasi medicamentorum eius praeco. Vespere constituto in edita planitie, eo ipso loco ubi Vilbertum reliquerat, immotus stetit adventum eius exspectans.

Medicus viator haud multum a constituta hora aberravit. Sed cum Iudas pariter cum eo incedere coepisset, nec ille quicquam solitae celeritatis remitteret, puer non sine admiratione animadvertit eum vix se agnoscere, quamquam per illas duas hebdomadas vespertina lux creverat. Fortasse, secum reputabat, causa erat quod ipse nunc alium petasum gerebat. Itaque medicum graviter ac reverenter salutavit.

«Quid agis, puer?» inquit ille, aliud animo agens.

«Adveni,» respondit Iudas.

«Tu? Quisnam es? Ah, sane, iam memini! Habesne mandata, puer?»

«Habeo.» Tum nomina et domicilia incolarum illorum rettulit qui vim pilularum unguentique toto orbe celebratorum experiri cuperent. Haec circulator diligenter memoriae mandavit.

«At libri grammatici Latini Graecique?» Iudae vox sollicitudine tremebat.

«Quid de libris?»

«Tuos mihi allaturus eras, quibus antequam gradum litterarium adipiscereris utebare.»

«Ah, sane, sane! Omnino exciderunt mihi ex animo, omnino! Tam multorum hominum salus a cura mea pendet, vides, adulescens, ut ceteris rebus non quantum vellem operae tribuere possim.»

Iudas tantisper se continuit dum rem plane exploraret; tum sicca quadam maestitia vocem premente repetivit: «Non attulisti!»

«Non attuli. Tu autem cura ut plura ab aegrotis mandata mihi compares; proximo adventu libros afferam.»

Iudas retro cessit. Puer erat adhuc rerum humanarum imperitus; sed ea subita perspiciendi facultate quae pueris interdum conceditur uno momento intellexit quam vilis esset illius impostoris indoles. Nullam inde litterarum lucem sperare poterat. E corona laurea, qua se mente iam redimiverat, folia decidere visa sunt. Ad portam quandam deflexit, cui innixus amare flevit.

Post hanc spei ruinam animus ei ad tempus velut inanis factus est. Fortasse libros grammaticos ex oppido Alfredston sibi comparare potuisset; sed pecunia opus erat, et scire oportebat quos potissimum libros emendos curaret. Etsi autem corporis commodis satis provisum erat, tam omnino alienae voluntati obnoxius erat ut ne quadrantem quidem denarii sui haberet.

Eodem fere tempore Phillotsonius suum pianoforte arcessi iussit; unde Iudas novum consilium cepit. Cur non ad magistrum scriberet eumque rogaret ut Christminsterii sibi libros grammaticos compararet? Poterat epistulam in arcam qua instrumentum ad iter muniebatur clam inserere; ita ad ipsum, cui destinata esset, profecto perventura erat. Cur non peteret ut vetera quaelibet exemplaria, iam ab aliis lecta, mitteret? Quin eo ipso gratiora futura erant, quod longo velut universitatis usu et aere quodam imbuta essent.

Si amitae consilium suum aperuisset, spem ipsam irritam futuram esse intellegebat. Solus igitur rem agere debebat.

Aliquot dies rem secum reputavit; deinde consilium exsecutus est. Eo ipso die quo instrumentum musicum abducebatur, qui casu dies natalis eius proximus erat, epistulam ad amicum suum tantopere admiratum inscriptam clam in arcam ad transportandum paratam abdidit. Verebatur enim Drusillae amitae rem significare, ne illa, cognito quid sibi vellet, eum a proposito deterreret atque desistere cogeret.

Instrumentum missum est; Iudas autem dies deinde hebdomadasque exspectavit, singulis matutinis horis, priusquam amita maior surgeret, tabellarii officium in parva casa positum adiens. Tandem fasciculus in vicum

pervenit; ex cuius utraque extremitate singulos tenues libros prominere animadvertit. Eum in solitarium locum abstulit atque in trunco ulmi abscisae consedit ut aperiret.

Ex quo primum Christminsterium eiusque quae sibi polliceri videbatur bona velut in visione quadam animo conceperat, multum et diligenter secum quaesiverat qua ratione verba unius linguae in alterius verba converterentur. Existimabat enim in grammatica linguae quam discere cuperet praeceptum quoddam praecipuum contineri, regulam sive indicium arcanae scripturae clavi simile, qua semel cognita satis esset eam adhibere, ut omnia quae suo sermone diceret in verba alienae linguae pro arbitrio commutaret.

Haec puerilis opinio nihil aliud erat quam lex illa, quae vulgo Grimmii lex appellatur, ad extremam mathematicam exactitudinem deducta, ita ut Iudas regulam natura rudem et imperfectam ad rationem undique absolutam animo suo amplificaret. Itaque sibi persuadebat verba linguae discendae in verbis sermonis iam cogniti quodammodo semper latere, posseque inde ab eo qui eruendi artem haberet reperiri; ipsos autem libros grammaticos illam artem traditurus esse.

Cum igitur fasciculum signo tabellario Christminsterii impresso notatum vidisset, funiculum praecidit, libros aperuit et grammaticam Latinam, quae forte supra alterum librum iacebat, evolvit. Vix oculis suis fidem habere potuit.

Vetus erat liber, ante triginta annos editus, sordidus, ignoto quodam nomine passim ac temere notatus, ita quidem ut scriptura manu adiecta cum litteris typis expressis variis modis quasi bellum gerere videretur; adscripti erant etiam hic illic dies et anni, viginti fere annis ante illud tempus notati. Non tamen haec vetustas aut foeditas Iudam obstupefecerat. Tum primum enim didicit nullam esse illam quam sibi innocenter finxerat legem commutandi verba (erat quidem talis aliqua lex, sed eam eius libri auctor non agnoverat), sed singula vocabula utriusque linguae, Latinae pariter atque Graecae, singillatim memoriae mandanda esse, per longos annos tardo ac molesto labore.

Iudas libros abiecit, per longum ulmi truncum supinus recubuit, atque per horae quadrantem miserrimus iacuit. Ut saepe antea fecerat, petasum in faciem detraxit solemque per angusta inter stramina intervalla quasi furtim se inspicientem observavit. Haec igitur erat Latina Graecaque doctrina, haec insignis illa spes inanis! Quod mirabile quoddam artificium sibi in posterum reservatum putaverat, nihil aliud erat quam labor ille quo Israelitae in Aegypto premebantur.

Quantis ingeniis, paulo post secum cogitabat, praeditos esse oportebat eos qui Christminsterii in magnis illis scholis studerent, ut multa dena milia vocabulorum singulatim memoria tenerent! Ipse vero ingenium suum tanto labori non sufficere sibi videbatur. Et cum tenues solis radii per petasi rimas faciem eius adhuc perstringerent, optabat se numquam librum vidisse, ne umquam alium visurus esset, immo ne natum quidem esse.

Fieri poterat ut quis forte illa via transiret, qui causam maeroris quaereret eumque erigeret, diceretque cogitationes eius de linguis longius processisse quam ipsius grammatici opiniones. Nemo tamen transiit: neque enim, ubi eiusmodi auxilio opus est, quisquam adesse solet. Itaque Iudas, immanis erroris sui conscientia velut oppressus, etiamtum optabat e vita discedere.

CAPUT QUINTUM

Tribus quattuorve insequentibus annis per semitas viasque devias Marygreenium circumiectas plaustrum quoddam insolita specie conspici poterat, nec minus insolito modo agebatur.

Uno alterove mense post acceptos libros, Iudas iam aequiore animo ferebat indignam illam fraudem qua se a linguis mortuis elusum esse putaverat. Immo vero, quod earum natura spem eius fefellisset, paulatim maiorem etiam admirationem eruditionis Christminsteriensis ei moverat.

Linguas sive iam mortuas sive adhuc vivas discere, tot earum difficultatibus, quas nunc demum insitas esse noverat, superatis, Herculis fere opus esse videbatur; cuius ipsius laboris studium paulatim vehementius eum cepit quam expedita illa ac paene arcana discendi ratio quam antea sibi finxerat. In pulverulentis enim veterum scriptorum libris sententiae auctorum rerum discendarum mole, velut ingenti quodam monte, obrutae iacebant; quod eum incitabat ut, muris fere more, minutis sed pertinacibus sollertibusque conatibus paulatim eam amoveret.

Amitae, virgini asperae ac morosae, pro viribus ita opitulatus erat ut illa eius praesentiam aequiore animo ferret; itaque exiguae pistrinae res creverant. Equus senex, demisso capite incedens, octo libris Anglicis in auctione emptus erat; aliquot deinde libris additis comparatum erat plaustrum stridulum, tegmine ex albo in fuscum vergente obductum. Hoc plaustro Iudas ter in hebdomada panes ad vici incolas atque ad eos qui in solitariis tuguriis circa Marygreen habitabant devehere debebat.

Sed illa, quam diximus, singularitas non tam in forma plaustri quam in usu quem Iudas itineribus faciebat posita erat.

Sub eo enim tegmine pleraque eorum didicit quae nullo magistro adiuvante sibi comparavit. Ubi primum equus itinera ac stationes consuetas didicerat, puer in priore plaustri parte sedens habenas bracchio iniciebat; deinde libro quem legebat fascia quadam e tegmine pendente sollerter ita adstricto ut apertus maneret, lexicon super genibus explicabat, atque faciliora Caesaris, Vergilii, Horatii loca, prout quisque liber ad manum erat, adgrediebatur. Ibat quidem per verba quasi caligans et identidem offenso pede, tanto labore ut praeceptor mollioris animi lacrimas aegre tenuisset; nihilominus quid singula significarent aliquo modo deprehendebat, atque

auctoris sententiam coniectura potius quam certa intellegentia assequebatur. Quae sententia haud raro ab ea discrepabat quam docti in iisdem locis reperiebant.

Neque alias veterum scriptorum editiones nancisci potuerat quam eas olim in usum Delphini paratas, quae, recentioribus libris in earum locum substitutis, iam vili pretio venibant. Quamquam discipulis ignavis nocivae potius erant, Iudae tamen satis bene conveniebant. Ipse, solus in itinere multisque rebus impeditus, interpretationes ad marginem adscriptas diligenter occultabat, nec nisi cum sententiarum structura eum moraretur ad eas confugiebat, tamquam si amicus aut praeceptor forte praeteriens opem ferret.

Quamvis his incertis imperfectisque rationibus vix speraret se vere eruditum futurum, id tamen assequebatur ut eam studiorum viam paulatim ingrederetur quam sequi cupiebat.

Dum paginas illas veteres tractabat, quas manus hominum fortasse iam sepultorum olim crebro contriverant, atque ex iis sententias hominum tot saeculis distantium, animo tamen quasi praesentium, eruere conabatur, equus senex, ossibus prominentibus, consuetum iter peragebat. Iudam autem a Didonis aerumnis saepe subito avocabant plaustrum consistens et vox anus cuiusdam clamantis: «Duos hodie, pistor; hunc autem, quia iam vetus ac siccus est, reddo.»

In viis angustis non raro pedites aliosque viatores conveniebat, quos ne respiciebat quidem. Itaque vicini paulatim de more eius loqui coeperunt, quo laborem cum ludo misceret — nam lectionem pro ludo habebant. Ea res, quamvis ipsi satis commoda esset, ceteris viatoribus non omnino tuta videbatur. Hinc querellae ortae sunt.

Tum privatus quidam e vicino pago custodi publico regionis indicavit non esse ferendum ut pistoris puer libros legeret dum plaustrum ageret; contenditque custodis officium esse eum in ipso facto comprehendere, ad iudices Alfredstonii adducere, curareque ut ob periculum quod aliis viatoribus attulisset multa ei irrogaretur. Custos igitur Iudae insidias struxit, eumque aliquando nactus allocutus est atque admonuit ne idem posthac faceret.

Iudas autem noctis hora tertia surgere cogebatur, ut furnum accenderet, farinam subigeret panemque, quem serius eodem die circumferret, ad coquendum pararet. Vespere vero, simul ac fermentum in crastinum diem composuerat, statim cubitum eundum erat. Itaque, nisi dum iter faceret veteres scriptores legere liceret, vix ullum ei tempus ad studia relinquebatur.

Nihil igitur reliquum erat nisi ut, quantum inter tot negotia posset, viam ante se omniaque circumiecta diligenter observaret, librosque, simul ac quisquam procul apparuisset, praesertim si custos esset, e conspectu removeret. At, ut custodi suum tribuamus, is non magnopere studebat Iudae plaustro occurrere; nam in tam solitaria regione Iudae ipsi potissimum periculum imminere censebat. Saepe igitur, ubi album illud tegmen supra saepes eminere vidisset, in aliam partem se convertebat.

Die quodam, cum Faulius iam in litteris aliquantum profecisset et annum fere sextum decimum ageret, domum rediens Horatii Carmen Saeculare aegre et titubanter perlegebat. Tum in summo planitiei margine, iuxta Domum Fuscam, iter faciebat. Mutatam diei lucem animadvertens oculos e libro sustulit: sol enim occidebat, luna autem plena ex adversa caeli parte post silvas eodem tempore oriebatur.

Ita animum eius carmen occupaverat ut, eodem impetu incitatus quo olim in scala genua flexerat, equum sisteret, e plaustro descenderet et, cum circumspexisset ne quis adesset, libro aperto iuxta viam in aggere genua flecteret. Primum ad deam illam nitentem se convertit, quae eum miti quodam lumine, nec tamen sine iudicio, intueri videbatur; tum ad alterum illud sidus iam occidentem respexit atque ita coepit:

«Phoebe, silvarumque potens Diana!»

Equus immotus stetit, dum Iudas hymnum ad finem recitabat, cui interea, deorum multitudinem animo sibi fingens, totus indulgebat: quod quidem animi ludibrium numquam sibi clara luce interdiu permisisset.

Domum reversus secum reputabat quam singulare superstitionis genus, sive ingenio suo insitum sive aliunde acceptum, eo facto prodidisset, quam sui oblitus a communi prudentia atque consuetudine aberrasset, cum non solum doctus fieri sed etiam sacrorum Christianorum minister esse cuperet. Hoc totum ex eo ortum esse sibi persuadebat, quod nihil nisi gentilium scripta legerat. Quo diutius de re cogitabat, eo certius sibi ipsi non constare videbatur; ac dubitare coepit num libri quibus operam daret vitae proposito vere congruerent.

Parum sane consentire sibi videbantur gentilium illae litterae et collegia Christminsteriensia media aetate exstructa, quae totam ecclesiasticae vitae fabulam quasi lapidibus expressam ante oculos ponebant.

Tandem statuit se nimia legendi cupiditate in eum animi motum incidisse qui iuveni Christiano parum conveniret. In Homero quidem leviter versatus erat; Novum autem Testamentum Graecum, quamquam eius exemplum a

librario qui libros usu tritos vendebat per tabellarium acceperat, vix adhuc attigerat. Relicta igitur dialecto Ionica, cui iam assueverat, ad aliam Graeci sermonis formam se contulit; ac deinceps per longum tempus fere nihil nisi Evangelia atque Epistulas in textu a Griesbachio constituto legebat.

Praeterea, cum die quodam Alfredstonium venisset, apud librarium Patrum Ecclesiae volumina quaedam offendit, quae clericus vicinus, aere alieno oppressus, vendenda ibi deposuerat. Ita primum ad eorum scripta cognoscenda adductus est.

Eadem studiorum mutatione factum est ut diebus dominicis omnes ecclesias ad quas pedibus pervenire posset inviseret, inscriptionesque Latinas in tabulis aeneis sepulcralibus atque in tumulis saeculo quinto decimo factis explicaret. In una ex his peregrinationibus anus quaedam, dorso gibbo sed ingenio egregio, ei obviam venit, quae quidquid librorum nancisceretur avide legebat. Haec de miris illius urbis, lucis doctrinaeque plenae, illecebris etiam plura ei narravit. Iudas autem non minus constanter quam antea eo proficisci statuit.

Sed qua ratione in ea urbe victum pararet? Tum quidem nullos omnino reditus habebat; neque ullam artem honestam ac stabilem didicerat, cuius quaestu se sustentaret, dum studia litterarum, quae fortasse per multos annos essent producenda, persequeretur.

Quibus rebus maxime indigebant urbium incolae? Cibo, veste, tecto. Cibus parum quaestus afferebat; vestem conficere ei displicebat; aedificandi ars maxime arridebat. In urbibus aedificia exstruuntur: ipse igitur aedificare disceret. In mentem ei venit patruus ille, quem numquam noverat, Susannae consobrinae pater, qui ad usus sacrarum aedium res e metallo fabricabat. Quacumque autem materia uterentur artifices, opera mediae aetatis eum miro quodam modo delectabant.

Haud procul a proposito suo discessurum se putabat, si patrui vestigia sequeretur et aliquamdiu operam daret corporibus illis lapideis in quibus eruditorum hominum animi habitabant.

Initio aliquot frusta lapidis mollis, cui scalprum facile admoveri posset, comparavit, quoniam metalli copia non erat. Studiis deinde aliquantisper intermissis, singulas semihoras quas vacuas habebat in capitibus sculptis columnarumque capitellis ad exemplar eorum quae in ecclesia vici sui cernebantur effingendis consumebat.

Alfredstonii lapidum sector quidam erat, vir humilis condicionis. Iudas, simul ac alium qui sibi in exigua amitae pistrina succederet invenerat, huic

artifici operam suam pro exiguo stipendio locavit. Ita saltem prima lapidis mollis secandi atque fingendi rudimenta didicit. Aliquanto post ad alium eiusdem oppidi artificem transiit, qui ecclesias aedificabat; atque sub architecti ductu veteres complurium ecclesiarum vicinarum structuras lapideas reficere didicit.

Quamquam non oblitus erat se hanc artem manuariam tantum in subsidium discere, quo niteretur dum maiora illa studiorum instrumenta pararet, quae ingenio suo aptiora fore sibi persuadebat, tamen ipsa quoque ars eum per se delectare coeperat. Iam inter hebdomadem in oppidulo habitabat, unde singulis diebus Saturni vesperi Marygreen redibat. Ita annum aetatis undevicesimum attigit atque excessit.

CAPUT SEXTUM

Eo memorabili vitae suae tempore, Iudas die quodam Saturni hora fere tertia post meridiem ab Alfredstonio Marygreenium redibat. Aestas erat, serenum caelum atque aer mitis et tepidus; instrumenta lapicidae umeris gerebat, scalpris minoribus inter maiora in corbe leviter tinnientibus. Cum labor hebdomadis iam confectus esset, maturius ab opere discesserat; ex oppido autem via insolita et paulo longiore circuitu exierat, quod amitae negotium quoddam apud molam frumentariam illac sitam conficere promiserat.

Animo erat elato. Iam enim sperabat fore ut intra annum alterumve Christminsterii satis commode viveret atque ad fores alicuius ex illis litterarum arcibus pulsandas accederet, de quibus toties somniaverat. Poterat profecto iam tum quavis condicione eo proficisci; malebat tamen in urbem ingredi re familiari paulo firmiore quam tum sibi suppetebat. Quotiens quae iam perfecerat animo repetebat, tacita quadam de se ipso laetitia perfundebatur.

Iter faciens subinde in utramque partem se vertebat, ut prospectus inter saepes hinc illinc patentes contemplaretur. Eos tamen vix cernebat: consuetudine id magis quam consilio faciebat, pristinum repetens morem, cum cogitationibus minus distineretur. Id unum animum tenebat, ut secum aestimaret quantum iam in studiis processisset.

«Mihi iam tanta est ad legendos auctores veteres, qui in scholis tractari solent, facultas, ut discipulo mediocri, praesertim in Latinis, vix cedam.» Quod quidem recte existimabat: Latinam enim linguam adeo callerat, ut in viis solitariis secum Latine confabulando iter facile falleret.

«Ex Homero duos libros perlegi; praeterea nonnulla loca memoria satis teneo: Phoenicis orationem libro nono, pugnam Hectoris cum Aiace quarto decimo, Achillem inermem apparentem et arma eius caelitus data duodevicesimo, certamina denique funebria tertio et vicesimo. Hesiodi quoque aliquid legi, Thucydidis perexiguam partem, Graecum autem Novum Testamentum magna ex parte perlegi... Utinam tamen una tantum esset Graeci sermonis dialectus!

«In mathematicis quoque aliquid profeci: sex priores Euclidis libros, undecimum etiam ac duodecimum pertractavi; ex algebra autem ad simplices usque aequationes processi.

«Patrum Ecclesiae scripta aliqua novi, nec historiae Romanae atque Anglicae prorsus ignarus sum.

«Haec tamen initia tantum sunt. Hic vero, ubi libros tam aegre nanciscor, vix multo longius progrediar. Itaque nunc summa ope enitendum est ut Christminsterii domicilium mihi parem. Eo ubi pervenero, auxiliis quae ibi suppetent tantum in studiis proficiam, ut quidquid nunc didici rudis pueri inscitia mihi videatur. Pecuniam servare debeo, servaboque; atque aliquod illorum collegiorum, quod hodie me repelleret, tandem portas mihi patefaciet meque libenter recipiet, etiamsi viginti annos eam benivolentiam exspectavero.

«Sacrae theologiae doctor ero, priusquam finem studiorum fecerim!»

Tum rursus somniis indulgebat, secum reputans fore fortasse ut aliquando etiam episcopus fieret, si caste, strenue, sapienter atque ut Christianum deceret viveret. Quam praeclarum tum ceteris exemplum praeberet! Si quinque milia librarum sterlingarum annuos reditus perciperet, quattuor milia et quingentas libras partim hac partim illa ratione largiretur, reliquis autem quingentis, ut sibi quidem videbatur, lautissime viveret. Sed, re denuo perpensa, episcopatum sperare nimis audax videbatur. Ad archidiaconatum vota restringeret: poterat certe archidiaconus non minus probus, doctus atque utilis esse quam episcopus.

Ne tum quidem episcopatus spem omnino abiecit.

«Interea, simul ac Christminsterii domicilium mihi constitutum erit, eos scriptores legam quorum libros hic adipisci non potui: Livium, Tacitum, Herodotum, Aeschylum, Sophoclem, Aristophanem—»

«Ha, ha, ha! Heia, heia!» Tenues quaedam voces ultra saepem audiebantur; sed Iudas eas ne animadvertit quidem, atque intra animum suum pergebat:

«—Euripidem, Platonem, Aristotelem, Lucretium, Epictetum, Senecam, Antoninum. Deinde cetera quoque perdiscenda erunt: Patres Ecclesiae diligenter omnes, Bedam atque historiam ecclesiasticam universam; Hebraicae linguae saltem paulum—nunc enim litteras tantum novi—»

«Heia, heia!»

«—sed laborare possum, et quidem diu. Perseverantiam mihi satis superque suppetere, Deo gratias, scio; atque ea res plurimum valet... Ita vero, Christminsterium mihi Alma Mater erit; ego autem filius eius dilectus ero, in quo sibi bene placitum sit.»

Dum futura tam studiose secum volvebat, Iudas sensim gradum tardaverat, donec omnino constitit. Terram ante pedes intuebatur, quasi

lucerna quadam mirabili imagines rerum futurarum in solum proiectae ostenderentur. Subito nescio quid aurem eius vehementer percussit; sensit rem mollem atque frigidam in se coniectam esse, quae ad pedes eius decidisset.

Statim intellexit quid esset: frustum carnis, peculiarem illam porci castrati partem, qua rustici ad calceos unguendos utebantur, quippe quod ad aliam rem inutile esset. In ea regione porci satis multi alebantur; nam quibusdam Vessexiae septentrionalis locis permulti alebantur atque saginabantur.

Trans saepem rivus fluebat. Inde, ut tum primum intellexit, leves illae voces risusque venerant, quae, dum ille animo vagaretur, cogitationibus eius permixtae erant. Ripam ascendit supraque saepem prospexit. In ulteriore rivi parte parva domus rustica stabat, hortulo atque suilibus adiunctis; ante eam, ad ripam, tres puellae genibus nitebantur; iuxta situlae patinaeque intestinis porcinis cumulatae iacebant. Ea in aqua fluente lavabant. Una alterave furtim oculos sustulit; ubi animadverterunt se tandem eius attentionem excitavisse atque ab eo spectari, labra in speciem verecundiae composuerunt et ad eluenda intestina maiore etiam sedulitate redierunt.

TRES PUELLAE GENIBUS NIXAE ERANT

«Magnas vero gratias!» Iudas severo vultu dixit.

«Ego certe non conieci, hoc tibi dico!» una ex puellis ad sociam suam asseveravit, quasi iuvenem adstantem non videret.

«Neque ego», altera respondit.

«O Anna, quomodo potes ista dicere!» exclamavit tertia.

«Equidem, si quid omnino in eum iecissem, nihil tam obscenum quam illud iecissem!»

«Phui! Nihil de illo curo!» Tum riserunt atque ad opus, capitibus non sublatis, redierunt, inter se tamen magno studio culpam conferre pergebant.

Iudas, dum locum quem viscida illa caro tetigerat abstergit, per ironiam loqui coepit.

«Tu vero nihil iecisti—certe non!» inquit ad eam quae ex tribus proxima superiori rivi parti erat.

Puella cui haec dixerat oculis nigris insignis erat, non prorsus formosa, sed quae procul spectantibus formosa videri posset, quamvis cutis et corporis habitus aliquid asperitatis prae se ferrent. Ubera ei rotunda et prominentia, labra plena, dentes egregii, color floridus, qualis ovi gallinae Cochinchinensis esse solet. Mulier erat corpore pleno atque valido, prorsus mulier, nihil praeter id. Iudas autem paene pro certo habebat eam ipsam frustum illud in se

coniecisse: vesica enim porcina, unde id paulo ante resecuerat, iuxta eam iacebat.

«Id numquam scies», illa astute respondit.

«Quicumque id iecit, alienam rem prodige abiecit.»

«O, nihil est istud. Porcus patris mei est.»

«At hoc frustum, opinor, recipere velis?»

«Cupio sane, si mihi reddere voles.»

«Hocne ad te trans rivum coniciam, an ad ponticulum illum paulo superius venies, ut tibi in manum tradam?»

Fortasse iam occasionem sibi oblatam prospiciebat. Certe puella illa fusca, cum Iudas haec dixisset, oculos in eum defixit; momento quodam inter utrumque quasi scintilla mutuae intellegentiae emicuit, tacitum quoddam signum coniunctionis adhuc tantum possibilis, quod, quantum ad Iudam Faulium attinebat, nullo prorsus consilio praemeditatum erat. Intellexit illa se ex tribus electam esse, non quod iuvenis consulto de ulteriore familiaritate cogitasset, sed quod illud coniungendi imperium sequeretur, quod miseri viri velut e summo quodam naturae praetorio inscii accipiunt, tum maxime cum nihil minus cogitant quam de amore mulierum.

Continuo exsiluit atque «Noli trans rivum iacere!» inquit. «Ipse mihi trade.»

Iam intellexerat Iudas puellam non ipsius rei pretio ad repetendum moveri. Corbem instrumentorum in terram deposuit, baculo frustum carnis e fossa attraxit, saepemque transgressus est. Sic, uterque sua ripa pari passu incedens, ad ponticulum unius tabulae contenderunt.

Cum puella ad ponticulum accederet, Iuda nihil animadvertente, interiorem unius genae partem, deinde alterius, ore callide paulum suxit; quo artificio in aequabilibus rotundisque genis quasi incantamento binae foveolae apparuerunt, quae tamdiu manere poterant quamdiu ipsa arrideret. Neque ars haec pro arbitrio foveolas efficiendi omnino ignota erat: multi eam temptabant, perpauci assequebantur.

In media tabula congressi sunt. Iudas baculum porrexit, e quo frustum porcinum pendebat, dum ipse vultum avertebat leviterque erubescebat.

Puella quoque alio spectabat, frustumque accepit quasi nesciret quid sua manus ageret. Id ad tempus in ponticuli repagulo suspendit; tum, pari quadam curiositate permoti, ambo ad illud contemplandum se converterunt.

«Num me id in te coniecisse putas?»

«Minime vero!»

«Patris mei est; qui, si id desiderasset neque invenisset, fortasse vehementer iratus esset. Ex eo enim adipem calceis unguendis parat.»

«Miror quid alterutram earum ad id faciendum impulerit», inquit Iudas, comitatis causa dictis eius fidem habere simulans, etsi vehementer dubitabat.

«Petulantia. Sed cave ne cui dicas me illud iecisse!»

«Qui dicam? Ne nomen quidem tuum novi.»

«Nescis? Visne audire?»

«Dic vero!»

«Arabella Donn appellor; hic habito.»

«Si hac saepius transivissem, scivissem te hic habitare; sed plerumque via publica recta incedo.»

«Pater meus porcos alit; hae autem puellae me ad intestina lavanda adiuvant, ex quibus et farcimina sanguine confecta et alia intestinorum fercula paramus.»

Deinde pauca inter se, tum alia atque alia locuti sunt, dum ad ponticuli repagulum innixi frustum illud molle ac flaccidum transversum pendens intuebantur. Tacita illa invitatio, quae tota Arabellae persona elucebat, Iudam ibi praeter consilium suum, paene etiam invitum, retinebat; novum id erat atque ab omni priore eius experientia alienum.

Vix nimium dixeris si affirmes Iudam ad id usque tempus nullam umquam feminam eo animo spectavisse ut ipsius corporis illecebras animadverteret. Nam sexum muliebrem quasi genus quoddam a vita sua consiliisque remotum vagis tantum cogitationibus complectebatur. Nunc ab eius oculis ad os, inde ad pectus, tum ad bracchia nuda, plena, rotunda, oculos transferebat: madida erant et aquae frigore maculata, marmoris instar firma.

«Quam formosa es!» submissa voce dixit, etsi verbis minime opus erat ut manifestum fieret quanta vi ad eam traheretur.

«Ah, die dominico me videre deberes!» illa lepide respondit.

«Num ego te ita videre possem?» ille dubitanter respondit.

«Tu videris. Nemo quidem nunc me ambit; sed fieri potest ut intra unam alteramve hebdomadam aliquis adsit.» Haec sine risu dixerat; itaque foveolae ex genis evanuerunt.

Iudas impetu quodam sibi ignoto rapi se sentiebat, nec resistere poterat. «Sineresne me?»

«Equidem nihil moror.»

Iam tamen unam e foveolis reducere potuerat: nam vultu paulisper averso occultum illum genarum suctum iteraverat. Iudas interea nihil praeter

communem quandam formae eius speciem perspexerat. «Proximo igitur die dominico?» dubitanter proposuit. «Id est cras?»

«Ita.»

«Licetne ad te venire?»

«Licet.»

Vultus eius parva quadam victoriae laetitia colluxit; atque dum se avertebat, oculis Iudam paene blande perlustravit. Tum frustum illud carnis in herbam proiecit, ne cui impedimento esset, et ad socias rediit.

Iudas Faulius corbem instrumentorum in umerum sustulit solusque iter repetivit, novo quodam ardore incensus quem ipse stupens secum contemplabatur. Unum tantum haustum ex aere sibi adhuc ignoto duxerat. At ille aer, ut nunc apparebat, quocumque iisset, nescio quam diu circum eum fuerat; nescio quo tamen modo a vero eius spiritu quasi vitrea quadam lamina seiunctus manserat.

Quae paulo ante tam certo animo de legendis libris, faciendo opere, augenda doctrina statuerat, nescio quo modo in angulum quendam animi sui conlapsa se recipiebant.

«Age, lusus tantum est», secum dixit. Obscure enim sentiebat, si sana ratione rem aestimaret, aliquid in illius puellae natura deesse, aliquid autem, idque multo apertius, nimium abundare; quam ob rem necesse sibi esse videbatur affirmare se non nisi ioci et oblectamenti causa eius familiaritatem petere. Quiddam enim in ea erat prorsus alienum ab illa animi sui parte quae studiis litterarum et magnifico Christminsterii somnio dedita fuerat.

Neque enim virgo Vestalis erat quae tale telum ad primum in eum impetum elegisset. Id acute quidem, sed per brevissimum temporis spatium, intellexit: sicut quis lucerna decidua parietis inscriptionem subito fulgore illustratam ad momentum legat, priusquam rursus omnia tenebris involvantur.

Mox tamen haec brevis discernendi vis eum reliquit. Nova enim et indomita voluptas animum ita occupaverat, ut rerum discrimina iam non reputaret: invenerat novam quandam viam qua affectus suos dirigeret, antea ne suspicatus quidem eam exstare, quamquam semper ei proxima fuerat. Proximo die dominico cum ea puella conventurus erat quae tantum in eo ignem excitaverat.

Interea puella ad socias reversa, tacita rursus intestina porcina in limpido rivo excutiebat, immergebat, abluebat.

«Cepistine illum, mea cara?» breviter rogavit ea quae Anna vocabatur.

«Nescio. Utinam aliud quippiam quam hoc in eum iecissem!» Arabella paenitens submurmuravit.

«Di boni! Iste nullius est pretii, quamquam tu fortasse aliter putas. Drusillae Fauliae vetulae plaustrum panarium Marygreenii agitabat, priusquam Alfredstonii arti cuidam tamquam tiro se addiceret. Ex eo tempore mirum quantum sibi placet; semper autem libris inhaeret. Aiunt eum virum doctum fieri velle.»

«O, mea quidem nihil interest quis sit aut qualis! Cave, mea cara, ne putes me de illo laborare!»

«Eho, nihil tua interest! Noli nos fallere conari! Cur tamdiu cum eo in ponticulo collocuta es, nisi quia eum cupiebas? Sive cupis sive non cupis, tam simplex est quam puer. Vidi quo modo ibi amores agebatis, cum illud porcini corporis frustum inter vos penderet—ha, ha! Quam lepidum vero pignus, circa quod amores agerentur! At ille a quavis femina capi poterit quae efficiat ut se vel tantillum amet, modo ipsa, si eum captare volet, recto artificio utatur.»

CAPUT SEPTIMUM

Postridie Iudas Faulius in cubiculo suo, cuius lacunar declive erat, paulisper constiterat, modo libros in mensa positos, modo atram in tectorio supra eos maculam contemplans, quam superioribus mensibus lucernae fumus reliquerat.

Dies erat dominicus, iam post meridiem; quattuor et viginti horae ab eo tempore praeterierant quo Arabellam Donnam convenerat. Tota superiore hebdomada destinaverat hoc pomeridium Graeco Novo Testamento denuo perlegendo impendere. Novum enim exemplar habebat, litteris quam in vetere libro nitidioribus impressum, textum Griesbachii a pluribus criticis postea emendatum exhibens, variis lectionibus in margine adscriptis. Libro gloriabatur: ad editorem enim Londinensem ipse scribere ausus erat, quod antea numquam fecerat, atque ita librum sibi comparaverat.

Iam antea magnam sibi ex hac lectione voluptatem speraverat: lecturus erat sub tranquillo tecto amitae maioris, ubi olim assidue, nunc vero duas tantum singulis hebdomadis noctes dormiebat. Sed pridie res quaedam nova, velut grave impedimentum, in placidum tacitumque vitae eius cursum inciderat. Talem animi statum experiebatur qualem serpenti tribuere possis, qui, hibernis exuviis abiectis, novae cutis nitorem teneritudinemque sentit nec quid sibi acciderit intellegit.

Ad puellam igitur non ibit; ita secum statuerat. Consedit, librum aperuit, cubitis in mensa firmatis, manibus ad tempora admotis, ab initio legere coepit.

Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ.

Num vero promiserat se ad eam venturum? Promiserat profecto! Illa misella intus eum exspectaret atque eius culpa totum pomeridium frustra consumeret. Nec solum promissum eum urgebat: habebat illa nescio quid quo animum mirifice alliceret. Fidem datam fallere non oportebat. Etsi nonnisi dominicis diebus ceterorumque vesperis studiis vacare poterat, unum tamen pomeridium huic negotio dare poterat, cum alii iuvenes tot et tantas horas eidem impenderent. Post hunc diem fortasse numquam eam visurus esset; immo, si consilia sua spectaret, fieri non poterat ut familiaritas diutius permaneret.

Denique, tamquam bracchium quoddam incredibili nervorum robore praeditum re vera in eum iniectum esset, vis imperiosa Iudam corripuit, longe diversa ab iis omnibus animi motibus et impulsibus quibus antehac ducebatur. Haec rationem voluntatemque eius parvi, sublimia vero, ut dicebat, consilia nihili faciebat; eumque, sicut praeceptor violentus puerum a veste circa collum prehensum abripit, in eam partem rapiebat ubi mulieris amplexus eum exspectabat: mulieris quam minime reverebatur, cuiusque vitae nihil cum sua commune erat praeter viciniam.

Repente clauso libro, cui titulus erat Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ, Iudas, velut fato destinatus, exsiluit cubiculumque transcurrit. Quasi hoc ipsum eventurum iam praesensisset, optimas vestes induerat. Ne tribus quidem minutis exactis domo egressus est et semitam descendit quae per latam illam arvi vacui vallem inter vicum et solitariam Arabellae domum, in valle ultra iugum sitam, tendebat.

Inter ambulandum horologium inspexit. Duabus horis facile redire posset, atque post merendam longum adhuc tempus ad legendum superesset.

Paucas abietes languidas et casam, ubi semita in viam publicam incidebat, praetergressus, celeri gradu progressus est; tum ad sinistram deflexit atque praerupta regione ad occidentem Domus Fuscae descendit. Ad infimos cretacei soli margines rivulum invenit ex eo lente manantem; quem secutus ad puellae domicilium pervenit. E tergo domus odor suilium simulque grunnitus earum bestiarum unde ille odor oriebatur ad eum perveniebant. Hortulum intravit et capulo baculi ianuam pulsavit.

Eum aliquis per fenestram viderat: nam e domo virilis vox clamavit:

«Arabella! Ecce adest procus tuus! Abi hinc, puella!»

Ad haec verba Iudas horruit. Pater enim illam familiaritatem, quasi de negotio serio ageretur, ad nuptias spectare significaverat; nihil vero ab Iudae cogitationibus longius aberat. Ambulaturus erat cum puella, fortasse etiam osculaturus; sed eam certo ac frigido consilio uxorem petere ipsi prorsus displicebat. Aperta ianua intravit, quo ipso tempore Arabella, vestibus ad deambulandum ornata, scalas descendebat.

«Conside, domine... nescio quo nomine te vocem,» inquit pater eius, vir strenuus, nigris ad genas pilis hirsutus, eadem quasi negotiatoris voce quam Iudas iam foris audiverat.

«Malo statim egredi; nonne et tu?» Arabella ad Iudam submissa voce dixit.

«Ita,» respondit. «Ad Domum Fuscam usque ambulabimus indeque redibimus: intra dimidiam horam id conficere possumus.»

Tam formosa Arabella inter res circumiectas passimque iacentes videbatur, ut Iudas iam laetaretur se venisse; omnesque dubitationes quibus antea vexatus erat evanuerunt.

Primum ingentem collem herbis vestitum ascenderunt; dum autem in arduum enitebantur, Iudae interdum manum ei porrigere necesse erat. Deinde ad sinistram per summum iugum deflexerunt et semitam in dorso collis patentem secuti sunt, donec haec ad Domum Fuscam in viam publicam incidit: ibi quondam Christminsterium conspicere ardentissime cupiverat. At nunc illius studii plane oblitus erat.

De levissimis viciniae rebus cum Arabella multo cupidius fabulabatur quam si omnes philosophiae disciplinas cum omnibus academiae, quam nuper tantopere veneratus erat, magistris tractaret. Locum praeteriit ubi olim Dianae Phoeboque genibus nixus supplicaverat, nec iam meminerat hos deos in fabulis reperiri, aut solem aliud esse quam lucernam qua Arabellae vultus commode illustraretur.

Nescio quae pedum levitas eum fere sustollebat. Iudas autem, in studiis adhuc tiro, qui se olim theologiae doctorem, professorem, episcopum aut nescio quem alium virum clarum futurum fingebat, honore ac gloria se cumulari sentiebat, quod haec formosa rustica eo dignata esset ut dominico die in veste festiva vittisque ornata una cum eo ambularet.

Ad horreum Domus Fuscae pervenerunt, unde redire sibi proposuerat. Dum amplissimam ad septentriones planitiem inde contemplarentur, ingentem densamque fumi nubem conspexerunt e regione oppiduli quod duobus fere milibus passuum infra aberat sursum ferri.

«Incendium est,» inquit Arabella. «Curramus eo et videamus! Age, quaeso! Non longe abest!»

Tanta iam erga Arabellam teneritudine commotus erat Iudas ut nihil eius voluntati negare posset; quin immo gaudebat sibi ita causam datam esse diutius cum ea manendi. Itaque de colle paene cursu decurrerunt. Sed ubi planitiem attigerant et mille passus processerant, locum incendii multo longius quam e summo iugo visum erat distare intellexerunt.

Sed, semel itinere suscepto, pergere statuerunt; nec ante horam quintam pomeridianam ad locum pervenerunt. Locus autem sex fere milia passuum a Marygreen, tria ab Arabellae domo aberat. Iam incendium repressum

invenerunt; ruinas tristes breviter contemplati redeundi initium fecerunt, iter per Alfredstonium ducturi.

Arabella dixit se poculum theae cupere; itaque deversorium humile intraverunt atque iusserunt theam afferri. Quoniam autem theam, non cerevisiam, poposcerant, diu exspectaverunt. Ancilla Iudam agnovit et dominae suae in recessu susurravit se mirari quod ille studiosus, qui tam anxie dignitatem suam servare soleret, eo subito se demisisset ut cum Arabella ambularet.

Arabella quid susurraretur coniecit; atque, cum Iudas eam serio teneroque vultu contemplaretur, submisse quidem, sed velut victrix risit: eo risu quo mulier neglegenti animo praedita ridet, ubi se suo ludo victoriam reportare intellegit.

Sedentes oculos per conclave circumferebant. In pariete imago Samsonis et Dalilae pendebat; mensam rotundae a poculis cerevisiae maculae notabant; sub pedibus vasa sputo excipiendo destinata, scobe repleta, iacebant. Tota haec rerum facies Iudam singulari tristitia afficiebat, qualem pauca loca incutere possunt aeque atque caupona die dominico sub vesperum, cum sol occidens obliquos radios intromittit, nemo quidquam bibit, nec infelici viatori aliud est ubi fessus conquiescat.

Iam dies in tenebras inclinabat. Diutius exspectare non posse inter se dicebant. «Sed quid aliud faciamus?» quaesivit Iudas. «Tibi enim tria milia passuum pedibus conficienda sunt.»

«Fortasse cerevisiam petere possumus,» inquit Arabella.

«Cerevisiam? Immo vero, sane! Id mihi exciderat. Nescio cur mirum mihi videatur die dominico sub vesperum in popinam venire ut cerevisiam bibamus.»

«At non ea causa venimus.»

«Non sane venimus.» Iudas iam magnopere cupiebat ex illo sibi tam alieno loco discedere; iussit tamen cerevisiam afferri, quae statim allata est.

Arabella gustavit. «Phui!» inquit.

Iudas quoque degustavit. «Quid ei vitii est?» quaesivit. «Fateor me nunc de cerevisia parum intellegere. Bibere eam non invitus soleo; sed lectioni obest, caffeamque aptiorem esse experior. Haec tamen satis bona mihi videtur.»

«Adulterata est: bibere non possum!» Tria deinde quattuorve rerum nomina commemoravit, quas praeter hordeum germinatum lupulumque

cerevisiae admixtas esse gustu cognovisse dicebat. Iudas hoc haud mediocriter miratus est.

«Quam multa nosti!» dixit comiter.

Nihilominus Arabella ad cerevisiam rediit suamque partem hausit; tum iter ambo repetiverunt. Iam prope nox erat; simul ac oppidi lumina reliquerunt, paulatim propius accesserunt, donec corporibus se tangerent. Illa mirabatur cur bracchium circa lumbos eius non poneret; Iudas autem id non fecit, hoc tantum ausus dicere, quod ipsi audacissimum videbatur: «Meo bracchio innitere.»

Bracchio eius usque ad umerum innixa est. Iudas calorem corporis eius suo corpori admoti sentiebat; baculo sub alteram alam supposito, dextra manum eius dextram tenuit, qua bracchio ipsius innitebatur.

«Nunc quam bene una sumus, mea cara! Nonne ita est?» inquit.

«Ita,» respondit illa; secum autem: «Quam parum audet!»

«Quam repente procax factus sum!» Iudas interea secum cogitabat.

Sic procedebant donec ad imum montanae regionis devexum venerunt, ubi candida via publica per tenebras ascendere videbatur. Inde ad Arabellae domum nonnisi collis ascensu, tum in vallem ad dextram iterum descendendo, perveniri poterat. Vix ascensum inceperant, cum duo viri, per herbam invisi ambulantes, paene in eos incurrerunt.

«Amatores isti,» inquit alter, dum ambo per clivum descendentes evanescerent, «omni anni tempore, quocumque caelo, foris reperiuntur: soli amatores et canes sine domino!» Arabella leviter cachinnavit.

«Num nos amatores sumus?» quaesivit Iudas.

«Tu id optime scis.»

«At tu mihi dicere potes?»

Pro responso caput in umerum eius reclinavit. Iudas quid vellet intellexit; bracchio circa lumbos eius circumdato, puellam ad se traxit atque osculatus est.

Iam non tantum bracchiis inter se consertis, sed, ut ipsa optaverat, arcte amplexi ambulabant. Quid enim tandem hoc referret, cum tenebrae essent? ita Iudas secum cogitabat. Media fere parte longi ascensus confecta, velut ex composito substiterunt, et iterum eam osculatus est; in summo autem colle rursus osculum dedit.

«Bracchium, si libet, ibi retinere potes,» illa leniter dixit.

Iudas paruit, secum reputans quanta fiducia puella ei se permitteret.

Sic lento gradu ad domum eius ierunt. Iudas hora tertia et dimidia post meridiem e casa sua egressus erat, sperans se hora quinta et dimidia ad Novum Testamentum legendum rediturum esse. Iam vero nona hora vespertina erat cum, puella iterum amplexus, ante paternam eius ianuam stetit, puellam quasi patri redditurus.

Rogavit eum ut intraret, vel unum tantum momentum; aliter enim rem miram visum iri, quasi per tenebras sola domum redisset. Iudas cessit atque eam secutus intravit. Statim atque ianua aperta est, praeter parentes puellae complures vicinos circum sedentes conspexit. Omnes ei gratulantes loquebantur eumque serio pro futuro Arabellae coniuge habebant.

Non erant ex hominibus inter quos ipse versari solebat; itaque alienus ibi atque impeditus se sentiebat. Hoc minime sibi proposuerat: nihil aliud voluerat nisi iucundam unius pomeridii cum Arabella ambulationem. Tantum moratus est ut novercam eius salutaret, mulierem simplicem tacitamque, cui nec vultus nec ingenium quicquam proprium insigneve habere videbatur. Tum omnibus bonam noctem precatus in semitam trans collem se coniecit, quasi onere aliquo liberatus.

Sed brevis fuit ea animi levatio. Mox Arabella rursus eius animum occupavit. Procedebat tamquam iam alius homo esset quam pridie fuerat. Quid sibi iam cum libris? Quid cum consiliis, quibus tam pertinaciter adhaeserat, ut ne unum quidem diei momentum frustra tereret? «Frustra!» Prout quis rem spectaret, ita hoc ipsum definiendum erat: nunc enim primum vere vivere, non vitam perdere sibi videbatur. Melius erat mulierem amare quam gradum litterarium adipisci aut sacerdotem fieri; immo vero, quam ipsum summum pontificem!

Cum domum redisset, amita iam cubitum ierat; quidquid autem ante oculos erat tacitam quasi neglegentiae suae accusationem ostendebat. Sine lucerna scalas ascendit; ipsa cubiculi obscuritas eum tristi velut interrogatione excipiebat. Ibi liber apertus eodem loco quo reliquerat iacebat; atque in fronte libri magnae illae litterae, pallido stellarum lumine visae, eum immota obiurgatione spectabant, tamquam mortui cui oculi nondum clausi essent:

Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ.

Postridie prima luce Iudae ad hospitium, ubi per reliquos hebdomadae dies manere solebat, proficiscendum erat. Librum quem huc secum attulerat, ne lectum quidem, super instrumenta artis ceteraque necessaria in sportam coniecit, idque fecit frustra se laborasse sentiens.

Quae amoris impetu egerat paene a se ipso occultabat; Arabella vero omnibus amicis notisque ea palam narrabat.

Prima luce eadem via regressus qua paucis ante horis per tenebras cum amata iuxta se ambulaverat, ad radices collis pervenit; ibi gradum tardavit ac deinde constitit. Stabat eo ipso loco ubi primum eam osculatus erat. Cum sol modo exortus esset, fieri poterat ut nemo post illud tempus illac transisset. Iudas terram intuitus suspiravit.

Diligentius intuens in pulvere adhuc umido vestigia pedum utriusque vix discernere potuit, ubi inter se amplexi steterant. Illa iam aberat; sed imaginatio, quae naturae ipsius textum quasi acu pictis ornamentis excolit, praesentiae eius praeteritae imaginem ita refingebat, ut in animo vacuum relinqueretur quod nulla res explere posset. Prope locum salix ramis recisis stabat; haec autem salix ab omnibus aliis, quaecumque in orbe erant, diversissima videbatur.

Si una tantum hebdomada vitae ei superesset, nullam rem ardentius optasset quam ut sex dies, qui inter eum et alterum cum Arabella congressum ex promisso intercedebant, penitus tollerentur.

Sesquihora post Arabella per eandem viam cum duabus puellis quae Saturni die eius comites fuerant processit. Ne locum quidem osculi neque salicem qua is notabatur respexit; de ipso tamen osculo deque iis quae ad id pertinebant cum comitibus libere garriebat.

«Et quid deinde tibi dixit?»

«Tum ille dixit...» Atque ex tenerissimis eius sermonibus nonnulla paene ad verbum rettulit. Si Iudas tum post saepem latuisset, non mediocriter miratus esset quam pauca ex iis quae pridie dixerat atque egerat inter secreta mansissent.

«Mehercule, plane effecisti ut te diligat!» Anna, tamquam de re iudicans, submissa voce dixit. «Te felicem!»

Paucis post momentis Arabella voce mira, humili quidem sed acri, qua cupiditas adhuc occulta se prodebat, respondit: «Effeci ut me diligat, ita est! Sed parum est me ab eo diligi: volo ut me possideat, ut me uxorem ducat! Ille mihi habendus est. Sine illo esse nequeo. Talis est vir qualem semper desideravi. Insaniam, nisi me ei totam tradere licuerit! Id ipsum fore sensi, simul ac primum eum conspexi!»

«Cum ille iuvenis ad amorem tam proclivis sit, apertus insuper ac probus, facile eum maritum habebis, modo recta ratione capere scias.»

Arabella paulisper cogitabunda mansit. «Quae tandem ista recta ratio esse potest?» rogavit.

«O, tu nescis, nescis!» inquit Sara, tertia ex puellis.

«Profecto nescio! Nullam aliam rationem novi nisi palam amorem colere, dum caveo ne plus sibi liceat quam oportet.»

Tertia puella secundam inspexit. «Vere nescit!»

«Plane apparet eam nescire,» inquit Anna.

«Atqui in oppido etiam vixisti, ut ita dicam! Age, aliquid igitur nos quoque te docebimus, sicut et tu nos alia docere potes.»

«Dicite igitur! Certamne quandam rationem dicitis qua vir capi possit? Pro imperita me habete, modo rem tandem aperiatis!»

«Ut maritus scilicet fiat.»

«Ita, ut maritus fiat.»

«Virum dico rusticum, probum et gravem, qualis iste tuus est. Absit ut tale consilium de milite aut nauta aut mercatore urbano, aut de ullo ex iis qui pauperes mulieres callide decipiunt, suadeam! Nulli amicae tantum damnum inferrem!»

«Certe de tali viro qualis iste est agitur!»

Arabellae comites inter se conspexerunt; tum oculis iocose sublatis subridere coeperunt. Una propius ad Arabellam accessit et, quamquam nemo alius aderat, aliquid voce submissa ad aurem eius rettulit; altera interea curiosa spectabat quomodo Arabella haec acciperet.

«Ah!» inquit Arabella lente. «Fateor istam rationem mihi ne in mentem quidem venisse! ... Sed quid si ille probus non sit? Male actum erit cum femina quae hoc temptaverit!»

«Qui nihil audet nihil habet! Praeterea, priusquam aggrediaris, certum facies illum esse probum. Cum isto tuo nihil periculi erit. Utinam mihi talis occasio esset! Permultae puellae sic agunt; an putas eas aliter umquam maritos inventuras esse?»

Arabella tacita cogitabundaque iter pergebat. «Experiar,» susurravit; sed non comitibus, verum sibi ipsi.

CAPUT OCTAVUM

Hebdomada exeunte Iudas ab hospitio Alfredstonii ad amitam Marygreenii habitantem, ut solebat, pedibus proficiscebatur. Sed iter illud iam longe aliis de causis gratum erat quam quod senem illam morosam visurus esset. Priusquam collem ascenderet, ad dextram deflexit, hoc unum secum agens, ut Arabellam in transitu videret, neque ille conspectus inter congressus certo constitutos numeraretur.

Nondum ad paternas eius aedes pervenerat, cum summum puellae caput supra horti saepem huc illuc trepide moveri acutis oculis animadvertit. Porta ingressus tres porcellos, nondum saginatos, ex suili, cuius summam saepem uno saltu superaverant, effugisse comperit; Arabellam vero sine ullius auxilio conari ut per ostium, quod patefecerat, eos rursus intro ageret. Ubi Iudam vidit, vultus, qui antea curis rei domesticae rigidus fuerat, subito molli amore remissus est; in eumque oculos languidos intendit.

Qua mora porcelli usi subito versi alia via longe effugerunt.

«Hodie tantum mane inclusi sunt!» exclamavit, atque, quamvis amator adesset, porcellos persequi non destitit. «Heri demum e fundo Spaddleholt pedibus acti sunt; satis magno eos pretio pater emit. Domum redire cupiunt, stultae bestiolae! Claudito, amabo, portam horti, mi care, meque adiuva ut eos in suile compellamus. Virorum nemo domi est, mater tantum; nisi cavebimus, omnino amittentur.»

Ille auxilium ferre coepit, inter solanorum brassicarumque ordines nunc huc nunc illuc discurrens. Saepe dum currerent inter se concurrebant; tum Iudas eam paulisper comprehensam osculabatur. Primus porcellus facile reductus est, secundus maiore labore; tertius autem, procerioribus cruribus, pertinacior multoque agilior erat. Is per foramen hortensis saepis elapsus in viam angustam prorupit.

«Hunc profecto amittam, nisi eum persequar!» ait Arabella. «Age, una mecum!»

Ipsa e horto quam celerrime prorupit, Iuda iuxta currente; vix fugitivum oculis assequebantur. Identidem alicui puero obvio clamabant ut animal sisteret, sed porcellus singulis elapsus eadem qua antea celeritate pergebat.

«Da mihi manum, mea cara», inquit Iudas. «Iam spiritus tibi deficit.» Illa manum cursu incalefactam, ut videbatur, libenter praebuit; ita iunctis manibus ambo concitato gradu procedebant.

«Id fit», inquit illa, «cum porcos ipsos pedibus domum agas. Sic enim reditus viam numquam obliviscuntur. Plaustro huc advehi debuerunt.»

Interea porcellus ad portam non obseratam pervenerat, qua in nudos apertosque colles patebat aditus, atque trans campum quantum brevia crura sinebant currebat. Postquam autem portam transierant et in summum iugum ascenderant, perspicuum factum est, nisi usque ad ipsum agricolae fundum currerent, eos animal assequi non posse. E vertice porcellus iam vix puncti instar apparebat, recta tamen et sine errore ad pristinam sedem tendens.

«Frustra est!» exclamavit Arabella. «Multo ante nos eo perveniet. Sed nunc parum refert, quandoquidem scimus neque periisse neque in via surreptum esse. Illi intellegent porcellum nostrum esse eumque remittent. O quam calore aestuo!»

Manu tamen Iudae retenta, repente a tramite devertit atque sub humili spina in caespitem se proiecit; simul eum, cuius manum adhuc tenebat, tanto impetu detraxit ut in genua procumberet.

«O, ignosce! Paene te ad terram deieci, nonne? Sed tam defessa sum!»

In devexo iugi caespite supina iacebat, corpore velut sagitta porrecto, oculos in immensum caeli caerulei spatium sustollens, neque Iudae manum, quam adhuc calide premebat, dimittens. Ille prope eam cubito innixus recubuit.

«Totum hoc iter frustra cucurrimus», pergebat illa. Corpus ei crebro anhelitu modo assurgebat modo decidebat; facies rubebat, labra plena et rubicunda diducta erant, tenuisque sudor cutem irrorabat. «Age, mi care, cur nihil loqueris?»

«Ego quoque spiritum vix duco. Totum iter adverso colle egimus.»

Soli omnino erant; solitudo autem eo magis sentiebatur quod undique vasti campi patebant. Nemo ad mille passus appropinquare poterat quin ab iis conspiceretur. In uno enim ex altissimis totius regionis iugis iacebant, unde etiam longinquae terrae circa Christminsterium discerni poterant. Sed tum Iudae Christminsterium ne in mentem quidem veniebat.

«O, quam bellam rem in hac arbore video!» inquit Arabella. «Nescio quid est, eruca quaedam, tam pulchre viridi flavoque colore distincta quam nulla umquam tibi visa est!»

«Ubinam?» quaesivit Iudas, sese e cubito attollens.

«Istud inde conspicere non potes; propius huc accedere debes», respondit illa.

Ille propius se inclinavit et caput iuxta illius posuit. «Non video,» inquit.

«En, in ramo illo ubi finditur, iuxta folium quod movetur; illic!» Et manu faciem eius leniter versus locum indicatum pressit.

«Non video», iteravit ille, occipite genam eius contingente. «Sed fortasse si surrexero.» Itaque surrexit atque in ea ipsa linea constitit qua illa aspiciebat.

«Quam stolidus es!» inquit illa moleste, faciem avertens.

«Nec vero magnopere videre cupio, mea cara: quid enim attinet?» respondit ille, desuper eam intuens. «Surge, Abby.»

«Quid ita?»

«Sine me te osculari; iam dudum id optans occasionem opperior!»

Illa faciem paulum convertit, et aliquantisper obliquis oculis eum attente intuens, labro leviter contracto, subito in pedes exsiluit. «Abeundum mihi est!» breviter exclamavit, atque celeri gradu domum contendit. Iudas eam secutus mox ad latus eius rediit.

«Unum modo osculum!» blandis precibus rogavit.

«Nequaquam!» inquit illa.

Attonitus ille: «Quid tibi accidit?»

Illa, labris contumaciter compressis, iniuriam sibi factam vultu prae se ferebat. Iudas autem tamquam agnus mansuetus eam sequebatur, donec gressum tardavit et iuxta eum incedere coepit. Tum de rebus levibus placide loqui coepit, sed, quotiens ille manum eius apprehendere aut bracchio lumbos amplecti conabatur, eum continuo prohibebat. Sic ad paternas aedes descenderunt; Arabellaque domum ingressa est, capitis nutu tantum valedicens, vultu fastidioso et offenso.

«Nescio quo modo nimis libere me cum ea gessisse videor,» secum dixit Iudas; atque suspirans discessit Marygreenium versus.

Postridie mane, die dominico, in Arabellae domo, ut singulis hebdomadis solebat, magno apparatu coquebant: sollemne enim diei prandium parabatur. Pater ante parvum speculum, quod ad fenestrae columellam pendebat, barbam radebat; mater et Arabella haud procul fabas siliquis eximebant. Vicina quaedam e sacris matutinis proximae ecclesiae rediens Donnum ad fenestram novacula occupatum animadvertit, eumque salutans domum intravit.

Statim Arabellam per iocum compellavit: «Vidi te cum illo currentem, he, he! Spero rem aliquo tandem progressuram?»

Arabella nihil respondit neque oculos sustulit; vultu tantum significavit se satis intellegere quid diceretur.

«Audio eum, simul ac poterit, Christminsterium profecturum esse.»

«Num id nuper audisti? Nuperrime?» interrogavit Arabella, spiritum aemulatione incensa velut tigris introrsus trahens.

«Minime vero! Iam pridem constat id ei consilium esse. Hic tantum occasionem exspectat. Sed interea cum aliqua ambulandum illi est, opinor. Iuvenes huius aetatis nihil ferme serio agunt: nunc hic aliquid delibant, nunc illic. Aliter olim erat, cum ego iuvenis essem.»

Postquam vicina discessit, Arabella subito ad matrem: «Velim te patremque hac vespera, post theam, Edlinos adire et quaerere quomodo valeant. Immo vero, Fensworthii vespertina sacra celebrabuntur: illuc pedibus ire potestis.»

«Quid tandem? Quid hodie vesperi futurum est?»

«Nihil. Sed domi sola esse cupio. Ille verecundus est, nec ei persuadere possum ut introeat, dum vos domi estis. Nisi diligenter caveam, e manibus mihi elabetur, quamvis eum tantopere diligam!»

«Si serenum erit, quando ita vis, exire possumus.»

Post meridiem Arabella cum Iuda congressa est, atque simul ambulaverunt. Iudas autem iam per aliquot hebdomadas ne unum quidem librum Graecum Latinumve, aut cuiuslibet alterius linguae, inspexerat. Per clivos vagati tandem ad semitam gramine obductam, quae per summum iugum ducebat, pervenerunt; hanc secuti ad propinquum aggerem terrenum in orbem circumactum accesserunt, vetus Britannorum opus. Iudas secum reputabat quanta esset illius semitae antiquitas, quam armentarii fortasse iam tum frequentaverant cum Romani Britanniam nondum cognovissent. E campis subiectis ecclesiasticarum campanarum sonitus ad eos perveniebat.

Mox campanarum voces ad unum sonum redactae sunt, qui crebrior factus repente cessavit.

«Iam redeamus,» inquit Arabella, quae sonum diligenter audiverat.

Iudas consensit; dum modo cum ea esset, haud multum curabat quo in loco esset. Ad aedes eius reversi, Iudas cunctanter ait: «Non introibo. Cur tam properas hac vespera domum redire? Nondum prope est nox.»

«Paulisper exspecta», inquit illa. Ansam ostii tentavit et ianuam clausam invenit. «Ah, ad sacra profecti sunt», adiecit; et post ferrum quo ante limen lutum calceis detergebatur quaerens clavem repperit ac fores reseravit. «Nunc igitur vel paulisper introibis?» leviter rogavit. «Soli erimus.»

«Libentissime!» respondit Iudas alacriter, cum res praeter spem commode mutata esset.

Introierunt. Num theam vellet? Minime: iam serius erat; malebat sedere atque cum ea colloqui. Illa amiculum et petasum deposuit; tum consederunt, haud mirum, prope alter alterum.

«Noli, quaeso, me tangere», submissa voce dixit. «Nam aliqua ex parte ipsa testa ovi sum. Aut fortasse satius erit rem in tuto collocare.» Tum fibulas circa collum vestis solvere coepit.

«Quidnam est?» quaesivit amator.

«Ovum: gallinae pumilae ovum. Id foveo, ut pullus rarissimi generis ex eo excludatur. Quocumque eo, mecum porto; intra tres hebdomadas pullus excludetur.»

«Ubinam id portas?»

«Hic sane.» Manum in sinum immisit atque ovum extraxit, lana involutum, cui superiecta erat tenuior vesicae porcinae membrana, ne casu frangeretur. Ovo Iudae ostenso, in sinum illud reddidit. «Nunc cave mihi appropinques. Nolo ovum frangi atque ab alio rursus incipiendum mihi esse.»

«Cur tam mirum quiddam facis?»

«Ita mihi libuit. Opinor feminarum naturae insitum esse ut animantia quaedam in lucem proferre cupiant.»

«Mihi vero hoc tempore valde incommodum est,» inquit ille ridens.

«Merito id pateris. En: tantum hoc a me impetrabis.» Sellam converterat et, supra tergum eius se porrigens, genam caute ac parce osculandam praebebat.

«Parum humane mecum agis!»

«Tum me comprehendere debuisti, cum paulo ante ovum deposuissem. Ecce!» inquit illa provocanter, «iam sine illo sum!» Ovum enim rursus celeriter extraxerat; sed priusquam ille manum admovere posset, pari celeritate in sinum reposuit, de astutia sua gestiens ac ridens. Tum breve certamen ortum est: Iudas subito manum ad ovum porrexit, idque, repente se proripiens, tamquam victor arripuit. Arabella rubore suffusa est; Iudas quoque, repente sui conscius, erubuit.

Aliquamdiu anhelantes alter alterum taciti intuebantur; tandem ille surrexit et ait: «Unum nunc osculum, cum id sine ullo rerum tuarum damno facere possim; deinde abibo!»

At illa pariter exsiluerat. «Prius me invenias oportet!» exclamavit.

Iudas eam abeuntem secutus est. Iam intra conclave obscurum erat, fenestraque tam angusta ut diu invenire non posset quo illa se recepisset; donec risus prodidit eam scalas ascendisse. Iudas ilico eodem quam celerrime ascendit.

CAPUT NONUM

Duobus circiter eiusdem anni mensibus interiectis, per quos Iudas et Arabella crebro convenerant, illa tamen haud contenta videbatur: modo sibi varia fingebat, modo exspectabat, modo anxie quid futurum esset secum quaerebat.

Quadam die Vilberto, circumforaneo illo medico, obviam facta est. Eum, ut ceteri eius regionis tuguriorum incolae, bene noverat, quamquam ille medicum se falso profitebatur; cum eo de rebus suis sermocinata est. Arabella antea maesta fuerat, sed, priusquam ille discederet, iam hilarior facta est. Eodem vespere Iudam, ut constitutum erat, convenit; ille autem tristis videbatur.

«Abiturus sum», inquit ille. «Abeundum mihi esse arbitror; id utrique nostrum proderit. Utinam quaedam numquam coepissent! Magnam culpae partem meam esse non nego. Sed numquam tam sero est quin errorem corrigere liceat.»

Arabella in lacrimas prorupit. «Unde scis non iam serius esse?» inquit. «Dicere istud facile est! Nondum tibi omnia dixi!» Atque lacrimis per genas fluentibus vultum eius intuebatur.

«Quid?» inquit ille expallescens. «Num...?»

«Ita vero! Quid autem de me fiet, si me deserueris?»

«O Arabella, cur istud dicis, mea cara? Scis me numquam te deserturum!»

«Ergo igitur...»

«Nunc quidem mercedem prope nullam accipio, ut scis; sed de hac re fortasse antea cogitare debui... Verumtamen, si ita res se habet, matrimonio nos iungi oportet! Quid aliud me vel cogitare posse putas?»

«Putabam... putabam, mi care, te hoc ipso facilius discessurum atque me solam relicturum, ut omnia sola ferrem!»

«Satis sciebas me id non facturum! Ne sex quidem abhinc mensibus, immo ne tribus quidem, de uxore ducenda cogitabam. Nunc omnia mea consilia funditus evertuntur—ea, inquam, quae priusquam te cognovissem ceperam, mea cara. Sed quid tandem illa sunt? Somnia de libris, de honoribus litterarum, de stipendiis ad studia sustentanda frustra sperandis, deque rebus eius modi. Certe matrimonium inibimus; necesse est!»

Ea nocte solus foras egressus per tenebras ambulavit secum cogitans. Intimo enim mentis recessu nimis bene sciebat Arabellam, si velut

feminarum specimen aestimaretur, parvi esse. Sed cum apud rusticos ita moris esset ut adulescentes honesti, qui in tantam cum aliqua femina familiaritatem incidissent quantam ipse cum Arabella infeliciter inierat, dictis starent atque rerum eventus ferrent, paratus erat quod dixisset praestare. Ut se consolaretur, falsam de ea opinionem fovere pergebat.

Non Arabella ipsa, sed imago quam de ea sibi finxerat plurimum apud eum valebat; ut nonnumquam ipse secum breviter fatebatur.

Nomina eorum ad nuptias ex more denuntiandas delata sunt, atque proximo die dominico publice recitata. Omnes in paroecia aiebant iuvenem Faulium simplicem atque stultum esse. En quo tot librorum lectio eum redegerat: ut libros venderet et ollas coquinarias emeret! Qui autem coniciebant quid rei subesset, in iisque Arabellae parentes, aiebant ab adulescente tam probo omnino exspectandum fuisse ut iniuriam amicae innocentissimae illatam matrimonio sarciret.

Ne sacerdos quidem qui eos matrimonio iunxit rem improbasse videbatur.

Itaque coram illo sacrorum ministro ambo stantes iuraverunt se toto reliquo vitae tempore eadem prorsus credituros, sensuros, cupituros esse quae per paucas superiores hebdomadas credidissent, sensissent, cupivissent. Nec minus mirum erat quod nemo tali iure iurando obstupescebat.

Cum amita Faulii pistrinum haberet, placentam nuptialem ei paravit; simul acerbe dixit hoc unum se misero illi stulto praestare adhuc posse, multoque melius futurum fuisse si iam pridem cum patre matreque sub terra conditus esset, quam si vivus ad molestiam sibi esset. Ex ea placenta Arabella frusta quaedam chartis epistularibus candidis involvit atque ad Annam Saramque misit, olim in porcina carne paranda socias suas; singulis fasciculis inscripsit: «In memoriam boni consilii.»

Ne homini quidem optima quaeque speranti novorum coniugum fortuna admodum secunda videbatur. Iudas, undeviginti annos natus, artem lapides caedendi adhuc discebat, et, dum tiro esset, dimidiam tantum mercedem accipiebat. Uxor vero in conducticio urbano, ubi cum ea habitandum sibi fore Iudas initio putaverat, prorsus inutilis erat.

Cum tamen reditus vel paulum augere necesse esset, casam quandam solitariam iuxta viam inter Domum Fuscam et Marygreen conduxit, ut ex holeribus horti aliquid lucri caperet, atque uxori, quae sues curare iam didicisset, porcum alendum committeret. Sed longe alia erat haec vitae ratio quam sibi promiserat; praeterea longum iter cotidie pedibus ad Alfredstonium eunti atque inde redeunti conficiendum erat.

Arabella vero omnia haec remedia inopiae ad tempus tantum adhiberi putabat. Maritum nacta erat; id unum magni momenti erat: maritum scilicet qui olim tantum quaestum facere posset ut ei vestes petasosque emeret, cum, paulum metu perculsus, arti suae constanter incumberet, ineptos illos libros abiceret, et ad negotia quae fructum ferrent se converteret.

Ad eam igitur casam vesperi quo nuptiae celebratae erant uxorem duxit, relicto veteri apud amitam cubiculo, in quo tantum laboris Graecis Latinisque litteris discendis impenderat.

Cum primum illa vestes exueret, leve quoddam frigus animum eius perstrinxit. Longam enim capillorum caudam, quam in ingentem ad occipitium nodum contortam gerebat, illa consulto resolvit, manibus explicuit atque de speculo quod ei Iudas emerat suspendit.

«Quid? Nonne isti tui erant capilli?» inquit, repentino fastidio correptus.

«Minime vero! Apud cultiores feminas capilli quos ostentant non iam omnes sui sunt.»

«Nugas agis! In urbibus fortasse ita est; at ruri aliam esse consuetudinem putabam. Praeterea tibi tuorum capillorum satis superque est, nonne? Immo magna copia!»

«Satis quidem, si rustice iudices. In urbibus autem viri plures capillos exspectant; cumque ego Aldbrickhamii in caupona pocula ministrarem...»

«Tu Aldbrickhamii pocula in caupona ministrabas?»

«Non proprie ministra cauponaria: potiones tantum e dolio depromebam in taberna quadam, per breve tempus, nihil amplius. Quidam mihi suaserunt ut hoc capillamentum emerem; emi igitur animi causa. Aldbrickhamii quo plures capillos habes eo melius est: ea urbs omnes istas tuas Christminsterias longe superat. Quaecumque femina alicuius dignitatis est alienis capillis utitur; ita mihi tonsoris minister dixit.»

Haec cogitantem Iudam nausea cepit. Fortasse, quantum scire poterat, haec ex parte vera erant; sciebat tamen multas puellas simplicis animi in urbes proficisci atque ibi per annos commorari, neque tamen pristinam vitae ornatusque simplicitatem amittere. Aliis autem, pro dolor, fingendi simulandique studium quasi in ipso sanguine inerat; quae, ubi primum eiusmodi artificium conspexerant, eo callidissime uti sciebant. Verumtamen non tantum fortasse mali in eo erat, si femina suos capillos alienis augeret. Itaque de ea re amplius cogitare noluit.

Recens nupta per aliquot hebdomadas plerumque animos aliorum ad se convertere potest, etiamsi res familiaris parum secunda sit. Habet enim nova

illa condicio, et conscientia eius inter notos ostensa, nescio quid gratum ac pungens, quo ipsa rerum tristitia obscuratur, ita ut etiam pauperrima sponsa ab aerumnis veris ad tempus libera videatur. Hoc nuptiarum recentium decore quodam in incessu conspicua uxor Iudae Faulii die nundinarum per Alfredstonii vias ambulabat, cum Annae, amicae veteri quam post nuptias nondum viderat, occurrit.

Ut solebant, riserunt antequam quicquam dicerent: mundus enim totus iis ridiculus videbatur, neque id verbis exprimere necesse erat.

«Videsne quam bene consilium successerit?» puella ad nuptam inquit. «Sciebam id apud talem virum successurum. Vir est probus atque amabilis; gloriari eo debes.»

«Glorior sane», domina Faulia placide respondit.

«Et quando speras...?»

«Sst! Nihil omnino.»

«Quid ais?»

«Erravi.»

«O Arabella, Arabella, quam callida es! Erravisti! O quam praeclare excogitatum! Singulare profecto ingenii facinus! Ego vero, quamvis multa experta sim, tale quicquam ne animo quidem concepi. Hactenus nihil aliud cogitaveram nisi quomodo res ipsa vere fieret: id etiam simulari posse ne suspicabar quidem!»

«Ne tam cito simulationem clames! Nulla simulatio fuit. Nesciebam.»

«Profecto ille vehementer irascetur! Saturni noctibus te dure tractabit! Quidquid tandem res fuit, dolum fuisse dicet, immo duplicem, per deum!»

«Unum quidem dolum me molitam esse fatebor; alterum non concedam... Phui! Nihil ei curae erit. Gaudebit me in eo quod dixeram errasse. Paulatim adsuescet, mihi crede; viri semper adsuescunt. Quid enim aliud facere possunt? Nuptiae semel factae factae sunt.»

Cum tamen appropinquaret tempus quo, ipso naturae cursu, fateri cogeretur terrorem quem iniecerat nulla vera causa ortum esse, Arabella id haud sine quadam sollicitudine exspectabat. Id quadam vespera accidit, cum in cubiculo solitariae ad viam casae cubitum pararent; illuc Iudas cotidie ex opere pedibus redibat. Duodecim horas totas acriter laboraverat iamque ante uxorem cubitum ierat.

Cum illa cubiculum intravit, Iudas semisomnus iacebat, vixque animadvertebat uxorem ante speculum parvum vestes deponere.

Unus tamen eius gestus eum plane expergefecit. Cum illa sederet vultusque in speculo ad eum reflecteretur, animadvertit eam ludendi causa in utraque gena singulam fossulam artificiose efficere, artificio quodam mirabili: cutem enim haustu brevissimo introrsum trahebat. Tum primum Iudae visum est fossulas illas multo saepius, ex quo uxorem duxisset, in eius facie deesse quam primis hebdomadibus quibus inter se convenerant.

«Noli ista facere, Arabella!» subito inquit. «Nihil quidem in eo mali est; sed id te facere videre nolo.»

Illa conversa risit. «Deus bone, nesciebam te vigilare!» inquit. «Quam rusticus es! Nihil est istud.»

«Ubi istud didicisti?»

«Nusquam, quod sciam. Dum in caupona ministrabam, fossulae sua sponte manebant; nunc autem non manent. Tunc mihi facies plenior erat.»

«Nihil moror fossulas istas. Neque mulierem iis pulchriorem fieri existimo, praesertim mulierem nuptam tamque amplo corpore praeditam quam tu es.»

«Plerique viri aliter sentiunt.»

«Quid plerique sentiant, si modo ita sentiunt, nihil ad me pertinet. Unde tu scis?»

«Id saepe mihi dicebant, cum in cauponae conclavi potorio ministrarem.»

«Ah, iam intellego! Quia in caupona versata eras, sciebas quibus rebus cerevisia adulteraretur, cum illo die dominico una eam bibimus. Ego autem, cum te uxorem ducerem, semper te in domo patris habitavisse existimabam.»

«Hoc te rectius scire oportebat; intellegere debebas me paulo cultiorem esse quam si numquam natalem locum reliquissem. Domi prope nihil quod agerem erat; otio paene conficiebar. Itaque tres menses peregre profecta sum.»

«Nunc autem, mea cara, mox multa habebis quae facias, nonne?»

«Quid vis dicere?»

«Nempe res quasdam parvulas conficies.»

«Ah!»

«Quando tandem erit? Non potes mihi diem certum indicare, nec tantum verbis vagis, quibus hactenus usa es, respondere?»

«Diem tibi dicere?»

«Ita, tempus ipsum.»

«Nihil est quod dicam. Erravi.»

«Quid?»

«Falsa illa opinio erat.»

Ille subito rectus in lecto consedit atque eam intuitus est. «Quomodo fieri potest?»

«Interdum homines falsa sibi persuadent.»

«At...! Ego enim sic imparatus eram, ne singulo quidem supellectilis instrumento instructus, atque vix unum solidum Anglicum habebam: profecto non tam propere matrimonium contraxissem neque te in casam vix dimidia supellectile instructam ante tempus adduxissem, nisi nuntius ille quem mihi dedisti effecisset ut, paratus imparatusve, tibi succurrere necesse haberem... Deus bone!»

«Noli tantopere angi, mi care. Quod factum est infectum fieri non potest.»

«Nihil habeo quod amplius dicam!»

Ita simpliciter respondit seque rursus in lectum reclinavit; silentium deinde inter eos fuit.

Postero mane Iudas experrectus mundum quasi aliis oculis intuebatur. Quod ad rem ipsam pertinebat, uxoris verbis fidem habere cogebatur; neque, dum vulgi opiniones tantum valerent, aliter in iis rerum adiunctis agere potuerat. Sed unde tandem opiniones illae tantam vim acceperant?

Obscure tantum sentiebat aliquid perversi in ritu societatis humanae, quo necesse fieret ut consilia multorum annorum cogitatione laboreque comparata irrita redderentur; ut homo unica occasione privaretur qua se ceteris animalibus praestare ostenderet atque pro sua parte aliquid operis ad communem suae aetatis profectum conferret: idque ob subitum unius momenti impetum novi cuiusdam naturae instinctus, qui mox evanesceret, in quo nihil esset quod natura sua vitium vocari posset, sed cui summum imbecillitatis nomen conveniret.

Iam quaerere secum incipiebat quidnam ipse commisisset, aut quid illa sua parte amisisset, ut mereretur in pedicam incidere, quae eum, fortasse etiam illam, per totam reliquam vitam claudum redderet. Fortasse hoc unum boni erat, quod causa propinqua ob quam uxorem duxerat nulla esse comperta erat. Matrimonium tamen manebat.

CAPUT DECIMUM

Tempus aderat quo porcus, quem Iudas cum uxore per autumnales menses in hara saginaverat, mactandus esset. Eum prima luce caedere statuerant, ut Iudas Alfredstonium ad opus suum proficisci posset nec plus quam quartam diei partem perderet.

Nox insolito silentio praeterisse videbatur. Iudas, multo ante lucem e fenestra prospiciens, humum nive, quae pro anni tempore satis alta erat, opertam vidit; pauci etiamnum nivis flocci e caelo decidebant.

«Vereor,» inquit Arabellae, «ne lanius adesse non possit.»

«Aderit ille, ne dubitaveris. Surge igitur aquamque calefac, si vis ut Challowius porcum aqua ferventi depilet. Mihi tamen flamma pilos adurere magis placet.»

«Surgam,» inquit Iudas. «Malo morem patriae meae sequi.»

Descendit igitur atque ignem sub magno aeneo vase accendit, caules fabarum identidem subiciens, neque interea lucernam ullam accendit: flamma ipsa hilare lumen per conclave spargebat. Iudae tamen parum laetitiae afferebat flamma, quippe qui cogitaret cur arderet: ut aqua calefieret qua porcus, qui adhuc vivebat, mox occisus depilaretur; animalis autem vox e quodam horti angulo assidue audiebatur. Hora sexta cum dimidia, qua lanius venturus erat, aqua iam efferbuerat; tum uxor Iudae de superiore parte domus descendit.

«Num Challowius adest?» quaesivit.

«Nondum.»

Exspectabant. Interea dies paulatim illucescebat, lumine illo maesto quod nivalem auroram comitari solet. Arabella foras egressa viam longe aspexit; cum redisset, «Non veniet,» inquit. «Heri nocte, opinor, vino obrutus est. Neque enim tantum nivis cecidit ut iter impediret!»

«Ergo caedem differamus necesse est. Nihil nisi aquam frustra calefecimus; fieri potest ut in valle nix multo altior sit.»

«Differri non potest. Nihil omnino pabuli porco reliquum est. Ultimam hordeaceae farinae mixturam heri mane consumpsit.»

«Heri mane? Quid igitur ex eo tempore comedit?»

«Nihil.»

«Quid ais? Famem igitur passus est?»

«Ita sane. Nos enim uno alterove die ante caedem porcos ieiunos tenere solemus, quo facilius viscera eximantur. Quam tu ista rerum imperitus es, qui ne hoc quidem scias!»

«Nunc intellego cur tam miserabiliter clamet. Infelix animal!»

«Age igitur, tu cultrum infigere debes; nihil aliud restat. Ego tibi ostendam quo pacto id fiat. Aut ego ipsa faciam; fortasse facere possim. Sed quoniam porcus tam grandis est, maluissem Challowium ipsum porcum occidisse. Sed sporta eius cum cultris ceterisque instrumentis iam huc allata est: iis uti possumus.»

«Tu certe non occides,» inquit Iudas. «Ego faciam, quandoquidem fieri oportet.»

Ad haram processit, nivem per spatium quattuor cubitorum ampliusve pala amovit, sellam humilem ante ostium posuit, cultros funesque ad manum paravit. Avicula rubenti pectore e proxima arbore praeparationes speculabatur; quae, sinistro spectaculo offensa, quamvis esuriret, avolavit. Iam Arabella marito se adiunxerat. Iudas igitur funem tenens haram ingressus est atque laqueum cervici porci paventis iniecit. Animal primo repentino metu stridorem edidit; mox saepius ira fremere coepit.

Arabella ianuam harae aperuit; ambo victimam in sellam extulerunt, pedibus in sublime conversis. Dum Iudas eam tenebat, Arabella vinculis constrinxit, funem supra crura circumducens ne se iactare posset.

Tum vox animalis ipsa mutata est: non iam irae, sed desperationis clamor erat, longus, tardus, spe omni orbatus.

«Per animam meam,» inquit Iudas, «maluissem carne porcina omnino carere quam hoc facere. Ego ipse meis manibus hoc animal alui!»

«Noli tam stulte misericordiae indulgere! Ecce culter ad iugulandum aptus, mucrone acuto. Cave autem, quicquid agis, ne nimis alte pungas.»

«Sic feriam ut confestim exspiret. Hoc praecipuum est: ut quam brevissime patiatur.»

«Minime vero!» exclamavit illa. «Carnem diligenter exsanguem fieri oportet; id autem ut fiat, lente mori debet. Si caro rubra sanguineque plena fuerit, in singulas vicenas libras uno solido minus accipiemus. Vena tantum leviter tangenda est, nihil amplius. Haec ab ipsa pueritia didici; scio quid loquar. Omnis lanius peritus animal diu sanguinem emittere sinit. Octo saltem aut decem minuta antequam exspiret praetereant oportet.»

«Si quid ego efficere possum, ne dimidium quidem minutum patietur, quocumque colore caro futura sit,» inquit Iudas firmo animo. Tum, ut lanios

facere viderat, e porci supina gula saetas abrasit; adipe deinde inciso cultrum quantum viribus poterat penitus adegit.

«Male sit!» illa exclamavit. «Utinam numquam hoc dicere necesse esset! Nimis alte confodisti! Cum ego te identidem monerem—»

«Tace, quaeso, Arabella, et paulum saltem huius animalis miserere!»

Quamvis artis legibus parum apte factum esset, misericorditer tamen factum erat. Sanguis enim non tenui rivo, qualem uxor optaverat, sed torrenti similis effluebat. Clamor morientis tertiam iam ultimamque vocem assumpsit, acerrimum doloris stridorem; oculi caligantes in Arabellam defixi haeserunt, tam acri tamque eloquenti exprobratione ut videretur animal tandem perfidiam eorum intellegere quos solos sibi amicos credidisset.

«Fac ut tandem taceat!» inquit Arabella. «Clamore aliquem huc arcesset; nolo enim quemquam scire nos ipsos porcum mactare.» Tum cultrum quem Iudas in terram abiecerat sustulit, in vulnus immisit atque arteriam asperam secuit. Protinus animal obmutuit; extremus tamen spiritus per apertam arteriam exibat.

«Sic melius est,» inquit illa.

«Quam foedum atque detestabile opus!» inquit ille.

«At porci occidendi sunt.»

Animal extremo corporis motu vehementer concussum, quamquam funibus constrictum, omnes quas reliquas habebat vires pedibus calcitrando consumpsit. Tum tantum sanguinis atri concreti effluxit, quantum uno cochleari magno contineri posset; ruber enim sanguis iam aliquot momenta stillare desierat.

«Ecce, iam morietur,» inquit Arabella. «Quam astuta animalia! Ultimam illam guttam quam diutissime retinere semper conantur!»

Extremus ille impetus tam improvisus fuerat ut Iudas vacillaret; dumque stabili gradu consistere conaretur, vas in quo sanguis excipiebatur pede evertit.

«En tibi!» exclamavit illa, ira prorsus effervescens. «Iam farcimen illud nigrum e sanguine conficere nequeo. Quantum tua stultitia perdidimus!»

Iudas vas erexit; sed omnis sanguinis adhuc calentis vix tertia pars intus superfuit. Ceterus per nivem late fusus erat atque foedum, sordidum, miserabile spectaculum iis praebebat qui non vulgarem tantum carnis parandae operam ibi cernerent. Labra porci naresque primum livuerunt, deinde palluerunt; membrorum lacerti remissi sunt.

«Deo gratias!» inquit Iudas. «Mortuus est.»

«Quidnam Deo cum tam sordido opere, quali porcum occidere est, commune esse putas?» inquit illa contemptim. «Homines pauperes victu indigent.»

«Scio equidem, scio,» respondit ille. «Neque te reprehendo.»

Subito vocem prope se audiverunt.

«Probe factum, coniuges novelli! Ne ipse quidem, mehercule, multo melius rem confecissem!» Vox rauca ab horti porta veniebat. Cum ambo a caede oculos sustulissent, Challowium conspicati sunt, hominem validum et corpulentum, portae innixum, qui opus eorum artis periti more attente examinabat.

«Facile est istic stare atque spectare!» inquit Arabella. «Quod sero venisti, caro sanguine nimis imbuta ac dimidia fere ex parte corrupta est! Singulis vicenis libris solido minus veniet!»

Challowius moram suam dolere professus est. «Paulisper exspectare debuistis,» inquit caput quassans, «neque rem ipsi aggredi; praesertim cum tu, domina, nunc in tam delicata condicione sis. Nimium profecto tibi periculum paravisti.»

«Nihil est cur ea de re solliciteris,» inquit Arabella ridens. Risit et Iudas, sed risus eius non mediocri amaritudine tinctus erat.

Challowius, qui ad caedem suo tempore non adfuerat, eo studiosius aquam ferventem adhibuit saetasque derasit, ut culpam quodammodo sarciret. Iudas autem se ob rem gestam parum virilem praebuisse dolebat; quamquam sciebat se ad communem rerum usum parum accommodatum esse, eandemque caedem, si alienis manibus peracta esset, re ipsa nihil aliud futuram fuisse. Alba nix sanguine alterius mortalis conspersa ei, cui iustitia cara esset, nedum qui Christianus esset, quiddam rationi adversum ostendere videbatur; nec tamen inveniebat quo pacto id emendari posset.

Haud dubie igitur, ut uxor dixerat, stultus erat nimia misericordia commotus.

Iam via qua Alfredstonium ibat eum non delectabat. Ipsa ei quasi impudenti quodam irrisionis vultu obversabatur. Quae iuxta viam cernebat tempus quo uxorem ambiverat tam crebro in memoriam eius revocabant, ut, ne ea oculis occurrerent, quoties posset, dum ibat redibatque, libros legeret. Interdum tamen sibi videbatur ne librorum quidem studio a rebus vulgatis discedere aut ad cogitationes insolitas pervenire, cum iam quisque fere opifex libris legendis delectaretur.

Die quodam, dum locum prope rivum praeterit ubi Arabellam primum cognoverat, voces audivit, sicut illo superiore die. Una ex puellis quae tum Arabellae comites fuerant cum amica in tugurio quodam colloquebatur; de ipso Iuda sermo erat, fortasse quia procul venientem viderant. Nesciebant autem parietes illius tugurii tam tenues esse ut verba earum ab eo, dum praeteriret, percipi possent.

«Utcumque se res habet, ego certe illam ad hoc impuli! 'Nihil ausus nihil nactus,' inquam. Nisi ita monuissem, haud magis uxor illius facta esset quam ego ipsa.»

«Ego vero credo eam iam antea scivisse...»

Quidnam istius mulieris consilio Arabella facere instituerat, ut Iudas eam dominam suam, id est uxorem, faceret? Suspicioni tam foedae atque ingratae animum praebere nolebat; ea tamen tam acriter pectus eius urgebat ut, cum ad propriam casam pervenisset, non introiret, sed corbem intra horti portam proiceret et viam pergeret; constituerat enim amitam suam veterem invisere atque apud eam cenare.

Ita factum est ut sero domum rediret. Arabella autem tum adipem e porco occiso detractum liquefaciebat; nam totum fere diem sui oblectandi causa foris egerat, atque ita opus ad vesperum distulerat. Iudas veritus ne, si quae audisset commemoraret, sibi verba temere exciderent quorum postea paeniteret, taciturnus mansit. Arabella contra multa loquebatur; inter alia pecuniam sibi opus esse dicebat. Cum librum ex eius vestis loculo eminentem animadvertisset, addidit oportere eum maiorem mercedem quaerere.

«Merces tironi artificis solvi solita, mea cara,» inquit Iudas, «plerumque ad uxorem alendam non sufficit.»

«Ergo uxorem ducere non debuisti.»

«Age, Arabella! Istud nimis acerbum est, cum scias quibus rebus adductus sim.»

«Per caelum iuraverim me quod tibi dixi verum esse credidisse. Idem Vilbertus medicus existimabat. Tibi sane bene evenit quod res ita non se habuit!»

«Non de eo loquor,» inquit ille propere. «De iis rebus dico quae ante illud tempus gestae sunt. Scio non tuam fuisse culpam; sed amicae tuae male tibi suaserunt. Nisi illae id suasissent, aut nisi tu earum monita secuta esses, nunc ambo liberi essemus hoc vinculo, quod, ut aperte dicam, nos ambos misere urget. Triste id quidem est; verum tamen.»

«Quis tibi de amicis meis narravit? Quae consilia? Dicere mihi debes; id omnino postulo.»

«Nugae! Malo tacere.»

«Immo dicere cogeris. Debes enim. Turpe est te rem mihi celare!»

«Esto igitur.» Tum quam lenissime quae audiverat significavit. «Sed nolo in ea re immorari. Ne quid amplius de hac re dicamus.»

Illa, quae modo se defendere paraverat, repente animum remisit. «Nihil illud erat,» inquit frigido risu. «Mulieri cuique ius est tale quiddam facere. Ipsius est periculum.»

«Istuc tibi omnino nego, Bella. Id quidem concedi posset, si nulla inde poena per omnem vitam aut viro aut, si ille desereret, ipsi mulieri impenderet; si infirmitas unius momenti una cum momento, aut etiam cum anno, finiri posset. Cum vero effectus tam longe pertineant, mulieri non licet id facere quo vir probus in laqueum inducatur, aut, si ille improbus sit, ipsa capiatur.»

«Quid igitur me facere oportuit?»

«Tempus mihi dedisses... Sed cur hac vespera tam anxie porci adipem liquefacis? Amove, quaeso, istud opus!»

«Tum cras mane id facere debebo. Neque enim diu servari poterit.»

«Bene est; cras igitur fac.»

CAPUT UNDECIMUM

Postridie, die dominico, Arabella circa decimam ante meridiem horam opus repetivit. Eodem labore superioris noctis colloquium in memoriam revocante, ad pristinam animi pertinaciam rediit.

«Haecine igitur de me Marygreenii fama iactatur, me te dolo cepisse? Egregia profecto praeda eras, Deus bone!» Cum magis magisque incalesceret, conspexit in mensa, ubi minime poni debuerant, libros quosdam veterum scriptorum, Iudae carissimos. «Nolo istos libros hic impedimento esse!» petulanter exclamavit; singulosque arreptos humi iactare coepit.

«Parce libris meis!» inquit ille. «Si voluisses, eos in partem amovere potuisses; sed ita foedare foedissimum est!» Arabella enim, dum adipem suillum liquefacit, manus calido pingui inquinaverat, itaque digitorum vestigia in librorum tegumentis manifestissima relinquebat. Nihilominus alium post alium consulto in pavimentum proiecit, donec Iudas, irae iam non temperans, bracchiis eius comprehensis eam prohibere conatus est. Dum id facit, nescio quo casu nodum quo capilli continebantur solvit, qui circa aures effusi sunt.

«Dimitte me!» illa inquit.

«Pollicere te libros iam non attacturam esse.»

Haesitavit. «Dimitte me!» iteravit.

«Pollicere!»

Paulisper tacuit; tum «Polliceor» respondit.

Iudas eam dimisit. Illa vultu obfirmato conclave transiit ac foras in viam processit. Ibi ultro citroque lente ambulare coepit, capillos contumaciter etiam foedius quam antea perturbans atque aliquot vestis globulos solvens. Dies ille dominicus serenus erat, siccus ac gelidus; campanarum sonitus ab ecclesia Alfredstoniensi vento septentrionali perferebatur.

Per viam homines festis vestibus induti ibant, plerique amatores, quales Iudas et Arabella paucis ante mensibus eadem via ludentes incesserant. Praetereuntes conversi mirum eius habitum intuebantur: aperto capite, passis capillis vento agitatis, veste ad pectus diducta, manicis ob opus supra cubitos revolutis, manibus liquefacti adipis odorem exhalantibus. Quidam e transeuntibus simulata formidine dixit: «Domine, libera nos!»

«Aspicite quemadmodum me tractaverit!» clamavit. «Die dominico mane laborare me cogit, cum ad ecclesiam meam ire debeam; capillos de capite, vestem de dorso mihi discerpit!»

Iudas ira incensus foras prosiluit, ut eam vi in domum reduceret. At subito omnis indignatio defervit. Perspexerat enim inter se atque illam omnia iam acta esse, nihilque referre quid vel illa vel ipse faceret. Itaque maritus constitit eamque intuens reputavit vitam utriusque perditam esse: perditam ob ipsum matrimonii errorem, quod vinculum perpetuum ex affectu temporario constituissent, qui cum ea animorum congruentia, sine qua perpetuus vitae convictus ferri non posset, nihil necessario commune haberet.

«Num igitur de industria mihi male facturus es, quemadmodum pater tuus matri tuae, et amita tua marito suo?» rogavit illa. «Mira profecto gens estis vos, sive mariti sive uxores!»

Iudas attonitus oculos in eam defixit. Illa autem nihil amplius dixit sed ambulavit donec defessa est. Ille inde discessit, et aliquandiu incertis passibus vagatus Marygreenium versus contendit. Ibi magnam amitam convenit, cuius imbecillitas in dies ingravescebat.

«Amita, pater meus matrem meam, et amita mea maritum suum male tractaverunt?» repente interrogavit Iudas, ad focum considens.

Anus oculos sub margine veteris illius galericuli, quem perpetuo gerebat, sustulit. «Quis tibi ista dixit?» rogavit.

«Haec commemorari audivi et rem totam cognoscere cupio.»

«Fortasse satius est te scire. Uxor tamen tua — ipsam enim haec aperuisse suspicor — stulta fuit quod rem excitavit! Nec multa sunt quae narrem. Pater tuus et mater concorditer vivere non poterant; itaque discesserunt. Ex nundinis Alfredstoniensibus domum redibant, cum tu adhuc infans esses; ibi in colle prope horreum quod ad Domum Fuscam pertinet, tum postremum inter eos dissidium ortum est, atque in perpetuum valedixerunt. Mater tua paulo post mortua est: ut rem plane dicam, sponte se in aqua mersit. Pater vero te secum in australem Vessexiam abstulit nec umquam huc rediit.»

Iudas recordatus est patrem, usque ad supremum vitae diem, nec de septentrionali Vessexia nec de matre eius umquam locutum esse.

«Similiter accidit sorori patris tui. Cum vir eius eam offendisset, convictum eius postea adeo aversata est ut cum ancillula Londinium proficisceretur. Nos Fawleii ad matrimonium nati non sumus: numquam id nostrae familiae bene convenisse visum est. In sanguine nostro nescio quid

inest quod aegre fert nos lege ad ea adstringi quae, si liberi essemus, sponte libenter faceremus. Ideo mihi parere debuisti nec uxorem ducere.»

«Quo loco pater et mater discesserunt? Prope Domum Fuscam, ut dixisti?»

«Paulo ultra, qua via ad Fenworthium deflectit, ubi index viarum stat. Quondam ibi patibulum stetit.»

«ASPICITE QUEMADMODUM ME TRACTAVERIT!»
EXCLAMAVIT ILLA

Eius diei sub vesperum Iudas ab amita discessit quasi domum rediturus. Sed ubi in apertum collem pervenit, recta per campum contendit ad magnum stagnum rotundum. Gelu adhuc tenebat, quamquam haud vehementer; stellae clariores supra eum sensim tremula luce exoriebantur. Iudas alterum pedem in glaciei marginem posuit, deinde alterum. Sub eius pondere glacies crepuit, neque tamen ille deterritus est. Per glaciem velut sulcum agens ad medium stagnum processit, dum glacies sub gradientis pedibus acutos strepitus edebat.

Cum ad medium fere stagnum pervenisset, circumspiciens in altum exsiluit. Iterum glacies crepuit, sed non fracta est ut eum mergeret. Rursus exsiluit; iam ne crepitus quidem audiebatur. Itaque ad ripam reversus in terram rediit.

Mirum id ei videbatur. Quorsum reservabatur? Fortasse, secum reputabat, haud satis dignus erat ut sibi mortem consciscerat. Mors tranquilla eum quasi indignum aspernabatur nec recipere volebat.

Quid igitur facere posset abiectius quam se ipsum interimere? Quid minus generosum, magis praesenti suae fortunae deformitati conveniens? Ebrius fieri posset. Id nimirum erat, cuius oblitus fuerat. Ebrietas tritum erat perfugium hominum desperatorum atque nihili. Iam intellexit cur quidam in cauponis assidue potarent. De colle ad septentrionem descendit, donec ad obscuram quandam tabernam pervenit. Ingressus, ubi assedit, picturam Samsonis et Dalilae in pariete conspexit; ea admonitus eandem esse cauponam agnovit quam cum Arabella prima illa diei dominici vespera, ineunte eorum amore, adierat. Potum poposcit et per horam ampliusque alacriter bibit.

Sera ea nocte titubans domum redibat, omni animi maerore depulso, quamquam mens adhuc satis clara erat. In magnos cachinnos erupit, cogitans quomodo Arabella eum nova hac specie acceptura esset. Cum domum intravit, omnia tenebris obruta erant; nec facile, propter titubantem incessum, lumen accendere potuit. Tum animadvertit vestigia quidem operis

suilli, pinguedinis atque frustorum abscisorum, relicta esse; res tamen ipsas sublatas esse. In follibus, qui aerem in focum impellebant, ab interiore parte vetus epistulae involucrum affixum erat, in quo haec verba uxoris manu scripta legebantur:

«Ad amicos meos profecta sum. Non revertar.»

Toto postero die domi mansit, corpusque porci Alfredstonium misit. Deinde aedes purgavit, ianuam obseravit, clavem eo loco reposuit quem Arabella, si rediret, nosset, atque ad opus lapidarium Alfredstonium reversus est.

Vespere cum rursus fessus domum pervenisset, uxorem eo non redisse cognovit. Postridie idem accidit, atque iterum postridie. Tandem litterae ab ea venerunt.

Se eius pertaesam esse aperte fatebatur. Eum virum tardum atque inertem esse, neque vitam ab eo ductam sibi placere; nullam fore spem ut aut suam aut illius fortunam aliquando meliorem redderet. Addebat parentes suos, ut ipse sciebat, iam pridem de migratione in Australiam cogitasse, cum mercatura porcorum his temporibus parum lucri afferret. Nunc denique constituisse ut proficiscerentur, seque una cum iis ire velle, nisi ille obstaret. Mulieri sui generis illic meliorem occasionem fore quam in hac stulta patria.

Iudas rescripsit nihil omnino sibi obstare quin proficisceretur. Cum id ipsa cuperet, consilium prudens et utrique fortasse utile esse existimabat. Litteris inclusit pecuniam ex porci venditione acceptam, additis omnibus quae praeterea habebat, quae quidem non multa erant.

Ab illo die nihil de ea nisi per alios audivit. Pater tamen eius cum familia non statim abiit, sed exspectavit dum supellex ceteraeque res venum darentur. Cum Iudas accepisset auctionem in domo Donniorum habitam iri, suas quoque res domesticas in plaustrum imposuit atque ad illam domum misit, ut Arabella eas cum reliquis venderet, omnes vel quot vellet.

Ipse deinde Alfredstonii in conductum cubiculum migravit. In fenestra tabernae libellum conspexit quo venditio supellectilis soceri indicabatur. Diem notavit; qui praeteriit neque Iuda illuc accedente neque animadvertente ob auctionem commeatum via meridiana ex oppido egredientem insigniter auctum esse.

Paucis post diebus tabernulam negotiatoris rerum veterum in via principe ingressus est. Inter ollas, instrumentum vestibus siccandis, cylindrum ad massam complanandam, candelabrum aeneum, speculum mobile, aliaque

varia in posteriore parte posita, quae ex auctione nuper advecta videbantur, imaginem photographicam in tabula inclusam conspexit. Erat ipsius effigies.

Hanc effigiem a quodam eius oppidi artifice sibi fieri curaverat atque in tabula ex acere maculata includi; Arabellae eam nuptiarum die dono dederat. In aversa parte etiamnum legebatur: «Iudas Arabellae», addito die. Illa nimirum imaginem cum ceteris rebus suis venditioni subiecerat.

«Hem,» inquit negotiator, videns eum hanc imaginem aliaque congesta contemplari, nec suspicans ipsum ibi depictum esse, «pauca haec sunt quae in auctione ad villulam iuxta viam Marygreeniensem mihi obtigerunt. Ornamentum ligneum utilissimum est, si imaginem exemeris. Uno solido tibi concedam.»

Tacitum illud nec consulto datum testimonium — ipsius effigiem, nuptiale donum, venum datam esse — adeo aperte docebat omnem in Arabella teneritudinem exstinctam, ut extremus ille ictus quicquid teneri affectus in Iudae pectore supererat deleret. Solidum solvit, imaginem secum abstulit, atque ubi ad hospitium venit, ipsam cum ornamento combussit.

Duobus tribusve post diebus comperit Arabellam cum parentibus profectam esse. Nuntium ad eam miserat, se ad sollemne vale dicendum convenire paratum esse significans; illa autem responderat melius fore ut non convenirent, cum proficisci statuisset — quod fortasse verum erat. Postridie migrationis illorum, absoluto diurno labore, cenatus foras exiit et sub stellis per nimis notam viam ad collem deambulavit, ubi praecipuas vitae suae commotiones expertus erat.

Collis ille rursus quasi ipsius esse videbatur.

Vix intellegere poterat quis nunc esset. Per veterem semitam gradiens sibi adhuc puer videbatur, vix uno die senior quam cum olim in summo illo colle stans somniasset, primum vehementi studio Christminsterii et litterarum accensus. «Atqui iam vir sum,» inquit. «Uxorem habeo. Immo ad maturiorem etiam aetatis gradum perveni: cum ea dissensi, eam aversatus sum, cum ea certavi atque ab ea discessi.»

Tum meminit se non longe ab eo loco stare ubi parentes eius olim inter se valedixisse dicebantur.

Paulo longius aberat collis vertex unde Christminsterium, aut quod pro illa urbe habuerat, aliquando sibi conspicuum visum erat. Miliarium iuxta viam, ut semper, stabat. Iudas propius accessit et intervallum ad urbem inscriptum tactu potius quam visu cognovit. Recordatus est se olim, cum

domum rediret, novo acutoque scalpro in aversa parte lapidis verba quaedam superbe incidisse, quibus spes suas declararet.

Id prima tirocinii sui hebdomade fecerat, antequam mulier parum idonea a proposito eum averteret. Dubitans num litterae adhuc legi possent, ad posteriorem lapidis partem accessit et urticas amovit. Sulphurato ligniculo accenso adhuc agnoscere poterat ea quae tanto olim ardore insculpserat:

ILLUC ☞

J. F.

His verbis, inter herbas urticasque adhuc integris conspectis, scintilla pristini ardoris in animo eius excitata est. Nonne propositum suum esse debebat per secundas adversasque res pergere, nec se aegritudini immodicae tradere, etiamsi multa in mundo deformia videret? «Bene agere et laetari» — quam sententiam Spinozae cuiusdam doctrinam esse audiverat — etiam nunc ipsius regula esse poterat.

Cum adversa sua stella confligere poterat atque pristinum consilium persequi.

Paulum inde progressus prospectum ad orientem septentrionalem sibi patefieri vidit. Ibi revera tenuis quidam splendor, exigua et obscura quasi nebula, exsurgebat, quam vix nisi oculus fidei dignoscere posset. Hoc ei satis erat. Ubi primum tempus tirocinii exisset, Christminsterium proficisceretur.

Animo iam erectiore ad hospitium rediit et preces suas recitavit.

PARS SECUNDA

Apud Christminsterium

CAPUT PRIMUM

«Praeter animam suam nullum illi sidus est.» — Swinburne

«Notitiam primosque gradus vicinia fecit;
Tempore crevit amor.» — Ovidius

Tum alia Iudae vitae mutatio memorabilis intervenit: per agros iam obscurescentes aequo gradu incedebat, arboribus post triennium fere ab amoribus et abrupto cum Arabella coniugio nova fronde vestitis. Christminsterium petebat, ab urbe unum alterumve miliarium ad occidentem meridiemque distans.

Tandem Marygreenio atque Alfredstonio se expediverat. Tirocinio absoluto, instrumentis artis suae umeris impositis, novam velut vitam ingredi posse videbatur: eam ipsam quam per decem fere annos animo agitaverat, nisi familiaritas cum Arabella et infelix matrimonium consilium eius intercepissent.

Iudas tum iuvenis erat vultu non tam formoso quam vivido, cogitabundo, severo. Cute subfusca, oculis itidem nigris erat; barbam nigram, aetatis suae iuvenibus insolito densam, breviter tonsam gerebat, quae, cum densa crispaque caesarie, non parum ei negotii faciebat, quotiens pulverem lapideum, quem in opere contraxerat, pectendo lavandoque removere conabatur.

Artem lapidariam ruri didicerat; itaque ad varia eius opera idoneus erat, sive monumenta sepulcralia exscindere oporteret, sive saxa ad ecclesias Gothico opere instaurandas apte conformare, sive ornamenta cuiuslibet generis caelare. Londinii fortasse uni artificii parti se totum addixisset, ut aut toros coronasque lapidum effingeret aut frondes caelaret, fortasse etiam statuas fingeret.

Eo ipso die post meridiem vehiculo ab Alfredstonio advectus erat ad vicum Christminsterio ea parte proximum; quattuor autem miliaria quae restabant pedibus conficere maluit, non necessitate, sed quod talem in urbem ingressum iam pridem sibi finxerat.

Quod tamen eum tandem ad profectionem impulerat, ex mira quadam causa ortum erat: potius ex animi affectu quam ex studio litterarum, ut iuvenibus saepe accidit. Cum aliquando Alfredstonii degeret, Marygreenium ad veterem amitam visendam redierat; ibi inter duo candelabra aenea, supra foculum posita, effigiem photographicam puellae formosae conspexerat, quae galerum latum gerebat, cuius sub margine plicae in radios, quasi corona lucis, diffundebantur. Quaesierat quaenam esset.

Amita morose responderat eam esse consobrinam eius Susannam Bridehead, ex ea familiae parte cum qua sibi simultas intercederet. Plura percontanti addiderat puellam Christminsterii habitare, sed neque ubi degeret neque quid ageret se scire.

Effigiem roganti dare noluerat. At imago puellae menti eius inhaerebat atque tacitum iam diu consilium, quo magistrum suum amicum Christminsterium sequi cupiebat, acrius excitaverat.

Iam in summo clivo leniter curvato constitit atque urbem e propinquo tum primum contemplatus est. Aedificiis e lapide cano tectisque fuscis insignis ad ipsos fere Vessexiae fines stabat, velut extremo pede tantillum eos transgressa, in septentrionalissima sinuosae lineae parte, qua Tamensis amnis lento cursu campos veteris illius regni praeterlabitur.

Aedificia in occidentis solis lumine quiescebant; ventorum indices in fastigiis tholisque passim constituti fulgorem spargebant, quo imago sobriis coloribus secundariis tertiariisque distincta illustrabatur.

Clivo degressus aequam viam inter salices truncatos per crepusculum vix conspicuos secutus est; mox ad extrema urbis lumina pervenit, quorum nonnulla eadem erant quae olim in caelum splendorem emiserant et eius oculos, dum longinqua somnia sequeretur, ad se traxerant. Flavis quasi oculis ambigue ei connivere videbantur, tamquam diu adventum eius frustra exspectavissent, nunc autem, quamquam tandem adesset, vix eum excipere vellent.

Quodammodo alter erat Ricardus Whittington, nisi quod spes eius rebus excelsioribus quam lucro pecuniario intendebatur. Per extremas urbis vias exploratoris more caute incessit. In illis suburbiorum partibus nihil adhuc urbis verae cernebat. Primum hospitium quaerendum erat; itaque diligenter loca inspexit ubi modesto pretio cubiculum modicum, quale sibi satis esset, conducere posset. Tandem, pluribus percontatis, in suburbio quod vulgo Bersabea appellabatur cubiculum conduxit, quamquam illud cognomen tum ignorabat.

Ibi rebus suis compositis et potione theae sumpta rursus foras exiit.

Erat nox ventosa, susurris plena, sine luna. Ut viam inveniret, sub lucerna tabulam viarum quam secum attulerat explicuit. Ventus eam huc illuc quatiebat; satis tamen perspicere potuit qua parte ad intima urbis pergendum esset.

Post multas viarum ambages ad primum ex ingentibus aedificiis medio aevo exstructis pervenit. Collegium esse e porta intellexit. Ingressus circumambulavit, atque in recessus obscuros, ad quos nullum lucernae lumen perveniebat, penetravit. Huic collegio alterum vicinum erat; paulo ulterius tertium: iamque quasi spiritu atque affectu venerandae urbis circumfundi sibi videbatur. Quaecumque cum cetero loci habitu dissentirent, ab iis oculos velut nihil videns avertebat.

Campana repente sonare coepit; ille auscultavit donec centum ictus atque unum amplius numeravisset. Errasse se putavit: centum enim significari debuerant.

Clausis portis, cum iam in interiores collegiorum areas intrare non posset, iuxta muros et ostia vagabatur, formas ornamentorum lapideorum caelaturarumque digitis explorans. Tempus interea praeterlabebatur, homines paulatim rariores obvii erant; ille tamen flexuosis itineribus per umbras errabat. Nonne haec ipsa loca decem annos animo finxerat? Quid igitur referret si una nocte somnum omitteret? In alto, contra caelum atrum, subitus lucernae fulgor fastigia foliatis ornamentis instructa atque pinnas murorum dentatas ostendebat.

In angiportis obscuris, quos nemo iam calcare videbatur quorumque ipsam memoriam homines amisisse putares, porticus, fenestrae prominentes, ianuae medii aevi artificio multipliciter ornatae in viam procedebant; vetustatis species ipsa etiam lapidum carie augebatur. Vix credibile videbatur cogitationes huius saeculi in tam collapsis atque obsoletis conclavibus habitare posse.

Cum neminem in ea urbe nosset, Iudas se tam solum sentire coepit ut paene sua ipsius umbra sibi videretur; videbatur sibi ambulare neque tamen cuiquam conspicuus aut audibilis esse. Cogitabundus suspiravit, atque, cum ipse paene umbra sui factus esset, cogitationes ad alias umbras convertit quibus anguli illi antiquissimi frequentari videbantur.

Ex quo uxor una cum supellectile sine ullo vestigio velut in immensum evanuerat, dum iter istud parabat, quantum suae fortunae homini liceret, de viris illustribus legerat atque didicerat qui intra hos venerabiles parietes

iuventutem egissent, quorum animi etiam post iuventutem ad eosdem parietes redire assueti erant. Nonnulli, prout casus lectionum tulerat, in eius imaginatione ceteris longe maiores exstabant.

Ventus angulos aedificiorum, fulcimenta, postes ostiorum perstringens transire illos solos urbis incolas videbatur; hederae folia inter se collisa quasi maestarum animarum murmura edebant; tenues illorum virorum umbrae trepida agitatione movebantur. Ita comites ei in solitudine fiebant. Per tenebras incedebat, tamquam in eas incurreret, quamvis corporum substantiam non sentiret.

Iam viae hominibus vacabant, sed his cogitationibus captus domum redire non poterat. Aderant poetae antiqui recentioresque, ab amico Shakespearii laudatore usque ad eum qui nuper silentio traditus erat, atque ad alterum musica arte praestantem, qui adhuc inter vivos versabatur.

Philosophi de rerum causis subtiliter disputantes praeteribant, non semper fronte rugosa et capillis canis, quales in pictis imaginibus apparerent, sed roseis genis, graciles, alacres, quales iuvenes fuerant. Sequebantur recentiores rerum divinarum doctores vestibus albis sacerdotalibus induti; inter quos Iudae maxime veri videbantur conditores disciplinae religiosae quam Tractarianam vocabant: tres illi notissimi, ardentis animi vir, poeta, formularum ecclesiasticarum auctor, quorum doctrinae etiam in obscurum eius domicilium resonaverant.

Eos, si alios eiusdem urbis alumnos aspicerent, quadam aversione commoveri animo sibi fingebat: virum ingenti capillamento calamistrato tectum, eundem rerum publicarum moderatorem, voluptarium, disputatorem ac scepticum; tum historicum nitide rasum, qui religionem Christianam urbana quadam ironia tractaverat; atque alios eiusdem animi, qui omnes areas collegiorum non minus quam fideles noverant atque pari libertate porticus eorum pererrabant.

Varia quoque rei publicae moderatorum genera contemplabatur, gradu firmiore minusque somnianti animo: eruditum, oratorem, operosum; eum cui mens cum annis crescebat, et eum cui cum aetate contrahebatur.

Viri rerum naturalium periti et linguarum investigatores incongruo paene incredibilique coetu ante mentis oculos procedebant, vultu cogitabundo, frontibus rugis sulcatis, oculis ex diuturna inquisitione tam imbecillibus quam vespertilionum. Inde magistratus apparebant, velut amplissimi provinciarum gubernatores regiique praefecti, de quibus parum curabat; summi iudices et legum custodes, taciti, labris tenuibus, quorum nomina vix

noverat. Praesules autem animum eius maxime alliciebant, propter pristinas de suo ipso futuro spes.

Ex his ampla ei turba occurrebat: alii benignitate animi, alii ingenii viribus praestabant; is qui Latine pro Ecclesia causam egerat; sanctus ille poeta hymni vespertini; atque iuxta eos praedicator itinerans, carminum sacrorum scriptor, religionis propugnator ardentissimus, quem non secus ac Iudam coniugii difficultates afflixerant.

Iudas se iam clara voce loquentem deprehendit, quasi cum illis sermones haberet, histrionis instar qui in fabula scaenica spectatores ultra scaenae lumina sedentes alloquatur. Repente vero ineptiae suae conscius obstupuit ac siluit. Fortasse vaga eius verba intra parietes ad aliquem discipulum aut cogitatorem ad lucernam vigilantem pervenerant; qui caput fortasse sustulerat miratus cuius vox esset quidque significaret.

Iam Iudas intellexit, quod ad vivos homines attineret, totam urbem vetustam sibi soli cessisse, praeter paucos oppidanos sero redeuntes; simulque sibi gravedinem obrepere videbatur.

E tenebris vox ad eum perlata est, vera tandem vox hominis illius urbis: «Diu istic in hac lapidea basi consedisti, adulescens. Quid tandem agis?»

Haec dixit custos publicus, qui Iudam, ipso inscio, iam aliquamdiu observaverat.

Domum igitur rediit et cubitum concessit; prius tamen ex libris quos secum tulerat pauca de alumnis academiae atque de sententiis quas mundo reliquerant relegit. Cum somnus iam obreperet, celebria quaedam eorum dicta, quae modo recognorat, velut ab ipsis submissa voce proferri videbantur: quaedam clare, alia ita ut intellegere non posset.

Una ex illis umbris, quae postea Christminsterium «sedem causarum perditarum» acriter vituperavisse dicebatur, quamquam id Iudas non meminerat, urbem sic alloqui videbatur:

«Urbs pulcherrima! tam magni aestimanda, tam amabilis, tam intacta ab acri huius saeculi vita ingeniorum, tam tranquilla! ... Ineffabilis tua venustas nos semper ad verum omnium finem, ad summum exemplar, ad ipsam perfectionem vocat.»

Altera vox eius erat qui de legibus frumentariis sententiam mutaverat, cuius umbram paulo ante in area magna campana insigni viderat. Iudas illum memoranda illa orationis verba dicere sibi fingebat:

«Domine, falli possum; sed ita mihi persuadeo officium meum erga patriam cui fames imminet postulare ut remedium, quod similibus in rebus

usitatum fuit, adhibeatur: ut alimenta hominum undecumque ad nos venire libere liceat. ... Cras mihi magistratum adimere potestis; numquam tamen conscientiam eripietis me potestatem mihi commissam nec pravis nec privatis consiliis, nec honorum appetendorum nec lucri mei causa exercuisse.»

Tum astutus ille scriptor immortalis capitis de religione Christiana: «Quomodo excusabimus socordem paganorum philosophorumque neglegentiam testimoniorum [miraculorum] quae omnipotens Deus proposuerat? ... Sapientes Graeciae Romaeque ab horrendo spectaculo se avertebant, quasi nullam rerum humanarum aut naturae gubernationis mutationem animadvertissent.»

Deinde umbra poetae, ultimi eorum qui omnia in melius sperabant, versus suos velut canere videbatur: «Quam bene unicuique nostrum mundus comparatus est!
... Et singuli ex innumeris, communi quodam consilio, humano generi novam vitam subministrant.»

Tum unus e tribus ardentibus viris quos modo viderat, auctor libri qui Apologia inscribitur: «Ratio mea haec erat: absolutam de veritatibus theologiae naturalis certitudinem e concursu plurium probabilitatum inter se congruentium atque in unum vergentium nasci ... probabilitates quae singulae ad logicam certitudinem non pervenirent, coniunctas certitudinem animi parere posse.»

Alter ex illis, a controversiis alienus, leniora haec mussitabat: «Quid animo succumbimus, quid solam vitam timemus, cum solos nos mori superi voluere?»

Audiebat etiam verba quaedam ab umbra viri brevi vultu, urbani illius scriptoris qui Spectator appellabatur, prolata: «Cum magnorum virorum sepulcra contemplor, omnis invidiae motus exstinguitur; cum pulchrorum epitaphia lego, omnis immoderata cupiditas discedit; cum parentum dolorem in monumento cerno, misericordia cor meum tangit; cum ipsorum parentum sepulcra aspicio, intellego quam vanum sit eos deflere quos mox secuturi sumus.»

Postremo praesul quidam miti voce carmen familiare recitabat, Iudae ab ipsa pueritia carissimum; dum illud audiret, somno victus est: «Doce me vivere, ut sepulcrum non amplius quam lectum timeam. Doce me mori ...»

Non ante mane experrectus est. Umbrae aetatis praeteritae abiisse videbantur; omnia praesentem diem nuntiabant. E lecto subito surrexit, ratus se diutius quam oportuisset dormivisse; tum secum dixit:

«Per Iovem! Prorsus oblitus eram consobrinam meam dulci vultu hic iam diu commorari! … Nec non veterem illum praeceptorem meum.» Quae de magistro addidit, minore fortasse alacritate dicta sunt quam quae de consobrina.

CAPUT SECUNDUM

Rerum necessariarum cura, ne sordida quidem de pane caseoque quaestione omissa, imagines animo fictas paulisper discussit Iudamque coegit altiores cogitationes praesentibus necessitatibus postponere. Surgendum, labor quaerendus erat: labor manuum, quem multi ex iis qui eo victum quaerebant solum laboris nomine dignum putabant.

Egressus in vias operis quaerendi causa, collegia animadvertit, quasi fidem rupissent, benignos quos noctu praebuerant vultus mutavisse: alia torvo vultu apparebant, alia gentilicia sepulcra supra terram exstructa referebant; in omni lapidum opere aliquid barbari eminere videbatur. Illorum virorum illustrium umbrae evanuerant.

Innumeras illas aedium velut paginas non tam artium iudex quam opifex legebat, veterum lapicidarum socius, quorum lacertis illae formae olim expressae erant. Toros, coronas ceteraque ornamenta e saxo eminentia diligenter inspexit ac manu pertractavit, quippe qui modum quo primum efficerentur nosset; alia factu difficilia, alia facilia esse iudicabat; haec multum, illa parum temporis exigere, haec bracchio molesta, illa instrumento commoda esse sentiebat.

Quae noctu absoluta atque perfecta visa erant, luce diei vitiosa et imperfecta apparebant. Animadvertit vetera aedificia multis iniuriis contumeliisque affecta esse. Non secus nonnullorum ruina commovebatur ac si animantia vulnerata atque doloris sensu praedita videret. Vulnerata erant, confracta, pristinam speciem velut cutem exuebant, dum cum annis, tempestatibus hominibusque ad internecionem decertabant.

Cum haec antiquitatis monumenta vetustate tabescere videret, recordatus est se, contra ac decreverat, nondum ad rem agendam animum intendisse. Ad operandum atque ex opere victum quaerendum venerat; iam tamen matutini temporis maior pars praeterierat. Consolabatur eum saltem haec cogitatio: in urbe cuius lapides passim corruerent, satis negotii lapicidae esse debere, si quis vetera instaurare vellet.

Itaque officinam lapicidae perquisivit, cuius nomen Alfredstonii audiverat; nec multo post familiarium sibi tritoriorum scalprorumque crepitum audivit.

Illa officina velut parva quaedam instaurationis sedes erat. Hic lineamenta acutis marginibus et lenibus curvaturis ducta conspiciebantur, ad

similitudinem eorum quae in veteribus parietibus corrosa et annis consumpta viderat. Quod illic collegia musco obsita antiquis versibus exprimebant, hic recentiore quasi soluta oratione redditum erat. Fortasse quaedam etiam illa vetera opera, dum nova erant, solutam orationem redolebant; tempus tantum exspectaverant, atque in carmina mutata erant. Quam facile id vel humillimae aedi, quam raro homini contingit!

Praefectum operarum requisivit et simul oculis lustravit recentia fenestrarum ornamenta reticulata, stipites medios, trabeculas transversas, columnas graciles, pinnacula et murorum summas pinnatas, quae in lapicidarum mensis partim semiperfecta iacebant, partim iam parata erant ut inde transferrentur. Omnia rectis ad normam lineis, exactis angulis, aequata superficie summaque diligentia insignita erant. In antiquis autem parietibus lineae pristinae fractae erant, curvae lacerae; exacta mensura spreta, omnia inaequalia atque confusa.

Repente vera quaedam lux animo eius affulsit: hic inter lapicidas non minus dignum opus geri quam quod in nobilissimis collegiis eruditionis nomine celebrabatur. Sed veteris desiderii vis hanc lucem protinus oppressit. Quodcumque opus commendatione prioris domini nancisceretur, acciperet quidem, sed ad tempus dumtaxat. Haec erat ipsius forma illius inquietudinis, quae nostrae aetatis vitium vocatur.

Animadvertit praeterea nihil hic nisi veterum operum exemplaria fieri, partes corruptas sarciri, formas iam inventas imitari; quod temporis locique casu aliquo accidere sibi persuadebat. Nondum intellexerat cultum medii aevi tam exstinctum esse quam filicis folium in carbone clausum; novas interim rerum formas in mundo circum se exoriri, quibus nec architectura Gothica nec ea quae cum illa coniungerentur locum ullum haberent. Nondum intellegebat quanta vi aetatis suae ratio atque iudicium ea impugnarent quae ipse pie venerabatur.

Cum ibi nondum opus invenisset, abscessit; rursus autem de consobrina cogitavit, cuius vicinitatem tenuibus quasi motibus animi sentire sibi videbatur, sive studii illi essent sive amoris. Quam vehementer eius effigiem habere cupiebat! Tandem ad amitam scripsit ut mitteret. Misit amita, addito monitu ne puellam aut cognatos eius adeundo novas in familia discordias excitaret.

Iudas, qui suos adeo diligebat ut paene ridiculus videretur, nihil promisit. Imaginem super foculi marginem posuit, osculatus est—quare ipse nesciebat —ac sibi iam minus alienum esse domicilium sensit. Illius imago theam

bibenti velut e superiore loco praesidere videbatur. Id unum animum eius recreabat atque cum viventis urbis affectibus eum coniungebat.

Supererat praeceptor ille olim carissimus, fortasse iam sacris muneribus fungens. Talem autem virum, tanta iam dignitate fortasse praeditum, investigare nondum audebat: adeo rudis adhuc et incultus erat, adeo incertae fortunae. Ita solus manebat. Circum eum quidem homines ultro citroque commeabant; ipse vero nullos fere videbat. Quoniam nondum in actuosam urbis vitam intraverat, ea vita quodammodo illi nulla erat.

Sancti tamen et prophetae in fenestrarum reticulis expressi, picturae in pinacothecis, statuae, imagines ad pectus usque fictae, monstrorum ora aquam de tectis effundentia, capita sub prominenti lapidum margine caelata—haec omnia eundem secum aerem ducere videbantur. Ut fieri solet iis qui primum ad locum antiquitatis vestigiis insignem veniunt, Iudas praeterita tempora se ea vi alloqui audiebat quam assidui loci incolae ne suspicari quidem poterant, nedum credere.

Per multos dies, quotiens collegia praeteribat, si quod temporis spatium vacabat, claustra areasque frequentabat, miratus ludibundos quasi pedum suorum sonos, qui inter parietes repercussi crebri atque acuti tamquam mallei ictus redibant. Illa quae Christminsterii indoles atque animi commotio dicebatur altius in dies penetrabat; adeo ut de iis aedibus, sive materiam sive artem sive historiam spectares, fortasse plus quam quisquam earum incola novisset.

Nunc demum, cum in ipso desiderii sui loco versaretur, sensit quam procul tamen ab eo esset quod tam diu concupiverat. Unus tantum paries eum a felicibus aequalibus suis dividebat, quorum mentis studia cum suis congruebant; quibus a mane ad vesperum nihil aliud agendum erat quam legere, notare, discere, quae didicissent animo perpendere. Unus paries tantum —sed qualis ille paries!

Cotidie, immo singulis horis, dum laboris quaerendi causa huc illuc iret, illos quoque commeantes conspiciebat; interdum umeris eorum umeros tangebat, voces audiebat, gressus notabat. Sermones prudentiorum nonnumquam, quoniam ipse tam diu ad hunc locum se praeparaverat, mirum quantum cum suis cogitationibus congruere videbantur. Nihilominus tam longe ab illis aberat ac si in adversa parte terrarum versaretur. Neque aliter res erat.

Faber erat adulescens, alba tunica indutus, cuius vestium commissurae saxi pulvere refertae erant. Illi autem praetereuntes neque eum aspiciebant neque

audiebant; quin per corpus eius quasi per vitream fenestram transspicere videbantur ad suos ultra stantes sodales. Quantumvis illi apud Iudam valerent, ipse apud illos ne adesse quidem existimabatur; cum tamen eo consilio venisset ut eorum vitae propior fieret.

At spes futuri temporis adhuc supererat; si modo opus honestum sibi contingere posset, quod vitari non poterat aequo animo ferret. Deo igitur pro corporis valetudine viribusque gratias egit, atque animum confirmavit. Nunc quidem ab omnibus aditibus exclusus erat, etiam a collegiorum portis; fortasse aliquando introire posset. Per illarum lucis atque doctrinae sedium fenestras forsitan ipse aliquando mundum despecturus erat.

Tandem ex officina lapicidae nuntius venit: opus sibi paratum esse. Hoc primum fortunae faventis indicium fuit; ille condicionem sine mora accepit.

Iuvenis erat validusque; aliter numquam tanto studio ea perficere potuisset quae sibi susceperat, quippe qui post totius diei laborem maximam noctis partem libris tribueret. Primum lucernam umbraculo instructam quattuor solidis sexque denariis emit, ut satis luminis ad legendum haberet. Tum calamos, chartam, reliquosque libros sibi necessarios comparavit, quos alibi adipisci non potuerat.

Tum, hospita mirum in modum obstupefacta, omnem cubiculi supellectilem aliter disposuit; uno enim conclavi et ad habitandum et ad dormiendum utebatur. Funem per medium cubiculum intendit, cui velum suspendit ut quasi duo conclavia ex uno fierent; fenestrae aulaeum densum suspendit, ne quis intellegere posset quam exiguam noctis partem somno daret. Libris tum dispositis ad legendum consedit.

Matrimonio, domunculae supellectilisque emptione (quae supellex postea cum uxore evanuerat) adeo se obstrinxerat ut ab illis infelicibus consiliis nihil pecuniae condere potuisset. Donec mercedes operis percipere coepit, summa parsimonia vivere necesse habebat. Uno alterove libro empto ne ignem quidem sibi alere poterat; itaque noctibus, cum humidus gelidusque aer e Pratis afflaret, ante lucernam sedebat lacerna ampla, petaso chirothecisque laneis indutus.

E fenestra sua turris templi cathedralis cuspidem atque illam duplici flexu curvatam testudinem cuius sub tegmine ingens urbis campana sonabat conspicere poterat. Si ad scalas progrederetur, etiam excelsam turrim, altissimas campanarii fenestras, ac pinnacula collegii quod ad pontem stabat animadvertebat. His velut stimulis utebatur, quoties fides eius in futuram fortunam languescebat.

Ut plerique qui studio nimio flagrant, nihil de certa rei gerendae ratione percontatus est. Quae forte ab obviis audierat, ea in universum accepit, nec diligentius exploravit. Interim unum esse necessarium sibi dicebat: pecunia atque doctrina comparatis se instruere, deinde quamcumque occasionem exspectare qua talis homo in alumnorum Academiae numerum recipi posset.

«Nam sapientia praesidio est, pecunia quoque praesidio est; hoc autem scientia praestat, quod sapientia vitam iis tribuit qui eam possident.» Cupido eius totum hominem occupaverat, neque quicquam animi reliquerat quo consilii sui facultatem examinaret.

Per id tempus amita, anxia atque trepida, epistulam ad eum misit de re quae iam antea eam sollicitaverat: verebatur ne Iudae constantia deesset, qua a consobrina Susanna Bridehead atque eius propinquis abstineret. Parentes Susannae, ut ipsa credebat, Londinium profectos esse; puellam tamen Christminsterii mansisse.

Quo gravior causa esset cur eam fugeret, addidit puellam in taberna rerum ecclesiasticarum aut picturae aut ornamentis delineandis operam dare; quae taberna verum idololatriae seminarium esset, neque dubium esse quin puella ob eam causam inanibus caerimoniis dedita esset, nisi fortasse iam Pontificiis adnumeranda foret. (Drusilla enim Fawley, pro moribus suae aetatis, evangelicae disciplinae studio tenebatur.)

Iudas, cui litterarum studia tum magis quam quaestiones theologicae cordi erant, de opinionibus Susannae parum curabat; sed vestigium quo eam invenire posset vehementer delectabat. Itaque, simul atque otium nactus est, incredibili quadam voluptate tabernas praeteriit quae amitae descriptioni responderent; et in una earum puellam iuvenem post mensam sedentem conspicatus est, quae illi in imagine depictae mirum quantum similis erat.

Levi aliqua emendi causa ingressus, pretio soluto paulisper ibi moratus est. Tabernam solae feminae administrare videbantur. In ea libri ad Ecclesiam Anglicanam pertinentes, charta, calami ceteraque instrumenta scriptoria, sacrarum litterarum sententiae et res variae ornandi causa factae venum dabantur: angelorum imagunculae gypso fictae in parvis fulcris, sanctorum imagines compagibus Gothici operis inclusae, cruces ex ebeno quae paene Christi crucifixi simulacra referebant, precationum libelli qui paene missalia videbantur. Puellam post mensam sedentem intueri verecundabatur: adeo formosa erat ut fieri posse vix crederet eam sibi cognatione coniunctam esse.

Tum illa cum altera duarum aetate provectiorum feminarum, quae post mensam venditoriam stabant, locuta est; ille in voce eius quaedam propriae

vocis vestigia agnovit, mitigata quidem et dulciora reddita, sed tamen sua. Quid agebat puella? Oblique oculos eo convertit. Ante eam lamina iacebat ex zinco confecta, in formam fasciae sinuosae pedum trium quattuorve secta, cuius altera facies colore opaco obducta erat. In hac litteris quibus in titulis ecclesiasticis uti solent unum verbum pingebat ac coloribus exornabat:

A L L E L U I A

«Suave sane, sanctum atque Christianum hoc ei negotium est!» secum cogitavit.

Iam satis apparebat cur eo loco degeret: artem enim huiusmodi procul dubio ex opere patris didicerat, qui res ecclesiasticas e metallo faciebat. Inscriptionem autem quam depingebat destinari manifesto videbatur ut in templo, circa presbyterium, posita pietatem excitaret.

Egressus est. Facile tum quidem poterat puellam alloqui; sed parum honestum sibi videbatur amitae precibus tam temere repugnare. Asperius illa secum egerat, sed tamen eum educaverat; ipsa vero impotentia eius precibus quandam miserationis vim addebat, qua nuda ratio caruisset.

Iudas igitur nullum signum dedit. Nondum Susannam adire decrevit. Postquam discessit, alias quoque sibi causas esse cogitavit cur congressum differret. Prae ipso tam delicata ac nitida videbatur, cum ille tunicam operariam bracasque pulverulentas gereret, ut nondum satis compositum se ad eam conveniendam existimaret; sicut olim magistrum Phillotson convenire veritus erat.

Quid si etiam illa familiae suae odia hereditate accepisset eumque, quantum Christianae liceret, despiceret? Praesertim postquam illam vitae suae partem minime iucundam cognovisset, qua factum erat ut ipse alteri mulieri, quam Susanna certe minime probatura esset, perpetuo vinculo devinctus foret.

Itaque procul eam observare perrexit, gavisus quod ibidem adesset. Id ipsum, quod illam vere viventem in propinquo esse sciebat, animum eius excitabat. At illa nihilo minus ei paene imago tantum animo ficta manebat, circa quam mira atque insolita somnia diurna nectere coepit.

Post duas fere hebdomadas, tertia nondum exacta, Iudas cum aliis fabris ad Collegium Crozier in Via Veteris Temporis opus faciebat. E plaustro ingentem lapidem iam dolatum trans pavimentum trahebant, ut eum deinde ad supremam muri partem, quam sarciebant, tollerent. Cum omnes in locis suis constitissent, princeps operarum exclamavit: «Una voce clamate, dum tollitis! Heia, ho!» Una tum conixi lapidem sustulerunt.

Repente, cum ipse sublevaret, consobrinam ad ipsum cubitum adstantem conspexit; paululum pede flexo innixa morabatur, donec res quae viam impediebat amoveretur. Illa vultum eius oculis liquidis et vix verbis exprimendis recta inspexit, in quibus, vel ut Iudae videbatur, acumen cum teneritudine, mysterium cum utroque miscebatur. Oculorum autem orisque motus ex verbis, quae modo comiti dixerat, vitam traxisse videbatur, eaque vivacitas in Iudae vultum inscia transferebatur.

Neque tamen magis animadvertit eum adesse quam minutissimas illas pulveris particulas quas ille lapidem tractando in radios solis excitabat.

Tam propinqua eius praesentia Iudam commovit ut contremisceret; pudore quodam instinctus faciem avertit, ne ab ea agnosceretur, quamquam, cum numquam eum vidisset, agnoscere sane non poterat, immo nomen fortasse ne audiverat quidem. Intellegere poterat eam, etsi origine puellam rusticam, post aliquot annos adolescentiae Londinii actos atque hanc in urbe vitam adultam, omnem pristinam rusticitatem exuisse.

Postquam illa discessit, opus suum persequens de ea reputabat. Adeo eius praesentia captus fuerat ut habitum corporis universum vix observasset. Nunc recordabatur staturam eius non magnam esse, corpus leve atque gracile, eius generis quod elegans vocatur. Hoc fere solum animadverterat. Nihil in ea statuae simile; tota vivebat et trepidabat. Mobilis erat, vivida; nec tamen pictor fortasse eam pulchram aut specie insignem iudicavisset. Quam multa tamen ei inesse mirabatur!

Quanto longius illa a rusticitate, cui ipse assueverat, recesserat! Quo pacto una e gente sua morosa, infelici, paene exsecrata, ad tantam venustatem pervenire potuerat? Id Londinio adscribebat.

Ab eo tempore affectus ille, qui ex diuturna solitudine et ex urbis vetustae carmine quodam in pectore tacite cumulatus erat, paulatim in hanc paene imaginariam puellae speciem transfundi coepit. Sentiebat se, quantumvis alteram in partem obedienter inclinari cuperet, mox cupiditati eam alloquendi atque se cognoscendum dandi resistere non posse.

Simulabat tamen se nihil de ea nisi quod consanguineum decebat cogitare: erant enim causae tam graves ut aliter cogitare neque fas neque licitum ei videretur.

Primum, uxorem habebat: aliam amare nefas erat. Deinde, cognatione coniuncti erant: neque consobrinis, etiam ubi fortuna amori favere videretur, inter se amorem concipere expediebat. Tertio, etiamsi liber esset, in tali familia, cui matrimonia plerumque tristissimas calamitates attulissent, cum

sanguine propinqua coniugium inire mala duplicare videbatur, atque id quod prius tragoedia fuerat in rem etiam atrociorem vertere.

Itaque de Susanna iterum nihil cogitandum sibi esse statuit nisi quod propinquus de propinqua benevolus sentire deberet: puellam sibi decori esse; eam aliquando salutare et colloqui; postea ab ea ad theam invitari; omnem autem animi motum, quo in illam ferebatur, intra officium consanguinei atque amici contineri. Sic stella quaedam benigna ei futura erat, quae eum ad honestiora excitaret; comes in cultu Anglicano, amica tenera.

CAPUT TERTIUM

Tot impedimentis retentus Iudas ad Susannam nonnisi timide accedere audebat. Itaque proximo die dominico ad templum cathedrale Collegii Cardinalis venit, ut sacris matutinis interesset atque eam denuo conspiceret: cognoverat enim eam illuc saepe convenire.

Illa mane non adfuit; itaque post meridiem, cum caelum aliquanto serenius esset, iterum eam opperiebatur. Sciebat eam, si omnino veniret, ex orientali parte magnae areae virentis, unde ad templum patebat aditus, accessuram esse; ipse autem dum campana pulsabatur in angulo exspectabat.

Paucis ante sacra incipienda minutis inter eos qui iuxta collegii parietes ambulabant apparuit. Quam ubi vidit, per adversam areae partem progressus eam in aedem secutus est; magis etiam quam antea laetatus quod nondum ei quis ipse esset indicavisset. Satis ei tum erat illam videre, dum ipse nec videretur nec agnosceretur.

In vestibulo aliquantisper moratus est, nec prius in sedem deductus est quam sacra iam processerant. Tristis erat ille dies, nubilosus atque quietus; eiusmodi ut religio non modo delicatioribus animis otiosisque hominibus voluptati, sed etiam negotiis cotidianis deditis necessaria videretur. Obscura luce interiore et fenestrarum superiorum fulgore oculos fallente, eos qui ex adverso sedebant vix dignoscere poterat; Susannam tamen inter illos esse vidit.

Vix sedem illius agnoverat, cum chorus, qui psalmum centesimum undevicesimum canebat, ad alteram eius partem, quae ab illis verbis «In quo corriget» incipit, pervenit; organista autem ad maestam quandam modulationem Gregorianam transiit, cantantibus haec verba:

«In quo corriget adolescentior viam suam?»

Ipsam enim hanc quaestionem Iudas tum secum agitabat. Quam improbus, quam nihili homo fuerat, qui tam effrenate ferinae erga mulierem libidini indulsisset, ut ex ea tanta sibi mala nascerentur! Deinde mortem sibi consciscere cogitaverat; postremo temere se vino ingurgitaverat!

Graves organi sonitus, ex inferioribus fistulis emissos, per totum chorum velut fluctus volvi audiebat. Cum autem Iudas ab infantia rebus supra naturam positis assuetus esset, haud mirum erat quod vix sibi persuadere poterat psalmum non singulari quadam providentiae cura in primum illum ipsius ad sacram aedem adventum destinatum esse. Re vera tamen is erat psalmus qui

singulis mensibus vicesimo quarto die ad vespertinas preces ex ordine canebatur.

Puella, quam insolita atque tenerrima affectione paulatim amare incipiebat, iisdem tum sonis circumfusa erat qui ad ipsius aures perveniebant. Hac cogitatione mirifice delectabatur. Verisimile erat eam hoc templum saepe frequentare, et, cum ex artificio atque instituto vitae suae rebus ecclesiasticis tota imbuta esse videretur, multa cum ipso communia habere debebat.

Iuveni tam facile commovendo tamque solitario videbatur tandem portus repertus esse, in quo cogitationes suas quasi ancora firmaret, qui sibi tum societatis humanae tum religionis solacium polliceretur. Id ei tam dulce fuit quam ros Hermon; per omnia igitur sacra quodam animi raptu sustentabatur.

Quamquam suspicari nolebat, fortasse non defuissent qui monerent eum aura ista non minus ex Cypro quam ex Galilaea spirare.

Exspectavit Iudas dum Susanna e sede surgeret et per cancellos transisset, nec antea se movit. Illa ne respexit quidem; cum vero ipse ad ianuam venisset, iam mediam latam viam emensa erat. Cum festiva veste nitide indutus esset, eam subsequi atque se illi ostendere in animum induxit. At nondum satis paratus erat; immo, heu, num honestum erat eam adire tali iam affectu in animo nascenti?

Quamvis inter sacra affectionem illam ex religione ortam sibi videri voluisset ac paene persuasisset, veram tamen vim qua ad puellam trahebatur omnino ignorare non poterat. Tam ignota illi erat ut cognatio ipsa paene ficta videretur. «Non licet!» inquit. «Ego uxorem habeo: mihi hanc cognoscere non licet!» Attamen Susanna vere eadem sanguinis necessitudine cum eo coniungebatur; atque ipsum, quod uxorem habebat, quamquam in hac orbis parte nusquam comparebat, aliqua ex parte sibi profuturum fortasse erat.

Illa enim, ubi eum coniugatum esse sciret, ne suspicaretur quidem eum teneriore in se animo ferri, atque tuto, sine ulla formidine, cum eo versari posset. Sed dolens animadvertit quam parum cuperet ut puella tali securitate ac libertate frueretur.

Paulo ante illum diem quo Iudas sacris cathedralibus interfuit, Susanna Bridehead, puella oculis liquidis, pedibus levibus, specie venusta, pomeridianum otium nacta erat. E taberna rerum ecclesiasticarum, ubi et operam dabat et habitabat, egressa, librum secum ferens in agros ambulatum profecta est. Dies ille erat unus e serenis illis qui in Vessexia, sicut alibi, inter dies frigidos pluviosque interdum intercalantur, quasi deus caeli eos ludens pro arbitrio interposuisset.

Per mille aut bis mille passus ambulavit, donec in loca urbe quam reliquerat multo editiora pervenit. Via inter virides agros ducebat; ad saepem autem, cuius gradibus viator transire poterat, constitit ut paginam quam legebat ad finem perduceret. Tum respiciens turres urbis, testudines pinnaculaque, partim vetera partim recentia, e longinquo contemplata est.

Trans saepem, in semita, peregrinum vidit capillis nigris vultuque subflavo, qui in herba consederat. Iuxta eum tabula erat ampla quadrata, cui quam artissime collocatae haerebant multae imagunculae e gypso factae, nonnullae aeneo colore tinctae. Eas antequam iter prosequeretur denuo ordinabat.

Pleraeque imagunculae exemplaria erant veterum statuarum marmorearum, minore forma expressa; deos autem deasque effingebant longe alios ab iis quorum imagines illa spectare solebat: Venerem forma recepta, Dianam, atque e virilibus numinibus Apollinem, Bacchum, Martem.

Quamquam imagines multis passibus distabant, sol ex ea caeli parte quae ad meridiem occidentemque spectabat tam nitide in eas supra viridem herbam effulsit ut omnia corporum lineamenta clara luce discerni possent. Cum paene in eadem linea consisterent qua, procul spectatae, turres templorum urbis apparebant, insolitas quasdam cogitationes, sacrarum illarum turrium aspectui contrarias, in animo Susannae excitaverunt. Vir surrexit, puellam conspicatus comiter pileum detraxit atque, voce qua peregrinum se prodebat, clamavit: «I-i-i-magines!»

Subito artificiose tabulam, cui tot deorum hominumque imagines insederant, super genu sustulit, deinde supra caput extulit; sic ad puellam accessit tabulamque super gradus saepis deposuit. Primum minora venalia ostendit, imagines capitum regum reginarumque, deinde citharoedum, tum Cupidinem alatum. Illa caput quassans recusavit.

«Quanti haec duo simulacra vendis?» inquit, digito Veneris et Apollinis simulacra contingens, quae in tabula maxima erant.

Respondit se duo illa simulacra decem solidis daturum.

«Tantum pretium solvere non possum», inquit Susanna. Multo minus obtulit; mirata autem est cum venditor statuas ex filis ferreis quibus retinebantur solvisset atque trans saepem ei tradidisset. Illa velut thesauros ulnis excepit.

Pretio numerato viroque discedente coepit cogitare quid tandem de iis rebus faceret. Nunc, cum suae essent, maiores multo quam antea videbantur, atque nimis etiam nudae. Quippe natura anxia erat, ob audaciam suam

trepidabat. Cum eas tractaret, gypsi pulvis albus e simulacris detritus chirothecas atque vestem superiorem infecit.

Aliquantulum apertis imaginibus in manibus progressa, consilium subito cepit. Ex saepibus folia ingentia lappae, petroselini aliasque herbas luxuriantes decerpsit, quibus onus quantum potuit involvit; ut onus quod ferebat non duo simulacra, sed ingens herbarum fasciculus esse videretur, quasi a studiosa quadam rerum naturae amatrice collectus.

«Quidvis istis sempiternis nugis ecclesiasticis praestat!» inquit. Nihilominus adhuc tremebat; atque paene paenitere eam videbatur quod imagines emisset.

Subinde intra folia inspiciebat num Veneris bracchium fractum esset. Ita gentilium deorum onus in urbem, omnium regionis urbium Christianissimam, intulit per viam obscuriorem quae viae primariae parallela ducebat; inde, angulo circumito, ad lateralem ianuam tabernae cui operam dabat pervenit.

Quas emerat res recta in suum cubiculum deportavit, conataque est eas in arca propria includere; cum autem nimis magnae essent, amplis chartae fuscae foliis circumvolvit atque in angulo cubiculi in solo collocavit.

Domina domus, Fontover nomine, femina provectae aetatis, perspicillis usa, habitu paene abbatissae similis, caerimonias ecclesiasticas aliquatenus callebat, ut eam quae talia venum daret decebat. Sacra in templo Sancti Silae, in suburbio Bersabee quod supra commemoravimus sito, frequentabat; quo etiam Iudas nuper convenire coeperat.

Filia erat ministri sacrorum cui res familiaris in angustum redacta fuerat. Eo aliquot annis ante mortuo, ne ipsa egestate premeretur, animose tabernulam supellectilis ecclesiasticae susceperat eamque paulatim ita auxerat ut iam honeste floreret. Nullis praeter crucem et globulos precatorios collo circumdatos ornamentis utebatur; versus autem totius libri, cui titulus Annus Christianus, memoria tenebat.

Nunc Susannam ad theam vocatura venit; cum puella non statim responderet, cubiculum intravit eo ipso tempore quo illa vinculo utrumque involucrum festinanter constringebat.

«Aliquid emisti, domina Bridehead?» rogavit, res involutas intuens.

«Emi sane; nihil nisi quo conclave meum exornem», respondit Susanna.

«Equidem satis multa ornamenta iam huc congessisse mihi videbar», inquit Fontover, circumspiciens imagines sanctorum Gothico opere inclusas, fascias sententiis ecclesiasticis inscriptas, aliasque res quae, cum diu venum

expositae emptorem non invenissent, ad obscuri huius cubiculi supellectilem redactae erant. «Quid istud est? Quam magnum!» Chartam fuscam paulum discidit, foramine vix magnitudinem hostiae aequante facto, atque introspicere conata est. «Quid? Statuae? Duae? Unde tibi?»

«Ab homine itinerante emi, qui simulacra e gypso expressa venditat...»

«Duas sanctorum imagines?»

«Ita est.»

«Quorum sanctorum?»

«Sancti Petri et sanctae... sanctae Mariae Magdalenae.»

«Age igitur; ad theam descende, et, si satis lucis postea erit, inscriptionem illam organo destinatam perfice.»

Hae exiguae morae, quae repentinae illi et paene fortuitae cupiditati obstabant, tanta Susannam alacritate impleverunt ut imagines quam primum evolvere ac contemplari vellet. Itaque nocte, cum iam neminem se turbaturum sciret, deorum dearumque simulacra tuto evolvit. Utraque supra armarium vestibus reponendis destinatum collocata, utrimque cereo accenso, ad lectum recessit atque ibi se proiecit, librumque ex arca depromptum legere coepit, cuius ne notitiam quidem domina Fontover habebat.

Volumen erat historiae quam Gibbon de imperio Romano conscripserat, et caput illud legebat in quo principatus Iuliani, cognomento Apostatae, narratur. Identidem ad statuas respiciebat: inter ceteram cubiculi supellectilem picturasque illae mirae atque alienae videbantur. Qua specie quasi ad novum consilium excitata ex arca alterum librum, carminum scilicet volumen, subito protulit, atque ad illud notissimum carmen se contulit:

«Vicisti, pallide Galilaee:

afflatu tuo canuit orbis terrarum!»

Quod ad extremum usque perlegit. Mox cereos exstinxit, vestes deposuit, postremo lucernam qua ipsa legebat exstinxit.

Ea erat aetate qua plerique graviter dormiunt; illa tamen nocte identidem expergiscebatur. Quotiens oculos aperiebat, satis luminis per fenestram diffundebatur ut duas albas gypseas imagines supra armarium consistere videret, miro cum circumiectis sacris sententiis martyrumque imaginibus discrimine. Imago symbolica Gothica compage circumclusa nihil iam nisi crucem Latinam ostendebat, cum figura in ea depicta umbris obscuraretur.

Quadam vice campanae templorum horam quandam post mediam noctem nuntiaverunt. Easdem campanas alius quoque in eadem urbe audivit, haud procul ab ea domo supra libros suos incurvatus sedens. Erat enim nox

post diem Saturni; cum postero mane festivo Iudae non necesse esset solita hora prima surgere, horologium quo mane excitari solebat non instruxerat; atque ita, more suo, duas tresve horas ultra quam ceteris noctibus permittebatur vigilabat. Eo tempore Graecum Novi Testamenti textum, quem Griesbachius ediderat, diligenter legebat.

Eodem ipso tempore quo Susanna legebat, vigil nocturnus civesque sero domum redeuntes, si paulisper sub fenestra Iudae stetissent, insolitas quasdam syllabas intus magna cum animi contentione mussitari audire potuissent. Illae voces, extraneo auditori paene inexplicabiles, Iudae ipsi miram quandam dulcedinem habebant; haud aliter fere sonabant:

«All' hemin heis Theos ho Pater, ex ou ta panta, kai hemeis eis auton:»

Tum voces maiore cum sonitu et religiosa reverentia elatae sunt, dum liber claudi audiebatur:

«Kai heis Kurios Iesous Christos, di ou ta panta kai hemeis di autou!»

CAPUT QUARTUM

Iudas in arte sua adeo versatilis erat, ut nihil fere ad eam pertinens ab eo alienum esset: id enim artificibus in oppidis provincialibus plerumque usu venit. Londinii contra qui nodum foliis exsculptis ornatum caelat, partem autem coronae lapideae quae in eum nodum desinit exsculpere recusat, quasi indignum sit alteram eiusdem operis partem perficere. Itaque ubi pauca erant membra lapidea Gothico more exsculpenda aut reticulata fenestrarum ornamenta quae in mensis lapicidarum conformaret, ad titulos monumentis sepulcralibus incidendos proficiscebatur, varietate ipsa operis delectatus.

Iterum Susannam vidit, cum in quadam ecclesia scala insistens eiusmodi opus faceret. Sacra matutina brevia celebrabantur; sacerdote igitur ingresso Iudas de scala descendit atque cum sex fere hominibus qui sacris aderant consedit, dum preces finirentur et ipse ad ictus mallei redire posset. Demum ubi sacra dimidio fere peracta erant animadvertit inter feminas adesse Susannam, quae dominam Fontover, aetate provectiorem, comitata erat.

Iudas oculos in formosos eius umeros defixerat atque animadvertebat quam libere ac neglegenter adsurgeret, resideret, genua ad speciem tantum flecteret; cogitabatque quantum talis femina ecclesiae Anglicanae addicta, si res suae felicius cessissent, ei adiumento esse potuisset. Non tam studium operis repetendi eum impulit ut, simul atque ceteri a sacris discedere coeperunt, statim scalam ascenderet, quam quod in hoc loco sacro illi feminae occurrere non auderet, quae animum eius ineffabili quadam vi iam movebat.

Tres illae gravissimae causae, ob quas cum Susanna Bridehead arctiorem consuetudinem inire non debebat, cum iam perspicuum esset eius in illam studium a cupiditate corporis non alienum esse, eadem pertinacia obstabant. Nec minus manifestum erat hominem non solo labore vivere; Iudam certe aliquid desiderare quod diligeret. Alii sine mora ad puellam accessissent, facilem familiaritatis voluptatem, quam illa vix negatura esset, arripuissent, cetera fortunae committentes.

Iudas vero, principio certe, aliter egit.

Cum tamen dies, praesertim vesperae solitariae, lente praeterirent, non sine magno conscientiae suae horrore de ea non minus, sed cotidie magis cogitabat; atque ex eo quod contra consuetudinem, sine ulla regula, praeter omnium exspectationem ageret, voluptatem quandam cum formidine

mixtam capiebat. Totum diem vi quadam ab illa profecta circumdatus, loca ipsa quibus illa uti solebat praeteriens, de ea perpetuo meditabatur; nec dissimulare sibi poterat conscientiam suam in hoc certamine facile victam iri.

Adhuc quidem paene incorpoream quandam eius imaginem animo gerebat. Forsitan, si eam propius cognosceret, ab hoc amore tam inopinato quam illicito sanaretur. Sed vox interior susurrabat eum, quamvis cognoscere puellam vellet, sanari tamen nolle.

Si rem ex receptis suis religionis praeceptis aestimaret, dubium non erat quin condicionem suam in dies minus honestam fieri videret. Nam si Susanna amaretur ab homine cuius lex patriae Arabellam solam per omnem vitam amare permittebat, haud faustum sane alterum initium id futurum erat homini qui talem vitae rationem sibi proposuisset.

Quod adeo vehementer sentiebat, ut quodam die, cum solus in ecclesia vici finitimi, ut saepe solebat, operaretur, officii esse duceret Deum orare ut a propria infirmitate liberaretur. Sed quamvis in his rebus exemplum honestatis praebere cuperet, orationem perficere non potuit: quomodo enim a Deo petere possis ut a tentatione libereris, cum nihil magis ex animo cupias quam septuagies septies tentari? Itaque sibi ipse veniam dedit.

«Postremo,» inquit, «non sola me, ut prius, libido quasi morbus invasit. Egregio ingenio esse illam video; partim animorum consensum quaero, partim in hac solitudine benignitatem et caritatem desidero.» Sic illam colere perseverabat, neque agnoscere audebat perversitatem animi humani causam esse. Quibuscumque enim virtutibus artibusve Susanna praestaret, quantumvis rebus ecclesiasticis penitus imbuta esset, constabat non propter haec animum eius ad illam inclinari.

Eo tempore quodam post meridiem puella paulo cunctanter in aream lapicidarum ingressa est; sublatis vestis oris, ne albo pulvere traherentur, ad tablinum procuratoris perrexit.

«Quam venusta est illa puella!» inquit unus ex operariis, quem Iosephum Patruum cognominabant.

«Quae tandem est?» quaesivit alter.

«Nescio; hinc inde eam conspexi. Immo vero, memini: filia est illius Bridehead, hominis ingeniosi, qui ante decem annos omnem ferri fabricam templo Sancti Lucae confecit, deinde Londinium migravit. Quid nunc agat nescio, nec sane magnas res agere arbitror, cum filia huc redierit.»

Interim puella ianuam officinae pulsavit quaesivitque num dominus Iudas Fawley in area laboraret. Forte eo post meridiem aliorsum abierat; quod ubi

cognovit, vultu paulum maesto continuo discessit. Reverso Iudae operarii rem narraverunt et habitum puellae descripserunt; qui statim exclamavit: «At illa Susanna, consobrina mea, est!»

In viam post illam prospexit, sed iam e conspectu evanuerat. Nihil iam de Susanna conscientiae causa vitanda cogitabat; decrevitque eodem vespere eam adire. Sed cum ad hospitium redisset, litterulas ab ea missas invenit, primas scilicet; quae, quamquam per se simplices atque usitatae essent, postea tamen, rebus secutis perspectis, gravium amoris eventuum quasi semina in se continuisse videri poterant.

Primae enim illae epistulae, quas feminae ad viros, viri ad feminas inscii futurae tempestatis mittunt, eo magis postea commovent, graves atque interdum etiam terribiles fiunt, quod nullo mali imminentis praesagio scriptae sunt: si post graves rerum vicissitudines iterum leguntur, purpureo aut minaci lumine perfusae apparent.

Litterae Susannae nihil fictum habebant. Iudam consobrinum carissimum salutaverat; fortuito prorsus se nuper comperisse eum Christminsterii habitare dicebat, eumque increpabat quod id sibi non indicavisset. Quam iucunde una tempus traducere potuissent! Se enim plerumque sibi ipsi relictam esse, vix ullum habere amicum sibi ingenio consentientem. Nunc autem verisimile esse ut brevi discederet; ita fortasse omnem occasionem consuetudinis in perpetuum perituram esse.

Iudam, cum eam discessuram legisset, frigidus sudor perfudit. De hoc casu numquam cogitaverat; quare eo festinantius rescripsit se illo ipso vespere, una hora post litteras scriptas, ad crucis signum in pavimento incisum, quo loco martyres supplicio adfecti erant, cum ea conventurum esse.

Puerum cum litteris dimisit, tum poenituit quod temere in viam publicam eam evocavisset, cum potius se domum eius venturum scribere potuisset. Mos quidem erat ruri ita convenire, nec aliud ei in mentem venerat. Arabellam quoque, quod male acciderat, eodem modo convenerat; puellae tam carae atque honestae quam Susannae hoc fortasse parum decorum videretur.

Iam tamen mutari nihil poterat; itaque paulo ante horam constitutam inter lucernas nuper accensas ad locum destinatum se contulit.

Via lata silebat et paene deserta erat, quamquam vesper adhuc recens erat. In altera parte viae figuram quandam conspexit, quam mox Susannam esse intellexit; ambo eodem tempore ad crucis signum pavimento incisum accedere coeperunt. Sed priusquam alteruter ad eam pervenisset, illa exclamavit:

«Non illic primum in vita te conveniam! Procede paulo longius.»

Vox, quamquam clara et argenteo quodam sono imperiosa, tamen tremebat. Uterque ex sua parte viae lineam quasi parallelam sequens processit; Iudas, eius voluntatem observans, tum demum propius accessit cum illa idem facere coepit, eo loco ubi interdiu plaustra vectorum stare solebant, quamquam tum nullum aderat.

«Ignosce quod te huc vocavi nec ipse domum veni,» Iudas amantis verecundia affectus orsus est. «Si ambulaturi eramus, ita tempori parci posse putavi.»

«At id quidem nihil moror,» illa libere, ut amica, respondit. «Neque enim habeo quo quemquam invitem. Hoc tantum offendebat, quod locum tam horrendum elegisti—fortasse ‹horrendum› dicere non debeo—tristem dico atque ominibus infelicibus commemorabilem. Sed quam ridiculum est ita incipere, cum te nondum noverim!» Simul eum a capite ad calcem curiosius aspexit; Iudas vero vix illam intuebatur.

«Tu me,» addidit, «multo melius nosse videris quam ego te.»

«Ita; vidi te nonnumquam.»

«Et quis essem sciebas, nec allocutus es? Nunc autem discedam!»

«Ita est, quod mihi sane dolet. Vix alium hic amicum habeo. Est quidem antiquus quidam amicus, sed ipsum nondum adire libet. Nescio an de eo aliquid compereris, de domino Phillotson: pastorem ecclesiae alicubi in hac regione esse suspicor.»

«Unum tantum Phillotson novi. Non longe hinc ruri, Lumsdoni, habitat; in vico ludimagister est.»

«Ah! Num idem esse potest? At fieri non potest! Etiamnunc ludimagister! Praenomen eius nosti? Ricardusne appellatur?»

«Ita; libros ad eum missos inscripsi, quamquam ipsum numquam vidi.»

«Ergo quod destinaverat efficere non potuit!»

Vultus Iudae concidit. Quomodo enim ipse consequeretur quod Phillotson, vir eius opinione tantus, consequi non potuisset? Nisi nuntium praesente Susanna audisset, totum diem maerore transegisset; etiam tum iam praevidebat quam graviter magnum illud Phillotsonis de Universitate consilium frustratum, Susanna discedente, animum suum fracturum esset.

«Cum ambulaturi simus, quidni eum adeamus?» Iudas subito inquit. «Nondum sera est hora.»

Assensa illa, collem ascenderunt ac per agros arboribus amoene consitos iter fecerunt. Mox ecclesiae turris pinnis munita cum minore turricula

quadrata in caelum emersit, deinde schola. Quaesiverunt ex obvio quodam num Phillotson domi futurus esset; qui respondit illum semper domi esse. Ianuam pulsaverunt; ludimagister ipse cereum manu tenens cum interrogantis vultu prodiit, multo iam macrior sollicitudineque confectior quam cum Iudas eum novissime viderat.

Quod post tot annos congressus cum Phillotson tam simplex atque domesticus fuisset, uno momento aureolam illam delevit qua magistri effigiem in animo suo Iudas a die discessus circumdederat. Eodem autem momento miseratio eum cepit, cum hominem tot spebus fractum vitaeque casibus castigatum videret. Nomen suum dixit, seque ad veterem amicum venisse qui puero olim benigne favisset.

«Prorsus te non memini,» ludimagister cogitabundus ait. «Discipulum meum fuisse dicis? Ita, haud dubie; sed iam hac aetate tot discipulos, multa milia, habui, atque ita interea mutati sunt, ut perpaucorum, nisi eorum qui nuper sub me erant, recordari possim.»

«Marygreenii id fuit,» respondit Iudas, iam se venisse paenitens.

«Ita vero; ibi paulisper commoratus sum. Haec quoque olim discipula mea fuit?»

«Minime; consobrina est mea. Scripsi olim ad te grammaticos quosdam libros rogans; meministine te misisse?»

PULSU IANUAE AD OSTIUM VOCATUS EST

«Ah, ita! Obscure quidem illud recordor.»

«Maximas tibi pro illo beneficio gratias ago. Tu enim primus me ad hoc studiorum genus impulisti. Mane illo quo Marygreenio discessisti, cum supellex tua in plaustro esset, vale mihi dixisti, atque consilium tuum aperuisti te studiis academicis operam daturum et ordines sacros suscepturum esse; gradum autem academicum velut insigne necessarium esse ei qui in theologia aut in docendi arte aliquid praestare vellet.»

«Memini quidem me ista mecum cogitasse; miror tamen cur consilium illud non servaverim. Illud consilium iam ante annos deposui.»

«Ego vero numquam oblitus sum. Haec ipsa causa me in hanc regionem adduxit, atque hac nocte ad te.»

«Ingredimini,» inquit Phillotson, «tu quoque, consobrina.»

In conclave scholae ingressi sunt. Ibi lucerna umbraculo chartaceo tecta erat, ita ut lumen in tres quattuorve libros mensae impositos demitteret.

Phillotson operculum removit, quo melius se invicem videre possent. Lux in parvum Susannae vultum inquieta quadam mobilitate distinctum, in

nigrorum oculorum capillorumque vivacitatem, in Iudae vultus gravitatem, tum in ipsius magistri maturiorem faciem ac figuram incidit. Vir erat quinque et quadraginta annos natus, gracilis, cogitabundus, labris tenuibus et ore non sine aliqua elegantia, umeris paulum incurvis; tunica autem nigra longior, attritu assiduo, circa scapulas mediumque dorsum et cubitos obsoleto quodam nitore fulgebat.

Vetus illa amicitia paulatim, nemine animadvertente, renovata est: magister de rebus quas expertus erat narrabat, consobrini de suis. Dicebat se adhuc nonnumquam de ministerio ecclesiastico cogitare; etsi eo modo quo olim constituerat ordines ingredi non potuisset, fieri tamen posse ut licentiam adeptus ministerio sacro fungeretur. Interim se loco suo satis contentum esse, sed adiutore adhuc in docendo tirocinante indigere.

Ad cenam non manserunt, quod Susanna ante seram noctem domi esse debebat; itaque eadem via Christminsterium redierunt. Quamvis nihil nisi de rebus communibus inter eos dictum esset, Iudas admiratus est quantam novam feminae indolem consobrina sibi patefecisset. Tam vivax erat, ut quidquid ageret ex intimo sensu nasci videretur.

Si qua cogitatio acrior animum eius commovisset, tam celeri gradu praeibat ut Iudas vix assequeretur; in quibusdam autem rebus tam tenero erat animo ut ea teneritas facile pro vanitate haberi posset. Mordaci animi dolore animadvertit eam nihil praeter apertissimam amicitiam erga se sentire, se vero, postquam propius eam novisset, etiam vehementius amare. Nec reditus tristitia ex nocte imminente, sed ex cogitatione imminentis eius discessus oriebatur.

«Cur Christminsterio discedendum tibi est?» maeste interrogavit. «Quo pacto non haereas in urbe cuius in historia Newmanus, Puseius, Vardus, Keblius tam magna nomina eminent?»

«Magna sane,» respondit illa, «sed quam magna in historia totius orbis? Quam mira causa hic manendi! Mihi vero tale argumentum numquam in mentem venisset!» Et risit.

«At discedendum mihi est,» perrexit. «Domina Fontover, una ex sociis tabernae quibus operam praesto, mihi succenset, ego vero illi; itaque optimum erit abire.»

«Unde orta est ista simultas?»

«Simulacra quaedam mea fregit.»

«Quid? Consulto?»

«Ita. In cubiculo meo invenit; et quamvis mea essent, in solum proiecit atque pedibus conculcavit, quod forma earum ipsi non placebat. Unius etiam statuae brachia caputque calce tam diu attrivit, donec in minutissima frusta redacta sunt. Res foeda!»

«Nimirum nimis catholica et apostolica illi visa sunt? Haud dubie idola papistica appellavit, de invocatione sanctorum declamitans.»

«Minime. Nihil tale dixit. Longe alia ratione rem iudicavit.»

«At id quidem miror!»

«Ita vero. Ob aliam prorsus causam sanctos illos patronos meos odit. Itaque ei respondi quae sentiebam; denique decrevi non diutius manere, sed tale munus quaerere in quo mei iuris magis essem.»

«Cur non rursus doces? Olim te docuisse audivi.»

«Numquam cogitaveram me ad illud opus redituram esse; iam enim arte delineandi proficiebam.»

«Sine me, quaeso, a domino Phillotson petere ut in eius schola docere experiaris. Si docendi labor tibi placebit, deinde in collegium magistrorum instituendorum ire poteris atque primae classis diploma adepta magistra fies; tum duplum eius mercedis quam artifex delineator vel ornamentorum ecclesiasticorum fabricator accipit mereberis, atque duplici libertate frueris.»

«Age, roga eum. Nunc autem intrandum est. Vale, care Iuda! Quam gaudeo nos tandem convenisse! Quod parentes nostri inter se rixati sunt, cur non ipsi sine rixa vivamus?»

Iudas tantam consensionem suam indicare noluit; domum igitur se contulit in remotam illam viam ubi deversabatur.

Iam nihil ei antiquius erat quam ut Susannam Bridehead prope se retineret, nec quid inde sequeretur curabat. Postridie vesperi Lumsdonum iterum profectus est, veritus ne sola epistula ad persuadendum parum valeret. At magister talem petitionem minime exspectaverat.

«Ego potius,» inquit, «adiutorem alterum annum iam docentem ex alia schola ad me transferri volebam, ut dici solet. Consobrina tua quidem per se idonea esset; sed docendi exercitatione caret. Quid ais? Exercitationem habet? Num vero artem docendi totius vitae munus sibi eligere cogitat?»

Iudas respondit eam eo inclinare sibi videri. Tum de singulari eius ingenio et aptitudine ad scholam Phillotson adiuvandam tam diserte disseruit—quamquam ipse de his rebus nihil certi sciebat—ut magister tandem se eam accepturum esse diceret.

Id unum, tamquam amicus, monuit: nisi puella re vera perpetuo eandem artem exercere constituisset, atque hoc munus primam quasi tirocinii partem duceret, cui secunda in magistrorum schola disciplina successura esset, frustra tempus consumpturam esse; mercedem enim paene nullam futuram.

Postridie eius diei Phillotson litteras ab Iuda accepit. Scripserat Iudas se rursus cum consobrina collocutum esse; eam studio docendi in dies magis accendi, et tandem constituisse ut ad scholam veniret. Ne per somnium quidem magistro illi, viro solitario, in mentem veniebat tantum ardorem quo Iudas rem procurabat ex alia causa quam ex consueta cognatorum benevolentia proficisci posse.

CAPUT QUINTUM

In modesto domicilio scholae adiuncto sedebat ludimagister; utrumque aedificium recens erat. Inde trans viam antiquam domum intuebatur, ubi Susanna, eius in docendo adiutrix, cubiculum conduxerat. Res celeriter composita erat. Nam discipulus quidam qui, dum ipse docendi artem disceret, ex alia schola ad Phillotson transferendus erat, eum destituerat; itaque Susanna in eius locum temporis causa suffecta erat. Huiusmodi tamen consilia ad tempus capta usque ad proximam annuam inspectionem tantum valere poterant: tum enim inspector scholarum a regina missus rem probare debebat, ut ea substitutio stabilis fieret.

Quamquam artem docendi nuper intermiserat, Susanna Bridehead minime rudis erat: Londinii enim biennium fere pueros docuerat. Itaque Phillotson facile sperabat fore ut eius opera sibi diutius uti liceret; quod iam optabat, quamquam illa vix tres aut quattuor hebdomadas apud eum egisset. Eam enim non minus sollertem esse quam Iudas praedicaverat cognoverat. Quis enim magister discipulam dimittere vellet quae dimidium laboris ei levaret?

Paulo plus quam semihora post octavam matutinam erat. Ille opperiebatur dum Susanna, via transita, ad scholam veniret; tum se quoque profecturum esse constituerat. Cum viginti minuta nonae horae deessent, transiit illa, levi petaso quasi neglegenter capiti imposito; quam ille quasi rem novam oculis prosecutus est. Videbatur eo mane nescio quid novi ab ea emanare, quod nihil prorsus ad docendi peritiam pertineret. Ipse deinde scholam petiit. Susanna vero toto die in altera conclavis parte discipulis suis praefuit, sub oculis magistri.

Et sane optime pueros docebat.

Inter magistri officia hoc quoque erat, ut vesperi privatim eam erudiret. At quodam in legum scholasticarum codice cautum erat, si docens et discens diversi sexus essent, probam quandam feminam provectioris aetatis inter illos adesse debere.

Ridiculum esse hoc praeceptum Ricardus Phillotson secum reputabat, quippe qui aetate pater puellae esse posset; nihilominus religiose parebat. Itaque una cum Susanna in conclavi sedebat, ubi domina Hawes, vidua cuius

domi illa habitabat, acu assidue laborabat. Nec facile erat hanc legem eludere: nam alia in ea domo sedendi camera nulla erat.

Interdum, dum rationes ducebat—arithmetica enim tum tractabatur—Susanna oculos subito attollebat atque leviter percontantis modo arridebat, quasi persuasum haberet magistrum, quippe magistrum, quidquid in mente eius recte aut perperam ageretur continuo perspicere. Phillotson autem nequaquam de numeris cogitabat: de ipsa cogitabat, novo quodam modo, qui sibi, cum eius praeceptor esset, mirus videbatur. Fortasse illa quoque quid animo versaret intellegebat.

Per aliquot hebdomadas ita pari tenore laboraverant; quae ipsa operis aequabilitas magistro iucundissima erat. Tum factum est ut pueri Christminsterium ducerentur ad spectaculum quoddam quod per oppida circumferebatur: simulacrum erat Hierosolymorum, quod scholasticis, singulo pro puero nummo aereo accepto, eruditionis causa ostendebatur.

Discipuli bini per viam incedebant. Susanna iuxta suam classem ibat, umbellam simplicem e gossypino panno ad solem arcendum ferens, polliculo ad manubrium erecto; post eos Phillotson longa veste laxe pendente incessit, baculum eleganter manu tractans, animo in eas cogitationes demerso quae post adventum puellae eum occupare coeperant. Postmeridiana hora sol clare lucebat, viae pulverulentae erant; cum autem ad locum spectaculi pervenissent, praeter ipsos vix quisquam aderat.

In medio conclavi urbis antiquae forma posita erat. Spectaculi dominus, vultu religiosam benevolentiam prae se ferens, circum exemplar cum virga monstratrice ambulabat, pueris singulas partes et loca demonstrans quorum saltem nomina ex sacris litteris noverant: montem Moria, vallem Iosaphat, urbem Sion, muros portasque; extra unam portam magnus agger, tumulo similis, conspiciebatur, cui parva crux alba superposita erat.

Hunc locum, aiebat, Calvariam esse.

«Equidem,» inquit Susanna ad magistrum, cum paululum post tergum puerorum consisterent, «hoc exemplar, quamvis multa arte confectum, maximam partem ex hominis imaginatione natum esse arbitror. Unde sciri potest Hierosolyma Christi aetate talem habuisse faciem? Istum certe nescire scio.»

«Ad optimas tabulas coniectura compositas effictum est,» respondit ille, «quae ex recentibus ipsius urbis inspectionibus ductae sunt.»

«Mihi quidem satis iam multa de Hierosolymis dicta esse videntur,» illa inquit, «cum praesertim ex Iudaeis oriundi non simus. Neque illa urbs neque

gens quicquam tam eximium habuit quam Athenae, Roma, Alexandria, aliaeque veteres urbes.»

«At, cara puella, cogita quantum nobis valeat!»

Tacuit Susanna; facile enim compescebatur. Tum post turbam puerorum, qui exemplar circumsteterant, iuvenem quendam aspexit tunicula alba e molli panno laneo indutum. Is, dum vallem Iosaphat intentissime scrutatur, adeo se inclinaverat ut mons Olivarum in exemplari eum paene obtegeret.

«Ecce consobrinum tuum Iudam,» perrexit magister. «Ille certe non putat nos nimium de Hierosolymis audivisse!»

«Ah, non animadverteram!» clara atque celeri voce exclamavit. «Iuda, quam diligenter ista pervestigas!»

Iudas e cogitationibus subito se erexit, eamque conspexit. «O Susanna!» inquit, gaudio et verecundia simul rubens. «Hi sine dubio discipuli tui sunt! Animadverteram scholis post meridiem aditum patere, et vos fortasse venturos esse sperabam; sed adeo me res ipsa cepit ut quo loco essem paene oblitus sim. Quam vivide nos ad praeterita revocat! Horas integras hoc opus examinare possem; mihi tamen pro dolor pauca tantum minuta supersunt, nam hic opere quodam occupatus sum.»

«Consobrina tua,» inquit Phillotson iocosa quadam urbanitate, «tam docta est ut hoc opus acriter reprehendat. De fide totius exemplaris prorsus dubitat.»

«Minime, domine Phillotson, non prorsus!» Susanna, quam talia facile offendebant, respondit. «Odi cum me puellam ingeniosam, ut vocant, appellant; iam nimis multae tales sunt! Hoc tantum dicere volebam—nescio quid volebam—nisi id ipsum quod tu non intellegis!»

«Ego vero quid velis intellego,» Iudas ardenter inquit, quamquam ipse minime intellegebat. «Et recte te sentire arbitror.»

«Euge, Iuda! Scio te mihi credere!» Illa eius manum subito corripuit, atque, magistro vultu quasi exprobrante semel inspecto, ad consobrinum conversa est; vox autem tremebat, quod ipsa tam miti ioco commoveri absurdum esse sentiebat. Ne minimum quidem suspicabatur quam vehementer hoc subitum affectus indicium utrumque virum ad se traheret, quam graviter utriusque futura eo facto implicarentur.

Exemplar nimis scholasticum erat, quam ut pueros diu delectaret. Itaque paulo post omnes Lumsdonum reducebantur; Iudas ad opus rediit. Agmen puerorum mundis tuniculis atque praecinctoriis indutorum spectabat, dum iuxta Phillotson et Susannam per viam ad agros tendebant; eumque cepit

maestitia atque acerba exclusionis conscientia, quod a consiliis et cotidiana vita illorum duorum tamquam alienus excluderetur.

Phillotson tamen eum invitaverat ut die Veneris vesperi ad eos veniret, cum Susannae privatim docendae tempus non esset; Iudas libentissime se venturum esse promiserat.

Interim magistri discipulique domum redierunt. Postridie autem Phillotson, cum tabulam atram in Susannae classe inspiceret, miratus est: ibi enim creta Hierosolymorum imago tanta arte, servata locorum distantia, delineata erat, ut omnia aedificia suo quaeque loco conspicerentur.

«Putabam te nihil de illo exemplari curare, vix illud aspexisse,» inquit.

«Vix quidem illud aspexi,» respondit illa; «tantum tamen memoria retinui.»

«Plus sane quam ego ipse memineram.»

Per eos dies scholarum inspector regius scholas illius regionis improviso invisebat, ut, magistris insciis, docendi rationem cognosceret. Biduo post, dum matutinae lectiones agerentur, pessulus ianuae sensim levatus est; ecce ingressus est ille vir, discipulis qui magistrorum tirocinia agebant ipse terrorum rex.

Phillotson haud magnopere obstupuit: nam, ut femina illa in fabula, nimis saepe idem expertus erat ut imparatus esset. Susanna autem in longinqua aulae parte, tergo ad ostium verso, pueros docebat. Itaque inspector post eam constitit atque dimidium fere minutum docentem observavit, antequam illa adesse eum animadverteret. Ubi conversa est et horam quam diu timuerat tandem advenisse intellexit, tanta formidine correpta est ut clamorem ex metu ederet.

Phillotson mirabili quodam tuendae puellae impetu correptus ad eam tam celeriter accessit ut labentem, priusquam animi deliquio concideret, exciperet. Mox illa ad se rediit atque etiam risit. Sed inspectore digresso rursus languescens tam palluit ut magister eam in cubiculum suum duceret, paulum vini ardentis daret quo vires reciperet. Cum ad se redisset, manum suam a magistro teneri sensit.

«Monere me debueras,» inquit illa anhelans et paulo querula, «inspectorem improvisum venturum esse! Heu me miseram! Quid nunc agam? Scribet sine dubio ad eos qui scholae praesunt me ad docendum ineptam esse; aeternum dedecus patiar!»

«Nihil tale scribet, mea cara puellula. Nullam umquam meliorem magistram habui!»

Tam blande eam aspexit ut commoveretur; paenituitque quod eum tam acerbe increpavisset. Ubi satis convaluerat, domum abiit.

Iudas interea diem Veneris impatienter exspectabat. Mercurii atque Iovis diebus tantopere Susannam videre cupiverat ut, post solis occasum aliquantum viae ad vicum ducentis procederet; reversus autem in cubiculum, cum librum legere conaretur, animum ad verba attendere non poterat.

Die Veneris, cum ita se ornasset ut Susannae placere speraret, postquam theam festinanter sibi paraverat, profectus est, quamquam pluvia cadebat. Arbores supra viam incumbentes vespertinas tenebras densiores faciebant; ex ramis guttae maeste in eum cadebant atque inanes mali futuri praesensiones iniciebant. Ratione quidem carebant: etsi enim se illam amare sciebat, pariter sciebat nihil amplius se illi futurum esse quam quod iam erat.

Vix flexa via vicum intraverat, cum primum duos sub eodem umbraculo pluviali e porta domus vicarii egredientes conspexit. Longius aberat quam ut ab eis videri posset, sed ilico intellexit Susannam et Phillotson esse. Ille umbraculum supra puellae caput sustinebat; a vicario, ut apparebat, redibant, fortasse de negotio aliquo quod ad scholam pertineret collocuti.

Dum per viam uvidam desertamque incedebant, Iudas vidit magistrum bracchium circa puellae lumbos inicere. Illa id leniter amovit; sed ille rursus imposuit, et Susanna manere passa est, trepide circumspiciens. Post tergum tamen non respexit; itaque Iudam non vidit, qui, quasi subita tabe percussus, in saepem se abdidit. Ibi occultus mansit donec ambo ad Susannae domunculam pervenerunt; illa introiit, magister autem ad scholam vicinam perrexit.

«Heu, nimis senex illi est, multo nimis senex!» exclamavit Iudas, acerbo illo animi dolore oppressus, quem amor spe destitutus et impedimentis circumsaeptus parit.

Ipse intercedere non poterat: nonne Arabellae vir erat? Longius procedere non potuit; itaque eadem via Christminsterium rediit. Quotiens pedem ponebat, totiens sibi videbatur audire monitionem ne ullo pacto ipse Phillotsoni obstaret, cum magister Susannae amorem sibi conciliare conaretur. Fortasse magister viginti ferme annis natu maior erat; sed quam multa matrimonia cum tanta aetatum distantia feliciter contracta erant!

Ad extremum acerba fortunae ironia dolorem auxit: cogitabat enim consuetudinem inter consobrinam suam et ludimagistrum suo ipsius studio tantum ortam esse.

CAPUT SEXTUM

Amita Iudae, anus iam provecta aetate et moribus acerba, Marygreenii aegrotabat. Proximo igitur die dominico ad eam visendam profectus est; nec levi prius certamine secum depugnaverat. Nam vehementer cupiebat de via deflectere Lumsdonum, ut consobrinam conveniret, quamvis sciret colloquium miserum futurum, cum neque id quod maxime in corde gerebat proferre neque quod eum tantopere excruciaverat aperire posset. Vicit tamen cupiditatem, atque ad amitam perrexit.

Illa iam lecto surgere non poterat. Itaque magna pars exigui temporis, quod Iudae ibi suppetebat, in rebus ad valetudinem eius et commoditatem curandis consumpta est. Pistrinum illud exiguum vicino venditum erat; ex eius pretio pecuniaque antea servata ita instructa erat anus ut non solum necessaria sed etiam quaedam vitae solacia suppeterent. Vidua quaedam eiusdem vici cum ea habitabat, eique ministrabat.

Iam prope abeundi tempus erat, cum tandem soli paulisper colloqui potuerunt. Iudae autem sermo sensim, quasi inscius, ad consobrinam delapsus est.

«Susanna hic nata est?» quaesivit.

«Hic sane, in hoc ipso conclavi. Eo tempore hic habitabant. Quid te ista quaerere movit?»

«Nihil; scire tantum cupiebam.»

«Nunc video te illam convenisse!» aspera voce exclamavit anus. «Quid autem tibi praeceperam?»

«Ne illam convenirem, scilicet.»

«Num cum ea confabulatus es?»

«Collocutus sum.»

«Desine igitur. Pater eam ita instituerat ut cognatos omnes ex matris genere odisset; nec magni aestimabit operarium qualis tu es, praesertim cum ipsa iam urbana facta sit. Ego certe numquam eam magnopere dilexi. Saepe procax erat puellula, nervis semper quasi intentis. Quotiens eam ob petulantiam percussi! Semel, memini, in stagnum intrabat, calceis et tibialibus detractis, tuniculis supra genua sublatis. Priusquam ‹pro pudor!› exclamare possem, ‹Abi hinc, amita,› inquit; ‹non sunt ista oculis verecundis spectanda!›»

«Tum vero parva erat puella.»

«Duodecim annos certe habebat, nec uno die minor erat.»

«Esto. Nunc vero adolevit, et ingenio est cogitabundo, trepido, tenero; tanta animi sensibilitate praedita ut—»

«Iuda!» exclamavit amita, lecto se erigens. «Cave ne propter illam stultus fias!»

«Non, non; minime profecto.»

«Arabella uxore ducta, vix quicquam tibi gravius nocere potuisses, etiamsi id omni studio egisses. At illa trans maria abiit, neque fortasse umquam tibi denuo molesta erit. Multo tamen gravius malum erit, si tu, coniugii vinculis adhuc adstrictus, Susannam amare coeperis. Si te comiter habet, humanitatem eius tantum accipe, quantum valet; quidquam autem ei praeter cognatae debitam benevolentiam tribuere plane insania est. Nam si urbana atque lasciva fuerit, ad perniciem te perducere potest.»

«Noli, amita, de illa male loqui! Quaeso, noli!»

Opportune tum intravit vidua, amitae comes atque ministra. Eam colloquium iam aliquandiu exaudivisse verisimile erat; nam continuo de temporibus superioribus loqui coepit, atque Susannam Bridehead velut e memoria revocatam sermonibus suis inseruit.

Narrabat quam singularis puellula Susanna fuisset, cum, priusquam pater Londinium migrasset, in schola vici trans apertum illud pratum discipula esset. Cum vicarius lectiones et carminum recitationes instituisset, omnium minima in suggestum ascendebat, candida tunicula induta, calceis et fascia rosea ornata. Tum carmina quae «Excelsior», «Noctu auditus est epulantium strepitus», «Corvus» Edgari Poe inscribuntur recitabat; inter recitandum supercilia contrahere ac truci vultu circumspicere solebat, atque in aerem vacuum tamquam ad viventem aliquem conversam haec verba dicere:

«Corve horrende, torve, vetuste,
dic mihi quod tibi sit regium nomen
in Plutonio noctis litore!»

«Ita quidem,» invita tamen confirmavit aegrota. «Tam clare foedum illum cadaverum voratorem ante oculos statuebat, ibi cum fasciola sua stans, ut paene ipse corvus conspici posset. Tu quoque, Iuda, puer talem habebas consuetudinem, ut res in aere positas videre videreris.»

Vidua etiam alias puellae artes commemoravit.

«Non eam prorsus inter puellas virilibus moribus praeditas numeraverim; multa tamen facere poterat quae pueri tantum facere solent. Vidi eam in

longum illum glaciei tramitem, qui super stagnum erat, impetu se dare atque ad alterum finem labi, cirris brevibus vento motis, unam ex viginti ordine procurrentibus, quorum figurae adversus caelum tamquam in vitro pictae apparebant. Tum alio tramite sine mora retro labebatur. Praeter ipsam omnes erant pueri. Illi plausu eam excipiebant; at illa ‹Nolite tam procaces esse, pueri!› clamabat, subitoque domum refugiebat. Eam rursus prodire blande rogabant; sed foras exire nolebat.»

His pueritiae eius imaginibus revocatis, Iudas eo gravius dolebat quod eam petere sibi non liceret. Itaque ex amitae domuncula gravissimo animo discessit. Libenter scholam introire voluisset, ut conclave videret in quo tam praeclare olim pusilla illa figura eminuisset; sed cupiditatem compescuit et iter persecutus est.

Vespere diei dominici complures vici incolae, qui eum olim ibi habitantem noverant, cultioribus vestibus induti in coetu stabant. Unus ex illis Iudam subito salutavit:

«Eo tandem, quo voluisti, pervenisti!»

Cum ille se verba non intellegere significasset, alter perrexit:

«Ad sedem doctrinarum, ad illam ‹Lucis Urbem› de qua puer tantopere nobis praedicabas! Num talis est qualem sperabas?»

«Ita vero; etiam melior!» exclamavit Iudas.

«Ego, cum aliquando ibi horam unam commoratus essem, nihil admodum mirabile conspexi: aedificia vetustate labentia, quasi partim templa partim pauperum hospitia; praeterea nihil fere ibi agi videbatur.»

«Erras, Ioannes. Multo plura ibi geruntur quam viator per vias ambulans conspicere possit. Singularis est cogitationis religionisque sedes, quasi horreum omnis huius patriae ingenii atque vitae spiritualis. Illud silentium atque ea species quasi nihil ibi ageretur nihil aliud sunt quam quies motus infiniti: quies illa, ut cuiusdam scriptoris similitudine utar, qua turbo celerrime versans dormire videtur.»

«Fortasse ita est, fortasse secus. Ego, ut dixi, dum ibi horam aut alteram degerem, nihil tale animadverti. Itaque tabernam ingressus sum, cervisiae poculum bibi, panem unius nummi et caseum dimidio nummo emi, atque ibi commoratus sum donec domum revertendi tempus veniret. Sed tu iam alicui collegio nomen dedisti, opinor?»

«Heu, minime!» inquit Iudas. «Ab eo proposito paene tam longe nunc absum quam olim aberam.»

«Quam ob rem?»

Iudas sinum vestis, ubi pecuniam gestabat, manu percussit.

«Sicut suspicabamur! Tales sedes non sunt hominibus tui generis, sed iis qui divitiis abundant.»

«Immo erras,» respondit Iudas, haud sine amaritudine. «Iis ipsis sunt destinatae!»

Ea verba satis valuerunt ut Iudam ex mundo imaginum, in quo nuper animo versatus erat, repente avocarent. Ibi quasi alter quidam Iudas, immo eius imago animo ficta, artibus litterisque sublimioribus se totum tradiderat, atque in beatorum doctorum sedibus locum sibi certum destinatumque arbitrabatur. Nunc autem de spe futura frigido velut aquilonis lumine iudicare coepit. Iamdudum enim senserat doctrinam suam Graecam non omnino sibi satisfacere, maxime ubi tragicos aliosque fabularum scriptores legeret.

Saepe post diurnum laborem adeo fessus erat ut animum intentum atque acrem, sine quo nullus studiorum verus profectus fieri potest, diu continere nequiret. Magistro sibi opus esse sentiebat: amico aliquo iuxta sedente, qui uno momento doceret id quod ipse ex libris inconditis neque ad quaestiones eius accommodatis toto interdum mense magno cum taedio exquireret.

Intellexit igitur rem ipsam diligentius quam antea perpendendam esse. Quid enim tandem proderat horas ab opere vacuas in labore quodam incerto, quem «studium privatum» nominabat, consumere, nisi prius prospiceret quo pacto ad certum finem pervenire posset?

«Iam pridem haec mihi reputanda erant,» secum dicebat domum rediens. «Melius erat numquam tantam rem suscepisse quam eam suscipere, cum neque quo tenderem neque quid consequi conarer clare prospicerem. Quid iuvat extra collegiorum muros perpetuo versari, quasi sperem aliquod bracchium inde ad me extendendum esse, quod me intro tollat? Istud frustra exspecto. De rebus ad collegia pertinentibus certiora mihi quaerenda sunt.»

Proxima igitur hebdomada talia cognoscere instituit. Occasio quae prima specie opportuna videbatur quodam die post meridiem oblata est. Sedebat enim forte haud procul ab ambulatione publica in horto amplo, arboribus et pratis distincto, cum vir senex, quem cuiusdam collegii principem esse audiverat, ea via incederet. Illo propius accedente, Iudas anxie vultum eius contemplatus est. Benignus videbatur ac prudens, sed moribus paulo ab aliis remotior.

Re tamen diligentius perpensa ad eum accedere et ignotus ignotum appellare non ausus est. Hoc tamen casu commotus sapientius sibi facturum

visum est, si quibusdam ex gravissimis prudentissimisque illis viris per litteras difficultates suas exponeret, eorum consilium peteret.

Per proximam igitur hebdomadam alteramve urbis loca ita petiit ut aliquos e clarissimis collegiorum rectoribus, custodibus ceterisque principibus domorum, vel praetereuntes conspicere posset. Ex his quinque tandem elegit, quorum vultus prudentiam, aequitatem et longius prospiciendi facultatem polliceri videbantur. Ad hos quinque epistulas misit, breviter indicans quibus difficultatibus detineretur, atque quid de sua quasi naufragi condicione sentirent interrogans.

Vix epistulas miserat, cum ipse secum eas reprehendere coepit atque utinam non misisset optavit. «Eiusmodi sane petitiones sunt hominum importunorum et vulgarium, qui se ubique ingerunt, quales nostra aetate nimis multi sunt,» cogitabat. «Cur ego nescivi non esse alienos omnino mihi viros tali modo appellandos? Illis enim ignotus sum; impostor fortasse sum, ignavus, perditis moribus homo. Fortasse talis re ipsa sum!»

Nihilominus aliquam responsionis spem, quasi extremam fortunam reparandi spem, tenaciter retinebat. Dies singulos exspectabat, absurdum esse talia ab iis sperare affirmans, et tamen sperans. Inter exspectandum subito commotus est nuntio de Phillotson allato: magistrum scholam illam prope Christminsterium relicturum esse, ut maiorem in regione Mid-Wessex ad meridiem sita susciperet.

Quid ea res sibi vellet, quomodo consobrinae suae fortunam mutaret, utrum magister, ut verisimile videbatur, ampliorem mercedem peteret quo duabus personis, non uni tantum, provideret, haec omnia sibi aperte dicere recusabat. Nec iam ipsum Phillotson de studiorum ratione consulere sustinebat: adeo ei graves atque molestae erant tenerae illae necessitudines quibus magister cum virgine, quam Iudas vehementissime amabat, coniunctus erat.

Interea collegiorum principes, ad quos litteras dederat, ne responsum quidem mittere dignabantur. Ita iuvenis ad solas suas vires, ut antea, redactus est; sed nunc spe quoque magis imminuta. Per alios, quos de rebus caute interrogabat, tandem clare cognovit id quod diu anxius suspicatus erat: unam sibi viam ad honores patere, ut ad stipendia litterarum et praemia collegiorum omnibus petitoribus proposita contendere posset. Ad quod tamen opus erant et multae praeceptorum lectiones et eximia ingenii indoles.

Fieri enim vix poterat ut is qui sua sponte suoque ordine legeret, quamvis late et accurate, etiam decem annos continuos, cum iis feliciter certaret qui ab

ineunte aetate a magistris peritis instituti essent, atque certam studiorum disciplinam ab initio secuti essent.

Altera via, qua quis aditum quasi pecunia emeret, sola eius modi hominibus patebat. Ibi autem totum impedimentum in pecunia positum erat.

Quibus rebus exploratis, Iudas calculum instituit, quanta pecuniae summa sibi opus esset. Cum autem reputasset quantum, etiam rebus optime cedentibus, e mercede annua servare posset, ingenti consternatione intellexit quindecim annos praeterituros esse, priusquam testimonia vitae studiorumque ad collegii principem deferre atque ad examen quo in numerum studiosorum reciperetur accedere posset. Inceptum prorsus desperatum erat.

Tum demum vidit quam callido quodam splendore vicinitas urbis eum delusisset. Eo pervenire, ibi habitare, inter templa et aulas versari, atque loci ipsius ingenio penitus imbui, haec omnia, cum longe adhuc abesset et urbs quasi aureola in extremo caeli orbe circumdata imaginationem alliceret, iuvenili animo per se optima atque optanda visa erant.

«Modo illuc pervenero,» sibi olim dixerat, non minus stulte quam ille Crusoe cum navem nimis grandem moliretur, «reliqua tempore et industria perficientur.» Quanto satius sibi omni ex parte fuisset numquam vidisse aut audivisse illa mendaci splendore circumdata collegia! Si in urbem mercatu et negotiis florentem abiisset, ut sola industria atque sollertia pecuniam quaereret, inde consilium suum rectiore rerum iudicio aestimare potuisset.

Summa igitur rei iam clara erat: omne illud consilium, ubi primum diligentiore ratione examinatum est, instar bullae saponis iridis coloribus micantis uno tactu disiectum erat. Cum per praeteritorum annorum seriem se ipsum quasi e longinquo intueretur, in mentem ei venit sententia Henrici Heine, quae hunc fere sensum habebat:

> «Super iuvenis oculos divino ardore micantes versicolorem ac subsannantem stulti surgere cerno galerum.»

Feliciter tamen factum erat ut caram Susannam in suam calamitatem non traxisset. Neque volebat ut illa, quoad fieri posset, singula dolorosa cognosceret quibus tandem modum suarum virium perceperat. Nam illa parvam tantum partem miseri certaminis viderat, quod ipse sine instrumentis necessariis, pauper et improvidus, tam diu gesserat.

Numquam postea oblitus est qualis fuisset hora illa qua somnio excitatus erat. Cum quid sibi agendum esset parum intellegeret, ascendit in cameram octangulam, quae in summa theatri mirae structurae parte, in media urbe siti, instar lucernae eminebat. Fenestrae undique aperiebantur, unde universa urbs

cum aedificiis suis conspici poterat. Iudas oculos per omnia illa spectacula ordine circumtulit, cogitabundus, maestus, sed tamen animum firmum retinens.

Illa aedificia, illae memoriae, illa privilegia non ipsi destinata erant. Oculos a vasto bibliothecae fastigio, quam raro adire propter operis necessitatem potuerat, ad varias turres, aulas, culmina, vias, sacella, hortos, atria columnis circumdata convertebat, quibus in unum coniunctis incomparabilis illa urbis facies efficiebatur.

Iam intellexit non inter ista sortem suam versari, sed inter eos qui manibus laborarent in squalida illa suburbii parte quam ipse incolebat; eam partem neque peregrini neque urbis laudatores pro vera urbis parte reputabant; eius tamen incolis sublatis neque studiosi libros legere neque sapientiae professores vivere possent.

Ultra urbem ad agros prospexit, ad arbores quae Susannam ab oculis velabant, cuius praesentia olim animum eius sustentaverat, cuiusque amissio nunc eum paene ad insaniam excruciabat. Nisi hoc vulnus accessisset, fortasse reliquam sortem aequo animo tulisset. Susanna comite etiam pristinas spes subridens abicere potuisset; sine ea necesse erat ut animi contentio tot annos pertinaciter tolerata nunc, spe destituta, gravissimum in eum impetum faceret.

Neque dubitabat quin Phillotson ipse similem aliquando in studiis cladem tulisset; sed magistro postea dulcis Susanna solacio contigerat; ipsi nemo erat qui dolorem leniret.

E specula in vias descendit ac temere per urbem vagatus est, donec ad cauponam perveniret. Ibi cervisiae aliquot pocula celeriter exhausit. Cum e caupona exiret, iam aderat nox. Ad lucernarum lumen tremulum ad hospitium errabundus rediit; vix ad cenam consederat, cum domina apud quam deversabatur epistulam modo allatam in cubiculum attulit.

Eam tanta cura deposuit quasi magni aliquid momenti contineret. Iudas statim animadvertit eminens illius collegii insigne in charta impressum esse cuius principi litteras dederat. «Una tandem!» exclamavit.

Responsum breve erat, neque id plane quod speraverat; sed ab ipso collegii principe profectum erat. Haec scripta erant:

COLLEGIUM BIBLIOLL.

Domine,

Litteras tuas studiose legi. Cum autem te ipsum hominem opera manuum victum quaerentem esse scribas, existimare ausim multo facilius tibi vitam

prospere cessuram esse, si intra tuam condicionem manseris et arti quam exerces constanter operam dederis, quam si aliam vitae rationem susceperis. Hoc igitur tibi faciendum censeo.

Tibi bene cupiens,

T. TETUPHENAY.

Iudae Fawley, lapicidae.

Illud nimia prudentia insigne consilium Iudam vehementer exasperavit. Ista iam antea omnia noverat; vera esse etiam sciebat. Sed post decem annos laboribus consumptos quasi gravis alapa in os illi incussa est. Itaque, hoc tempore, adeo temere commotus est ut e mensa surgeret et, pro consueto libro, scalas descenderet atque in viam exiret.

Ad tabernae mensam potoriam constitit et duo triaque pocula uno paene spiritu exhausit. Deinde quo pedes ferrent nesciens ambulavit, donec ad locum in media urbe situm veniret quem Fourways, id est Quadrivium, appellabant. Ibi quasi somno captus turbas spectabat, donec ad se reversus cum vigile publico ibi collocato colloqui coepit.

Vigil oscitavit, cubitos distendit, in pedum digitos erectus sesquipollicem se altius sustulit, deinde arridens atque Iudam facetis oculis contemplatus ait: «Satis bene irrigatus videris, adulescens.»

«Minime,» ille amarissimo risu respondit. «Vix enim coepi.»

Quamquam ipse vino madere videbatur, mens tamen adhuc satis sicca erat. Pauca tantum ex iis quae vigil deinde dixit audivit; cogitationibus enim iam tenebatur de multis sibi similibus qui olim in illo quadrivio steterant, quorum nemo hodie recordaretur. Plus historiae locus ille habebat quam vetustissimum urbis collegium. Tot hominum coetus, quasi per aetates superpositi, umbris suis totum locum complebant: ibi tragoediae, comoediae et ludicra leviora agebantur, non ficta, sed vera, vehementissimis humanae vitae motibus excitata.

In eo Quadrivio viri olim de Napoleone, de America amissa, de Carolo rege securi percusso, de martyribus flammis absumptis, de bellis sacris, de Normannis Angliam subigentibus, fortasse etiam de adventu Caesaris locuti erant. Ibi viri feminaeque conveniebant ut amarent, odissent, inter se concumberent, discederent; alter alterum exspectaverat et alterius causa passus erat; alter de altero triumphaverat, zelo maledixerat, ignoscendo benedixerat.

Coepit igitur intellegere vitam ipsius urbis esse quasi librum de hominum genere, multo vividiorem, variorem atque uberiorem quam vitam togatorum studiosorum. Illi ante oculos laborantes viri et feminae verus Christminsterii

populus erant, quamquam de Christo aut de templo, quorum nominibus urbs appellabatur, parum sciebant. Nec deerat huic rei sua ironia. Discipuli vero et professores, qui utrumque aliquo modo noverant, in urbe hospites potius erant quam veri loci incolae.

Horologium suum aspexit; tum eandem sententiam secutus ad aulam publicam processit, ubi concentus ambulantibus destinatus habebatur. Intravit Iudas, invenitque conclave plenum iuvenibus puellisque e tabernis mercatorum, militibus, tironibus artificum, pueris undecim annos natis qui tabacum chartaceis tubulis involutum fumabant, mulieribus etiam levioris vitae, sed honestioris quodammodo speciei nec plane quaestuariis. Ipsam tandem veram Christminsterii vitam attigerat. Musicorum chorus canebat; homines huc illuc ambulabant atque alii alios impellebant; interdum vir quispiam in suggestum ascendebat atque cantilenam ridiculam canebat.

Susannae tamen imago quasi circum eum volitabat, prohibens quominus cum puellis lascivientibus, quae ultro eum alliciebant, aliquam laetitiae particulam quaerentes, aut amores ageret aut biberet. Hora decima egressus est. Iter domum longius consulto elegit, ut praeter portas collegii transiret cuius princeps paulo ante epistulam miserat.

Portae clausae erant. Tum subito quodam impetu commotus e sinu cretam protulit, quam lapicida secum ferre solebat, atque in muro haec scripsit: «Et mihi est cor sicut et vobis, nec inferior vestri sum; quis enim haec quae nostis ignorat?» — Iob XII, 3.

CAPUT SEPTIMUM

Illa contemptu plena verba, quibus collegii auctoritatem perstrinxerat, animum eius levaverant; postridie autem mane de sua arrogantia ridere coepit. Risus tamen ille haud sanus erat. Epistulam collegii principis iterum legit; quae autem consilia primo iram eius moverant, eadem nunc, cum prudentissima viderentur, animum frigore quodam maestitiaque opprimebant. Stultum se revera fuisse agnovit.

Utraque spe, studiorum pariter atque amoris, orbatus, ad cotidianum opus se conferre non poterat. Quotiens enim sortem suam, quatenus ad studia pertineret, aequo animo ferre iam sibi videbatur, totiens infelix illa cum Susanna necessitudo quietem turbabat. Unam sibi cognatam animam, quam umquam repperisset, ob matrimonium suum sibi ereptam esse, haec cogitatio adeo assidue atque acerbe animum angebat, ut, cum dolorem diutius tolerare nequiret, rursus ad veram Christminsterii vitam confugeret, qua cogitationes a sua calamitate averteret.

Hanc in obscura quadam caupona, humili tecto, in angiportu sita quaesivit. Angiportus quibusdam eius loci hominibus bene notus erat; et si temporibus prosperioribus eo venisset, ipsius loci singulari specie delectatus esset. Ibi paene totum diem sedit, persuasum habens se ingenio pravum esse, a quo nihil boni sperari posset.

Sub vesperum qui cauponam frequentare solebant singuli ingredi coeperunt. Iudas in angulo sedebat, quamquam omnem iam pecuniam absumpserat, neque quicquam toto die praeter unum crustulum comederat.

Convenientes homines ea philosophica tranquillitate contemplabatur quae solet esse eius qui diu et lente potaverit; cum compluribus etiam amicitiam contraxit. Inter hos erat Taylor, cognomento Tinker, quondam instrumentorum ferreorum ecclesiis necessariorum mercator, rebus iam afflictis, qui olim religioni deditus fuisse videbatur, nunc autem nonnumquam sacris rebus maledicebat; erat etiam auctionum praeco rubente naso; duo praeterea lapicidae Gothicis operibus assueti, ut ipse Iudas, quorum alter Patruus Iacobus, alter Patruus Iosephus cognominabatur.

Aderant quoque aliquot scribae et minister hominis qui togas studiosorum vestesque sacerdotales conficiebat; duae feminae quarum pudicitiae fama pro convictu modo obscurior modo clarior erat, una

«Deliciarum Nemus», altera «Lentiginosa» cognominatae; nonnulli de equis et sponsionibus periti, quibus arcana circulorum sponsionum nota erant; actor scaenicus peregrinus; duo denique iuvenes petulantes qui, quamquam togas academicas non gerebant, universitatis discipuli esse comperti sunt. Hi clam ingressi erant ut cum quodam de catulis canum ad tauros insectandos adsuetorum agerent; deinde apud illos equorum studiosos remanserant, bibentes ac brevibus fistulis tabacum fumantes, et identidem horologia inspicientes.

Sermo paulatim latius vagari coepit. Societas Christminsteriensis vituperabatur; magistri academici, iudices ceterique magistratus ob vitia sua summam, ut aiunt, misericordiam mereri videbantur. Quo modo illi vitam et negotia instituere deberent, si honorem sibi debitum obtinere vellent, omnes magna animi amplitudine neque ullo proprio commodo ducti disseruerunt.

Iudas Fawley, ut homo ingenio haud mediocri praeditus, sed vino temulentus, arrogantiam, audaciam ac miram animi fiduciam prae se ferens, sententias suas identidem imperiose interiecit. Cum autem tot annos eo studia sua contulisset, fieri non poterat quin quidquid alii dicerent quasi machinali quadam animi consuetudine ad litteras doctrinamque converteret. De sua autem eruditione tam pertinaciter loquebatur, ut, si mens sana ei fuisset, ipse sermonis sui miseriam doluisset.

«Non flocci facio,» dicebat, «quemquam collegii praepositum, custodem, rectorem, socium, neque ullum istorum execrandorum magistrorum artium! Hoc unum scio: si facultas mihi daretur, in ipso eorum certaminis campo superiores omnes vincerem; multa etiam eis ostenderem quae nondum didicerunt!»

«Bene! Optime!» ex angulo clamaverunt discipuli academici, qui de catulis inter se adhuc colloquebantur.

«Semper librorum cupidissimus fuisti, ut audio,» ait Taylor Tinker, «nec dubito quin vera dicas. Mihi vero alia ratio fuit. Iam pridem intellexi plura extra libros quam ex libris disci posse, atque ex ea sententia vitam institui; alioquin non is essem qui nunc sum.»

«Ad ecclesiae ministerium, ut arbitror, aspiras?» inquit patruus Iosephus. «Si tam doctus es ut ad tantum honorem animum attollas, cur non aliquod doctrinae tuae specimen nobis exhibes? Potesne symbolum fidei Latine recitare, homo? Sic olim in mea regione cuidam quaestio proposita est.»

«Quidni possim?» Iudas superbo vultu respondit.

«Non potest, profecto! Quam sibi multum tribuit!» exclamavit altera feminarum.

«Tace tu, Deliciarum Nemus!» inquit unus ex academicis. «Silentium!» Tum poculo vini ardentis exhausto, illud in mensam potoriam percussit et magna voce pronuntiavit: «Vir in angulo sedens nunc articulos fidei suae lingua Latina recitabit, ut universi qui adsunt erudiantur.»

«Non recitabo!» inquit Iudas.

«Immo experire!» hortatus est vestium academicarum sacrarumque opificis adiutor.

«Non potes!» inquit patruus Iosephus.

«Immo potest!» affirmavit Taylor Tinker.

«Iurare possum id me praestare posse!» Iudas respondit. «Age igitur, mihi parvum poculum liquoris Scotici frigidi emite, atque sine mora totum recitabo.»

«Aequa petitio!» inquit iuvenis academicus, pecuniam qua potus emeretur in mensam iaciens.

Ancilla potum miscuit vultu quasi inter animalia se inferiora vivere cogeretur. Poculum Iudae traditum est; quod ille ubi exhausit, surrexit atque nullo cunctatu, quasi orationem habiturus, magna voce exorsus est:

«Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, Factorem cœli et terræ visibilium omnium et invisibilium.»

«Bene! Praeclara Latinitas!» exclamavit quidam ex discipulis, qui tamen ne unum quidem illorum verborum intellexerat.

Ceteri in caupona omnes conticuerunt; ministra quoque immota stetit. Iudae vox sonans in interius conclave penetrabat, ubi caupo dormitabat; is audita voce surrexit atque ad videndum quid ageretur processit. Iudas interea sine ulla intermissione declamabat, et ad haec verba pervenerat:

«Crucifixus etiam pro nobis: sub Pontio Pilato passus, et sepultus est. Et resurrexit tertia die, secundum scripturas.»

«Nicenum est hoc symbolum,» irridens ait alter academicus. «Nos autem Apostolorum symbolum postulavimus!»

«Id non dixistis! Quivis stultus, praeter te unum, novit Nicenum solum symbolum historicum esse!»

«Sine illum pergere, sine pergere!» clamavit praeco auctionum.

Sed Iudae mens paulo post turbari visa est, nec pergere potuit. Manum fronti admovit; vultusque dolorem indicabat.

«Date ei aliud poculum; tum animum recipiet et ad finem perveniet,» ait Taylor Tinker.

Nescio quis tres denarios in mensam proiecit. Poculum ad Iudam porrectum est; ille ne respiciens quidem manum porrexit, potionem hausit, mox quasi novis viribus recreatus recitare perrexit. Sub extremum verba altiore voce efferebat, sacerdotis instar qui populum in precibus ducat:

«Et unam Catholicam et Apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum Baptisma in remissionem peccatorum. Et expecto Resurrectionem mortuorum. Et vitam venturi sæculi. Amen.»

«Praeclare factum!» complures exclamaverunt; extremum enim illud verbum solum omnium cognoverant, atque eo magnopere delectabantur.

Tum Iudas, circumspiciens, quasi nebulam ebrietatis animum obtegentem excutere visus est.

«O stultorum grex!» exclamavit. «Quis vestrum scit utrum vere symbolum recitaverim necne? Potui fabulam quandam de Filia Murium Captoris sermone prorsus barbaro canere; nec vos, vino obruti, ullam differentiam percepissetis! En quo me redegerim, in quam hominum turbam inciderim!»

Caupo, cui ob homines male famatos receptos iam olim in tabulis publicis licentiae nota inflicta erat, tumultum veritus a mensa potoria processit. At Iudas, mente in subitum rationis lumen revocata, fastidio correptus conversus est et abiit, ianua post tergum gravi sono clausa.

IUDA SURREXIT ET RHETORUM MORE EXORSUS EST

Angiportum celeriter percurrit, deinde in viam rectam latamque flexit, qua usque eo processit ubi via in magnam publicam viam desinebat; iam nullus sociorum nuperorum strepitus audiebatur. Nec tamen gradum repressit. Puerili quodam desiderio rapiebatur ad unam illam toto in orbe personam ad quam sibi confugere posse videbatur; cupiditas erat ratione carens, cuius temeritas ei tum minime apparebat.

Post horam fere unam, inter decimam et undecimam noctis horam, in vicum Lumsdon pervenit. Ad domunculam progressus lumen in conclavi inferiore ardere conspexit, quod Susannae in usu esse coniecit; neque, ut res habuit, falsus erat.

Prope parietem accessit ac digito in vitrum fenestrae pulsans impatienter clamavit: «Susanna! Susanna!»

Vocem eius agnovisse debuit; nam lumen ex conclavi evanuit, et post unum alterumve momentum sera remota ianua aperta est. Susanna candela manu tenens in limine apparuit.

«Num Iudas es? Ita sane! O mi consobrine carissime, quid accidit?»

«O, ego—non potui quin ad te venirem, Susanna!» inquit ille, in limine procumbens. «Tam malus sum, Susanna! Cor mihi paene fractum est, nec vitam quam agebam diutius ferre poteram. Itaque potavi, sacris rebus conviciatus sum, aut paene conviciatus, et sanctissima verba in sordido hominum coetu pronuntiavi, quae nisi summa cum reverentia proferri numquam deberent; inanis iactantiae causa ea recitavi! Quidlibet mihi fac, Susanna; etiam occide, non curo! Hoc tantum obsecro: ne me oderis neve contemnas, quemadmodum reliquus mundus facit!»

«Aegrotas, mi miser! Non te contemnam; minime vero! Ingredere atque conquiesce; videbo quid tibi praestare possim. Nunc mihi innitere; ne quid cures.» Altera manu candelam gestans, altera eum sustinens, in domum duxit; in unicam sellam molliter instratam, quam exigua domus supellex praebebat, collocavit, pedes eius super alteram sellam extendit calceosque detraxit. Iudas, cui iam sensus sobrius redire incipiebat, nihil nisi «O mea cara, cara Susanna!» voce dolore atque paenitentia interrupta dicere potuit.

Rogavit illa num cibo indigeret; sed capite negavit. Tum eum dormire iussit, pollicita se primo mane descensuram ut ientaculum pararet; bona nocte ei optata scalas ascendit.

Statim fere gravi somno oppressus est, nec ante lucem experrectus. Primo ubi esset ignorabat; paulatim autem memoria rediit, et rem omnem sobria mente in tota foeditate conspexit. Illa nunc quidquid de eo pessimum dici poterat noverat. Qua igitur fronte se ei ostensurus erat? Mox, ut promiserat, ad ientaculum curandum descenderet; et ibi ipse, ignominia sua conspicuus, ante oculos eius staret.

Hanc cogitationem tolerare non potuit. Calceos igitur tacite induit, petasum e clavo quo illa suspendisset sustulit, atque e domo sine strepitu elapsus est.

Hoc unum animo constituerat: in abditum aliquem locum fugere ibique latere, fortasse etiam orare. Nec alius locus ei in mentem venit nisi Marygreen. Hospitium suum Christminsterii adiit; ibi litterulas a domino operis missas invenit, quibus ab opere dimittebatur. Rebus igitur suis in sarcinas collectis urbi, quae tamquam spina lateri eius infixa fuerat, terga vertit et meridiem versus in agrum Wessexensem iter suscepit.

Nulla iam pecunia in sinu erat; feliciter tamen modica illa quae servaverat in argentaria quadam Christminsteriensi deposita intacta manebant. Quoniam igitur nummos secum non habebat, pedibus Marygreenium petendum erat. Iter autem viginti fere milium passuum Anglicorum fuit, unde satis temporis habuit ut paulatim a vino reciperet sensus, quod iam antea fieri coeperat.

Sub vesperum Alfredstonium pervenit. Ibi vestem sine manicis, quae thoracem tegebat, apud faeneratorem pignori dedit; deinde uno alterove miliario ab urbe progressus noctem sub magno faeni acervo egit. Prima luce surrexit, semina faenique festucas e vestibus excussit atque iter rursus suscepit. Per viam candidam longamque in collem ad aperta iuga contendebat, quae iam eminus conspexerat; praeteriit etiam lapidem miliarium in summo colle positum, cui tot annis antea spes suas ipse insculpserat.

Vicum antiquum attigit cum incolae ientabant. Fatigatus, luto respersus, sed pristina mentis perspicuitate restituta, apud puteum consedit, secum reputans quam misere ipse Christi imaginem referret. Prope aquae alveum conspicatus faciem lavit; tum ad amitae domunculam processit. Illam in lecto ientantem invenit, muliere quae cum ea habitabat ministrante.

«Quid? Opere carens redis?» interrogavit cognata, eum oculis alte subsidentibus sub palpebris quasi operculis gravibus contemplata. Anus enim, cui omnis vita cum inopia rerum necessariarum certamen fuerat, aliam cur adeo turbatus ac neglectus videretur causam ne suspicari quidem poterat.

«Ita,» graviter respondit Iudas. «Paulisper mihi quiescendum esse puto.»

Ientaculo refectus in pristinum cubiculum ascendit atque, more operariorum, in lecto sine tunica exteriori recubuit. Brevi obdormivit; ubi experrectus est, tamquam in inferis experrectum se esse sensit. Inferi profecto erant: inferi hominis qui se et honorum spe et amore victum esse plane sciret. Recordatus est alterius illius voraginis in quam antequam ex hac regione discederet inciderat; tum nihil infra eam profundius esse existimaverat. At haec altera etiam profundior erat.

Tunc enim spes eius munimenta exteriora diruta erant; nunc altera et interior defensio corruerat.

Si femina fuisset, tanta nervorum contentione vexatus clamare debuisset. Sed cum viro id levamentum, ut sibi videbatur, negaretur, dentes miseria compulsus compressit; inde circa os lineae Laocoontis vultui similes apparuerunt, et inter supercilia rugae alte incisae.

Ventus maestus inter arbores spirabat, et in camino graves velut organi voces pedibus elicitas edebat. Singula hederae folia, quibus deserti illius coemeterii sine templo propinqui murus operiebatur, vicina quasi rostro verberabant; in novo autem templo, quod alio loco genere Gothico Germanico exstructum erat, venti index iam stridere coeperat. Neque tamen omnes illi graves sonitus e vento foris orti videbantur: vox quaedam inter eos audiebatur. Paulum cogitans unde proveniret coniecit clericum adiutorem cum amita in vicino conclavi preces fundere.

Meminerat enim amitam de illo clerico saepius locutam esse. Mox voces cessaverunt, et passus cuiusdam per superiorem porticum auditi sunt. Iudas in lecto se erexit et magna voce «Heus!» clamavit.

Vestigia ad apertam eius ianuam conversa sunt; vir quidam intro aspexit. Iuvenis erat minister ecclesiasticus.

«Tu, ut arbitror, dominus Highridge es,» inquit Iudas. «Amita de te saepius mihi narravit. En ego domum redii, homo ad perniciem prolapsus, quamquam olim optimo animo nihil nisi recte agere statueram. Nunc vini potu aliisque malis in quandam insaniam maestitiae plenam adductus sum.»

Tum paulatim clerico explicavit quae proxime destinavisset et quo modo res ei evenissent. Nec ipse animadvertit se in narratione non tam doctrinam honorisque cupiditatem, quae somnium eius diu rexerant, quam rationes theologicas commemorare; quae tamen hactenus tantum partem amplioris propositi fuerant, quo altiorem sibi vitae condicionem quaerebat.

«Nunc intellego me stultum fuisse,» postremo Iudas addidit, «et stultitiam adhuc mecum esse. Nec vero spem universitatis amissam ullo modo doleo; nec, etiamsi certo scirem me successurum, ab initio rem instaurare vellem. Honores civiles iam prorsus nihili facio. Hoc tamen sentio: aliquid boni efficere cupio; acerbe autem doleo spem ecclesiae inserviendi et occasionem amisisse qua inter ministros eius ordinatos reciperer.»

Clericus, qui nuper tantum in eas regiones venerat, narratione vehementer commotus erat. Tandem respondit: «Si vere ad ecclesiae ministerium te vocari sentis, neque ego ex hoc sermone id negare ausim, cum hominis cogitantis et eruditi verba audiam, potes fortasse in Ecclesiae ministerium tamquam licentiatus admitti. Hoc unum tibi constituendum est, ut a potione forti abstineas.»

«Facillime sane abstinerem, si modo spes aliqua esset quae animum sustentaret!»

PARS TERTIA

Apud Melchesterium

«Neque enim ulla alia, o sponse, illi puella similis fuit.» — Sappho
(H. T. Wharton interprete)

CAPUT PRIMUM

Nova ei vitae instituendae ratio in mentem venerat: non iam eruditionem et certamina laudis sectari, sed rebus divinis operam dare atque aliorum commodis consulere. Poterat enim homo et sacram doctrinam populo praedicare et mortalibus prodesse, etiamsi Christminsterii duabus in disciplinis summos honores non tulisset atque mediocri tantum eruditione praeditus esset. Vetus illa cogitatio, quae gradatim ad spem ipsius episcopatus pervenerat, neque a pietate neque a studio rerum divinarum profecta erat: ambitio potius saecularis, sacerdotali superpelliceo velata.

Verebatur ne consilium suum omne, etiamsi non ab initio, saltem procedente tempore, in illam animi inquietudinem degeneravisset qua quis sua sorte contentus esse non potest, quae nihil cum honestioribus animi motibus haberet commune, sed artificiosa quaedam cultioris societatis progenies esset. Eandem tum viam, sua unius commoda sectantes, iuvenes innumerabiles ingrediebantur. Rusticus ille voluptatibus deditus, qui ederet, biberet, cum uxore secure degeret atque dies vanitatis suae traduceret, ei iam homine se ipso amabilior videbatur.

Sin ita in ecclesiae ministerium admitteretur, ut ob studiorum tenuitatem numquam toto vitae cursu supra humilis clerici adiutoris gradum evehi posset, atque in vico ignobili aut inter sordidas urbis angiportuum domos operam suam paulatim consumeret, id fortasse aliquid et bonitatis et magnitudinis haberet. Fortasse vera haec religio esset, iterque paenitentiae homini facta sua dolenti non indignum.

Haec nova sententia, cum pristinis consiliis comparata, adeo ei probabatur, ut, quamvis sordidis vestibus indutus solus ibi sederet, aliquantum recrearetur. Quin etiam per proximos dies cursui eius studiorum, qui per duodecim fere annos duraverat, supremum quasi ictum intulisse dici potest.

Nihil tamen per longum quoddam inertiae tempus fecit quo novum propositum promoveret. In vicis finitimis interdum opera exigua suscipiebat,

monumenta sepulcralia erigens litterisque incidens; interea sex fere agricolarum vicinorum ceterorumque rusticorum, qui vix dignabantur ei capitis nutu salutem reddere, iudicium patienter ferebat. His homo erat qui in vitae certamine victus esset, mercis instar emptae atque ad venditorem remissae.

Quod autem novo consilio humanus quidam animi affectus accessit, sine quo ne maxime quidem spiritalia consilia, quamvis alienis commodis dicata, diu sustinentur, Susannae epistula effecit, novo tabellarii loci sigillo notata. Sollicita illa scribere videbatur; de suis rebus paucissima narravit, hoc fere tantum: se quoddam examen superavisse quo ad stipendium Reginae adipiscendum candidati probarentur, atque Melchestriae in scholam ad futuras magistras instituendas conditam ingressuram esse, ut ad munus electum, partim eius suasu, se pararet.

Erat Melchestriae etiam collegium sacrae doctrinae; urbs ipsa quieta et animis sedandis apta videbatur, cuius vita tota fere circa res ecclesiasticas versabatur. Ibi neque saeculari eruditioni neque ingenii acumini locus erat; ibi fortasse maiore pretio habitum iri putabat illud quod in se erat alienis consulendi studium quam ingenii splendorem quo carebat.

Interea quidem ex arte sua victum quaerere necesse erat, dum sacras disciplinas perlegeret, quas Christminsterii, cum totus in veterum auctorum studiis laboraret, neglexerat. Quid igitur commodius quam in ea altera urbe opus invenire et simul propositum theologiae studium persequi?

Non latebat eum hoc consilium aliquatenus cum honestate pugnare: nam quod Melchestriam tantopere peteret, totum e Susannae desiderio proficiscebatur, quam tamen tali cupiditate prosequi nunc etiam minus quam antea decebat. Sed id humanae infirmitati concedendum putavit, sperabatque fore ut eam aliquando solum ut amicam cognatamque diligere disceret.

Annos futuros sic disponendos esse statuit ut tricesimo aetatis anno ministerium ecclesiae susciperet. Aetas illa mirum in modum animum eius alliciebat, quippe qua ille quem sibi imitandum proposuerat primum in Galilaea docere coepisset. Satis interim temporis suppeteret et ad studia diligenter peragenda et ad pecuniam ex arte sua congerendam, unde deinde, dum in collegio theologico tempus constitutum exigeret, victum sibi suppeditaret.

Iam dies natalis Christi transierat, et Susanna ad Melchestriensem scholam magistrarum instituendarum profecta erat. Illud autem anni tempus minime omnium idoneum erat quo Iudas in urbe ignota opus quaereret.

Scripserat igitur ad eam se adventum per unum alterumve mensem differre malle, dum dies longiores fierent.

Illa tam facile assensa est ut eum paeniteret talem moram proposuisse. Vix eum magni facere videbatur, quamquam neque umquam exprobraverat quod Iudas illa infelici nocte tam insolite ad se venisset ac deinde sine ullo verbo discessisset, neque de sua cum domino Phillotson necessitudine quicquam dixerat.

Subito tamen ardentissima Susannae epistula allata est. Se solam et miseram esse scribebat; locum in quo degeret odio habere, peius ibi sibi esse quam apud designatorem operum ecclesiasticorum, peius quam usquam alibi; se prorsus ab amicis destitutam esse. Num statim venire posset? Verum, si venisset, nonnisi certis horis eum convenire liceret, tam severe enim leges illius collegii observarentur. Phillotsonem sibi auctorem fuisse ut illuc proficisceretur; se nunc vehementer optare ut numquam eius consilio paruisset.

Ex quibus apparebat Phillotsonis amores haud prospere procedere; qua re Iudas, contra quam par erat, gaudebat. Res suas in sarcinulas composuit Melchestriamque profectus est, animo multo quam per complures menses fuerat leviore.

Cum novam vitae rationem ingressurus esset, deversorium quaesivit in quo potiones inebriantes non venderentur. Tale parvum hospitium in via quae a statione ferriviaria ducebat invenit. Aliquanto cibo sumpto, ad exiguam hiemalis diei lucem egressus, ponte urbano transito, ad angulum viae versus aream cathedralem deflexit. Diem nebula obscurabat. Sub parietibus aedificii, quod omnium Angliae aedificiorum venustissimum erat, constitit atque oculos sustulit.

Ingens templum usque ad summum tecti iugum apparebat; supra quod turris in acutum fastigium assurgens, quo altius surgebat eo magis tenuabatur, donec extrema eius cuspis in nebula transeunte prorsus delitesceret.

Iam lucernae accendi coeperant. Iudas ad occidentalem templi frontem conversus circumambulavit. Bono sibi omine esse visum est quod saxa quadrata complura passim iacerent: apparuit enim cathedralem magna ex parte instaurari aut sarciri. Ipse autem suae fidei non sine superstitione quadam deditus, quasi superioris cuiusdam providentiae consilium esse putabat, ut, dum ad ampliora munera vocaretur, in sua arte satis laboris inveniret.

Subito deinde dulci quodam calore perfusus est, cum recordaretur quam prope iam esset illa puella vivacissima, claris oculis, lata fronte, supra quam ingens atrorum capillorum moles eminebat; puella cuius aspectus, ubi animus incalesceret, mira quadam audacia simul et teneritudine fulgeret, haud dissimilis virginibus quas in imaginibus e tabulis pictorum Hispanorum incisis viderat. Hic ipsa degebat, in hac ipsa platea, in una domorum quae occidentalem templi frontem spectabant.

Per latam glarea stratam semitam ad domum processit. Vetus erat aedificium saeculo quinto decimo exstructum, olim palatium, nunc schola magistris instituendis destinata. Fenestrae lapideis stipitibus in partes divisae erant, lineis transversis quoque distinctae; ante domum atrium iacebat muro a via seiunctum. Iudas portam aperuit et ad ostium accessit; cum de consobrina sua quaesivisset, non sine dubitatione in conclave hospitibus excipiendis destinatum admissus est. Paucis post momentis Susanna apparuit.

Quamvis tam breve tempus ibi egisset, iam non eadem videbatur atque cum postremo eam vidisset. Omnis illa motuum vivacitas evanuerat; gestus olim liberi et quasi exsilientes nunc moderati erant. Simul etiam velamenta atque artes dissimulandi quibus homines in consuetudine sociali utuntur recesserant. Nec tamen plane ea erat quae epistulam eum advocantem scripserat. Illam profecto repentino animi impetu exarasse videbatur, cui postea retractanti aliquid displicuisset; fortasse recentis Iudae dedecoris memoria eam commoverat. Iudas ipse animi perturbatione prorsus oppressus est.

«Num me,» inquit, «hominem omni probitate destitutum existimas, quod talis qualis tum eram ad te venerim, deinde tam turpiter discesserim, Susanna?»

«Minime! Immo enisa sum ne ita existimarem. Satis enim dixisti ut causam facti intellegere possem. Utinam numquam, mi infelix Iuda, de tua probitate dubitem! Equidem te venisse gaudeo.»

Vestem gerebat coloris purpurei subfusci, cui parvum collare ex tenui opere reticulato adhaerebat. Simplex prorsus erat vestis, neque ullo cultu praeter necessarium ornata, sed gracili corpori eius molliter apteque haerebat. Capillos, quos antea secundum illius temporis morem compositos gestare solebat, nunc arcte constrictos in vertice collegerat. Omnis denique habitus eius mulierem praeferebat severa disciplina quasi recisam atque ad certam formam redactam; sub ea tamen specie aliquid interioris splendoris adhuc lucebat, ad quod illa disciplina nondum penetraverat.

Blando quodam incessu ad eum accesserat; Iudas tamen sensit Susannam vix aliud osculum exspectavisse quam quale cognatae dari solet, quamquam ipse eam osculari ardentissime cupiebat.

Ne minimum quidem signum animadvertebat ex quo colligeret Susannam eum tamquam amatorem spectare, aut umquam spectaturam esse, nunc maxime cum pessimam Iudae vitae partem nosset; idque etiamsi id sibi facere licuisset. Hac re magis magisque adductus est ut de matrimonio suo, quo implicatus tenebatur, ei tandem fateretur: confessionem enim iterum atque iterum distulerat, solo metu ne consuetudinis eius suavitatem amitteret.

Susanna cum eo in urbem processit. Ambulantes de iis tantum quae in praesentia accidebant libere colloquebantur. Cum Iudas dixisset se parvum aliquod munus ei emere velle, illa non sine rubore confessa est se fame vehementer premi. In collegio perexigua alimentorum portione alebantur; ideoque, si prandium, merenda vespertina et cena in unam mensam coniuncta sibi darentur, id omnium donorum gratissimum fore. Iudas igitur eam ad hospitium duxit atque quidquid domus suppeditabat apponi iussit; nec multa ibi suppetebant.

Locus autem colloquio libero aptissimus erat: nemo enim praeter ipsos aderat, itaque sine arbitris sermones miscere poterant.

Susanna narravit qualis tum schola esset: quam aspere ibi viveretur, quam variae condicionis condiscipulae ex omnibus dioecesis partibus convenissent, quam mane surgere et ad lumen lucernarum vapore combustibili accensarum laborare cogeretur; omnia iuvenili illa acerbitate enarrabat qua queri solent qui severae disciplinae nondum assueverunt. Iudas haec quidem audiebat; sed non id quaerere cupiebat quod illa narrabat. De consuetudine eius cum Phillotson omnia scire volebat; hoc unum illa reticebat.

Ubi aliquamdiu sederant et cibum sumpserant, Iudas subita cupiditate permotus manum suam manui eius imposuit. Illa subridens oculos sustulit atque manum eius sponte sua in parvam mollemque manum recepit; digitos separavit singulosque placide examinavit, tamquam si chirothecas emptura esset earumque digitos probaret.

«Manus tibi, Iuda, aliquanto asperae sunt, nonne?» rogavit.

«Sunt sane; tibi quoque asperae essent, si malleum scalprumque toto die teneres.»

«Neque tamen mihi displicent. Praeclarum mihi videtur manus hominis opere suo quasi domitas conspicere. Sed ecce, aliquantum gaudeo me in hanc scholam venisse. Cogita quam libera post biennium disciplinae futura sim!

Examen, ut spero, praeclare superabo, et Phillotson sua auctoritate efficiet ut mihi magna quaedam schola committatur.»

Tandem de eo ipso locuta erat. «Suspicabar,» inquit Iudas, «immo verebar ne te vehementius diligeret et fortasse uxorem ducere vellet.»

«Noli, quaeso, tam ineptus esse!»

«Aliquid tamen de ea re dixisse eum puto.»

«Etiamsi dixisset, quid tum? Senem talem!»

«Age vero, Susanna; non adeo senex est. Ipse enim vidi quid faceret...»

«Non me osculatus est; id certe scio!»

«Non osculabatur; sed bracchium circa lumbos tuos posuit.»

«Ah, memini; verum nesciebam eum id facturum.»

«Callide te ex hac quaestione subtrahis, Susanna; neque id amice facis.»

Labrum eius, ad omnem animi motum promptissimum, tremere coepit, palpebraeque crebrius micabant; tamquam reprehensio illa aliquid quod celaverat aperire tandem cogeret.

«Scio te irasci, si omnia narravero; idcirco tacere malo!»

«Esto igitur, mea cara,» eam placans respondit. «Nullum mihi ius est a te rationem poscendi, nec amplius scire volo.»

«At ego dicam!» inquit illa, naturae suae pervicacia subito excitata. «Hoc feci: pollicita sum, pollicita sum me illi nupturam esse, cum post biennium e schola dimissa testimonium idoneitatis accepero. Nam ita instituit ut tum in magna quadam urbe scholam duplicem administraremus, ipse pueros, ego puellas, ut coniuges magistri saepe faciunt; atque ita e communi labore honestum quaestum caperemus.»

«O Susanna! ... Sed nimirum recte fecisti; neque quidquam melius tibi providere potuisti!»

In eam respexit et oculi eorum concurrerunt. At dolor et tacita reprehensio in Iudae oculis verba eius refellebant. Tum manum suam ab eius manu prorsus retraxit et vultum ab ea ad fenestram avertit. Susanna immota eum tacite spectabat.

«Sciebam te irasci!» inquit, nullo paene animi affectu in vultu apparente. «Bene; ego igitur, ut videtur, erravi. Non debui pati ut ad me venires! Praestat nos posthac non convenire; atque litteras inter nos rarissime mittamus, de rebus ad negotia tantum pertinentibus.»

Hoc autem unum erat quod Iudas omnium minime ferre poterat; nec illa fortasse ignorabat. Itaque statim animum mutavit. «Immo vero conveniemus,» festinanter inquit. «Quod desponsata es, nihil omnino

mutat, quod ad me attinet. Ius mihi integrum est te conveniendi quandocumque voluero; atque conveniam!»

«Ne igitur de his rebus amplius loquamur. Omnem huius vesperae suavitatem corrumpimus. Quid enim refert quid post biennium quis facturus sit?»

Aenigmatis aliquid in ea esse Iudas sentiebat; itaque sermonem ad alia deflecti passus est. «Visne,» ubi cibum finierant, «in templo cathedrali paulisper considere?»

«In cathedrali? Fiat. Quamquam in statione ferriviaria considere mallem,» respondit, irae reliquiis in voce adhuc manentibus. «Ibi nunc urbis vita maxime versatur. Templi cathedralis aetas iam praeteriit.»

«Quam tu recentium rerum studiosissima es!»

«Tu quoque esses, si tam diu quam ego in medio aevo versatus esses! Templum illud ante quattuor aut quinque saecula peropportunum erat; nunc autem ad finem suum pervenit. Neque ego tamen recentium rerum studiosissima sum: antiquior sum quam ipsum medium aevum, si modo scires.»

Haec audiens Iudas perturbatus est.

«En, amplius de his nihil dicam!» exclamavit illa. «Tu enim nescis quam prava sim, si ex tua sententia iudices. Si scires, neque me tanti faceres nec magnopere quaereres utrum desponsata essem necne. Nunc tantum temporis restat ut plateam circum templum perambulemus; deinde intrare debeo, alioquin ostium ad noctem mihi claudetur.»

Ad portam eam reduxit atque ibi discesserunt. Persuasum Iudae erat infelicem suam illius noctis visitationem sponsalia acceleravisse; qua suspicione etiam miserior factus est. Sic igitur illa eum reprehenderat, facto potius quam verbis. Postridie tamen opus quaerere coepit. Difficilius autem quam Christminsterii inveniebatur: in hac quieta urbe opera lapicidis rarius suppetebant, et artifices plerumque in suis locis diu manebant.

Paulatim tamen inter artifices locum sibi invenit. Primum in coemeterio quod in colle situm erat scalpendis monumentis operam dedit; postremo ad id opus admissus est quod maxime cupiebat, ad cathedralis templi instaurationem. Tam ampla enim instauratio erat, ut omnia interiora templi ornamenta atque instrumenta sublata essent, ut nova in eorum locum substituerentur. Labor ille per complures annos duraturus videbatur; at Iudas, qui malleo scalproque satis confidenter utebatur, arbitrabatur a suo potius iudicio pendere quam diu ibi maneret.

Cubiculum sibi prope portam areae cathedralis conduxit, quod clerici adiutoris habitatione non indignum erat. Merces autem habitationis multo maiorem partem stipendi sui absumebat quam opifices cuiusvis generis solent in tectum impendere.

Unum ei conclave erat, simul ad dormiendum et ad sedendum destinatum. Parietes imaginibus photographo expressis ornabantur, quae parochorum domos et decanorum aedes repraesentabant, in quibus hospita sua quondam fidelis famula ministraverat. In conclavi autem inferiore horologium supra focum positum erat, cui inscriptum legebatur id eidem mulieri gravi et diligenti a conservis, cum nuptum iret, donatum esse.

Iudas suam quoque supellectilem adiecit: ex sarcinis enim exemit imagines ornamentorum ecclesiasticorum monumentorumque quae propriis manibus scalpsisset, easque in conclavi composuit. Hospita eum tamquam idoneum et optabilem novi conclavis inquilinum accepit.

In librariorum tabernis urbis copiam librorum theologorum satis amplam invenit, quibus comparatis studia repetivit, animo iam mutato atque ad alia intento. Ut a veterum Patrum scriptis et a libris in hoc studio receptis, quales Paley et Butler composuerant, interdum animum relaxaret, Newmanum, Puseyum multosque alios recentioris aetatis auctores legebat. Organum parvum, quod harmonium appellant, mercede conduxit, in cubiculo posuit atque eo comitante cantus ecclesiasticos, simplices et duplices, exercere coepit.

CAPUT SECUNDUM

«Cras, ut scis, magnus ille noster dies erit. Quo ibimus?»

«A tertia hora post meridiem usque ad nonam exeundi mihi potestas est. Eamus quocumque intra id tempus ire et redire poterimus. Ruinas tamen nolo, Iuda; ruinae enim mihi non placent.»

«Arcem igitur Wardourensem visamus. Deinde, si placuerit, etiam Fonthill eadem pomeridiana excursione adire poterimus.»

«At Wardour ruinae Gothicae sunt; atque ego Gothicum illud aedificandi genus odi!»

«Minime vero. Aedificium est classico genere exstructum, Corinthio, ut opinor, ordine, multis picturis ornatum.»

«Ah, hoc mihi probatur! Ipsum Corinthium nomen iucundum est. Eamus.»

Sic aliquot post septimanas inter eos colloquium habitum erat; postridie autem ad profectionem se paraverunt. Singula excursionis adiuncta Iudae velut gemmae facies fulgebant; neque reputare audebat quam secum ipsa vita sua pugnaret. Susannae suae mores suavissimum quoddam aenigma ei erant; ultra hoc nihil dicere poterat.

Illud quoque ei iucundum erat, ut ad collegii ianuam eam accerseret, ut illa prodiret veste paene moniali, cuius simplicitas magis a disciplina imperata quam ab ipsa optata erat, ut una ad stationem ferriviariam pergerent, dum stationis baiulus viatoribus «Viam date!» inclamaret atque tramina stridentia perstreperent. Haec omnia in animo eius velut in crystallum multis luminibus micantem coalescebant.

Nemo Susannam diutius contemplabatur, tam simpliciter indutam; quo Iudas sibi gratulabatur, quippe qui solus, ut sibi videbatur, sciret quantas eius formae gratias illa vestis occultaret. Decem librae sterlingae, si apud pannorum mercatorem impensae essent, quamquam ad veram eius vitam atque indolem nihil pertinerent, satis fuissent ut omnis Melchestriae populus eam spectaret. Traminis custos, amantes eos ratus, in unum vehiculi conclave ab aliis vacuum introduxit.

«Bona quidem voluntas, sed frustra!» inquit Susanna.

Iudas nihil respondit. Eam enim responsionem sine causa saevam nec prorsus veram esse iudicabat.

Ad hortos et arcem pervenerunt, atque per porticus picturis ornatas vagati sunt. Iudas ante sacrarum rerum imagines libentius subsistebat, quas Andrea del Sarto, Guido Reni, Spagnoletto, Sassoferrato, Carolus Dolci aliique pinxerant. Susanna iuxta eum patienter stabat, vultumque eius furtim et acri iudicio explorabat, dum ille Virginis, Sacrae Familiae sanctorumque imagines contemplans reverentia quadam commotus a rebus praesentibus animo abstraheretur.

Cum ea re perspecta diligenter de eius animo iudicasset, ipsa procedebat atque ante picturam Lelyi aut Reynoldsii subsistens eum exspectabat. Manifestum erat consobrinum eius curiositatem magnopere excitare, non aliter ac si virum consideraret qui per intricatas labyrinthi ambages exitum quaereret, cum illa ipsa e labyrintho evasisset.

Ubi tandem e domo exierunt, magna diei pars adhuc supererat. Iudas proposuit ut, cibo sumpto, per campos altos, qui ad septentrionem pertinerent, pedibus procederent atque ad stationem alterius viae ferreae, septem fere milia passuum distantem, pervenirent, ubi tramen Melchestriam rediturum exciperent. Susanna, quae quemlibet casum fortuitum probabat, si modo libertatem diei sibi concessam augeret, facile assensa est. Sic igitur stationem proximam praetergressi in apertos agros contenderunt.

Regio late patebat atque in sublime assurgens nullis paene terminis coercebatur. Dum inter se colloquuntur, nunc celerius nunc paene subsultantes procedebant. Iudas ex virgulto parvo Susannae baculum abscidit, ipsius fere staturae parem, cuius summus apex in magnum hamum, velut pastorale pedum, incurvabatur; quo illa baculo innixa formam puellae greges pascentis referebat.

Cum dimidium fere iter confecissent, magnam viam transversam offenderunt quae recta ab oriente in occidentem ducebat, veterem illam viam quae Londinio ad extremam Britanniae oram, quam Terrae Finem vocant, pertinebat. Paulisper constiterunt, hinc atque illinc oculos circumferentes; mirabantur quanta solitudo viam quondam tanto commeatu celebratam occupavisset. Interea ventus ad terram se demittens paleas faenique stipulas e terra corripiens huc illuc rapiebat.

Via transgressa, pergere coeperunt. Sed post dimidium ferme miliarium Susanna lassitudine languescere visa est, qua re Iudas sollicitus erat. Nam iam longum iter ambo pedibus emensi erant; neque parum incommodi fore videbatur si ad alteram stationem pervenire non possent.

Per magnum spatium nec domus nec tugurium per patentes colles ac raporum agros apparebat. Tandem ovile conspexerunt, et iuxta illud pastorem, qui crates ovibus continendis in terram defigebat. Rogantibus respondit nullam ibi prope domum esse praeter eam in qua mater sua et ipse habitarent. Simul vallem haud procul iacentem demonstravit, e qua tenuis caerulei fumi columna surgebat, atque suasit ut eo procederent et ibi quiescerent.

Illi consilium secuti ad domunculam pervenerunt. Anus eos admisit, cui ne unus quidem dens supererat. Erga eam summa comitate utebantur, qua peregrinos uti decet cum neque requies neque tectum eis sperari possit nisi hospita benigne receperit.

«Quam venustum,» inquit Iudas, «hoc tugurium est!»

«Nescio equidem quid ibi venustum putes,» anus respondit. «Mox enim tectum novo culmo operire necesse erit; unde vero stipulas emam haud scio, tam carae iam fiunt. Paulo post, opinor, minoris constabit totam domum patinis e porcellana factis tegere quam stramentis!»

Interea sederunt atque requieverunt, pastorque domum rediit. Manum quasi deprecans movit atque dixit: «Me nolite curare; manete hic quamdiu voletis. Verum, si tramine hac nocte Melchestriam redire cogitatis, id nullo modo efficietis. Nescitis enim qua per hos agros eundum sit. Equidem vos aliquam viae partem deducere non recuso; sed fortasse etiam tum tramen iam discesserit.»

Haec audientes ambo exsiluerunt.

«Poteritis tamen hic noctem agere, si libuerit. Possuntne, mater? Domus nostra vobis patet. Cubile quidem durum est, sed peiora quoque homines patiuntur.» Tum Iudam secreto interrogavit: «Vosne coniuges estis?»

«Sst! Non sumus,» submissa voce Iudas respondit.

«Ah, nihil mali intellegi volebam, nihil sane! Tunc illa in matris cubiculo dormire poterit; tu autem mecum in exteriore conclavi, postquam mulieres in interius cubiculum transierint, cubabis. Tam mature vos excitabo ut primum tramen capere queatis. Hoc enim iam amisistis.»

Re paulisper perpensa, hospitium oblatum accipere statuerunt; ad mensam igitur cum pastore matreque eius consederunt, carnem suillam sale conditam et decoctam cum oleribus cenantes.

«Hoc mihi quodammodo placet,» ait Susanna, dum pastor materque eius patinas amovebant. «Hic extra omnes leges sumus, praeter gravitatis et germinationis leges.»

«Putas hoc tibi placere,» respondit Iudas, cui sponsalium eius recordatio veterem dolorem rursus aliquantulum excitaverat. «Re vera non placet: tota enim e cultioris vitae institutis conflata es.»

«Minime vero, Iuda. Libros quidem et cetera talia amo; sed ad eam primae pueritiae libertatem, qua vixi, ardentissime redire cupio.»

«Tamne clare infantiam meministi? Mihi quidem nihil in te esse videtur quod ab usitatis hominum moribus abhorreat.»

«Nihilne vero? Tu nescis quid intus in animo meo lateat.»

«Quidnam?»

«Ismahelita.»

«Puella urbana es, nihil aliud.»

Susanna severo vultu significavit se vehementer dissentire atque ab eo conversa est.

Postridie primo mane pastor eos, ut promiserat, excitavit. Dies serenus ac splendidus illuxerat, et quattuor milia passuum quae ad stationem supererant iucunde emensi sunt. Ubi Melchestriam reversi ad ecclesiae cathedralis aream pervenerunt, atque Susanna conspexit fastigia veteris domus intra quam rursus includenda erat, aliquid timoris in vultu eius apparuit.

«Nunc, ut vereor, poenas dabo,» submissa voce dixit.

Magnam campanam pulsaverunt atque ad ianuam exspectaverunt.

«Ah, rem quandam tibi attuli, quam paene oblita eram,» Susanna repente inquit, sinum vestis scrutata. «Meam imagunculam photographica arte nuper expressam. Visne eam habere?»

«An velim!» Ille imagunculam laetus accepit. Ianitor tum accessit portamque vultu ominoso aperuit. Susanna intravit, Iudam respiciens ac manu valedicens.

CAPUT TERTIUM

Septuaginta puellae, plerumque annos undeviginti, viginti aut unum et viginti natae, quamquam nonnullae aetate provectiores erant, eo tempore Melchestriae in schola magistris instituendis destinata, quae monasterii speciem quandam praebebat, habitabant. Ex diversissimis hominum ordinibus constabat ea societas: aderant filiae fabrorum, clericorum ecclesiasticorum, chirurgorum, tabernariorum, agricolarum, lactariorum, militum, nautarum atque vicorum incolarum.

Quae omnes eo vesperi, de quo supra dictum est, in amplo scholae conclavi sedebant, cum fama per omnes perlata est Susannam Bridehead, hora constituta transgressa, nondum rediisse.

«Cum amatore suo exiit,» inquit discipula secundi anni, quae in rebus ad iuvenes pertinentibus satis versata videbatur. «Domina Traceley eos apud stationem ferriviariam conspexit. Cum redierit, graviter obiurgabitur.»

«Consobrinum illum esse dixit,» animadvertit adulescentula recens recepta.

«Istam excusationem in hac schola iam saepius adhibitam audivimus, quam ut animas nostras servare valeat,» sicco quodam lepore respondit prima eius anni alumna.

Nam duodecim tantum menses ante, discipula quaedam misere seducta erat; quae, ut amanti suo occulte conveniret, eundem virum sibi consobrinum esse simulaverat. Inde grave dedecus exortum erat, atque administratrices scholae ex illo tempore omnem consobrinorum mentionem suspectam habebant.

Hora nona puellarum nomina recitata sunt; Susannae autem nomen domina Traceley sonora voce ter pronuntiavit, nec ullo ab ea accepto responso.

Hora nona et quarta eius parte exacta, omnes septuaginta surrexerunt ut hymnum vespertinum canerent; deinde ad preces genua flexerunt. Precibus absolutis ad cenam ierunt, singulae animo reputantes ubi gentium Susanna Bridehead esset. Quaedam quae Iudam per fenestram conspexerant eandem poenam libenter subissent, si osculum ab iuvene tam benigno vultu accipere potuissent. Vix una ex omnibus consanguinitatem illam vere credebat.

Dimidia post hora in cubiculis suis omnes iacebant, teneros vultus in flammas lucernarum gasearum intentos, quae per longas dormitoriorum series certis intervallis deorsum pendebant. In cuiusque vultu legi posse videbatur: INFIRMIOR; quasi ipsa condicio sexus in quem formatae essent hanc poenam secum ferret, nec ulla voluntatis contentione nec ingenii vi eas firmiores reddere posset, dum immutabiles naturae leges eadem vi permanerent.

Spectaculum erat simul venustum, cogitatione dignum, miserabile. Ipsae autem neque pulchritudinem neque miseriam illam tum persentiebant; multis demum post annis, cum iniuriis, solitudine, partubus, luctibus ob carorum mortem ceterisque vitae procellis fatigatae ad eam noctem memoria redirent, intellecturae erant quam neglegenter praeteriisset tempus quod tum satis aestimare nescierant.

Una e magistris venit ut lumina restingueret. Priusquam id faceret, ad lectum Susannae adhuc vacuum oculos rettulit, deinde ad mensulam eius ad pedes lecti positam. Omnes mensulae variis puellarum ornamentis refertae erant, inter quae imagines photographicae suis in tabellis inclusae conspiciebantur; Susannae quidem mensula pauciora exhibebat. Duae tamen virorum imagines, altera reticulato opere tenui, altera molli holoserico inclusa, una prope speculum stabant.

«Qui sunt isti viri? Num illa umquam dixit?» interrogavit magistra. «Proprie quidem, imagines propinquorum tantum super has mensulas poni licet, ut scitis.»

«Alter, ille mediae aetatis,» respondit discipula lectum proximum occupans, «magister est cui in schola adiutrix fuit: dominus Phillotson.»

«Alter vero quisnam est, qui pileo et toga academica indutus universitatis alumnum refert?»

«Amicus eius est, aut fuit. Nomen nobis numquam indicavit.»

«Num quis horum duorum hodie eam quaesitum venit?»

«Neuter.»

«Certe igitur non ille alumnus universitatis erat?»

«Certe non. Qui advenit iuvenis erat nigra barba.»

Tum lumina protinus exstincta sunt. Puellae, dum somnus eas occuparet, de Susanna coniecturas faciebant, quaerentes quasnam amatorias artes Londinii et Christminsterii, antequam huc venisset, egisset. Quaedam inquietiores ex lectulis surrexerunt et per fenestras lapideis transversis

columnellis distinctas immensam cathedralis frontem occidentalem intuebantur, cuius a tergo turris acuta exsurgebat.

Mane experrectae ad angulum Susannae respexerunt: vacuus etiamtum erat. Ubi primas lectiones sub lucernarum gasearum lumine, semivestitae, audiverant atque ante ientaculum ad reliquum habitum sumendum redierant, campanam portae magno sonitu pulsari audiverunt. Magistra dormitorii exiit atque paulo post rediens iussa praefectae rettulit, quibus vetitum erat ne quis cum Bridehead loqueretur nisi impetrata venia.

Itaque Susanna, rubens atque lassitudine confecta, conclave ingressa ut res suas festinanter componeret, tacita ad lectulum suum accessit. Nulla sociarum obviam venit aut quicquam quaesivit. Cum aliae deorsum ad ientaculum descendissent, illa eas non secuta est. Tum demum compererunt graviter eam obiurgatam esse atque iussam per integram septimanam in conclavi secreto solam manere, ibidem cibum sumere atque lectionibus vacare.

Qua poena audita, septuaginta inter se murmuraverunt; nimium enim severa eis videbatur sententia. Libellum igitur omnium subscriptionibus confirmatum praefectae miserunt, postulantes ut poena remitteretur. Nihil responsum est. Sub vesperum, cum magistra geographiae ea quae ediscenda erant dictare coepisset, discipulae manibus bracchiisque complicatis immobiles sederunt.

«Vultisne igitur,» tandem magistra inquit, «omnino ab opere abstinere? Hoc saltem vobis sciendum est: compertum est iuvenem cum quo Bridehead noctem extra scholam egit consobrinum eius non esse; immo ne talem quidem propinquum ei esse. Christminsterium scripsimus ut rem exploraremus.»

«Nos illius verbo fidem habemus,» respondit discipularum princeps.

«Ille iuvenis Christminsterii ab opere dimissus est, propter ebrietatem et blasphemias in cauponis publicis. Huc autem venit una de causa, ut ei proximus habitaret.»

At puellae pertinaces immotaeque permanserunt. Magistra conclave reliquit, a superioribus quaesitura quid sibi faciendum esset.

Paulo post, iam advesperascente die, auditae sunt clamantium voces e conclavi proximo, ubi discipulae primi anni erant. Una earum intravit nuntiavitque Susannam Bridehead e postica fenestra cubiculi in quo inclusa fuerat evasisse, per pratum inter tenebras effugisse ac deinde nusquam comparere. Qua vero via ex horto exisset nemo intellegere poterat: nam in ima parte flumen hortum terminabat, ostium autem laterale clausum erat.

Ad vacuum conclave properaverunt. Fenestrae pars quae inter medias columnellas aperiri poterat patebat. Pratum iterum cum lucerna circumlata pervestigatum est; omnes frutices omniaque virgulta explorata sunt, sed Susanna nusquam latebat. Tum interrogatus ianitor portae principalis, paulisper reputans, respondit se strepitum quendam aquae pulsatae in flumine postico audivisse. Id tamen neglexisse, ratus anates quasdam e superiore flumine descendisse.

«Eam igitur per flumen pedibus transisse necesse est!» inquit magistra.

«Aut se in aqua demersit,» adiecit ianitor.

Matronam tantus pavor invasit, non tam ob Susannae mortem quam ob dimidiam columnam quae de ea in omnibus ephemeridibus appareret. Nam, si ad superioris anni dedecus hoc quoque accessisset, schola per multos menses infami fama laboratura esset.

Plures lucernae comparatae sunt, flumenque exploratum est. Tandem ex adverso fluminis latere, ubi campi aperti incipiebant, vestigia parvorum calceorum in limo reperta sunt. Nemo iam dubitabat quin puella vehementius commota flumen pedibus traiecisset, aqua fere ad umeros pertingente: id enim erat maximum totius comitatus flumen, in libris quoque geographicis honorifice commemoratum.

Ubi constitit Susannam non esse submersam neque scholam tali dedecore affecisse, matrona superbe iam de ea loqui coepit atque laetari quod discessisset.

Eadem ipsa vespera Iudas domi sedebat, in cubiculo prope portam areae cathedralis conducto. Saepe post solis occasum in tacitam aream ingrediebatur, adversus aedes in quibus Susanna habitabat subsistebat atque umbras capitum puellarum in transversis fenestrarum velis ultro citroque labentes observabat. Tum secum optabat ut totos dies libris legendis ac rebus discendis vacare posset, nec aliud quicquam agendum haberet; nam ea studia pleraeque earum puellarum imprudenter contemnebant.

At hac nocte, postquam theam biberat et habitum diligentius composuerat, in vicesimum nonum volumen Bibliothecae Patrum a Puseyo editae animum intendebat. Totum illud opus a librorum veterum mercatore pretio, ut sibi videbatur, paene incredibili emerat, quamquam divitias litterarias inaestimabiles continere putabat. Subito sibi visus est aliquid tenue contra fenestram crepitare audire; mox idem sonus iteratus est. Haud dubie aliquis calculos in fenestram coniecerat. Surrexit igitur et fenestrae valvam leviter sustulit.

«Iuda!» vox ex imo audita est.

«Susanna!»

«Ego sum, sane! Possumne sine cuiusquam conspectu ascendere?»

«Facile potes!»

«Noli igitur descendere; fenestram claude.»

Iudas exspectavit, certus eam sine difficultate ingressuram esse. Ianua enim exterior, ut in veteribus oppidulis plerumque fit, simplici ansula aperiebatur quam quivis vertere poterat. Cor eius vehementer palpitabat, quod illa in suis angustiis ad eum confugerat, sicut ipse in suis ad illam nuper confugerat. Quam mira erat utriusque fortunae similitudo! Repagulum cubiculi sui laxavit, strepitum vestis in obscuris gradibus furtim motae audivit; paulo post sub luce lucernae in conspectum eius prodiit.

Propius accessit ut manum prehenderet; at manum repperit tam umidam ac frigidam quasi marini numinis manum tetigisset. Vestes vero corpori eius adhaerebant, non secus ac vestes figurarum in Parthenonis zophoro expressarum.

«Quam frigida sum!» dentibus inter se crepitantibus inquit. «Licetne mihi ad ignem tuum accedere, Iuda?»

Ad foculum transiit, in quo perexiguus ignis ardebat. Cum autem, quocumque se verteret, aqua ex vestibus in solum stillaret, ridiculum erat sperare tam exiguo igne eas posse exsiccari. «Quidnam egisti, mea cara?» trepidus interrogavit; id autem blandum nomen ei imprudenti exciderat.

«Per flumen maximum huius comitatus vado transii: ecce quid egi! Quod tecum extra scholam fueram, me incluserunt. Id tam iniustum videbatur ut pati non possem; itaque per fenestram elapsa sum et per aquam effugi.» Explicare coeperat solita illa voce paulo liberiore et sui iuris; sed priusquam sermonem absolvisset, labra eius tenuia roseaque tremuerunt, vixque lacrimas cohibere poterat.

«Cara Susanna!» inquit. «Omnibus vestibus te exuere oportet. Ecce, aliquid a hospita mutuari poteris; eam rogabo.»

«Minime, minime! Per Deum, quaeso, nihil ei indicaveris! Tam prope scholam sumus, ut profecto me persequantur!»

«Ergo meis vestibus indueris. Num tibi id displicet?»

«Nihil prorsus.»

«Vestes illas dico quas diebus dominicis gero. Hic prope sunt.» Neque mirum: in unico enim Iudae conclavi omnia ad manum erant, quippe cuius angustiae nullum locum longius ab aliis rebus patiebantur. Scrinii loculum

reseravit, optimam vestem suam obscuri coloris exemit, singulas partes excussit et porrigens interrogavit: «Quanto tempore tibi opus erit?»

«Decem minutis.»

Iudas e conclavi in viam exiit et aliquantum temporis ultro citroque ambulavit. Cum horologium dimidiam post septimam horam significavisset, rediit. In unica eius sella brachiis instructa sedebat creatura gracilis et fragilis, quae ipsius habitum dominicalem quasi per ludum induerat; tam inermis miserandaque videbatur, ut animum eius ingens miseratio compleret. Ante ignem duabus aliis sellis vestimenta eius madida imposita erant. Cum ille iuxta eam consedisset, rubore suffusa est, sed uno tantum momento.

«Fortasse mirum tibi videtur, Iuda, me hoc modo conspicere et vestes meas illic pendere. At quam stultum est! Vestes muliebres nihil aliud sunt quam panni et lintea, quibus nullus est sexus. Utinam non tam male me haberem, neque tam aegra essem! Visne nunc vestes meas siccare? Quaeso fac, Iuda; paulo post mihi diversorium quaeram. Nondum sero est.»

«Minime vero, si aegra es; hic manebis. Mea, mea cara Susanna, quidnam tibi afferre possum?»

«Nescio. Tremere desinere non possum; utinam calefieri possem!» Iudas amplam quoque suam paenulam ei circumdedit; deinde ad proximam cauponam cucurrit et cum parva ampulla rediit. «En aquae vitae optimae quantum sex denariis emi. Bibe nunc, cara; totum bibe.»

«Num ex ipsa ampulla bibere possum?» Iudas poculum e mensula ad cultum corporis parata sumpsit, liquorem cum aqua miscuit atque illi bibendum dedit. Susanna paulisper aegre spiritum hausit, tamen haustu pleno ebibit atque in sella reclinata est.

Tum quae sibi post eorum discessum accidissent per singula narrare instituit. Sed dum medio in sermone versabatur, vox defecit, caput sensim inclinatum est, ipsa conticuit. Alto somno correpta erat. Iudas, vehementer anxius ne frigus contraxisset quo valetudinem in longum tempus amitteret, laetatus est aequabilem eius spiritum audire. Leniter accessit; genas quae antea lividae fuerant novo calore roseas factas conspexit, manumque demissam tangens sensit iam non esse frigidam.

Tum tergum ad focum conversus stetit eam intuens, atque paene numen quoddam in ea intueri sibi visus est.

CAPUT QUARTUM

Iudae cogitationes interpellavit crepitus pedum scalas ascendentium.

Ille vestes Susannae, quae super sellam siccabantur, raptim sustulit subque lectum abdidit; tum ad librum suum consedit. Pulsatum est ostium, ac protinus apertum. Aderat mulier quae ei hospitium locabat.

«Nesciebam, domine Fawley, utrum domi esses necne. Quaerere veni num cenam desiderares. Video te iuvenem quendam hospitem habere—»

«Ita est, domina. Sed hac nocte descendere nolo. Potesne cenam in lance huc afferre? Cupio etiam theae poculum.»

Solebat Iudas, ne hospitam opera ministrandi gravaret, in culinam descendere et una cum familia cibum sumere. Hac autem vice hospita cenam in cenaculum attulit; quam ille in limine ab ea accepit.

Postquam illa descendit, vas thearium in foculi crepidine posuit et vestes Susannae iterum protulit. Sed minime aridae erant: tunica praesertim e spissa lana contexta multum aquae retinuerat. Itaque vestimenta rursus suspendit, ignem auxit, et, dum e vestibus vapor in caminum ascendit, cogitationibus indulgebat.

Subito illa: «Iuda!» inquit.

«Adsum. Quid est? Quomodo nunc te habes?»

«Melius; immo optime. Dormivi, nonne? Quae hora est? Nondum, ut spero, sera est.»

«Decima iam praeteriit.»

«Itane vero? Quid agam!» exclamavit atque se erexit.

«Quin hic maneas?»

«Id ipsum facere velim. Sed quid de me dicturi sint nescio. Tu vero quid ages?»

«Hic prope ignem per totam noctem sedebo ac legam. Cras dies dominicus est; nihil est quod me foras ire cogat. Forsitan, si hic requieveris, gravi morbo carebis. Noli timere: mihi nihil deerit. Ecce vero quid tibi paraverim: cenam.»

Illa ubi erecta consedit, misere suspiravit. «Adhuc paulum viribus careo. Iam me convaluisse putabam; nec tamen hic esse debeo, nonne?» Cibo tamen nonnihil refecta est, atque ubi theam biberat et iterum recubuerat, hilaris ac vegeta facta est.

Aut viridis illa thea erat aut diutius quam oportebat infusa: nam postea vigilare videbatur supra humanam consuetudinem, dum Iudas, qui nullam theam biberat, somno paulatim gravabatur; donec sermone eius animus intentus excitatus est.

«Dixistine me, nescio quando, civilis cultus quasi alumnam esse, aut aliquid eiusmodi?» illa taciturnitate abrupta quaesivit. «Mirum sane fuit te ita dixisse.»

«Quid ita?»

«Quia nihil a veritate longius abest. Ego ipsa quasi negatio eius cultus sum.»

«Vere philosopha loqueris. Verbum illud ‹negatio› alte sapit.»

«Itane? Eruditam me tibi videri putas?» rogavit, leviter irridens.

«Non eruditam proprie; sed non omnino ita loqueris ut puella—ut puella, inquam, cui nulla discendi occasio data sit.»

«At mihi facultates datae sunt. Neque Graecam neque Latinam linguam novi, quamquam utriusque linguae praecepta grammatica didici; plerosque tamen scriptores Graecos Romanosque e versionibus cognovi, multos etiam alios libros. Legi Lexicon Lemprierii, Catullum, Martialem, Iuvenalem, Lucianum, Beaumontium et Fletcherum, Boccaccium, Scarronem, Brantômium, Sternium, Defoeum, Smollettum, Fieldingium, Shakespeareum, Sacras Scripturas, aliosque similes. Quae in illis libris minus salubria videbantur, ea, ubi primum arcana esse desierunt, omnem mihi gratiam amiserunt.»

«Plura quam ego legisti,» ille suspirans respondit. «Quo pacto ad libros nonnullos tam insolitos pervenisti?»

«Fortuito,» inquit illa paulum reputans. «Tota mea vita eo quod homines singularem quandam naturae meae proprietatem vocant gubernata est. Viros, quatenus viri sunt, non metuo; neque libros ab eis scriptos. Cum viris versata sum, praesertim cum uno alterove, paene tamquam eiusdem cum eis sexus essem.

«Hoc dico: non ita de viris sensi quemadmodum pleraeque feminae doceri solent, ut scilicet perpetuo cavendum sit ne pudicitiae earum insidiae fiant. Vir enim communis, modo non sit effrenatae libidinis belua, feminam nec die nec nocte, nec domi nec peregre vexabit, nisi ipsa invitaverit. Donec vultu quasi dicat «Accede», ipse adire veretur; sin talem nutum neque voce neque vultu umquam dederit, ille numquam accedit.

«Sed ad id quod narrare coeperam redeo. Cum duodeviginti annos nata essem, adulescentem quendam academiae Christminsteriensis discipulum familiariter cognovi. Multa ab eo didici; libros etiam mihi commodabat quos aliter numquam habuissem.»

«Num illa amicitia inter vos interrupta est?»

«Ita sane: mortuus est, miser, duobus aut tribus annis postquam gradum academicum adeptus Christminsterio discesserat.»

«Saepe igitur cum eo fuisti, ut opinor?»

«Saepe. Simul itinera pedibus faciebamus, interdum ut legeremus ac disceremus, interdum ob alias causas; paene ut duo viri comites. Rogavit ut secum habitarem. Ego per litteras consensi. Cum autem Londinium ad eum venissem, aliud ipsum significavisse intellexi atque ego litteris meis senseram. Amatricem enim suam me esse volebat; ego autem eum non amabam. Dixi me discessuram nisi eo vivendi genere, quod ante proposueram, contentus esset; tandem consensit.

«Per quindecim menses idem nobis erat conclave in quo interdiu versabamur. Ille interea articulos principes uni e praecipuis Londinii ephemeridibus conscribere coepit. Deinde morbo correptus peregre proficisci debuit. Dicebat me sibi cor frangere, cum ego tam diu tamque prope degens amoris precibus non cederem; numquam se credidisse feminam talem esse posse. Addebat me tali ludo aliquando nimium temere lusuram esse. Domum nonnisi moriturus rediit. Mors eius me acerbissimo crudelitatis meae paenitentiae sensu affecit; quamquam spero eum tabe potius quam mea culpa periisse.

«Sandbournam ad funus profecta sum, atque sola eum ad sepulcrum prosecuta sum. Exiguam mihi pecuniam testamento reliquit; fortasse quod cor eius fregeram. Ecce quales sunt viri: quanto meliores feminis!»

«Di immortales! Quid deinde egisti?»

«En, iam mihi irasceris!» exclamavit; vox, antea argentea, subito graviore tristioreque sono resonuit. «Si id scivissem, nihil narravissem.»

«Minime irascor. Narra omnia.»

«Pecuniam eius, miseri, in negotiationem fallacem, quae ingentia lucra promittebat, collocavi, atque omnem perdidi. Per aliquod tempus sola Londinii vitam egi; deinde Christminsterium redii. Pater enim meus, qui et ipse Londinii vivebat atque prope Long Acre ornamenta e metallis fingere instituerat, me domum recipere noluit. Ita factum est ut in officina artificis

illud opus adipiscerer, ubi tu me primum invenisti. Nonne tibi dicebam me multo peiorem esse quam crederes?»

Iudas sellam atque in ea sedentem oculis perlustravit, quasi naturam mulieris quam hospitio acceperat penitius perspicere vellet. Voce tremente: «Quomodocumque vixisti, Susanna, credo te non minus innocentem esse quam a vulgari vivendi ratione alienam,» inquit.

«Non adeo innocens sum, ut iam vides, postquam

‹Vestem raptim detraxi inani simulacro,
quod tua mens induerat,›»

inquit tamquam irridens, quamquam ille vocem eius lacrimis plenam esse sentiebat. «Sed nulli umquam amatori me tradidi, si id vis dicere. Qualis initio eram, talis mansi.»

«Omnino tibi credo. At non omnes feminae eam constantiam servavissent.»

«Fortasse non; immo meliores feminae non tenuissent. Itaque aiunt me frigidae naturae, immo quasi sexus expertem esse. Sed tale iudicium non accipiam. Nonnulli poetae ardentissima de amore carmina scripserunt, cum in privata vita se ipsos maxime continerent.»

«Phillotsonone de illo amico academico narrasti?»

«Iam pridem. Nulli enim id umquam celavi.»

«Quid ille respondit?»

«Nihil vituperavit; tantum dixit, quidquid ego facerem, me sibi omnia esse, aliaque eius modi.»

Iudas animo magnopere deiectus est. Mira illa vivendi ratio et quasi inscia sexus sui securitas Susannam longius in dies ab eo removere videbantur.

«Num vere mihi suscenses, mi Iuda?» subito interrogavit voce tanta dulcedine perfusa, ut vix eadem femina loqui videretur quae paulo ante tam leviter sua narraverat. «Quemvis mortalium mallem offendere quam te, ut opinor!»

«Nescio equidem utrum suscenseam necne. Hoc scio: te mihi carissimam esse.»

«Tu mihi tam carus es quam quisquam quem umquam cognovi.»

«Non autem carior! Sed tacuisse debui. Noli respondere.»

Longum iterum silentium secutum est. Crudeliter secum agi sentiebat Iudas, quamquam qua in re iniuria consisteret vix dicere poterat. Ipsa Susannae imbecillitas eam Iuda longe potentiorem reddere videbatur.

«Quam rerum communium adhuc ignarus sum, quamvis tantum laboraverim,» inquit, ut sermonem alio flecteret. «Totus nunc in theologia sum. Scisne quid hoc ipso tempore facturus essem, si hic non adesses? Preces vespertinas recitarem. Fortasse tu nolis—»

«Nolo, quaeso, nolo,» illa respondit. «Si tibi non molestum est, precibus tuis interesse nolim. Quasi simulatrix pietatis mihi ipsi viderer.»

«Putabam te mecum non precaturam esse; itaque ne invitavi quidem. Memineris tamen me sperare fore ut aliquando Ecclesiae minister utilis sim.»

«Sacris igitur ordinibus initiari vis, ut mihi dixisti?»

«Ita.»

«Ergone consilium nondum abiecisti? Putabam te iam mutasse sententiam.»

«Nequaquam. Primum nimis credulus mihi persuaseram te eodem quo ego de sacris rebus studio teneri, quoniam rebus Christminsteriensibus tam penitus imbuta esses. Et Phillotson—»

«Christminsterium nullo modo veneror, nisi quod ingenia ibi exculta aliquatenus admiror,» graviter Susanna Bridehead respondit. «Amicus ille de quo locuta sum omnem admirationem mihi eripuit. Neminem umquam minus religiosum, neminem honestiorem cognovi. Ingenium autem apud Christminsterienses vinum novum est in veteres utres infusum. Aut medii aevi instituta inde exuenda sunt, aut ipsum Christminsterium aliquando corruet.

«Non nego me interdum veteris fidei traditiones tacite amare potuisse, quales quidam doctores ibi sincere ac paene puerili simplicitate servant; sed ubi tristior eram ac sanius iudicabam, illud mihi semper occurrebat:

«O sanctorum gloriae horrendae,
o deorum patibulis adfixorum artus mortui!»»

«Susanna, non amice mecum agis cum talia dicis!»

«Non dicam ergo, mi Iuda!» Rursus vox eius affectu tremuit, et vultum avertit.

«Ego adhuc Christminsterium multis rebus gloriosum esse puto, quamquam ei iratus eram quod ibi locum adipisci non poteram.» Leniter haec dixit, neque animum eius pungendo lacrimas elicere temptavit.

«In ea urbe plerique vitae ignari sunt, nisi oppidani, artifices, ebriosi atque egeni,» illa, quod ab eo dissentiebat, pertinacius inquit. «Hi certe vitam, qualis est, cernunt; paucissimi vero collegiorum incolae. Tu ipse rem probas: ex eo hominum genere es cuius causa illa collegia olim condita sunt,

litterarum cupidus, sed sine pecunia, sine opportunitate, sine amicis. At te locupletissimorum hominum filii cubitis ex via extruserunt.»

«Sine honoribus quos largiuntur vivere possum. Aliud altius sequor.»

«Ego autem latius quiddam veriusque,» illa pertinaciter respondit. «Nunc apud Christminsterienses intellectus in unam partem, religio in alteram contendit; ideoque ambo immoti consistunt, velut duo arietes qui frontibus inter se concurrant.»

«Quid autem Phillotson—»

«Urbs illa plena est hominum qui simulacra colunt et umbras cernunt!»

Animadvertit ille, quotienscumque de magistro scholae sermonem instituere conaretur, eam ad generales querelas de universitate quae ei displicebat confugere. At Iudas de vita eius apud Phillotsonum, praeceptorem et sponsum, cupiditate quadam prope morbosa plura discere cupiebat; illa tamen nihil aperiebat.

«Talem me quoque esse fateor,» inquit. «Vitam timeo; perpetuo mihi umbrae ob oculos versantur.»

«Sed tu bonus es et carus!» susurravit.

Cor illius vehementer pulsavit, neque quidquam respondit.

«Nunc in ea opinione versaris quam Tractarianam appellant, nonne?» subiecit, levitatem simulans ut verum animi motum occultaret, quod illi saepe in more erat. «Videamus; quando ego in eodem gradu fui? Anno millesimo octingentesimo et—»

«Ista tua irrisione, Susanna, non parum offendor. Nunc vero hoc mihi concedas velim? Hac hora caput quoddam libri sacri lego, deinde preces fundo, ut dixi. Elige tibi unum ex his libris; eius lectioni intenta dorsum mihi obverte meque meo instituto uti sine. Certene mecum precari non vis?»

«Te spectabo.»

«Noli, quaeso, ludere, Susanna!»

«Bene igitur. Ita faciam ut iubes, nec te umquam posthac vexabo, Iuda,» respondit voce puellae quae se in perpetuum proba futura esse promitteret; tum se avertit. Prope eam iacebat aliud quoddam parvum Bibliorum exemplar praeter illud quo Iudas utebatur. Quod, cum ille secessisset, sustulit et folia versare coepit.

Cum preces confecisset atque ad eam rediisset, illa hilari voce: «Iuda,» inquit, «patierisne me tibi Novum Testamentum alio ordine componere, sicut mihi ipsi apud Christminsterienses feci?»

«Libenter. Qua ratione?»

«Vetus meum exemplar ita mutavi ut omnes epistulas et evangelia in libellos singulos secarem, quos eo ordine quo scripti esse existimantur rursus disposui. A litteris ad Romanos scriptis exordium feci; deinde epistulas antiquiores collocavi, evangelia autem multo posterius. Tum totum volumen denuo compingi iussi. Amicus ille meus academicus, dominus—sed eius nomen omittamus, miserum—id consilium praeclarum esse dicebat. Ego certe, ubi ita compositum legi, bis tanto iucundius et bis tanto facilius intellegendum reperi.»

«Hem!» Iudas submurmuravit, quasi rem sacram violari sentiret.

«Quanta praeterea absurditas litteraria hic est!» Susanna in Canticum Canticorum oculos coniciens dixit. «Argumenta dico quae singulis capitibus praefixa sunt et veram carminis naturam allegoriis velut contegunt. Ne timeas: nemo illa capitum argumenta divinitus inspirata esse contendit. Multi etiam theologi ea contemnunt. Nihil mihi magis ridiculum videtur quam cogitare senes illos viginti quattuor, sive episcopos sive quotquot erant, gravibus vultibus considentes talia falsa conscribere.»

Vultus Iudae dolorem prodidit. «Plane Voltairii discipula es!» submissa voce dixit.

«Itane? Tum nihil amplius dicam, nisi hoc: nemini licet Sacras Scripturas falsare! Odi istas fallacias quibus naturalis ille humanusque amor ardentissimus, qualis in illo cantico spirat, abstrusis ecclesiasticorum commentis contegitur!» Sermone procedente acrior facta est, paene etiam querula quod obiurgata esset; oculi lacrimis maduerunt. «Utinam aliquem hic amicum haberem qui mihi adsentiretur! Nemo enim umquam a meis partibus stat.»

«At ego, mea Susanna, carissima mea Susanna, tibi non adversor!» ille manum eius apprehendens respondit, admiratus quod illa controversiam tam litterariam adeo ad proprium animi dolorem referret.

«Immo tu adversus me es, tu es!» exclamavit, vultu averso ne lacrimas videret. «Cum magistris illius scholae sentis, aut prope sentire videris. Hoc vero prorsus ridiculum esse contendo: verba ‹Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum?› explicari hac annotatione: ‹Ecclesia fidem suam profitetur›!»

«Esto igitur! Omnia tamquam tuam ipsius iniuriam accipis. Ego quidem haec verba nunc paene profano sensu adhibere cupio. Tu certe mihi pulcherrima es inter mulieres!»

«Sed nunc ita loqui tibi non licet!» Susanna respondit, blandissima quadam severitate in voce resonante. Tum oculis inter se congressi sunt et dextras iunxerunt velut veteres sodales in taberna. Intellexit Iudas quam ineptum esset propter res coniecturales rixari; intellexit et illa quam stultum esset propter ea quae in vetusto aliquo libro, velut Sacris Scripturis, scripta essent lacrimare.

«Numquam deinceps opinionibus tuis molestiam inferam; vere numquam!» adiecit illa blande, cum iam ille aliquanto magis quam ipsa commotus esset. «Ego tamen aliquem virum ad praeclara consilia erigere vehementer cupiebam. Cum te vidi et comitem meum esse velle cognovi, putavi—licetne fateri?—te talem virum futurum. Sed tot res ex maiorum traditis opinionibus sine examine accipis, ut quid dicam nesciam.»

«Mi carissima, necesse est fortasse quaedam fide accipere. Tam brevis vita est, ut nemo singulas opiniones prius velut Euclidis theoremata demonstrare possit quam iis fidem habeat. Ego Christianam religionem amplector.»

«Fortasse peius aliquid amplecti posses.»

«Sane possem. Fortasse etiam amplexus sum!» De Arabella cogitabat.

«Quid sit non quaeram, quoniam inter nos mitissimi futuri sumus, nonne? Nec umquam iterum alter alterum vexabimus?» Fiduciae pleno vultu eum suspexit, et vox ipsa quasi in sinu eius nidulari cupere videbatur.

«Semper eris mihi cara,» inquit Iudas.

«Et tu mihi semper carus eris, quod simplex es animo et parvae tuae Susannae, vitiorum plenae atque saepe molestae, ignoscis!»

Ille oculos avertit; teneritudo enim illa neque virilis neque plane muliebris animum eius penitus cruciabat. Num eadem vis homini illi qui primarios articulos ephemeridibus scribebat cor fregerat? Num ipse proximus erat? Sed quam cara Susanna erat! Utinam tam facile eam feminam esse animo neglegere posset quam illa eum virum esse neglegere videbatur: quam optimum tum vitae comitem habiturus esset! Nam quae in incertis doctrinarum quaestionibus inter eos discrepabant, ea eos in communibus humanae vitae rebus arctius coniungebant.

Nulla femina quam umquam noverat illi propior erat; vix credere poterat tempus, religionem aut intervalla locorum eos aliquando disiunctura esse.

Dolor tamen ob illius incredulitatem in animum eius rediit. Sederunt donec Susanna iterum obdormivit, ipseque in sella sua dormitare coepit. Quotiens expergiscebatur, vestimenta eius convertebat ignemque rursus excitabat. Sexta fere matutina hora plane experrectus, cereo accenso, vestes

iam aridas esse repperit. Cum sella Susannae sua multo commodior esset, illa etiam tum sub grandi eius paenula dormiebat, tam calida ut panis recens e furno exemptus, habitu autem puerili velut Ganymedes.

Vestimenta prope eam collocavit, umerum leviter tetigit, deinde descendit atque in area sub astrorum luce se lavit.

CAPUT QUINTUM

Ubi Iudas rediit, Susannam solito cultu vestitam repperit.

«Possumne hinc exire nemine me animadvertente?» rogavit. «Oppidum nondum experrectum est.»

«At nondum ientavisti.»

«Nihil nunc edere cupio. Vereor ne temere e schola illa effugerim. Quam diversa omnia frigida matutina luce videntur, nonne? Quid Phillotsonus dicturus sit ignoro. Ipsius enim suasu illuc me contuli. Is unus omnium virorum est quem simul suspicio atque timeo. Spero eum mihi ignoscere; sed graviter, ut opinor, obiurgabit.»

«Ibo ad eum remque explanabo—» Iudas dicere coeperat.

«Minime vero! Noli id facere. Nihil moror quid ille sentiat! Sentiat quod velit; ego quod libebit faciam!»

«At modo dixisti—»

«Etiamsi dixi, quod libebit agam, illo invito. Iam constitui quid agam: sororem cuiusdam condiscipulae meae adibo, quae me ad se invitavit. Scholam habet prope Shastonum, hinc fere duodeviginti milia passuum distantem; apud eam manebo donec haec perturbatio conquieverit et in scholam magistris instituendis iterum recipiar.»

Ultimo demum momento Iudas ab ea impetravit ut sibi poculum coffeae parare sineret. Habebat enim in cenaculo parvum vasculum portatile quo singulis diebus, priusquam ceteri domus incolae surgerent et ipse ad opus exiret, coffeam coquere solebat.

«Accipe nunc etiam aliquid cibi ad hunc potum,» inquit, «tum ibimus. Ientaculum integrum cum illuc perveneris sumere poteris.»

Taciti domum egressi sunt, Iuda eam ad stationem ferriviariam comitante. Dum per vicum discedebant, e fenestra superioris tabulati caput quoddam furtim apparuit ac protinus subductum est. Susanna adhuc temeritatis suae paenitere videbatur, optabatque, ut apparebat, se disciplinae non restitisse. Discedens promisit se, ubi primum in scholam recepta esset, ad eum scripturam esse. Super suggestu stationis ambo maesti aliquantum constiterunt; Iudam plura dicere velle facile intellegi poterat.

«Duas res tibi, priusquam abeas, dicere volo,» celeriter inquit, cum agmen appropinquaret; «alterum te calefaciet, alterum refrigerabit!»

«Iuda,» respondit illa, «alterum iam scio. Neque id tibi facere licet!»

«Quidnam?»

«Non debes me amare. Amicam me habeas velim; id tantum, nihil amplius.»

Tam multiplici maerore vultus Iudae obductus est, ut illa quoque commota esset, dum per fenestram vehiculi valediceret. Mox agmen ferriviarium moveri coepit, atque Susanna, manu venusta ei valedicens, e conspectu evanuit.

Eo die dominico, post discessum eius, Melchestrum tam triste Iudae visum est atque ipse cathedralis aedis ambitus tam invisus, ut nullis illius diei sacris interesset. Postridie mane litterae Susannae ei redditae sunt. Ut solebat, statim atque ad amicam pervenerat epistulam scripserat, significans se incolumem advenisse et commode hospitio receptam esse; deinde haec addiderat:

«Quod autem potissimum tibi scribo, mi Iuda, ad verba quaedam pertinet quae discedens tibi dixi. Tam humanus tamque benignus erga me fuisti, ut, postquam te videre desii, me feminam crudelem atque ingratam fuisse intellexerim quod talia dixerim; nec ex eo tempore conscientia me increpare destitit. Si me amare cupis, Iuda, ames sane: nihil obicio; nec umquam posthac dicam te id facere non debere!

«Iam de hac re nihil amplius scribam. Num amicae inconsultae hanc crudelitatem remittis? Ne me, quaeso, miserrimam reddas dicendo te non ignoscere. Tua semper,

«SUSANNA.»

Supervacuum est narrare quid ille responderit; quid se, si liber ipse esset, facturum fuisse animo reputaverit: tum enim Susannae nequaquam necesse futurum erat apud amicam feminam tam diu versari. Immo, si de ea inter Phillotsonum ipsumque certamen ortum esset, sibi victoriam satis certam fore putabat.

Periculum tamen erat ne Iudas illis litteris animi impetu scriptis maiorem vim tribueret quam Susanna ipsa dare voluerat.

Paucis interiectis diebus sperare coepit fore ut illa rursus scriberet. Nullae vero litterae venerunt; sollicitudine igitur incensus ipse aliam epistulam misit, qua rogabat num die aliquo dominico ad eam venire liceret, cum iter minus duodeviginti milium passuum esset.

Secundo mane post epistulam missam responsum exspectabat; nihil accepit. Tertius dies advenit; tabellarius eum praeteriit. Saturni dies erat.

Itaque de ea maxime sollicitus tribus brevibus versibus nuntiavit se postridie venturum; aliquid enim mali accidisse iam pro certo habebat.

Primum ei, ut par erat, in mentem venerat Susannam ob immersionem in flumen aegrotare; deinde tamen reputavit, si morbo impedita scribere nequiret, aliquem pro ea scripturum fuisse. Omnes coniecturae cessaverunt cum ad scholam vicanam iuxta Shastonum claro diei dominici mane, inter horam undecimam ac duodecimam, pervenisset. Tota paroecia quasi deserta erat, quippe plerisque incolis intra ecclesiam congregatis, unde voces eorum consonae interdum exaudiebantur.

Puella parva ostium aperuit. «Virgo Bridehead in superiore tabulato est,» inquit; «visne, quaeso, ad eam ascendere?»

«Num aegrotat?» festinanter Iudas quaesivit.

«Paululum tantum; non graviter.»

Iudas limen transgressus scalas ascendit. Ubi ad summum tabulatum pervenit, Susannae vox, quae Iudam nomine appellabat, viam ei indicavit. Ostium transgressus eam in lectulo iacentem invenit, in cubiculo duodecim fere pedes et longo et lato.

«O Susanna!» exclamavit, iuxta eam consedit manumque apprehendit. «Quid hoc est? Scribere non potuisti?»

«Non ob eam causam!» respondit. «Gravi quidem destillatione correpta sum; sed scribere poteram. Nolui tamen.»

«Cur nolueris? Me tantopere in timorem coniecisti!»

«Id ipsum verebar! Nam constitueram me numquam posthac ad te scripturam esse. Ad illam scholam me rursus recipere nolunt; ideo tibi scribere non sustinebam: non propter repulsam ipsam, sed propter causam ob quam reiecta sum!»

«Quid igitur?»

«Non solum me rursus admittere recusant, sed etiam in discessu consilium mihi dederunt—»

«Quod consilium?»

Non statim respondit. «Iuraveram mihi, Iuda, me tibi numquam dicturam; tam sordidum enim atque molestum est!»

«Ad nosne pertinet?»

«Ad nos.»

«Dic, obsecro!»

«Nescio quis falsos de nobis rumores ad eos detulit, atque aiunt, ut bona mihi fama servetur, nobis quam primum matrimonium contrahendum esse! … Ecce iam dixi; utinam tacuissem!»

«O misera Susanna!»

«At ego non eo animo te specto quem illi nobis affingunt! Semel quidem mihi in mentem venit an eo quo ipsi putant modo te contemplari possem; nondum tamen ita sentire coeperam. Agnovi etiam cognationem nostram nomine tantum valere, quoniam primo tamquam penitus ignoti convenimus. Sed ut tibi nuberem, mi Iuda—si enim umquam matrimonium tecum inisse cogitavissem, profecto non tam crebro te convenissem! Neque umquam credidi tibi in animo esse me uxorem ducere, donec superiore quodam vespere suspicari coepi te me paulum amare.

«Fortasse non debui tam familiariter tecum versari. Mea culpa tota est; semper enim omnium rerum culpa in me recidit!»

Haec verba aliquantum coacta nec satis sincera videbantur; alter alterum aspexit, ambo communi maerore perculsi.

«Quam caeca initio fui!» illa perrexit. «Nihil omnino intellexi quid tu sentires. O Iuda, inhumanus erga me fuisti; ita me tamquam puellam tibi caram spectabas, nec quicquam dixisti, donec ipsa rem deprehenderem! Iam innotuit quem ad modum de me sentias; quid mirum si male fecisse putamur? Numquam tibi rursus credam!»

«Ita est, Susanna,» ille simpliciter respondit; «mea culpa est, et quidem maior quam putas. Sciebam te, usque ad unum alterumve recentissimum congressum nihil suspicari quid erga te sentirem. Fateor nos, cum velut alieni primum convenissemus, nulla cognationis memoria retentos esse; atque eo tamquam excusatione non sine fraude usus sum. Sed nonne aliquam veniam mereor quod hos affectus, improbos sane, occultavi, cum ipse eos fugere non possem?»

Oculos dubitanter ad eum convertit, deinde avertit, quasi verita ne ei ignosceret.

Omnibus naturae atque sexus legibus osculum solum huic animo huicque tempori congruere videbatur. Illo impulsu etiam parum significata illa Susannae erga eum benevolentia fortasse incalescere potuisset. Nonnulli viri omni scrupulo deposito osculum ausi essent, neque amplius reputavissent neque eam dixisse se illum singulari amore non prosequi, neque duas Iudae Arabellaeque subscriptiones in arca sacristiae ecclesiae paroecialis conditas.

Iudas hoc non fecit. Quin potius ad eam partim venerat ut funestam suae ipsius vitae historiam confiteretur.

Confessio iam ei in labris haerebat; sed in tanto communi dolore eam proferre non potuit. Maluit de impedimentis inter eos manifestis loqui.

«Scio sane te me—nullo singulari amore prosequi,» tristis inquit. «Nec decet ut facias; recte igitur agis. Tu ad—Phillotsonum pertines. Opinor eum iam ad te venisse?»

«Venit,» breviter dixit, vultu paululum mutato. «Ego tamen eum non vocavi. Gaudes profecto quod venit! Ego vero non aegre ferrem si numquam amplius veniret!»

Iudas, amore eius captus, plane haesitabat: cur illa doleret quod ipse aemulo suo sincero animo cederet, si simul ipsius amorem respueret? Itaque sermonem ad alia transtulit.

«Haec, mi Susanna, brevi oblivioni tradentur,» inquit. «Praeceptores illius collegii non omnem orbem terrarum obtinent. In alia eius generis schola profecto studere poteris.»

«Phillotsonum consulam,» illa certa voce respondit.

Interea domina domus, quae tam benigne Susannam exceperat, e sacris redierat, nec eis diutius privatim colloqui licuit. Iudas post meridiem discessit, omni prope spe destitutus. Attamen eam viderat, iuxta eam sederat; tali consuetudine sibi in reliqua vita acquiescendum erat. Eam scilicet abnegationis disciplinam ille, qui sacerdos paroecialis esse cuperet, discere debebat.

At postridie experrectus aliquantum indignari coepit, Susannam minus aequam, ne dicam subitis animi motibus obnoxiam, esse iudicans. Mox vero, quasi ut eam animi eius indolem ostenderet qua cetera vitia redimebantur, epistula cito advenit, quam illa paene simul atque ipse discesserat scripsisse videbatur:

«Ignosce, quaeso, hesternae meae petulantiae! Pessime erga te egi, id scio; adeoque mea ipsa asperitas mihi displicet ut mihi ipsi miserrima videar. Quam carus mihi fuisti quod non iratus es! Iuda, oro te, amicam tuam atque sociam me etiamnunc habeas, quamvis tot vitiis implicatam. Dabo operam ne rursus talis sim.

«Sabbato Melchestrum veniam, ut res meas e schola magistris instituendis auferam, ceteraque agam. Si tibi placeat, licetne dimidiam horam una ambulare? Tua paenitens,

«SUSANNA.»

Iudas ilico ignovit, atque rogavit ut, cum venisset, se apud artifices cathedralem aedem reficientes viseret.

CAPUT SEXTUM

Interea vir quidam media iam aetate de ea ipsa femina, quae litteras modo memoratas scripserat, pulcherrimum somnium animo fingebat. Richardus Phillotsonus erat; qui nuper e schola Lumsdonensi, haud procul a Christminster sita, ubi pueros puellasque simul docebat, migraverat Shastonum, oppidum in quo natus erat, in colle situm, sexaginta milia passuum recta linea ad meridiem occidentemque distans, ut amplae puerorum scholae praeesset.

Qui locum ipsum eiusque adiuncta aspexisset, facile coniectavisset priora magistri consilia et somnia, quibus tam diu indulserat, iam relicta esse atque aliud ei successisse, quod nec ad ecclesiam nec ad litterarum studia magnopere pertineret.

Vir ad usum vitae cotidianae natura minime accommodatus nunc pecuniam quaerere parcereque contendebat ad finem plane utilem: ut uxorem alere posset; quae, si vellet, scholae puellarum suae finitimae praeesset. Hanc ob causam suaserat ei ut artem docendi in disciplinae collegio addisceret, cum illa statim nubere sibi noluisset.

Eodem fere tempore quo Iudas e Marygreen Melchestrum demigraverat atque ibi cum Susanna varias res expertus erat, magister in nova Shastonensi schola sua consederat.

Supellectile in locum disposita, libris in pluteos relatis, clavis in parietes infixis, longis hiemalibus noctibus in conclavi suo sedere coeperat et quaedam pristina studia retractare. Inter ea numerabatur antiquitatum Britanniae Romanae investigatio: studium quidem magistro scholae publicae minime quaestuosum, sed quod, postquam spem academici honoris deposuerat, tamquam fodinam adhuc parum exploratam reputaverat. Nam qui, ut ipse, in desertis locis ubi multa eius aetatis vestigia supererant vixissent, ex iis interdum coniecturas colligere cogerentur a communibus de antiqua cultus condicione opinionibus mirum in modum dissentientes.

Hanc antiquitatum investigationem tamquam praecipuum otii sui studium ostentabat: hanc causam praetexebat cum solus per agros ambularet, ubi viae stratae, aggeres et tumuli frequentes erant, aut domi se inter urnulas, tegulas musivaque pavimenta a se collecta includeret, potius quam vicinos

invisere vellet, qui quidem eius consuetudinem haud inviti coluissent. Verum haec nec vera nec tota causa erat.

Quadam igitur eius mensis vespera, cum iam prope media nox adesset, lucerna ex fenestra domus suae in extremo urbis montanae promunturio per immensam ad occidentem vallem fulgebat; cuius lumen quasi voce ipsa declarare videbatur illic virum studiis penitus deditum habitare. At ille tum non vere studebat.

Omnis tamen interioris cubiculi species, libri, supellex, vestis eius laxior, habitus ad mensam sedentis, immo etiam ignis tremulis flammis micans, eandem de digna et tranquilla investigatione fabulam narrabat: eo magis laudandam quod vir nullis aliis subsidiis nisi quae sibi ipse comparaverat instructus erat. Quae fabula quondam vera fuerat; nunc vero falsa erat. Non enim historiae monumenta scrutabatur.

Ante eum quidem iacebant adnotationes antiquariae, quas aliquot ante menses ex dictatu suo muliebris manus audacibus litteris conscripserat; sed non ipsae res antiquae, verum singulorum verborum ductus illa manu muliebri expressus animum eius penitus occupabat.

Mox e scrinio fasciculum epistularum diligenter ligatum protulit: perpaucas, si hodiernam epistularum frequentiam spectes. Singulae adhuc in iisdem involucris quibus advenerant servabantur, eademque manu muliebri qua antiquariae illae notae scriptae erant. Singulas explicavit, perlegit, secum reputavit. Primo quidem obtutu vix aliquid in tam exiguis scriptis inveniri poterat quod diu meditaretur.

Etenim epistulae apertae et simplices erant, «Sue B—» subscriptae; tales quales inter breves absentias scribuntur, nullo consilio nisi ut mox delerentur, maxime de libris tum legendis rebusque in disciplinae schola gestis agentes, quarum illa fortasse iam die quo eas scripserat labente oblita erat.

In una tamen, eaque recentissima, puella se benignas eius litteras accepisse dicebat, eumque honeste ac liberaliter egisse quod pollicitus esset se non saepius quam illa vellet eam invisurum esse: quippe cum collegium visitatoribus non accommodatum esset, tum praecipue quod sponsalia sua cum eo celari omnino cuperet, quae crebrae eius visitationes procul dubio patefacturae essent. Has ipsas sententias magister identidem rimabatur.

Quidnam sibi vellent illae a muliere actae gratiae, cum gratias ageret viro a quo amabatur quod raro eam invisisset? Hanc quaestionem animo versabat, atque ea perturbabatur.

Aliud aperuit scrinium, unde involucro extracto imaginem Susannae adhuc puellae protulit, multo antequam illam cognovisset factam: sub opere cancellato stabat, sportulam parvam manu tenens. Altera erat imago eius iam adulescentis, cuius oculi capillique atri formam vividam ac venustam efficiebant, unde etiam cogitatio sub alacri eius natura latens aliquatenus apparebat. Eiusdem imaginis exemplar etiam Iudae dederat, atque cuilibet viro dedisset.

Phillotsonus imaginem paene ad labra admovit; at verba illa ambigua recolens rursus dubitanter subduxit. Tandem imaginem ex inerti charta factam eo ardore osculatus est quo adulescens duodeviginti annorum osculari posset, pietate vero etiam maiore.

Magistri vultus pallidus ac morbidus antiquum quiddam prae se ferebat; prisca radendae barbae ratio hanc speciem augebat. Inerat tamen quaedam ingenua dignitas, velut signum animi cui natura insitum esset omnibus recte consulere. Loquebatur paulo tardius, sed tanta animi sinceritate ut ipsa haesitatio non vitio verteretur. Capilli iam canescentes crispi a vertice capitis tamquam radii diffundebantur. Quattuor rugae transversae frontem sulcabant; perspicillis autem tantum cum noctu legeret utebatur.

Verisimillimum erat eum studiorum academicorum causa, non feminarum fastidio, adhuc a matrimonio abstinuisse.

Haec tacita noctium negotia saepissime iterabat, quoties discipulorum obtutus effugerat. Nam oculi puerorum acres atque penetrantes magistro, qui tunc de Susanna sollicitus et sibi ipse conscius erat, interdum intolerabiles videbantur; ita ut prima luce metueret ne rursus acutissimos illos puerorum oculos subiret, quasi somnium quod intra se fovebat perspicere possent.

Honeste paruerat voluntati Susannae, quae rogaverat ne eam in disciplinae collegio crebro inviseret. Sed patientia tandem exhausta quodam die Saturni post meridiem improvisus ad eam visendam profectus est. Cum iam ad ianuam staret et eius vultum paucis post momentis visurum se speraret, repente ei nuntiatum est Susannam discessisse—immo prope expulsam esse; idque adeo inopinate ac sine ullo lenimento accepit, ut, cum inde abiret, viam ante oculos vix cerneret.

Ipsa vero de ea re, quamquam iam quattuordecim dies praeterierant, nihil omnino litteris ad sponsum nuntiaverat. Sed brevi meditatione intellexit ex eo nihil certi demonstrari: pudor enim naturalis non minus quam culpa silentii causam praebere poterat.

Ubi in collegio accepit quo se puella contulisset, nihil iam de commodis eius praesentibus anxius, omnem animi indignationem in collegii curatores convertit. Perturbatus cathedralem ecclesiam proximam intravit, cuius interiora ob refectionis opera foede disiecta erant.

In saxo quadrato consedit, non curans quod pulverem bracis suis impressurus erat. Dum artifices otiosis oculis spectabat, tandem animadvertit inter eos esse Iudam, quem vulgus tamquam auctorem culpae Susannae eiusque amatorem accusabat.

Ex quo ad simulacrum Hierosolymorum convenerant, Iudas ne semel quidem cum eo, quem olim tamquam ducem veneratus erat, colloquium habuerat.

Cum enim in via Phillotsonum Susannam blande sollicitantem forte conspexisset, mirum in modum senioris memoriam, conspectum, sermonemque refugere coeperat. Cum autem eum saltem nuptiarum promissionem ab ea impetravisse cognovisset, aperte confessus erat sibi non placere nec illum posthac videre nec audire nec quidquam de eius studiis cognoscere, ne secum quidem reputare quibus ille virtutibus praeditus esset.

Eodem ipso die Iudas adventum Susannae, ut promiserat, exspectabat; itaque cum magistrum in media cathedralis nave conspexisset atque eum ad se accedentem vidisset, haud parva verecundia oppressus est; quam tamen alter sua propria perturbatione occupatus non animadvertit.

Iudas ad eum accessit; deinde uterque ab aliis fabris recessit ad locum ubi Phillotsonus sederat. Iudas frustum telae saccariae ei pro pulvinari obtulit, monuitque lapidi nudo insidere non esse tutum.

«Ita sane, ita,» respondit Phillotsonus, animo quasi absente, cum rursus consedisset, oculis in terram demissis velut loci ubi esset oblitus. «Non diu te detinebo. Audivi tantum te nuper Susannam, amiculam meam, vidisse. Ob hanc rem te alloqui in animum induxi. De ea tantum pauca rogare velim.»

«Intellego, opinor, quid velis!» Iudas celeriter inquit. «De fuga eius e schola magistris instituendis et de adventu ad me quaeris?»

«Ita.»

«Age igitur...» Subito Iudae nefaria paene atque immanis cupiditas incessit aemulum quolibet pretio delendi. Fraude illa, ad quam amor eiusdem feminae etiam viros in ceteris vitae rebus probatissimos impellere potest, magistrum dolore atque desperatione afflictum dimittere poterat, si rumorem confirmaret ac diceret Susannam se Iudae ita tradidisse ut iam nullo modo famam suam recuperare posset.

At ne punctum quidem temporis ferae illi cupiditati paruit. «Gratum est,» inquit, «te tanta benignitate aperte mecum de hac re agere. Scis quid homines dicant? Nempe me Susannam uxorem ducere debere.»

«Quid ais?»

«Atque utinam id ex toto animo efficere possem!»

Phillotsonus contremuit; vultus eius, natura pallidus, lineis acutioribus cadaveris speciem induit. «Nesciebam rem eo processisse! Deus avertat!»

«Minime, minime!» exclamavit Iudas attonitus. «Putabam te intellegere quid dicerem. Hoc volo: si mihi facultas daretur illam aut aliam quamlibet uxorem ducere atque certam domum constituere, pro hospitiis alienis in quibus modo hic modo illic dego, equidem gauderem.»

Quod autem vere dicere voluerat, nihil aliud significabat nisi se Susannam amare.

«Sed, quoniam res tam molesta inter nos iam agitatur, quid tandem vere accidit?» quaesivit Phillotsonus, ea constantia qua vir brevissimum praesentis doloris ictum longae dubitationis cruciatui praefert. «Interdum, atque hoc ipso in casu, etiam parum liberales quaestiones proponendae sunt, ne falsa suspicio maneat, neve fama mala alatur.»

Iudas sine mora omnia enarravit: noctem apud pastorem in tugurio actam, Susannam vestimentis udis ad suas aedes venientem, valetudinem eius ex immersione fluminis imminutam, noctem sermonibus pervigilem actam, denique quomodo eam postridie mane ad ferriviam prosecutus esset.

«Ergo,» postquam finem narrandi fecit Iudas, ait Phillotsonus, «hoc pro certo ac postremo testimonio accipiam—neque enim est cur tibi non credam —suspicionem illam, ob quam e collegio dimissa est, omni fundamento carere?»

«Omnino,» graviter respondit Iudas. «Prorsus falsa est. Ita me Deus adiuvet!»

Magister surrexit. Uterque sensit hanc collocutionem non posse in amicorum morem ad sermonem de rebus suis libere habitum transire. Itaque postquam Iudas eum circumduxit et quaedam cathedralis veteris opera tum renovata monstravit, Phillotsonus iuveni vale dixit atque abiit.

Haec circa undecimam matutinam horam acta sunt; Susanna tamen nusquam apparuit. Cum Iudas prima post meridiem hora ad prandium iret, eam, quam diligebat, ante se in via a Porta Septentrionali ascendente ambulantem vidit, quasi minime de ipso quaerentem. Celeriter eam

consecutus admonuit se rogavisse ut ad cathedralem veniret, illamque id promisisse.

«Ex collegio res meas modo abstuli,» respondit. Quae verba Iudas pro responso accipere debebat, quamquam ad quaestionem non respondebant. Cum talem eius fugacitatem animadvertisset, rem de vita sua iam diu celatam aperire cupiebat.

«Phillotsonum hodie forte vidisti?» dubitanter interrogavit.

«Non vidi. Sed nolo me de eo tamquam ream interrogari. Si quid amplius roges, nihil respondebo!»

«Mirum tamen est quod...» Reticuit eam intuens.

«Quid mirum?»

«Quod saepe, cum te praesentem video, minus benigna mihi videris quam cum epistulas scribis!»

«Itane vere tibi videtur?» illa celeri quadam curiositate subridens respondit. «Mirum sane; sed ego idem prorsus de te sentio, Iuda. Cum abes, tam frigida mihi videor esse...»

Iudas, cum illa de eius erga se amore iam sciret, intellexit sermonem in periculosam regionem labi. Nunc, secum cogitavit, tempus erat viro honesto digna dicendi.

Sed tacuit; illa autem perrexit: «Idcirco ad te scripsi me non aegre ferre si me amares, si quidem id tantopere cupiebas.»

Quidquid ex his verbis laetitiae concipere potuisset, confessionis propositum eum reprimebat. Immobilis stetit, donec sic exorsus est: «Numquam tibi dixi...»

«Immo dixisti,» submissa voce respondit.

«Dico me historiam vitae meae numquam omnem tibi narrasse.»

«Sed eam suspicor. Paene totam novi.»

Iudas ad eam respexit. Num fieri poterat ut illa de re illa quae quodam mane inter ipsum et Arabellam acciderat cognovisset, ex quo ortum matrimonium paucis post mensibus adeo interierat ut ne mors quidem illud penitus magis tollere potuisset? Intellexit eam nihil scire.

«Hic in via rem aperire nequeo,» voce maesta addidit. «Neque ad cenaculum meum venire debes. Huc intremus.»

Aedificium ad quod adstabant forum tectum erat, nec alius opportunus locus suppetebat. Intraverunt igitur, cum mercatus iam solutus esset et mensae spatiaque vacua remansissent. Iudas quidem locum amoeniorem optavisset; sed, ut plerumque fit, pro campo amatorio aut sacrae aedis quieto ambitu res

maximi momenti inter folia brassicae putrida et foeda olerum reiectamenta, quibus pavimentum sordebat, narranda erat, dum inter vacuas mensas ultro citroque ambulabant.

Brevem igitur vitae narrationem instituit perfecitque, eo tandem deductam ut ante aliquot annos uxorem duxisse se diceret, eamque uxorem etiam tum vivere. Vixdum vultus Susannae mutari coeperat, cum illa verba erupit:

«Cur mihi antea non dixisti?»

«Non poteram. Tam crudele videbatur id aperire.»

«Tibi, Iuda, crudele erat. Itaque in me crudelem esse malebas!»

«Minime, carissima!» ardenter exclamavit Iudas. Manum eius capere conatus est; at illa retraxit. Illa pristina inter eos fides subito dirupta videbatur, relicta sola virilis et muliebris naturae discordia, nulla iam mutua benevolentia temperata. Non iam eius socia erat, non amica, non puella ab eo amata, ipsa nescia; oculis alienatis tacita eum spectabat.

«Pudebat me illius vitae meae casus ex quo matrimonium secutum est,» perrexit. «Nunc singula explanare non possum. Potuissem, si aliter rem accepisses!»

«Quomodo aliter accipiam?» illa prorupit. «Ego tibi sive coram sive per litteras me amare licere dixi, aut quid eiusmodi, mera benignitate mota; cum interea... O quam execrabilis rerum conditio est!» Haec dicens pede terram nervoso tremore percussit.

«Male me intellegis, Susanna! Usque ad haec novissima tempora numquam putavi te erga me ullum amorem habere; itaque nihil interesse mihi videbatur. Num tu me diligis, Susanna—eo modo, quem intellegis? Illud enim ‹mera benignitate› mihi minime placet!»

Huic quaestioni, rebus ita impeditis, Susanna respondere noluit.

«Opinor illam—uxorem tuam—quamquam prava sit, esse feminam perpulchram?» celeriter quaesivit.

«Si de sola forma quaeritur, satis pulchra est.»

«Me certe pulchrior!»

«Nihil inter vos similitudinis est. Neque illam iam multis annis vidi... Sed olim redibit, procul dubio; tales semper redeunt!»

«Quam singulare est te tam diu ab ea seiunctum vivere!» inquit Susanna; sed labra trementia et fauces lacrimis contractae mordacem eius orationem prodebant. «Tu homo tam religiosus! Quomodo semidei illi in tuo Pantheo —illos fabulosos homines dico quos sanctos appellas—post haec pro te

intercedent? Ego si tale quid egissem, nihil sane mirum esset, quoniam matrimonium saltem ego sacramenti loco non habeo. Sententiae tuae non tam longe progressae sunt quam mores!»

«Susanna, ubi vis, terribiliter mordax esse potes; alter Voltairius es! Sed ut libet, ita mecum agas!»

Cum autem conspexisset quam infelix ille esset, mitigata est; lacrimas misericordiae conata retinere, illa blanda querela mulieris animo sauciatae ait: «Ah, antequam mihi significares te velle ut tibi me amare liceret, rem omnem aperire debuisti! Nam ante illud momentum quo in statione ferriviaria te vidi nullum erga te talem affectum habui, nisi...» Tum primum Susanna, dum motus animi suos reprimere frustra paene conabatur, non minus quam Iudas ipsa misera erat.

«Noli flere, carissima!» ille obsecravit.

«Non—ideo fleo—quod te amem, sed quod mihi—non confisus es!»

A foro exteriore penitus abditi erant; itaque Iudas non potuit quin brachium ad lumbos eius porrigeret. Sed hic ipsius impetus ei occasionem praebuit se colligendi. «Minime, minime!» inquit, acriter se retrahens oculosque tergens. «Ne cogitandum quidem! Simulatio esset fingere te me ut cognatam tantum amplecti; aliter autem nos amplecti non licet.»

Duodecim circiter passus processerunt, et illa iam sibi restituta videbatur. Quod ipsum Iudam distrahebat; minus doluisset, si alia omnino forma animi apparuisset quam haec, quae, rebus perpensis, natura liberalis ac generosa erat, quamquam paulo ante subitario impetu angustis quibusdam muliebribus animi motibus indulserat, qui quasi ad ipsam eius muliebrem naturam necessarii erant.

«Quod vitare non poteras tibi vitio non verto,» dixit subridens. «Quomodo tam stulta sim? Hoc unum paulum reprehendo, quod antea mihi non dixisti. Sed post omnia nihil interest. Nam etiam si haec in vita tua non accidissent, nos tamen separatim vivere oportuisset.»

«Minime, Susanna! Hoc unum inter nos impedimentum est.»

«Oblivisceris, etiamsi nihil obstitisset, me te amare ac tibi nubere cupere debuisse,» Susanna miti gravitate respondit, quae quid revera animo sentiret non patefaciebat. «Deinde cognati sumus, et cognatis inter se nubere periculosum est. Praeterea alteri iam desponsa sum. Quod autem ad pristinam familiaritatem quasi amicorum pertinet, circumstantium hominum iudicia eam diutius ferri non sivissent. Tam angustae sunt eorum de viro et femina coniungendis sententiae, ut mea e collegio expulsio satis demonstrat.»

«Philosophia eorum nihil agnoscit nisi eam consuetudinem quae corporis appetitu nititur. Latissimum autem arctae amicitiae campum, in quo talis appetitus secundas saltem partes agit, prorsus neglegunt: illam regionem quae ad—quisnam erat?—Venerem Uraniam pertinet.»

Facultas iterum docte disserendi ostendebat eam iam animum recepisse; priusquam discesserunt, pristinam oculorum vivacitatem, mutuam sermonis hilaritatem, facetias atque illud liberum de ceteris suae aetatis feminis iudicium magna ex parte recuperaverat.

Iam Iudas liberius loqui poterat. «Plures causae erant cur rem temere non aperirem. Unam dixi; altera erat quod ab ineunte aetate mihi semper inculcatum est non oportere me nubere: ex insolita quadam familia me natum esse, cui matrimonium minime conveniret.»

«Quis tibi ista dicebat?»

«Proamita mea. Dicebat matrimonia nostrae gentis Fawleiorum semper male cedere.»

«Quam mirum! Idem pater meus mihi dicere solebat!»

Eadem cogitatio utrumque occupavit, horrenda etiam si sola coniectura esset: si quando eorum coniunctio fieri potuisset, utriusque indolem ad matrimonium minus aptam in unum coactam fore; quasi duo amara in una patina miscerentur.

«At certe nihil est cur ista vera putemus!» illa subita quadam levitate, non sine trepidatione, respondit. «Nostri his proximis annis in coniugibus eligendis infelices fuerunt; id omne est.»

Deinde ambo sibi persuadere conati sunt ea omnia quae acciderant parvi esse momenti, seque adhuc cognatos et amicos et frequentibus litteris coniunctos manere posse, atque ubi convenirent—quamvis rarius quam antea —laetos dies una agere. Benevoli discesserunt; sed ultimus Iudae obtutus in eius oculos quaestionem quandam retinuit. Nondum enim satis perspexerat quid Susanna animo penitus sentiret.

CAPUT SEPTIMUM

Biduo fere post litterae Susannae Iudam pervenerunt; quarum nuntius velut flatus urens animum eius pervasit.

Priusquam epistulam evolvisset, rem haud levem contineri suspicatus est, cum subscriptum nomen conspexisset. Totum enim nomen suum subscripserat, quod post primam ad eum epistulam numquam antea fecerat.

«Iuda carissime, rem quandam tibi nuntiandam habeo: qua cognita fortasse non valde miraberis, quamquam rem maturius quam putabas evenisse senties, ut ferriviariae societates de cursu traminum dicere solent. Ego et dominus Phillotsonus brevi nuptias celebraturi sumus, intra tres aut quattuor hebdomadas. Constitueramus quidem, ut scis, exspectare donec studiorum disciplinam absolvissem et testimonium docendi accepissem; ita enim, si opus esset, in pueris instituendis ei opem ferre possem.

«At ille pro sua liberalitate negat ullam esse causam cur diutius cunctemur, postquam e schola magistris instituendis destinata egressa sum. Quam benigne agit! Nam difficultas in qua nunc versor inde orta est quod meo vitio e schola expulsa sum.

«Gratulare mihi. Id a te postulo, nec recusare tibi licet. Vale. Cognata tua amantissima,

«SUSANNA FLORENTIA MARIA BRIDEHEAD.»

Tanto nuntio Iudas paene titubavit. Ientare non potuit; theam autem identidem bibebat, siccitate oris intolerabili. Tum ad opus rediit atque eo risu amaro risit quo homines a fortuna sic illusi ridere solent. Omnia in acre ludibrium conversa videbantur. Quid tamen infelix puella facere poterat? secum quaerebat; ea cogitatione gravius quam lacrimis adfligebatur.

«O Susanna Florentia Maria!» inter laborandum exclamavit. «Nescis quid sit matrimonium!»

Num fieri poterat ut, cum Iudas se iam maritum esse ei patefecisset, offensa ad has nuptias properasset, quemadmodum Iudae olim temulenti adventus eam ad sponsalia cum Phillotsono ineunda instigavisse videbatur? Aliae sane causae, tum ad vitae commoda tum ad hominum opinionem pertinentes, ad consilium capiendum satis graves erant. Sed Susanna neque ad commoda sua multum spectabat neque utilitates callide supputabat. Itaque Iudas suspicabatur eam secreto sibi patefacto perculsam, quasi quadam

offensione, Phillotsoni hortationibus cessisse; hunc fortasse dixisse nihil aptius ad purgandas suspiciones collegii esse quam si sponsalia statim nuptiis confirmarentur.

In angustias sane Susanna redacta erat. Misera Susanna!

Iudas Spartano more se fortiter gerere atque aequo animo rem ferre, Susannaeque subvenire decrevit. Sed gratulationem quam poposcerat per unum alterumve diem scribere nondum potuit. Interea nova ab illa impatienti carissima sua epistula venit.

«Iuda, velisne me sponsi manui tradere? Nullum alium hic habeo qui id tam commode praestare possit. Tu enim solus ex cognatis meis, qui nunc in hac regione adsunt, matrimonio iunctus es; ne pater quidem id facturus est, quippe qui mihi non satis amicus sit. Spero te non nimium gravari. Legi ritum nuptialem in libro precum publicarum; atque hoc ipsum quod necesse sit aliquem adesse qui sponsam tradat valde humile ac indignum mihi videtur.

«Nam ex caerimoniis ibi descriptis sponsus suo arbitratu me sibi eligit; ego vero illum non eligo. Alius me illi tradit, velut asinam, capram, aliudve domesticum pecus. Dii vobis bene vertant istam tam excelsam de feminis sententiam, o Ecclesiae defensor! Sed excidit mihi me iam iure te iocis lacessere non posse. Vale semper,

«SUSANNA FLORENTIA MARIA BRIDEHEAD.»

Iudas se ad virtutem paene heroicam coegit, atque ita rescripsit:

«Susanna carissima, profecto tibi gratulor; profecto etiam me te sponsi manui traditurum esse promitto. Id autem tibi suadeo: quoniam propriam domum non habes, non ex aedibus amicae tibi ex schola notae, sed ex meis ad nuptias proficiscare. Id honestius arbitror, cum ego, ut ipsa scribis, proximus tibi cognatus in his locis sim.

«Cur autem tam novum atque sollemnem morem omnia tua nomina subscribendi instituisti? Num nihil iam de me curas? Non possum id credere. Semper tui amantissimus,

«IUDAS.»

Praeter nomen integrum in epistula subscriptum alius aculeus, de quo tamen tacuerat, acrius eum pupugnerat: verba quibus illa eum cognatum iam maritum appellaverat. Quam stultus amator ea voce videbatur! Si ad irridendum scripserat, vix ei ignoscere poterat; sin dolore impulsa, longe aliter res se habebat.

Oblatio hospitii Phillotsono certe grata fuerat; nam magister brevi epistula gratias maximas egit atque commodum oblatum accepit. Susanna

quoque gratias rettulit. Iudas statim aedes laxiores conduxit, non minus quod curiosam suspiciosae hospitae custodiam vitare vellet, quae una ex causis incommodi Susannae allati fuerat, quam quod maior locus necessarius esset.

Tum Susanna diem nuptiarum constitutum perscripsit; Iudas autem, re prius comperta, decrevit eam sequenti die Saturni habitandi causa venturam esse. Sic decem dies integros in urbe ante nuptias commoraretur, quae decem dierum mora ad quindecim dierum habitationem nomine tenus repraesentandam satis videbatur.

Die dicto decima matutina hora tramine advecta est. Iudas ex ipsius rogatu ad stationem obviam non venit, ne unius matutinae operae mercedem perderet, ut illa dicebat—si modo vera haec causa erat. Nam iam tam bene mores eius noverat ut suspicaretur eam etiam propter mutuam animi teneritudinem, quae in gravibus rerum momentis inter eos oriebatur, a tali occursu abhorruisse. Cum ad prandium domum rediit, illa iam in suo cubiculo consederat.

In eadem domo habitabant, sed diversis contignationibus; raro inter se conveniebant. Interdum una cenabant, quae sola communis mensa erat; tum Susanna puellae perterritae similis apparebat. Quid sentiret Iudas nesciebat. Sermones eorum sine ullo animi ardore habebantur, quamquam illa neque pallida neque aegra videbatur. Phillotsonus frequenter veniebat, sed plerumque absente Iuda.

Ipsa nuptiarum luce Iudas ab opere vacare statuerat. Tum primum, idemque postremum per hoc mirum intervallum, cum cognata una ientaculum sumpsit. In cubiculo eius, quod ad excipiendos hospites paratum ad tempus habitationis Susannae conduxerat, sederunt. Illa, ut feminae solent, animadvertens quam imperitus esset in rebus quibus domus commode instrueretur, huc illuc festinans res composuit.

«Quid tibi est, Iuda?» subito interrogavit.

Cubitis mensae innitebatur mentumque manibus fulciebat, velut futura tempora in ipso mensae linteo delineata intueretur.

«O, nihil!»

«Scisne te hodie ‹patrem› vocari? Ita enim nominatur is qui sponsam tradit.»

Respondere poterat: «Ipsius Phillotsoni aetas illum eo nomine aptiorem reddit!» Sed tam levi dicto eam offendere noluit.

Illa continenter loquebatur, quasi timeret ne ille tacitus cogitationibus indulgeret. Priusquam ientaculum finitum est, utrumque paenitebat se novo

rerum suarum iudicio nimium confisos esse, neque potius separatim ientasse. Iudam maxime urgebat hoc: se, qui ipse eiusmodi in nuptiis errorem commisisset, nunc feminae quam amabat ad similem errorem faciendum opem ferre, cum potius eam precibus monitisque prohibere deberet. Iam in ore habebat interrogare: «Num certe sententiam tuam confirmasti?» Sed verba repressit.

Ientaculo sumpto, negotium quoddam simul confecturi prodierunt, tacito utriusque consensu ducti: hanc fortasse ultimam occasionem esse qua familiariter sine caerimoniis una vagari possent. Fato velut illudente, pro insolita Susannae indole quae in gravissimis rebus Providentiam tentare solebat, illa inter ambulandum per lutosam viam brachio Iudae innixa est, quod numquam antea in vita fecerat. Ad angulum viae versi ad veterem ecclesiam griseam venerunt, tecto paulum declivi et genere architecturae Gothicae quod Perpendiculare appellant. Haec erat ecclesia Sancti Thomae.

«Haec est ecclesia,» inquit Iudas.

«In qua nuptura sum?»

«Ita.»

«Itane vero?» illa curiosa exclamavit. «Quam libenter intus viderem ipsum locum ubi brevi genibus flexis nuptiale illud officium peragam!»

Iterum apud se Iudas dixit: «Non intellegit quid matrimonium sibi velit!»

Eius voluntati tacitus cessit. Per ianuam occidentalem ingressi sunt; in aede obscura nemo alius aderat nisi mulier quaedam pavimentum mercede tergens. Susanna brachium eius tenebat, paene tamquam eum diligeret. Quam dulciter crudelem sese ea luce ei praebuerat! At cogitatio poenae quae illam forte maneret acuto quodam animi dolore temperabatur; versus quidam memoriae eius obversabantur:

> «... Nec reperio quo pacto plaga,
> qualis viros saepe ferit, in te cadat
> nec viribus feminam superet.»

Nulla animi commotione ostensa per mediam navem ad cancellos ante aram progressi sunt; quos paulisper taciti contemplati sunt, deinde per eandem navem redierunt, manu eius in brachio Iudae manente, prorsus tamquam coniuges qui modo e nuptiis discederent. Haec tam multa suggerens, quamquam ab ipsa sola instituta, rei similitudo Iudam paene fregit.

«Libet mihi talia facere,» illa voce delicata, qualis est eius qui ipsos animi motus tamquam exquisitas voluptates gustat, dixit; neque dubium erat quin vere id sentiret.

«Scio equidem tibi placere!» respondit Iudas.

«Iucunda sunt, quia fortasse nemo antehac omnino ita fecit. Post duas fere horas eadem hac nave una cum marito sic ambulabo, nonne?»

«Sine dubio!»

«Num et tibi, cum uxorem duceres, idem accidit?»

«Deus bone, Susanna, noli tam immitis esse! … Sed ignosce, carissima; non ex animo dixi.»

«Ah, offensus es!» illa paenitens respondit, subitas lacrimas palpebris comprimere conata. «Promiseram autem numquam me te offensuram esse! Non debui, opinor, rogare ut me huc introduceres. O certe non debui! Nunc intellego. Mea ista curiositas novos semper animi motus persequendi in eiusmodi angustias me conicit. Ignosce mihi. Ignoscesne, Iuda?»

Tam paenitenter rogavit ut Iudae oculi etiam magis quam ipsius oculi lacrimis umescerent. Manum eius compressit, quo signo se ignoscere demonstravit.

«Nunc festinemus hinc abire; posthac numquam tale quid faciam,» demisse addidit. Ex aede prodierunt; Susanna ad stationem pergere volebat ut Phillotsono obviam iret. Sed ubi in viam maiorem processerunt, ipsum magistrum primum omnium offenderunt; tramen eius maturius quam illa speraverat advenerat. Nihil profecto reprehendi poterat quod illa brachio cognati innixa ambulasset; tamen manum statim subduxit, Iudasque Phillotsonum miratum esse sibi visus est.

«Quam singularem rem egimus!» illa aperto risu inquit. «Ad ecclesiam ivimus, quasi ante nuptias ritum exercitaturi. Nonne, Iuda?»

«Quomodo?» magister curiosus quaesivit.

Iudas tacitus dolebat eam tam libere narrasse quod silentio praeterire satius fuisset. Sed illa iam eo usque processerat ut totam rem explicare cogeretur; itaque narravit quo modo simul ad aram processissent.

Cum Iudas vidisset Phillotsonum haesitare, quanta potuit vocis hilaritate ait: «Alterum ei munusculum empturus sum. Vultisne ambo mecum ad tabernam venire?»

«Minime,» respondit Susanna. «Ego cum illo domum ibo.» Deinde rogato Iuda, amatore suo, ne diu moraretur cum magistro discessit.

Iudas mox ad aedes suas rediit; paulo post ad caerimoniam se omnes paraverunt. Phillotsoni capilli ita diligenter pectine compositi erant ut paene dolere viderentur; collare tunicae tam rigidum apparuit quam per viginti annos numquam fuerat. Ceterum gravis ac consideratus vir erat, quem benignum atque uxori indulgentem maritum futurum esse haud temere praedicere liceret. Susannam adorare palam erat; ac paene cerni poterat ipsam se tanto cultu indignam arbitrari.

Quamquam iter brevissimum erat, Phillotsonus raedam meritoriam e deversorio quod Leo Ruber appellabatur conduxerat. Cum ex aedibus exirent, sex aut septem mulieres pueriique ante ianuam constiterant. Magister et Susanna alieni iis erant; Iudas autem iam civis loci agnosci coeperat. Itaque eos cognatos eius e longinquo advenisse iudicabant; nemini in mentem venit sponsam nuper in collegio discipulam fuisse.

In raeda Iudas e sinu munus nuptiale novum protulit: duas tresve virgas Anglicas tenuissimae telae candidae reticulatae; quam super galerum caputque Susannae quasi velum coniecit.

«Quam insolite supra galerum cadit!» inquit illa. «Galerum auferam.»

«O noli, maneat,» Phillotsonus respondit. Illa paruit.

Cum per ecclesiam progressi locos suos occupassent, Iudas sensit priorem ad aedem visitationem aliquid huius caerimoniae novitatis et aculei detraxisse. Sed ubi ritus ad medium fere pervenerat, ex imo corde paenituit se recepisse munus sponsam tradendi. Quomodo Susanna ausa erat ab eo tale officium petere, quod fortasse non minus ipsi quam illi crudele esset? In his rebus feminas a viris longe discrepare putabat.

Num illae minus sensibiles erant quam vulgo credebantur, durioris animi, minus ad amorem poeticum propensae? An contra fortiores et generosiores? An Susanna sola tantae erat perversitatis ut sibi et ei dolorem ultro imponeret, tristem quandam patientiae in se ipsa exercendae voluptatem captans, simulque molli erga illum misericordia commoveretur quod ipsa illum pati coegisset? Videbat vultum eius nervosa quadam contentione contractum esse. Cum ad eam partem ritus perventum est in qua Iudas eam Phillotsono tradebat, vix sui compos erat; id autem, ut apparebat, potius quod cogitaret quantum cognatus, quem ne adesse quidem necesse fuerat, tum pateretur quam sua ipsius causa.

Forsitan deinceps talia vulnera saepius inferret, identidem de iis quos ipsa laeserat doleret, immani illa animi sui inconstantia numquam cessante.

Phillotsonus nihil horum sentire visus est. Velut nebula quadam circumdatus aliorum motus animi cernere non poterat. Cum nuptiarum tabulis nomina subscripsissent atque foras exissent, Iudas, finita anxia exspectatione, respiravit.

Apud eius aedes prandium admodum frugale paratum erat. Secunda post meridiem hora sponsi discesserunt. Susanna, cum ad raedam per pavimentum transiret, retro respexit: timor quidam in oculis eius fulsit.

Num adeo temeraria fuerat ut in res sibi prorsus ignotas praecipitanter se committeret, solum ut libertatem suam contra Iudam vindicaret atque illi secretum tam diu celatum ulcisceretur? Forsitan in virorum consuetudine eo temere inter viros versabatur quod puerili quadam ignorantia eam eorum naturae partem non noverat quae feminarum corda vitasque paulatim contereret.

Iam pede in gradu raedae posito conversa est et dixit se aliquid oblitam esse. Iudas et hospita obtulerunt se rem allaturos.

«Minime,» inquit illa, festinanter regressa. «Sudarium meum est. Scio ubi reliquerim.»

Iudas post eam rediit. Illa sudarium invenerat, idque manu tenens obviam veniebat. Oculis lacrimis suffusis oculos eius intuita est; labra subito discesserunt, quasi aliquid dictura esset. Sed nihil dixit, atque iter suum perrexit. Quidquid dicere voluerat, intra pectus retentum est.

«OCULIS LACRIMIS SUFFUSIS OCULOS EIUS INTUITA EST»

CAPUT OCTAVUM

Iudas dubitabat utrum Susanna re vera sudarium reliquisset, an misera amorem suum illi aperire voluisset, sed ultimo momento id proferre non esset ausa.

Postquam illi discesserant, solitudinem taciti hospitii sui ferre non poterat. Veritus autem ne maerorem vino opprimere temptaret, in superiorem contignationem ascendit; veste pulla in candidam mutata, tenuibus calceis depositis crassiores induit, atque ad consuetum pomeridianum opus profectus est.

At in templo cathedrali vocem quasi post tergum audire sibi videbatur; animumque eius occupaverat opinio Susannam redituram esse. Fieri non posse putabat ut cum Phillotsono domum rediret. Haec spes paulatim invaluit eumque agitare coepit. Cum horologium ultimam operis horam significasset, instrumenta abiecit et domum cucurrit. «Num quis me quaesivit?» interrogavit.

Nemo venerat.

Conclavi autem inferioris contignationis usque ad mediam noctem uti poterat; itaque totam ibi vesperam exegit. Etiam cum horologium undecimam horam insonuisset ceterique domestici cubitum ivissent, spem ex animo expellere non poterat Susannam redituram et in parvo illo cubiculo suo proximo, ubi tot noctes antea dormierat, iterum dormituram esse.

Quam incerta semper erant consilia eius! Cur non rediret? Libenter etiam ea condicione acquievisset ut, etiamsi neque dilecta neque uxor sua futura esset, eadem tamen domo ut hospes et amica, vel remotissima familiaritate, habitaret. Cena adhuc in mensa manebat. Ad ianuam primam accessit eamque tacite reseravit; tum in cubiculum regressus exspectabat, velut ii qui antiquitus nocte veteris festi mediae aestatis umbram eius quem diligunt appariturum esse sperant. Sed Susanna non rediit.

Postquam hanc vanam spem aliquamdiu aluerat, tandem ascendit et e fenestra prospexit. Animo fingebat iter quod Susanna cum Phillotsono per vesperam Londinium faceret, quo ferias acturi profecti erant; imaginabatur eos per noctem umidam in vehiculo ferriviario concuti, deinde ad deversorium suum pervenire sub eodem caelo nubibus transversis velut costis striato quod ipse intuebatur. Inter nubes luna locum potius quam figuram

suam ostendebat; una aut duae maiores stellae non nisi quasi nebulae pallidae apparebant. Novum hoc vitae Susannae initium erat.

Animo ad annos futuros delato eam liberis circumdatam videbat, qui nonnihil matrem specie referrent. At illam consolationem, qua in liberis imaginem identidem renovatam ipsius cerneret, natura rerum, quae ex uno tantum parente sobolem nasci non patitur, ei, sicut aliis eius modi somniatoribus, denegabat. Quod quis repetitum velut ex integro sibi dari desiderat, alieno sanguine dimidia ex parte admixto corrumpitur. «Si, postquam dilecta mea a me alienata esset aut mortua, prolem eius videre liceret, quae solius illius esset, aliqua certe inde mihi consolatio nasceretur!» secum dicebat Iudas.

Iterum tum, quemadmodum recentibus temporibus saepius experiebatur, ingratam illam veritatem intellexit: naturam humanas affectiones exquisitiores contemnere, nihilque de altissimis hominum votis curare.

Postero die et diebus insequentibus quam graviter amor Susannae animum eius premeret clarius patuit. Lampadum Melcestrensium lumen pati iam non poterat; solis splendor ei pictura sordida, caelum caeruleum lamina zinci videbatur. Tum nuntius ad eum perlatus est Drusillam proamitam Marygreen gravissime aegrotare. Fere eodem tempore pristinus apud Christminster operis conductor litteras misit, quibus, si reverteretur, opus lapidarium honestum et stabile ei pollicebatur. Uterque nuntius dolorem paulum levare videbatur.

Profectus igitur est ad Drusillam invisendam, constituitque deinde Christminster petere, ut cognosceret quantum valeret promissio eius qui operibus aedificandis praeerat.

Amita multo gravius laborabat quam ex litteris Edlin viduae suspicatus erat. Fieri quidem poterat ut per hebdomadas aut menses vitam duceret; spes tamen exigua erat. Susannae scripsit quo in statu communis eorum proamita iaceret, monuitque fore fortasse ut eam adhuc viventem invisere vellet. Se die proximo, qui Lunae dies esset, vesperi, ex Christminster redeuntem, apud stationem Alfredston Road obviam venturum, si illa tramine quod ad caput lineae ferebatur venire posset, quod in eadem statione alteri contrario itinere venienti occurrebat.

Postridie igitur Christminster perrexit, eo consilio ut satis mature Alfredston rediret et ad constitutam cum Susanna stationem adesset.

Urbs doctrinarum iam aliena ei videbatur, nec quicquam veteris admirationis erga eius memoriam retinuerat. Attamen cum solis radii in frontibus aedium fenestris lapideis in partes divisis lucem et umbras vividas

discernerent, murorumque summorum crenas in recenti viridique herba atriorum interiorum delinearent, Iudas urbem numquam antea sibi tam pulchram visam esse putavit. Inde in vicum pervenit in quo primum Susannam conspexerat.

Sella eodem prorsus loco vacua stabat, in qua Susanna sederat eo die quo, membranis inscriptionibus ecclesiasticis ornandis intenta penicillumque e setis porcinis manu tenens, forma puellari Iudae oculos in se converterat. Perinde erat ac si mortua esset et nemo repertus qui artem illam pro ea exercere posset. Nunc ipsa Susanna umbra Christminsteriensis erat; sapientum vero ac piorum virorum simulacra, quae olim tantopere eum commoverant, praesentiam suam apud eum amplius vindicare non poterant.

Quia tamen eo venerat, ad pristinum hospitium in regione quam Bersabee vocabant, iuxta ecclesiam Sancti Silae caerimoniis liturgicis insignem, se contulit. Hospita anus, quae ianuam aperuit, eius adventu laetata videbatur; et dum cibum meridianum apponebat, nuntiavit redemptorem illum aedificiorum qui Iudam antea conduxerat advenisse, ut sciret ubi Iudas nunc habitaret.

Iudas inde ad aream lapidariam in qua operatus erat processit. Sed vetera tuguria et scamna lapicidarum ei iam ingrata erant; non poterat animum inducere ut in hac urbe, ubi somnia sua evanuerant, rursus operi se perpetuo obligaret. Horam exspectabat qua tramine Alfredston redire posset, ubi Susannam fortasse inventurus erat.

Tum per horrendam quandam dimidiam horam, illis locis tristitiam augentibus, reversa est opinio quae iam plus semel ei exitio fuerat: se ne tanti quidem esse ut vel ipse vel alii eius curam sustinerent. Eo ipso tempore ad compitum qui Quattuor Viae dicebatur Tinker Taylor offendit, mercatorem instrumentorum ferreorum ad cultum ecclesiasticum pertinentium, rebus fractis; is suasit ut ad cauponam vicinam irent atque una biberent.

Per viam processerunt donec ante diversorium unum ex celeberrimis ac frequentissimis Christminsterii locis steterunt. Hoc ipsum erat diversorium ubi Iudas olim provocatus Symbolum fidei Latine recitaverat; nunc autem caupona popularis erat, aditu amplo atque invitante, per quem taberna potoria patebat, postquam Iudas inde discesserat, novo prorsus more refecta et instructa.

Taylorus poculum uno haustu exhausit atque abiit; dicebat locum iam adeo nitidum atque urbanum esse ut ibi commode versari non posset nisi tantum vini hausisset quantum nummis quos habebat emere non potuisset.

Iudas tardius bibebat, tacitus et cogitationibus abstractus in taberna ad tempus paene vacua stans. Vetera intus sublata erant, novaque eorum loco novo ordine disposita: supellex ex ligno mahagonio facta veteribus tabulis pictis successerat, et in posteriore parte spatii ubi bibitores stabant scamna pulvinaribus mollibus instrata erant.

Taberna in plures cellulas, ut recentior mos probabat, dispertita erat; eas inter se saepta e vitro opacato, ligno mahagonio inclusa, separabant, ne qui in una cellula biberent a vicinis agniti erubescerent. Intra mensam ubi pocula ministrabantur duae ministratrices machinis ad cerevisiam exprimendam incumbebant, quarum manubria candida erant; prope eas series epistomiorum parvorum argenteo colore nitentium liquoribus in canalem stanneum stillantibus apparebat.

Defessus Iudas, neque quidquam aliud acturus priusquam tramen proficisceretur, in uno scamnorum mollium consedit. Post ministratrices specula vitrea marginibus oblique politis ad parietem surgentia erant; ante ea vitrei plutei exstabant, quibus liquores pretiosi, quorum nomina Iudas ignorabat, in ampullis topaziorum, sapphirorum, rubinorum, amethystorum colores referentibus disponebantur.

Subito aliqui hospites cellam proximam ingressi sunt, et instrumentum quod acceptos nummos significabat motum est: quoties nummus iniciebatur, geminus ille sonus «tinn, tinn» audiebatur.

Puella quae in vicina cellula ministrabat Iudae aspectui directo subducta erat; interdum tamen dorsum eius in speculo post tergum posito relucebat. Id ille neglegenter tantum animadverterat, cum illa paulisper se ad speculum vertit, ut capillos componeret. Tunc, summa cum admiratione, vultum Arabellae agnovit.

Si in cellam eius venisset, ipsa eum vidisset; sed ad eum non venerat, cum ibi altera ministratrix pocula praeberet. Arabella veste atra induta erat, manicarum extremis e lino albo factis, collo quoque lato candido ornata. Corporis eius formam iam aliquanto pleniorem fasciculus florum narcissi, ad sinistram pectoris partem affixus, magis ostentabat.

In cellula ubi ministrabat fons aquae calidae, argenteo metallo obductus, supra lucernam spiritu vini ardentem stabat; flamma caerulea vaporem e vase sursum eliciebat. Haec omnia Iudas non nisi per speculum cernebat, quod etiam vultus virorum quos illa ministrabat referebat. Inter eos iuvenis quidam formosus, sed luxu solutus, fortasse academiae discipulus, rem aliquam ridiculam ei narrare modo videbatur.

«O domine Cockman, agedum!» Arabella hilariter exclamavit. «Quomodo mihi innocenti talia narrare audes? Dic, domine Cockman, quo artificio barbam illam sub naso tuo adeo venuste crispas?» Cum iuvenis prorsus imberbis esset, quo dicto omnes eum irridentes riserunt.

«Eho!» ille inquit. «Da mihi poculum liquoris Curaçao, atque ignem quo sigarellum accendam.»

Illa liquorem e pulcherrima ampulla effudit, tum sulphurato ligniculo accenso ignem ad sigarellum eius admovit, dum iuvenis fumum ducebat.

«Age, mea cara, num quid nuper a marito tuo audisti?» interrogavit ille.

«Ne verbum quidem,» respondit.

«Ubi est?»

«In Australia eum reliqui; puto eum adhuc ibi esse.»

Iudae oculi stupore dilatati sunt.

«Cur ab eo discessisti?»

«Noli quaerere, si mendacia audire non vis.»

«Age igitur, redde nummos reliquos, quos iam quartam horae partem mihi detines; ego autem more amatoris fabulosi per vicum huius urbis pictura dignae evanescam.»

Nummos trans mensam porrexit; ille eos accipiens digitos eius prehendit et paulisper retinuit. Post levem inter eos contentionem et submissum risum ille ei vale dixit atque discessit.

Iudas haec omnia velut philosophus attonitus spectaverat. Mirum quam procul Arabella iam a vita sua abesse videretur! Vix mente complecti poterat vinculum quod eos nomine tantum coniuges iungebat; quo factum est ut, in eo animi statu in quo versabatur, ipsum illud quod Arabella uxor eius vere esset parvi penderet.

Cum hospites e cellula Arabellae discessissent, ille, paululum secum reputans, e suo loco surrexit et ad mensam eius accessit. Illa primum non agnovit; deinde, ubi oculi amborum concurrerunt, contremuit. Mox tamen in oculis insolens quaedam et iocosa audacia emicuit, et sic locuta est.

«Di me servent! Te iam abhinc annis sub terra iacere putaveram!»

«Oh!»

«Nihil umquam de te audivi; alioqui fortasse huc non venissem, nescio. Sed quid ad rem? Quid tibi hac pomeridiana hora propinem? Velisne aquam sodicam cum whisky Scotico? Pete quidquid domus haec praebet; veteris amicitiae causa omnia tibi dono erunt!»

«Gratias, Arabella,» Iudas sine risu respondit; «sed amplius bibere nolo; satis iam bibi.» Re vera aspectus eius tam improvisus subitum illud potandi desiderium penitus deleverat, non secus ac si ad infantiam, qua nihil nisi lacte alebatur, repente reductus esset.

«Male sane; nunc enim gratis bibere poteras.»

«Quam diu hic es?»

«Sex fere hebdomadas. Ante tres menses e Sydney redii. Scis me semper hoc genus operis amavisse.»

«Miror te hanc potissimum urbem petivisse.»

«Ut dixi, iam te mortuum esse existimabam. Cum Londinii essem, nuntium de munere ministratricis vacante inter publica praeconia legi. Hic nemo me facile agnosceret, etiam si id curavissem: neque enim, dum adolescebam, umquam Christminster fui.»

«Cur ex Australia rediisti?»

«O, causas meas habui... Ergo nondum inter collegiorum magistros numeraris?»

«Non sum.»

«Ne sacerdos quidem, qui Reverendus appelletur?»

«Ne id quidem.»

«Ne inter dissentientium ministros quidem, qui se paulo reverendos dicant, numeraris?»

«Idem sum qui eram.»

«Verum est; etiam eodem vultu es.» Digitos otiose ansae machinae cerevisiariae imposuerat, dum eum attente aestimabat. Animadvertit ille manus eius minores candidioresque esse quam cum olim una vixissent; atque in ea manu qua ansam trahebat anulum ornatum gemma gestabat, quae verus sapphirus esse videbatur; revera is sapphirus erat, quem iuvenes tabernam frequentantes magnopere mirabantur.

«Ergo pro nupta hic haberis,» Iudas perrexit.

«Ita; nam si viduam me dicerem, quod maluissem, difficultas fortasse oriretur.»

«Recte dicis. Ego enim aliquatenus hic notus sum.»

«Non propterea dicebam, quippe cum te hic inventuram esse minime putarem, ut iam dixi. Aliae mihi causae sunt.»

«Quaenam?»

«De iis loqui nolo,» tergiversata est. «Satis commode mihi victum quaero, nec scio an tua societate omnino egeam.»

Inter haec iuvenis quidam, cui mentum paene deerat et tenuis super labrum pilorum linea muliebrem supercilii formam referebat, intravit potionem ex variis liquoribus miro modo mixtam petens; Arabella ad eum ministrandum discedere coacta est. «Hic libere loqui non possumus,» paulisper reversa ait. «Nonne usque ad nonam horam exspectabis? Dic te exspectaturum, neque stultus esto. Si rogavero, duabus horis ante tempus solitum ab officio discedere potero. Nunc in hac domo non habito.»

Rem reputavit Iudas, tum tristiter respondit: «Revertar. Aliquid inter nos componendum esse puto.»

«O, valeant ista consilia! Nihil omnino componere in animo habeo.»

«Sed quaedam mihi cognoscenda sunt; neque, ut dicis, hic loqui possumus. Esto; te exspectaturus veniam.»

Poculo nondum exhausto relicto, exiit ac vicum ultro citroque perambulavit. Quam violenter haec mulier in limpidam illam ac maestam erga Susannam affectionem irruperat! Quamquam verbis Arabellae fides nulla habenda erat, tamen fieri posse putabat ut vere eum turbare noluisset ac mortuum esse credidisset.

Nunc tamen unum reliquum erat, ut aperte atque honeste ageret: lex enim lex erat; et illa mulier, cum qua nihil magis commune habebat quam oriens cum occidente, in Ecclesiae oculis una cum eo persona esse censebatur.

Quoniam Arabellae hic obviam factus erat, iam fieri non poterat ut Susannae apud Alfredston, sicut promiserat, occurreret. Quotiens id cogitabat, dolor eum transfigebat; sed mutare rem non poterat. Fortasse haec repentina Arabellae praesentia quasi consulto interiecta poena esse videbatur pro amore quem contra ius erga Susannam foverat.

Vesperum passim per vias urbis exspectando consumpsit, omnia claustra collegiorum omniaque doctorum atria vitans, quoniam ea aspicere non sustinebat. Cum demum ad cauponam rediit, campana maxima Collegii Cardinalis centum et unum ictus edebat: quod ita eodem tempore accidisset ei acerbum atque gratuitum ludibrium videbatur. Diversorium nunc fulgentibus luminibus illustrabatur, et omnia multo alacrius laetiusque agebantur.

Genis ministratricum maior rubor accesserat, roseo colore utramque genam suffundente. Mores earum etiam vivaciores quam antea erant, liberiores, incitatiores, voluptati propiores; quid sentirent quid cuperent minus tectis verbis enuntiabant et nullo pudore cohibitae languide ridebant.

Superioris horae spatio taberna omnis generis viris referta fuerat; foris etiam tumultum vocum eorum Iudas audiverat. Iam autem hospites rariores

erant. Arabellae annuit significavitque se eam post ianuam foris exspectaturum, cum ab officio discessisset.

«At prius necesse est ut mecum aliquid bibas,» illa perbenigne inquit. «Parvum tantum poculum ante somnum: hoc semper facio. Deinde foras exire et paululum exspectare potes; melius enim est ne una egredientes videamur.» Duo pocula liquoris e vino adusto destillati implevit. Quamquam ex vultu satis apparebat eam iam plus satis spirituosi liquoris hausisse, sive bibendo sive, quod veri similius erat, aerem tot horas vaporibus eius infectum trahendo, tamen suum poculum celeriter exhausit. Iudas quoque bibit, atque e deversorio exiit.

Paucis post minutis advenit, tunicam crassam et petasum nigra penna ornatum gerens. «Hic prope habito,» inquit, brachium eius prehendens, «et clavem meam habeo qua pessulum reserare possum atque quavis hora ingredi. Quid igitur inter nos constituendum putas?»

«Nihil sane certi,» respondit ille, taedio ac lassitudine iam confectus. Cogitationes ad Alfredston redierant, ad tramen quo non vectus erat, ad Susannam fortasse frustra eum in statione quaerentem, et ad gaudium amissum eius comitatus, quo sub stellis per solitarios clivos longo itinere ad Marygreen ascendere potuisset. «Re vera mihi redeundum erat! Proamita mea, ut timeo, in lecto morti proxima iacet.»

«Cras mane tecum illuc ibo. Opinor me unius diei vacationem impetrare posse.»

Nihil magis alienum ab animo eius esse poterat quam cogitatio Arabellam, quae nec Iudae cognatis nec ipsi maiore quam tigris misericordia faveret, ad lectum morientis amitae venturam esse ibique Susannam occursuram. Nihilominus respondit: «Si tibi libet, sane venire potes.»

«De eo postea deliberabimus... Nunc vero, donec aliquid inter nos statuatur, incommode simul hic versamur. Tu enim hic notus es, ego quoque iam nosci incipio; nemo tamen suspicatur me quicquam tecum commune habere.

Cum iam ad stationem ferriviariam eamus, quid si tramine quod hora nona et quadragesimo minuto proficiscitur Aldbrickham petamus? Paulo plus quam dimidia hora eo perveniemus; hac una nocte nemo nos agnoscet, et quidquid libuerit facere licebit, dum statuamus utrum rem nostram palam facere velimus necne.»

«Ut libet,» respondit.

«Exspecta igitur dum pauca mihi necessaria sumo. Hae sunt aedes in quibus habito. Interdum, si alta iam nocte ab officio redeo, in ipso deversorio ubi operam do dormio; nemo igitur mirabitur si hac nocte foris maneam.»

Paulo post rediit, et ambo ad stationem ierunt. Dimidia fere hora tramine Aldbrickham pervenerunt, ibique ad deversorium tertii fere ordinis stationi proximum, serae cenae tempore se contulerunt.

CAPUT NONUM

Postero die, inter nonam horam et nonam cum dimidia, eodem curru ferriviario Christminster redibant, soli in uno tertiae classis conclavi sedentes. Arabella, quae, sicut Iudas, ad tramen assequendum festinanter se laverat vestieratque, habitu aliquantum neglecto conspiciebatur; ab eius vultu longe aberant ille vigor illeque lepos quibus pridie vesperi inter pocula floruerat. Cum e statione egressi essent, cognovit sibi dimidiam adhuc horam superesse antequam ad ministerium tabernae redire deberet.

Taciti aliquamdiu extra urbem versus Alfredston ambulaverunt. Iudas in longam viam ante se porrectam aspexit.

«Heu, quam infirmus ego miserque sum!» tandem submurmuravit.

«Quid ais?» illa rogavit.

«Ipsa haec est via qua ante annos Christminster intravi, magnis consiliis animum gerens!»

«Quidquid sit de via,» inquit Arabella, «mihi iam propemodum tempus est. Ante undecimam enim horam tabernae adesse debeo. Ut dixi, non petam ut hodie ab opere vacem quo te ad amitam tuam invisendam comiter. Quare fortasse satius erit hic discedere. Nec velim tecum per Vicum Principem incedere, cum nihil omnino inter nos constitutum sit.»

«Esto. Sed cum hodie mane e lecto surgeremus, dixisti esse aliquid quod ante discessum meum mihi indicare cuperes?»

«Immo duo; unum praesertim. Sed te rem taciturum esse polliceri noluisti. Nunc narrabo, si promittis. Ut mulier honesta, volo te haec scire. Eam dico rem quam nocte proxima commemorare coeperam: de viro illo qui deversorio Sydneyensi praeerat.» Haec Arabella aliquanto celerius quam solebat proferebat. «Nonne rem taciturus es?»

«Ita, ita; promitto!» Iudas impatienter respondit. «Quid enim mihi prodest arcana tua evulgare?»

«Quotiens forte eum deambulantem conveniebam, se specie mea vehementer captum esse dicebat meque etiam atque etiam ut sibi nuberem rogabat. In Angliam redire nullo modo cogitabam; at in Australia, postquam a patre discesseram, domum propriam non habebam. Tandem igitur consensi et—nupsi.»

«Quid? Illi nupsisti?»

«Ita.»

«Iusto matrimonio? Legitime? In ecclesia?»

«Ita. Cum eo etiam habitavi usque ad tempus paulo ante meum discessum. Stulte quidem feci, scio; sed factum est. Ecce, iam confessa sum: ne me statim insecteris! Miser ille numquam in Angliam rediturus est. Quod si tamen redierit, illum me reperturum esse vix crediderim.»

Iudas expalluit et immotus constitit.

«Cur, malum, hoc heri vesperi non dixisti?» exclamavit.

«Quia—non dixi. Num igitur pacem mecum facere non vis?»

«Nihil iam habeo quod dicam!» respondit Iudas. «De isto—scelere—quod modo confessa es nihil prorsus dicere possum!»

«Scelus? Hui! Apud illos talia parvi aestimantur; multi idem faciunt! Quod si ita accipis, ad illum revertar. Valde me diligebat, vitamque cum eo non minus honeste atque decore quam ceteri in colonia coniuges egi. Unde autem scire poteram ubi tu esses?»

«Non pergam te accusare. Multa quidem dicere possem, sed fortasse intempestive. Quid a me fieri vis?»

«Nihil. Aliud quoque erat quod dicere volueram; sed satis, ut opinor, pro tempore inter nos actum est. Ea quae de rebus tuis mihi narravisti considerabo, deinde quid decreverim tibi significabo.»

Ita discesserunt. Arabellam ad deversorium abeuntem Iudas oculis prosecutus est, ipseque in vicinam stationem ferriviariam intravit.

Ubi cognovit tres adhuc horae quadrantes superesse antequam tramen, quo Alfredston rediret, proficisceretur, tamquam nullo suo consilio ductus in urbem regressus usque ad compitum Quattuor Viarum pervenit. Ibi, sicut quondam saepius steterat, prospectum Vici Principis contemplatus est, in cuius utroque latere continua collegiorum series assurgebat: prospectum tam venustum ut vix ipsi vico Palatiorum Genuensi, inter Europae continentis prospectus, cederet. Frontes aedium luce matutina tam distincte apparebant ac si manu architecti descriptae essent.

At Iudas longe aberat ab eo ut architecturae formam aut intueretur aut aestimaret. Omnia obscurabat recordatio illa vix effabilis noctis cum Arabella transactae, ignominiae quam ex renovata cum ea consuetudine sibi contraxisse sentiebat, imaginis denique mulieris quae primo diluculo dormiens iuxta eum iacuerat. His recordationibus vultus immotus hominis exsecrationi devoti speciem praebebat. Si modo ei irasci potuisset, minus miser fuisset; sed eandem damnabat simul atque miserabatur.

Iudas conversus vestigia retraxit. Iam stationi appropinquans nomen suum vocari audire visus est; non tam ipsum nomen quam nota vox eum vehementer commovit. Nam, quod minime exspectabat, Susanna velut quaedam e somnio imago ante ipsum stabat, vultu sollicitudinem atque mali praesagium praeferente, ore parvo tremente, oculis intentis qui quasi tacite et anxie eum interrogabant.

«O Iuda, quam gaudeo quod sic tibi occurrerim!» properanter ac paene inter singultus dixit. Tum subito erubuit, ubi animadvertit eum recordari eos post nuptias eius nondum convenisse.

Alter alterum non spectabat, ne animi motus proderetur; manus tamen sine verbo iunxerunt atque aliquamdiu simul incesserunt. Tandem illa furtim solliciteque in eum conversa est. «Heri vesperi ad stationem Alfredston perveni, ut me rogaveras, nec quisquam mihi obviam erat! Sola igitur Marygreen usque profecta sum. Ibi audivi amitam paululum melius se habere. Totam noctem apud illam vigilavi; sed cum tu non venires, valde de te timere coepi. Cogitavi te, in antiquam illam urbem regressum, perturbari potuisse quod ego—quod ego iam nupta essem nec ibi, quemadmodum antea, ad tuam consolationem adessem; neque quemquam tecum sermocinandi causa haberes. Itaque suspicata sum te tristitiam vino obrui temptavisse, sicut olim, cum spes in collegium studiosorum recipiendi frustrata esset, feceras; promissionisque quam mihi dederas te numquam id iteraturum oblitum esse. Hac de causa, putabam, mihi obviam non veneras!»

«Tu vero me quaesitum venisti et velut bonus angelus e periculo eripere voluisti!»

«Statueram primo matutino tramine proficisci, ut cognoscerem quid tibi accidisset; si forte—si forte—»

«Promissionis quam tibi feceram, carissima, continenter recordabar! Non credo me umquam rursus tali intemperantiae dediturum esse. Fortasse nihil laudabilius hoc tempore feci; sed illud certe non feci: sola rei cogitatio mihi odio est.»

«Gaudeo te non ob eam causam mansisse. Sed,» inquit, levissima offensiuncula in voce apparente, «heri tamen non rediisti neque mihi, ut promiseras, obviam venisti!»

«Non veni; et sane piget. Hora nona mihi cum aliquo conveniendum erat: nimis sero ut tramen assequerer quo tuo occurrere potuissem, immo ut omnino domum redirem.»

Iudas eam quam diligebat nunc attentus intuebatur. Illa ei omnium quas umquam noverat dulcissima videbatur ac maxime sui immemor socia, quae magnam vitae suae partem inter vividas animi imagines agebat, tanta tenuitate ac specie paene aetheria, ut animus eius per tenera membra tremulus apparere videretur. Et vehementer eum puduit suae ipsius terrenae atque crassae naturae, quod tot horas Arabellae in societate transegisset.

Videbatur sibi inhumanum atque etiam inhonestum esse, recentis illius turpitudinis suae memoriam Susannae animo ingerere; nam ea tamquam omni corpore liberata sibi apparebat, ut interdum non posse quemquam hominem communis ingenii eam ut uxorem ducere existimaret. Et tamen Phillotsoni uxor erat. Quo pacto ita factum esset, quomodo talem vitam ageret, hac die cum eam aspiceret intellegere prorsus non poterat.

«Mecum redibis?» inquit. «Tramen hoc ipso tempore proficiscitur. Miror quomodo amita nunc valeat... Ergo, Susanna, tam longum iter mea sola causa suscepisti! Quam mature tibi proficiscendum fuit, misella!»

«Ita. Quia sola vigilabam atque noctem totam apud aegrotam duxeram, adeo de te sollicita facta sum; cum diluxisset, non cubitum ivi, sed iter arripui. Nunc autem noli me iterum incassum de moribus tuis ita terrere!»

Iudas ipse non satis certus erat num metus illius de moribus suis prorsus inanis fuisset. Manum eius dimisit donec tramen ascenderunt. Eadem fere erat pars currus qua paulo ante cum altera muliere venerat. Ibi iuxta se consederunt, Susanna inter illum et fenestram sedente. Iudas tenues oris eius lineamenta contemplabatur et parvas vestis pectoralis curvas, pomorum instar teretes ac pressas, adeo diversas a plena Arabellae corporis amplitudine.

Illa, quamquam se ab eo spectari sentiebat, ad eum non vertebatur, sed ante se oculos defixos tenebat; quasi timeret ne, si oculi eorum concurrerent, difficilis sermo continuo oriretur.

«Susanna, iam tu quoque, sicut ego, matrimonio iuncta es; et tamen tanta festinatione usi sumus ut ne unum quidem verbum de hoc dixerimus!»

«Nec opus est,» illa celeriter respondit.

«Fortasse non est... Sed vellem—»

«Iuda, noli de me loqui, obsecro!» supplicavit. «Aliquantum id me angit. Ignosce quod ita dico!... Ubi hac nocte mansisti?»

Hoc ipsa innocentissime interrogaverat, ut sermonem ad aliam rem traduceret. Iudas id bene noverat; tantum igitur «In deversorio,» respondit. Quamquam levamentum sibi fuisset narrasse se ei quam minime exspectaverat occurrisse, sed Arabellae novissima confessio de nuptiis in Australia factis ita

eum perturbaverat ut timeret ne nescientem uxorem, si aliquid effutiret, in periculum adduceret.

Sermo eorum deinde difficile progrediebatur, donec ad Alfredston pervenerunt. Quotiens Susannam non iam solum Susannam, sed uxorem «Phillotsoni» appellandam recordabatur, vix iam cum ea ut cum muliere sui iuris colloqui poterat. Ipsa tamen non mutata videbatur; cur ita esset explicare non poterat. Restabat iter quinque milium passuum in agros, quod, cum magna ex parte acclive esset, non minus commode pedibus quam vehiculo confici poterat. Iudas eam viam cum Susanna numquam antea ingressus erat, quamquam cum alia muliere saepe calcaverat.

Nunc autem videbatur lucem splendidam secum ferre, qua priscarum illius itineris recordationum umbrae ad tempus depellerentur.

Susanna multa loquebatur; sed Iudas animadvertit eam sermonem etiam nunc a rebus suis propriis diligenter avertere. Tandem interrogavit num maritus eius bene valeret.

«Optime sane,» respondit. «Toto die scholae praeesse cogitur; alioquin mecum venisset. Tam bonus tamque benignus est ut, quo me comitaretur, semel etiam contra institutum suum discipulis ferias dare paratus esset: vehementer enim repugnat ut discipulis feriae temere concedantur. Sed ego prohibui. Melius mihi videbatur solam venire. Sciebam enim Drusillam amitam moribus admodum singularibus esse; Phillotsonus vero, quem illa iam paene ignotum haberet, ambobus gravis atque molestus futurus erat. Cum autem amita vix sensibus utatur, gaudeo me illum non rogavisse.»

Dum illa Phillotsonum his laudibus extollebat, Iudas tacitus et maestus incedebat. «Dominus Phillotsonus in omnibus tibi morem gerit, quemadmodum debet,» dixit.

«Sane.»

«Ergo felix uxor esse debes.»

«Et profecto sum.»

«Immo paene recens adhuc nupta; neque enim multae hebdomades intercesserunt ex quo te ei tradidi, et—»

«Scio, scio!» exclamavit. At vultus eius verba modo dicta redarguebat: tam composite, tam frigide prolata erant, ut ex exemplis sermonum in libello De Uxoris Moribus desumpta viderentur. Iudas omnes vocis Susannae motus atque trepidationes notaverat; nullum erat animi eius indicium quod intellegere non posset. Persuasum igitur habuit eam miseram esse, quamquam ne unum quidem mensem nupta fuisset.

Quod autem tam subito domo profecta erat, ut morientem propinquam, quam per totam fere vitam parum noverat, viseret, nihil certo probabat: Susanna huiusmodi res suo quodam ingenio suscipere solebat.

«Age igitur, vota mea bona, sicut semper, tecum sunt, domina Phillotsonia.»

Illa uno intuitu eum quasi obiurgavit.

«Non es, minime vero es domina Phillotsonia,» Iudas submurmuravit. «Es mea cara Susanna Bridehead, libera adhuc, quamquam id ipsa nescis. Uxoris conditio nondum te in vasto suo ventre contrivit atque concoxit, velut tenuissimam particulam cui nihil iam proprii relinquatur.»

Susanna vultum offensae similem induit; tum respondit: «Neque mariti conditio te, quantum quidem videre possum, ita concoxit!»

«At me ita fecit!» ille dixit, capite maeste quassato.

Cum ad solitariam casam sub abietibus inter Domum Fuscam et Marygreen positam pervenissent, in qua Iudas quondam cum Arabella habitaverat atque iurgatus erat, constitit et eam respexit. Nunc illic familia squalida habitabat. Nec se continere potuit quin Susannae diceret: «Haec domus est quam ego et uxor mea toto tempore quo una habitavimus tenuimus. Huc illam primum ut uxorem meam adduxi.»

Susanna aedes inspexit. «Quod tibi haec domus fuit, id mihi domus scholastica apud Shaston est.»

«Ita; nisi quod ego illic parum felix fui, cum tu in tua domo feliciter vivas.»

Illa labra compressit, neque respondit; aliquantum taciti ambulaverunt, donec illa eum furtim aspexit, quasi cognoscere vellet quid Iudas de verbis eius sentiret. «Fortasse nimis magnifice de tua felicitate iudicavi,» Iudas placido vultu adiecit. «Quis enim umquam haec penitus novit?»

«Id ne per momentum quidem credas, Iuda, etiamsi me pungere volens ita dixisti! Ille erga me tam bonus est quam vir esse potest, omnemque mihi libertatem concedit; quod seniores mariti plerumque non faciunt... Si putas me infelicem esse quod nimis aetate provectus sit, erras.»

«Nihil de illo quod tibi adversum sit opinor, cara.»

«Neque posthac quae me vexent dicturus es, nonne?»

«Non dicam.»

Deinceps tacuit; sibi tamen pro certo persuasum erat Susannam, quacumque de causa, cum Phillotsonum maritum accepisset, sensisse se aliquid fecisse quod facere non debuisset.

Descenderunt in campum late concavum, ultra quem pagus surgebat, eum ipsum in quo Iudas puer a colono olim verberatus erat. Cum ad pagum ascendissent et domui appropinquarent, Edlin viduam ante ianuam stantem invenerunt. Illa, cum eos vidisset, manus quasi deprecans sustulit. «In inferiore tabulato est, si credere potestis!» clamavit. «E lecto surrexit, nec ullo modo eam in lectum reducere potuimus. Quid hinc futurum sit nescio!»

Introgressi senem ipsam apud focum sedentem viderunt, stragulis involutam, vultu tam exhausto ut Lazari a Sebastiano picti imaginem referret. Quia eos stupere perspexit, cava voce allocuta est:

«Eho, terrui vos, nonne? Non eram illic supra diutius mansura cuiquam gratificandi causa! Supra humanam patientiam est, si homo, qui ne dimidiam quidem tuam scientiam habet, tibi hoc et illud faciendum imperare pergit!... At tu quoque,» ad Susannam conversa addidit, «te harum nuptiarum paenitebit, sicut illum paenitet. In nostra familia omnes nuptiarum paenitet; atque in ceteris familiis paene omnes. Tu, stultula, me imitari debuisti! Et ex omnibus viris Phillotsonum illum ludimagistrum! Quid te impulit ut ei nuberes?»

«Quod plurimas feminas ad nuptias impellit, amita; quid aliud?»

«Aha! Ergo dicis te hominem amavisse!»

«Nihil pro certo dicere volui.»

«Amasne eum?»

«Noli, amita, quaerere.»

«Bene illum memini. Homo urbanus, probe vivens, sane; sed, proh Deus, nolo animum tuum laedere, at sunt quidam viri, qui, quantumvis honesti, mulieri aliquanto delicatiori plane intolerabiles sint. Ego illum ex eorum numero esse dixissem. Non nunc ita pronuntio, quippe cum tu rem melius me nosse debeas; sed sic tum iudicavissem!»

Susanna repente surrexit et foras exiit. Iudas eam secutus in cella repositoria flentem invenit.

«Noli flere, carissima!» Iudas perculsus dixit. «Bono animo ita loquitur, sed nunc asperis moribus est, ut scis, atque singulari ingenio.»

«O minime, non id doleo!» Susanna lacrimas tergere conata respondit. «Asperitas eius me ne tantulum quidem offendit.»

«Quid igitur?»

«Illud doleo, quod ea quae dicit—vera sunt!»

«Deus bone! Quid? Non amas illum?» interrogavit Iudas.

«Non id dico!» illa festinanter respondit. «Hoc dico: me debuisse—immo fortasse non debuisse nubere!»

Iudas secum quaerebat num id ipsum ab initio dicere voluisset. Domum simul redierunt; sermo paulatim in tranquilliorem partem versus est, amitaque Susannam benignius accepit. Dicebat paucas feminas recens nuptas tantum itineris suscepisse, ut vetulam aegrotam atque decrepitam, qualis ipsa esset, inviserent. Post meridiem Susanna ad discessum se comparavit; Iudas autem vicinum quendam mercede conduxit, qui eam curru ad Alfredston veheret.

«Si vis, te usque ad stationem comitabor,» inquit.

Illa fieri vetuit. Cum auriga vehiculum adduxisset, Iudas eam ascendere adiuvit, plus fortasse sollicitudinis quam opus erat adhibens; nam eum oculis quasi interdicentibus aspexit.

«Licetne mihi aliquando, cum Melchester rediero, te invisere?» rogavit, voce aliquantum iracunda.

Illa se inclinavit ac leniter respondit: «Non nunc, care; adhuc venire non debes. Mihi videris non aequo esse animo.»

«Esto igitur,» inquit Iudas. «Vale!»

«Vale!» Manu salutem dedit atque discessit.

«Recte dixit. Non veniam!» ipse submurmuravit.

Reliquum eius diei tempus diesque insequentes consumpsit, omnibus modis cupiditatem Susannae videndae coercere conatus. Paene fame se conficiebat, sperans ieiunio vehemens illud amoris desiderium exstinguere. Conciones de animi disciplina legebat, locosque ex historia ecclesiastica conquirebat qui de ascetis saeculi secundi agerent. Priusquam ex Marygreen Melchester rediret, ab Arabella litteras accepit; quibus visis acrior eum conscientiae morsus invasit ob brevem consuetudinem cum ea repetitam quam ob amorem erga Susannam.

Animadvertit litteris signum tabellarium Londiniense, non Christminsteriense, impressum esse. Arabella nuntiabat se paucis diebus postquam Christminster mane discessissent, litteras amantissimas a marito suo Australiensi accepisse, qui olim deversorio Sydneyensi praefuisset. Is Angliam ipsius quaerendae causa petierat et cauponam Lambethensem, nulli officinae cervisiariae adstrictam et iure omnes potiones vendendi instructam, sibi comparaverat. Eam vehementer rogabat ut ad se veniret atque una rem administraret. Negotium fore prospere augurabatur, cum caupona in vico frequenti posita esset, ubi plurimi habitatores potionibus e baccis iuniperi

confectis delectarentur. Iam singulis mensibus ducentarum librarum Britannicarum mercatura ibi agebatur, facileque ipsam venditionum summam duplicari posse.

Ille se etiam nunc eam valde amare scripserat, obsecraveratque ut locum quo degeret sibi significaret. Quoniam levi tantum simultate olim discesserant, ministerium autem quod Christminster gerebat temporarium erat, Arabella hortanti marito continuo se adiunxerat. Sentiebat se illi potius quam Iudae deberi, quoniam, ut ipsa sibi persuadebat, rite illi nupsisset multoque diutius cum eo quam cum priore viro habitavisset.

Iudam igitur valere iubebat sine ulla in eum simultate; sperabatque eum non adeo saevum futurum ut ipsam, mulierem infirmam, magistratibus accusaret atque perderet, nunc cum fortunae suae meliorandae et vitae aliquanto cultioris gerendae copia denique sibi data esset.

CAPUT DECIMUM

Iudas Melchester rediit, quae urbs hoc unum ambiguae commendationis habebat, quod a Shaston, ubi Susanna iam perpetuo habitabat, duodeviginti tantum milia passuum Anglicana abesset.

Primum propinquitas ipsa satis causae ei videbatur cur meridiem versus omnino non proficisceretur; at Christminster tam tristibus recordationibus oppressa erat ut ibi diutius manere non posset. Fortasse autem, cum Shaston tam prope Melchester esset, gloriam reportaret, si hostem non fugiendo sed comminus certando vicisset. Sic olim, ut legebat, sacerdotes virginesque primaevae Ecclesiae turpem temptationis fugam aspernati, etiam in eodem cubiculo sine ullo, ut ferebatur, periculo habitare ausi erant.

Illud interea memoriae non subiit quod historicus paucis verbis monuerat: naturam contumelia affectam interdum iura sua vindicare.

Nunc igitur, quasi febrili quadam desperatione, ad studia sacerdotii suscipiendi rediit, iam intellegens quam parum constanter nuper proposito adhaesisset, quam parum fideliter rem susceptam prosecutus esset. Amor Susannae animum perturbabat; sed sibi ipsi videbatur multo gravius peccasse quod duodecim horas Arabellae consuetudini se permisisset; idque etiam cum illa alterum maritum Sydneyensem non nisi postea confessa esset.

Consuetudinem vero ad vinum confugiendi, ut sibi persuadebat, prorsus vicerat. Neque enim olim voluptatem potandi quaesierat, sed intolerabilis animi aegritudinis oblivionem. Nihilo minus maestus cognoscebat se, si totam suam naturam perpenderet, tot cupiditatibus distrahi ut vix bonus sacrorum minister fieri posset. Hoc unum sperare licebat: ut, perpetuo inter carnem spiritumque certamine flagrante, non semper caro victoriam reportaret.

Praeter studia rerum divinarum, animi relaxandi causa, artem musicam ecclesiasticam, cuius rudimenta iam tenebat, diligentius colebat, etiam rationem bassi continui addiscens; tandem eo pervenit ut partem suam ex notis musicis in concentu plurium vocum satis recte canere valeret. Uno alterove miliario a Melchester vicus erat, cuius ecclesia nuper refecta fuerat. Iudas illic olim ad columnas novas capitellaque collocanda venerat; atque ita organoedum cognoverat. Ex ea familiaritate ortum est ut choro ecclesiae inter cantores vocis gravis adscriberetur.

Singulis diebus dominicis bis ad hunc vicum pedibus ibat, interdum etiam diebus profestis. Vespere quodam, circa Paschae sollemnia, cantores ad exercitationem convenerunt. Novum hymnum, quem a musico Vessexensi compositum esse Iudas audiverat, experiri atque in dominicam proximam parare constitutum est. Mirum erat quam vehementes animi motus illa modulatio excitaret. Quo saepius omnes concentu canebant, eo magis concinentium vocum harmonia Iudae animum occupabat atque commovebat.

Cantico peracto, ad organoedum accessit rogaturus quis id composuisset. In charta manu scripta, quae notas cantus continebat, nomen auctoris in summo apparebat una cum titulo hymni, 'Ad Crucis Pedem'.

«Ita vero,» respondit organoedus. «Hinc oriundus est. Artem musicam quaestus causa exercet apud Kennetbridge, quod oppidum inter hanc urbem et Christminster situm est. Vicarius noster eum novit. Instituta Christminsteriensia sequens educatus est; inde tanta operis elegantia. Credo eum in magna illius oppidi ecclesia organum pulsare, atque chorum habere superpelliceis indutum. Interdum etiam Melchester adit; quondam, cum organoedi locus apud ecclesiam cathedralem vacaret, eum sibi petivit. Hymnus iste per hoc Pascha late iam vulgatur.»

Dum domum rediens melodiam submissa voce repetebat, Iudas de compositore eius cogitare coepit, qua de causa tantam animi vim in musica expressisset. Quanta alienos animos intellegendi facultate, quanta sensuum communione hic vir praeditus esse debebat! Ipse inter Susannam Arabellamque distractus, conscientia rerum suarum implicita atque incerta vexatus, quam vehementer cupiebat talem virum cognoscere! «Ille certe,» secum dixit Iudas, ad subita consilia pronus, «ille omnium mortalium aerumnas meas intellegeret.»

Si quemquam ex omnibus hominibus consiliorum suorum participem facere posset, hunc unum delecturus erat; sine dubio enim ipse doluerat, exaestuaverat, desideraverat.

Denique, quamvis neque temporis neque pecuniae ad iter satis haberet, puerili quadam spe, cui natura sua nimis saepe parebat, constituit proxima dominica ad Kennetbridge proficisci. Prima luce iter ingressus est; neque enim nisi per varias flexuosasque ferriviarum lineas in illud oppidum perveniri poterat. Circiter meridiem eo advenit, ponteque transmisso in antiquum ac singularem burgum ingressus domum musici quaesivit.

Responsum est ei domum e lateribus rubris aedificatam paulo longius abesse; ipsum autem virum vix quinque minutis ante per eam viam transisse.

«Qua parte abiit?» Iudas alacriter interrogavit.

«Recta via, ab ecclesia domum revertens.»

Iudas gradum intendit. Mox haud procul ante se conspexit virum tunica nigra et petaso nigro e panno coacto, laxe capiti imposito. Longioribus etiam passibus eum insequebatur. «Ecce animus esuriens animum plenum sequitur!» exclamavit. «Hunc virum alloqui debeo!»

Non tamen prius assecutus est quam musicus propriam domum intrasset. Tum dubitavit num hoc tempore eum convenire deceret; sed, sive opportunum esset sive minus, iam eo venerat; cum tam longum iter redeundi superesset, ad serum pomeridium exspectare nolebat.

Homo tam excelso animo praeditus, ut sibi videbatur, nulla caerimonia offenderetur. Quin immo, fortasse solus esset qui rectum consilium dare posset homini cui amor terrenus neque legitimus per eandem ianuam religioni apertam callide in pectus irrepserat.

Itaque tintinnabulum apud fores movit, atque intromissus est.

Musicus continuo ad eum accessit; erat vir decenter vestitus, forma grata, fronte aperta, itaque Iudam comiter accepit. Ipse tamen Iudas sensit haud facile causam adventus explicari posse.

«In choro parvae cuiusdam ecclesiae prope Melchester cano,» inquit. «Hac hebdomade hymnum cui titulus est 'Ad Crucis Pedem' exercuimus. Eum, nisi fallor, tu composuisti, domine?»

«Ego quidem; anno abhinc uno aut paulo amplius.»

«Mihi... valde placet. Omnium cantuum pulcherrimum esse arbitror!»

«Enimvero alii quoque idem dixerunt,» respondit musicus. «Et pecunia inde quaeri posset, si modo efficere possem ut in lucem ederetur. Habeo etiam alia cantica quae una cum isto publicari velim. Nullum tamen horum mihi adhuc quinque librarum Britannicarum lucrum attulit. Nam editores musici ius operum ignoti compositoris, qualis ego sum, edendorum tam exiguo pretio sibi cedi volunt ut paene minor sit summa oblata quam merces scriptoris qui exemplar notarum nitide describat.»

«Hoc autem carmen quod commemoras nonnullis amicis hic et apud Melchester utendum dedi; inde factum est ut aliquantum caneretur. Sed musica exile est vitae praesidium. Artem illam omnino deserere constitui. Hodie, qui pecuniam facere velit, mercaturam ingredi oportet. Ego de vino

vendendo cogito. Ecce catalogus quem mox proponam; nondum quidem emissus est, sed unum exemplum tibi sumere licet.»

Tradidit Iudae libellum aliquot paginarum, ad res venales nuntiandas confectum, cuius margines lineis rubris exornati erant. In eo enumerabantur vina Burdigalensia rubra, Campanica, Portuensia, Xeresensia, aliaque multa, quibus novam negotiationem incipere parabat. Iudas vehementer obstupuit, cum animadvertisset qualis esset revera ille quem tam magnificum animi sensum habere crediderat. Iam nihil de secretis conscientiae suae ei confiteri poterat.

Aliquantisper de rebus levioribus sermocinati sunt, sed minus expedite. Nam musicus, ubi intellexit Iudam inopem esse, aliter eum tractare coepit quam initio fecerat, cum cultu eius et urbanitate deceptus de statu atque negotiis eius melius existimavisset. Iudas balbutiens pauca de studio suo dixit, quo motus tam praeclari cantus auctori gratulari voluisset; deinde confusus valedixit atque discessit.

Toto itinere redeundo, dum tramine dominico lente vehebatur atque in stationum conclavibus ignibus carentibus frigido illo vere sedebat, pudebat eum simplicitatis suae, quod tantum iter tam inani spe suscepisset. Sed simul ac ad hospitium Melchestrense pervenit, litteras ibi sibi relictas invenit. Illae ipso mane paucis post eius discessum minutis allatae erant.

Brevis erat epistula a Susanna paenitente missa. Mira et paene supplici humilitate fatebatur se turpiter atque acerbe egisse cum ei vetuisset ne ad se veniret; se ipsam contemnere quod praeceptis consuetudinis tam serviliter paruisset. Rogabat igitur ut eadem ipsa dominica tramine, quod hora undecima et tribus quadrantibus proficisceretur, ad eos veniret et una cum ipsis hora prima cum dimidia post meridiem pranderet.

Iudas, quod litteras tam sero vidisset ut mandata exsequi iam non posset, prope capillos sibi e capite evellere voluit. At nuper se ipsum multo severius coercere didicerat. Postremo iter illud inane ad Kennetbridge quasi peculiarem providentiae divinae operam reputare poterat, qua a temptatione longius arceretur. Sed crescenti quadam erga fidem impatientia, quam iam saepius in se animadverterat, inductus, eiusmodi cogitationem irridens repudiavit: num vero Deus homines in stultas peregrinationes mittere solet?

Susannam videre exoptabat; dolebat quod occasio sibi erepta esset. Statim igitur rescripsit, narravit quid accidisset, addiditque se ad dominicam proximam usque patienter exspectare non posse; quocumque hebdomadis die illa vellet, eo venturum.

Quoniam paulo ardentius quam par erat scripserat, Susanna, suo more, responsum distulit usque ad feriam quintam ante Parasceven. Tum nuntiavit eum, si vellet, eo ipso pomeridie ad se venire posse; antea enim non potuerat eum excipere, cum iam in schola mariti adiutricis munere fungeretur. Iudas igitur ab opere quod in ecclesia cathedrali faciebat veniam petiit; id concessum est, tantummodo exiguo mercedis detrimento. Sic ad eam profectus est.

PARS QUARTA

Apud Shastoniam

«Qui matrimonium aut aliud quodlibet institutum bono hominis et manifestae caritatis necessitati anteponit, sive se pontificium sive reformatum sive alio quovis nomine profiteatur, nihilo melior est Pharisaeo.» — Ioannes Milton.

CAPUT PRIMUM

«Shaston, vetus Britannorum Palladour,
e cuius fundamentis primum tam mirae fabulae oriuntur.» —
Drayton.

Shaston, ut poeta significabat, sicut olim ita etiamnunc urbs somnio similis est. Imagines arcis veteris, trium officinarum monetalium, magnificentissimi coenobii cuius aedificium in amplam absidem desinebat, totius Vessexiae Australis olim praecipui ornamentum, duodecim ecclesiarum, sacellorum, aedicularum cantibus sacris addictarum, valetudinariorum, aedium e lapide secto fastigiis praeditarum, quae omnia nunc immisericorditer excisa sunt, etiam invitum advenam maestitia quadam cogitabunda afficiunt; quam neque aer salubris loci neque immensus agrorum prospectus facile discutit.

Ibi olim sepulti erant rex et regina, abbates et abbatissae, sancti atque episcopi, equites et domini agrorum. Ossa Eduardi regis, cui Martyris cognomen erat, eo diligenter translata sacrae custodiae causa, tantam urbi famam pepererunt ut peregrini ex omnibus Europae partibus confluerent; atque ita fama eius longe ultra Britanniae fines propagata est. Sed huic pulcherrimae mediae aetatis creationi monasteriorum dissolutio, ut historici tradunt, funebrem velut campanae sonitum dedit.

Maximo coenobio diruto cetera oppidi aedificia eadem clade conciderunt. Ossa quoque Martyris eandem sortem experta sunt ac sacrarium quod illa continebat: ne lapis quidem hodie restat qui indicet ubi iaceant.

Forma tamen naturalis loci, amoenitas eius et insolita species manent. Mirum dictu, quae veteres scriptores saepius admirati erant, iis etiam temporibus quibus locorum amoenitas haud parvi aestimata esse dicitur, ea nostra aetas neglegit; atque unus ex locis Angliae maxime singularibus et antiqui moris plenis vix iam ab ullo invisitur.

Urbs summa in rupe paene perpendiculari sita est, quae ab aquilone, austro et occidente alte supra profundam atque limo fertilem vallem Blackmoor insurgit. Ex viridi arce tres regiones pascuis virentes, Vessexiam Australem, Mediam et Inferiorem, subito prospicere licet: res peregrino inopinanti haud minus mira quam aer ille saluberrimus ipsis pulmonibus videtur.

Nulla eo ferrivia perduci potest; pedibus facillime, vehiculis levioribus minus commode aditur. Nec iis quidem patet facilis aditus nisi per angustam quandam terrarum cervicem ad orientem et aquilonem spectantem, qua altior planities cretacea cum oppido coniungitur.

Talis erat atque etiam nunc est Shaston sive Palladour, quam reliquus mundus iam paene oblitus est. Ipse situs maximam aquae penuriam incolis faciebat. Etiam recentiore memoria videre licuit equos, asinos virosque per vias tortuosas arduum clivum subeuntes, vasis et doliis onustos quae ex puteis sub monte sitis impleta erant; aquae quoque venditores singulas situlas aqua plenas dimidio denario Anglico venditabant.

Ex hac aquae penuria duabusque aliis rebus insolitis, quarum altera erat quod coemeterium principale post ecclesiam tam praecipiti acclivitate assurgebat quam tectum aedium, altera quod olim corruptela quaedam tam in coenobiis quam intra domesticos parietes invaluerat, natum est vulgare dictum: Shaston tres homini consolationes praebere, quales nusquam alibi terrarum invenirentur. Ibi enim coemeterium propius caelo esse quam ipsam turrim ecclesiae; cerevisiam ibi aquae copia praestare; mulieres autem impudicas plures esse quam honestas uxores virginesque.

Tradunt etiam post mediam aetatem incolas tam inopes factos esse ut sacerdotibus stipendia praestare non possent; quare ecclesias diruere, cultum Dei publicum omnino omittere coactos esse, eamque necessitatem diebus dominicis post meridiem inter pocula et subsellia cauponarum deploravisse. Non prorsus igitur facetiarum sensu caruisse videntur illius temporis Shastonenses.

Aliud quoque oppido proprium erat, recens quidem, quod eodem oppidi situ ortum esse videbatur. Hic hiemabant atque sedem habebant domini vehiculorum circumforaneorum, spectaculorum, tabernaculorum mobilium, in quibus ad signa sclopetis mittebatur ceterarumque rerum circumforanearum, quarum quaestus maxime in nundinis et mercatibus versabatur.

Quemadmodum aves silvestres peregrinae in ardua quadam promunturii rupe congregatae consistere videntur, dum secum reputant utrum ulterius

evolent an eadem via redeant, ita in ea urbe scopulosa vehicula illa flava viridiaque, nominibus non huius regionis inscripta, immota velut obstupefacta consistebant: tamquam repentina regionis commutatione turbata, quae sibi iter porro prohiberet. Ibi plerumque totam hiemem manebant, donec vere proximo consuetas vias rursus quaererent.

Ad hunc igitur locum ventis perflatum et singulari quodam lepore praeditum Iudas, a statione ferriviaria proxima iter faciens, primum in vita sua circa horam quartam post meridiem ascendit. Longo laboriosoque ascensu ad summum pervenit; praetergressus primas aedes urbis quasi in aere suspensae, ad scholam se contulit.

Sed maturius venerat: pueri adhuc in schola erant, quorum tenue murmur velut examen culicum circumsonabat. Paululum itaque per viam quae Abbatiae Ambulatio dicebatur recessit, atque inde contemplabatur locum ubi fortuna habitare iusserat eam quam in toto orbe maxime diligebat. Ante amplas scholae aedes e lapide exstructas duae fagi ingentes crescebant, truncis levibus murinoque colore, quales arbores vix nisi in campis cretaceis excelsis proveniunt.

Per fenestras columnellis transversisque trabeculis lapideis distinctas, supra inferiores margines puerorum capita nigra, fusca, flava intuebatur. Ut tempus tereret, descendit ad aequam quandam aream ubi olim horti monasterii patebant, quamvis invitus cor sibi palpitare sentiret.

Scholam ingredi antequam discipuli dimitterentur nolebat; itaque ibi mansit donec pueriles voces sub dio exaudirentur. Puellae tunicis rubris caeruleisque indutae, quas superiecti amictus albi ante pectus tegebant, per semitas saltabant quas ante annos trecentos abbatissa, priorissa, subpriorissa et quinquaginta moniales gravibus passibus calcaverant. Cum rursus redisset, nimis diu se moratum esse comperit: Susanna enim cum postrema discipula in oppidum abierat; magister Phillotson totum pomeridium aberat, ut apud Shottsford conventui magistrorum interesset.

Iudas vacuam scholam ingressus consedit, puella pavimentum verrente certiorem eum faciente dominam Phillotson paulo post redituram esse. Haud procul claviarium stabat, illud ipsum vetus quo Phillotson apud Marygreen usus erat. Quamquam obscura iam luce notas paene videre non poterat, digitis qualemcumque sonum e clavibus elicuit atque sensim, neque a se ipso temperare valens, ad hymnum illum transiit qui superiore hebdomade animum eius adeo commoverat.

Post tergum figura quaedam se movit; Iudas autem, ratus eandem esse ancillam scopam gestantem, non respexit, donec advena propius accessit atque digitis leviter manum eius, qua sonos graviores tangebat, contigit. Parvam illam manum agnoscere sibi videbatur; itaque conversus est.

«Noli desinere,» inquit Susanna. «Mihi placet. Hanc modulationem, antequam Melchester relinquerem, didici: saepe eam in schola magistrarum pulsabant.»

«Te spectante claviarium pulsare non audeo! Tu mihi potius eundem modum pulsa.»

«Age igitur; non recuso.»

Susanna ad instrumentum consedit. Quamvis mediocrem tantum huius artis peritiam ostenderet, modulatio tamen eius, cum Iudae propria conferretur, paene divina illi videbatur. Illam quoque, non minus quam ipsum, veteris cantus recordatio commoverat, mirantem etiam se ipsam talem motum pati. Ubi finem fecit, Iudas manum ad eam porrexit; illa quoque manum suam ad dimidiam distantiam protendit. Manum igitur Susannae complexus est, sicut ante nuptias eius facere consueverat.

«Mirum,» inquit illa, voce iam plane mutata, «me hac modulatione ita moveri: nam ego...»

«Quid nam?»

«Non sum omnino ex eo hominum genere.»

«Eorumne qui facile commoveantur?»

«Non id prorsus dicere volebam.»

«Atqui profecto es! Intimo enim animo tu mihi simillima es.»

«Non tamen mente.»

Rursus illa canere coepit; deinde subito conversa, ambo impetu quodam necopinato iterum manus inter se coniunxerunt.

Risum brevem coactumque edidit, celeriterque manum subtraxit. «Quam ridiculum!» inquit. «Cur, obsecro, hoc uterque fecimus?»

«Quia scilicet, ut ante dixi, similes sumus.»

«Non sententiis certe! Forsitan affectibus aliquatenus.»

«Et affectus sententias regunt... Nonne paene ad impietatem adigitur homo, cum audit virum qui hunc hymnum composuit unum esse e vulgatissimis quos umquam conveni?»

«Quid? Ipsum nosti?»

«Ut eum convenirem profectus sum.»

«O te stultum, qui id ipsum fecisti quod ego fecissem! Quam ob rem?»

«Quia similes non sumus,» respondit ille sicco quodam lepore.

«Nunc igitur theam bibamus,» inquit Susanna. «Visne hic potius quam in domo mea? Facile est ut aenum et cetera huc adferantur. Non enim in ipsa schola habitamus, scis, sed in vetusta illa domo trans viam, cui Old-Grove's Place nomen est. Tam vetusta ac tristis est ut animum meum graviter premat. Huiusmodi aedes libenter inviseris, sed in eis habitare haud libenter velis: tot vitarum ibi peractarum pondere tamquam in terram deprimerer. In novis autem aedibus, quales hae scholae sunt, nihil praeter propriam vitam sustinendum est. Sede paulisper; Adae imperabo ut ministerium theae huc apportet.»

Iudas iuxta fornacem exspectabat, cuius ostiolum illa discedens aperuerat quo ignis clarius luceret. Brevi rediit cum puella pocula et cetera ferente; simul ad eundem focum consederunt, cuius luci caerulea flamma lucernae spirituosae sub aheno aeneo in fulcro posito ardens adiungebatur.

«Hoc unum ex donis nuptialibus tuis est,» inquit Susanna, vas aeneum demonstrans.

«Ita est,» respondit Iudas.

Aenum ab ipso donatum sibilo suo aliquid quasi irrisionis auribus eius edere videbatur. Ut sermonem alio traduceret quaesivit: «Nosti aliquam editionem bonam et lectu facilem librorum Novi Testamenti qui in canonem non recepti sunt? Non credo vos eos in schola legere.»

«Minime vero! Vicinos omnes perturbarent... Est tamen editio quaedam. Nunc mihi minus nota est, sed olim, dum ille amicus meus viveret, talibus studiis delectabar. Evangelia apocrypha a Cowpero edita.»

«Id ipsum quaerere videor.» Sed cogitationes eius invito animo ad «amicum illum» redierunt: intellegebat enim eam significare comitem studiorum apud universitatem, cum quo olim consuetudinem habuerat. Quaerebat apud se num de illo etiam Phillotsono loqueretur.

«Evangelium Nicodemi satis amoenum est,» illa pergebat, quo eum a cogitationibus invidiae averteret; nam eas, ut semper, perspicue legebat. Quin etiam, cum de re qualibet aliena et neutra colloquerentur, alter quasi tacitus sermo inter ipsorum animos ferebatur: adeo perfecte alter alterius affectus percipiebat. «Tam simile est libris canonicis ut vix discernas. In versus quoque distinctum est; ita fit ut evangelistam aliquem in somnio legere tibi videaris, ubi omnia eadem sunt atque tamen non eadem. Sed, Iuda, haecne adhuc te delectant? Apologetica quoque perdiscis?»

«Ita vero. Studiis rerum divinarum nunc acrius quam umquam incumbo.»

Curiose eum aspexit.

«Cur me sic intueris?» quaesivit Iudas.

«O... cur id scire cupis?»

«Persuasum habeo te multa mihi docere posse quae de his rebus nescio. Ex illo amicissimo tuo iam mortuo profecto multa omnium disciplinarum didicisti.»

«Nunc illuc sermonem ne transferamus,» blande illa oravit. «Proxima hebdomade apud ecclesiam illam, ubi tam pulchrum hymnum didicisti, lapides iterum caelabis?»

«Ita, fortasse.»

«Id sane me delectaret. Licetne mihi eo venire ut te videam? In hanc partem iter est; quolibet die post meridiem tramine venire et dimidiam horam apud te commorari possum.»

«Noli. Ne venias!»

«Quid? Nonne amici erimus deinceps, ut antea solebamus?»

«Non.»

«Id nesciebam. Putabam te mihi semper benignum futurum.»

«Non ero.»

«Quid igitur feci? Equidem putabam nos duos...» Sed tremulae vocis sonus reliqua verba abrupit.

«Susanna,» subito ille inquit, «interdum mihi videris amatoribus blandiri ludendique causa allicere.»

Paulisper silentium fuit. Tum illa repente exsiluit; et Iudas, miratus, flamma aheni faciem eius rubore suffusam conspexit.

«Diutius tecum loqui non possum, Iuda!» inquit, voce illa gravi ac tragica iterum audita. «Iam nimis obscurum fit ut sic soli una sedeamus, postquam modos illos lugubres Parasceves in claviario pulsavimus, qui animos ad ea commovent quae sentire non debemus! ... neque posthac sic sedere neque colloqui debemus. Etiam, abire debes: male enim de me iudicas! Ego prorsus alia sum quam me esse tam crudeliter dicis. O Iuda, quam crudeliter dixisti! Veritatem tamen confiteri nequeo; offendereris si intellegeres quam facile motibus animi paream, quantopere etiam mihi videatur formam aliquam illecebrasque natura frustra non dedisse, sed exercendas esse. Nonnullae mulieres inexplebili paene cupiditate et amari et amare flagrant. Quae vero amare cupiunt, interdum eidem viro amorem suum assidue tribuere non

possunt, quem episcopi diploma quasi cubicularium ad id legitime constituerit. Tu vero, Iuda, tam apertus et simplex es ut me intellegere non possis. Iam abi quaeso. Doleo maritum meum domi non adesse.»

«Itane vero doles?»

«Video me solum ex consuetudine illa dixisse! Revera non credo me dolere. Nec enim quidquam fere mea interest, adsitne an absit: quod miserum est confiteri.»

Quoniam paulo ante alter alterius manum plus aequo complexus erat, nunc discedenti digitos vix leviter tetigit. Vix tamen ille limen transgressus erat cum ipsa, vultu haud satis sibi placente, scamnum conscendit atque fenestram ferreis clatris munitam, infra quam Iudas in semita ibat, aperuit. «Quando hinc discedes ut tramen consequaris, Iuda?» interrogavit.

Ille aliquantum admiratus sursum respexit. «Raeda qua ad tramen pervenitur tribus fere horae quadrantibus hinc proficiscetur.»

«Quid interim facturus es?»

«Huc illuc vagabor, opinor. Fortasse in antiqua ecclesia consedebo.»

«Nimis acerba videor quod te sic dimitto! De ecclesiis satis superque cogitasti, dii testes; quid opus est noctu etiam in unam earum ingredi? Mane istic.»

«Ubi?»

«Ibi ubi nunc stas. Ita tecum liberius loqui possum quam cum intus esses... Tam benigne ac teneriter egisti, cum dimidiam operae diurnae partem mei visendi causa remisisti! ... Tu es Ioseph somniorum somniator, Iuda carissime; et Don Quixotes tragicus; interdum etiam Stephanus ille sanctus, qui inter lapidantium saxa caelum apertum videre poterat. O miser amice ac sodalis, multa tibi adhuc patienda erunt!»

Nunc, cum altum fenestrae limen inter eos esset, ita ut Iudas illam contingere non posset, Susanna libentius patefaciebat ea quae, cum is propius assideret, dicere timuerat.

«Cogitabam,» perrexit, affectibus quasi redundans, «formas quas societatis cultus nobis imposuit tam parum veris animorum nostrorum lineamentis respondere quam fictas siderum figuras verae stellarum dispositioni. Ego vocor domina Richardi Phillotson, quae cum viro eiusdem nominis tranquillo matrimonio coniuncta sim. Re quidem vera non sum uxor illa qualem titulus fingit, sed mulier sola fluctibus iactata, cupiditatibus errantibus atque inexplicabilibus aversionibus agitata... Nunc tamen ne diutius

moreris: raedam amittes. Iterum me invisere debes; tunc ad domum nostram venias.»

«Ita sane!» Iudas respondit. «Quando?»

«Post octo dies. Vale, vale!» Manum extraxit ac frontem eius semel tantum, miserata, permulsit. Iudas quoque valere iussit atque in tenebras abiit.

Per viam Bimportensem transiens strepitum rotarum raedae abeuntis audire sibi visus est. Re vera, cum ad cauponam quae Ducis Insignia vocabatur in foro pervenisset, raeda iam abierat. Ad stationem pedibus satis mature pervenire non poterat; itaque necessario ad tramen proximum, illud postremum quod ea nocte Melchester petebat, exspectandum erat.

Aliquantisper oberravit, cibum sumpsit; deinde, cum dimidia hora adhuc superesset, pedes eum sua sponte per vetustum coemeterium ecclesiae Sanctae Trinitatis, ubi ordines tiliarum erant, rursus ad scholam tulerunt. Aedes scholasticae prorsus obscurae stabant. Susanna dixerat se trans viam in domo Old-Grove Place dicta habitare; hanc ex antiquitate, quam descripserat, facile agnovit.

Ex fenestra anteriori tenuis candelae lux emicabat: valvae ligneae nondum clausae erant. Intus omnia clare perspici poterant. Pavimentum duobus fere gradibus infra viam externam depressum erat, cum via saeculis interea elapsis altius aggesta esset.

Susanna, ut apparebat, modo domum ingressa, adhuc petasum gerens, in priore conclavi stabat. Parietes tabulatis quercinis in quadratas lacunarias formas distinctis, a solo usque ad lacunar vestiti erant; ipsum lacunar trabibus immensis caelatis, paulo supra caput eius transversim positis, intersecabatur. Caminus item gravis et antiquus, columnellis et voluminibus aetatis Iacobeae exsculptis decoratus erat. Ita sane tot saecula in iuvenem ibi uxorem degentem velut grave pondus incumbebant.

Capsulam operariam e ligno roseo factam aperuerat et imaginem photographicam considerabat. Quam postquam aliquantum contemplata erat, pectori adpressit, deinde loco suo reposuit.

Tum cum recordata esset fenestras nondum clausas esse, candela manu admota ad eas claudendas accessit. Obscurius erat quam ut Iudam foris videre posset; ille tamen vultum eius perspicue cernebat et lacrimas in oculis obscuris, longis ciliis circumdatis, satis manifestas.

Valvas clausit. Iudas autem se convertit, ut solus iter domum prosequeretur. «Cuius imaginem inspiciebat?» apud se quaesivit. Ipse olim

suam ei dederat; sciebat tamen alias quoque apud eam esse. Num ipsa Iudae imago erat? Certe sua esse debebat.

Noverat se ad eam, prout invitatus esset, iterum venturum. Sancti illi viri severi, de quibus assidue legebat, quos Susanna leni quadam irreverentia semideos suos appellabat, eiusmodi congressus fugissent, si de viribus suis dubitassent. Ipse autem fugere non poterat. Etiamsi toto intervallo ieiunaret et oraret, humanum in eo divino potentius erat.

CAPUT SECUNDUM

Quod Deus non disposuerat, id mulier disposuit. Altero deinde mane Susannae litterae ad Iudam perlatae sunt, hoc tenore scriptae:

«Noli proxima hebdomade venire. Tua ipsius causa, obsecro, ne venias! Nimis libere inter nos egimus, tristi illius hymni sono crepusculoque permoti. Quantum potes, cogitare desine de...

Susanna Florentia Maria.»

Graviter spe sua deiectus est. Qualis tum esset animus Susannae, qualis vultus, cum omnia tria nomina tam sollemniter subscribebat, probe noverat. Quocumque tamen illa esset animo, sententiam eius falsam esse negare non poterat. Respondit igitur:

«Assentior. Recte mones. Haec est abnegationis disciplina, quam hoc anni tempore me discere oportere arbitror.

Iudas.»

Has litteras pridie Paschae misit; atque ita utriusque consilium velut ratum ac perpetuum videbatur. At aliae vires, aliae leges, quarum potestas non ab illorum voluntate penderet, iam agebant. Die Lunae post Pascha mane nuntius a vidua Edlin allatus est. Huic enim Iudas mandaverat ut, si quid gravius accidisset, per telegraphum sibi significaret. Nuntius sic habebat:

«Amita tua iam prope mortem est. Veni statim.»

Instrumentis ilico abiectis profectus est. Post tres horas et dimidiam per colles cretaceos circa Marygreen iter faciebat; mox in agrum concavum descendit per quem compendiaria semita ad vicum ducebat. Dum ex altera parte clivum ascendit, operarium quendam conspexit ad saepem et portam stantem, qui adventum eius iam aliquamdiu observaverat. Ille cum accessum Iudae vidisset, inquietus se movit, quasi sermonem instituere pararet.

«Ex vultu hominis conicio eam mortuam esse,» secum Iudas dixit. «Miseram amitam Drusillam!»

Ita revera acciderat. Vidua Edlin illum virum obviam miserat, ut tristem rem Iudae nuntiaret.

«Te, si adfuisses, ne agnovisset quidem,» inquit rusticus, loquendi genere suo agresti. «Iacebat velut pupa vitreos oculos habens. Nihil ergo refert quod abfuisti.»

Iudas ad domum perrexit. Post meridiem, cum omnia quae mortuae curandae necessaria erant confecta essent, mulieres quae corpus funeri composuerant cerevisiam bibissent atque abiissent, solus in domo tacita consedit. Susannam certiorem facere omnino necesse erat, quamvis paucis ante diebus mutuo consensu se ab invicem seiungere constituerant. Quam brevissime scripsit:

«Amita Drusilla paene subito abrepta mortua est. Exsequiae die Veneris post meridiem fient.»

Interiectos dies apud Marygreen et in agris vicinis egit. Die Veneris mane sepulcrum invisit, ut num rite paratum esset cognosceret; simul secum quaerebat num Susanna adveniret. Nihil enim illa rescripserat; quod silentium adventum eius potius quam absentiam portendere videbatur.

Cum unum tantum tramen esset quo venire posset, tempus itineris ita computavit ut eam exciperet. Circa meridiem ianuam clausit, per agrum illum depressum transiit, et prope domum Brunneam ad extremum planitiei superioris constitit. Inde in immensam regionem ad septentriones patentem, atque in proximam vallem in qua oppidum Alfredston situm erat, oculos intendit. Post oppidum, duobus fere milibus passuum longius, alba fumi columna a sinistra parte prospectus ad dextram lente ferebatur.

Longum adhuc tempus intercedere debebat priusquam certus fieret utrum illa advenisset. Exspectavit tamen, donec vehiculum conducticium ad infimum collem substitit. Ex eo unus viator descendit; raeda retro abiit, viator autem clivum ascendere coepit. Susannam statim agnovit. Tam gracilis eo die visa est ut ardentiore amplexu paene conterenda videretur, qualem tamen ille dare non poterat.

Ubi duas fere partes clivi ascendit, caput subito attollens sollicitudinem quandam ostendit; ex eo motu Iudas intellexit se ab ea agnitum esse. Sensim vultum eius tristis quidam risus illustravit, qui mansit usque dum Iudas aliquantum descendens ei obviam venit.

«Cogitavi,» illa coepit trepida quadam celeritate, «quam triste futurum esset si solus amitae funus prosequereris. Itaque extremo demum momento venire decrevi.»

«O Susanna cara, quam fidelis es!» submissa voce Iudas dixit.

Illa tamen, ut duplicis et fugacis ingenii sui mos erat, ne tantillum quidem substitit ut eum diutius salutaret, quamquam nondum instabat sepulturae hora. Tanta erat illius diei singularis et multiplicis tristitia ut vix post multos annos, si umquam, similis occasio reditura esset. Iudas igitur subsistere,

reputare, colloqui voluisset. Susanna vero aut nihil horum animadvertebat, aut, quia vehementius sentiebat, animo suo indulgere nolebat.

Tristes exsequiae simplici ritu brevi peractae sunt. Ad ecclesiam paene cursu ibant, cum funeris conductor, negotiosus homo, post unam horam ad alterum funus maioris momenti, tribus milibus passuum inde celebrandum, properaret. Drusilla in parte coemeterii nuper aperta sepulta est, longe a maioribus suis. Susanna et Iudas iuxta se ad sepulcrum processerant; nunc in nota illa domo ad theam consederunt. Saltem hoc ultimo in mortuam officio utriusque vitae rursus coniunctae erant.

«Ab initio ad extremum matrimonium improbavit, ut dicis?» susurravit Susanna.

«Ita. Praesertim si quis ex nostra familia nuptias contraheret.»

Oculi eius cum Iudae oculis concurrerunt, nec statim a vultu eius recesserunt.

«Nos quidem familia paulo tristior sumus, nonne tibi videtur, Iuda?»

«Dicebat nos malos maritos malasque uxores fieri. Certe infeliciter coniugimur. Ego saltem unus ex infelicibus sum, id mihi constat!»

Susanna tacuit. Mox submissa voce dubitanter tremente rogavit:

«Num pravum est, Iuda, si maritus aut uxor tertio cuidam aperte dicat se in coniugio infelicem esse? Si caerimonia nuptialis res sacra est, fortasse pravum est. Sin autem contractus sordidus est tantum, domesticis commodis, tributis solvendis et agris pecuniaque ad liberos per hereditatem transmittendis innixus, adeo ut necesse sit patrem liberorum certo cognosci — quod ipsum reapse videtur esse —, cur, quaeso, non liceat dicere, immo de tectis proclamare, istum contractum sibi dolorem et maerorem afferre?»

«Ego certe tibi meam infelicitatem confessus sum.»

Post aliquam moram perrexit illa: «Multine, ut putas, sunt coniuges quorum alter alterum nulla certa culpa commissa aversetur?»

«Sunt, credo; si alter, exempli gratia, alium aliquem amat.»

«At etiam si nullus alius intercedat? Num, exempli gratia, mulier nimis acerbi animi esset, si cum marito vivere recusaret, tantum...», hic vox eius fluctuavit, ille autem aliquid suspicatus est, «tantum quia intimo quodam sensu id recusaret, quia ipsius corpus contactum eius reformidaret, sive nimia quadam fastidiositate, sive quolibet alio nomine affectum illum vocare velis, quamvis maritum observaret eique gratiam haberet? Fingamus dumtaxat talem causam. Num deceret eam pudorem illum nimium superare conari?»

Iudas perturbatus eam intuitus est; deinde oculis aversis respondit: «Hoc ipsum est ex illis casibus in quibus experientia mea cum praeceptis meis pugnat. Si tamquam homo ordinem diligens loquar — qualis esse spero, etsi vereor ne non sim —, dicam, oportere. Sin vero usu vitae naturaque sine praeiudicio iudicem, dicam, non oportere... Susanna, mihi persuasum est te infelicem esse!»

«Minime vero!» illa reclamavit. «Quomodo infelix esse potest femina quae octo tantum hebdomades nupta est viro quem ipsa sua sponte elegit?»

«Sua sponte elegit!» Iudas verba iteravit.

«Cur repetis? ... Sed hora sexta tramine redire debeo. Tu, opinor, hic mansurus es?»

«Aliquot dies, ut res amitae reliquas expediam. Nunc etiam haec domus a nobis alienabitur. Visne me ad stationem te comitari?»

Illa leviter risit, velut abnuens. «Non puto oportere; partem tamen itineris mecum ire licet.»

«At mane: hac nocte redire non potes! Isto tramine Shaston non attinges. Hic hac nocte maneas necesse est atque cras redeas. Vidua Edlin spatiosam domum habet, si hic manere nolueris.»

«Bene,» illa respondit, aliquantum dubitans. «Neque ei certo promisi me hodie redituram.»

Iudas domum viduae proximam adiit, ut eam de hospita certiorem faceret; paucis post minutis reversus rursus consedit.

«Quam horrenda condicione versamur, Susanna — quam horrenda!» repente exclamavit, oculis in pavimentum demissis.

«Minime! Cur tandem?»

«Non possum tibi omnem meam partem huius miseriae explicare. Quod ad te attinet, illo viro nubere non debuisti. Id ante nuptias perspexi; sed intercedere me non decere putabam. Erravi: debui intercedere!»

«Quid te, mi care, ad talem suspicionem adducit?»

«Quia per pennas tuas te ipsam perspicere possum, misella mea avicula!»

Manus Susannae in mensa posita erat; Iudas suam superposuit. Illa vero manum subduxit.

«Quam absurda res est, Susanna!» ille exclamavit. «Post ea omnia quae modo locuti sumus! Ego, si eo res pervenit, te multo severior atque in caerimoniis observandis diligentior sum. Quod autem tam innocuo tactu offenderis, ridiculam profecto inconstantiam ostendis!»

«Fortasse nimis scrupulosa fui,» illa paenitens dixit. «Modo mihi in mentem venit consuetudinem nostram manus tam saepe iungendi callidum quendam ludum esse. Age, tene meam manum quantum libet. Nonne bona sum?»

«Es sane, perquam bona.»

«Sed necesse erit eum certiorem facere.»

«Quem?»

«Richardum.»

«Scilicet, si id necessarium iudicas. Sed cum nihil significet, cur eum frustra sollicitare velis?»

«Ergone certo affirmas te manum meam solum propinquitatis nostrae causa tenuisse?»

«Prorsus affirmo. Nullus iam mihi amoris affectus superest.»

«Nova haec res est. Quo pacto factum est?»

«Arabellam vidi.»

Illa, quasi ictu percussa, sese contraxit. Tum curiose interrogavit: «Quando eam vidisti?»

«Cum apud Christminster eram.»

«Ergo reversa est, nec mihi quicquam dixisti! Cum ea nunc habitaturus es, opinor?»

«Scilicet, quemadmodum tu cum marito tuo habitas.»

Oculos ad vasa fictilia iuxta fenestram disposita convertit, ubi gerania et cacti neglectu atque inopia aquae marcuerant; per eas in longinqua rura intuita est, donec oculi eius lacrimis impleri coeperunt.

«Quid est?» Iudas placidiore voce quaesivit.

«Cur tam laetus ad illam rediturus es, si — si ea quae mihi olim dicere solebas adhuc vera sunt — hoc est, si tum vera erant! Nunc certe non sunt! Quomodo tam cito ad Arabellam redire cor tuum potuit?»

«Singularis quaedam divina providentia, opinor, reditum maturavit.»

«Ah, non est verum!» illa leniter indignata dixit. «Me tantum ludificari vis, quoniam me infelicem esse arbitraris!»

«Nescio. Neque scire cupio.»

«Si infelix essem, mea culpa, mea improbitas esset; non enim mihi ius esset maritum aversandi. Omnibus rebus mei rationem habet; atque etiam eius sermo plurimum delectat, quippe qui ex omnibus fere libris quos in manus sumpsit variarum rerum scientiam collegerit... Dic mihi, Iuda:

virumne sui aequalem uxorem ducere oportet, an multo minorem — ut me, quae octodecim annis illo minor sum?»

«Id ex eo pendet quem ad modum inter se afficiantur.»

Nullam ei ansam dedit qua sibi blandiri posset; itaque ipsa pergere cogebatur, nullo auxilio, voce iam fracta et paene lacrimante.

«Ego... ego quoque tecum tam aperte loqui debeo quam tu mecum locutus es. Fortasse iam intellegis quid dicere velim? Quamquam magistrum Phillotson ut amicum diligo, eum non diligo... cruciatus mihi est cum eo tamquam marito... vitam agere! Ecce omnia tandem aperui; me continere non potui, quamvis me felicem esse simulaverim. Nunc me semper despecturus es, opinor!»

Caput in manus, quae in mensa linteo strata iacebant, demisit, et sine voce singultibus brevibus flebat; adeo ut mensula illa tenuis tribus pedibus nixa singulis corporis motibus contremisceret.

«Vix unum aut alterum mensem nupta sum!» perrexit, capite adhuc in mensam demisso, inter singultus. «Aiunt mulierem id quod primis coniugii diebus reformidat, post sex annos placida consuetudine aequo animo ferre solere. At idem fere est ac si quis membrum amputari non esse miseriam contendat, quoniam homo post aliquot annos ligneo crure aut brachio commode uti assuescat!»

Iudas vix verba facere poterat. «Sciebam aliquid mali subesse, Susanna! O, sciebam!» tandem dixit.

«Sed non quod tu putas! Nihil mali est praeter ipsam meam improbitatem, ut opinor tu appellares: repugnantia quaedam in me est, ob causam quam aperire nequeo, quamque vulgus pro vera causa ne agnosceret quidem... Hoc me maxime cruciat, quod huic viro, quotiescumque ille velit, in coniugali consuetudine obsequi necesse mihi esse videtur, quamvis moribus bonus sit! Horrendus ille contractus quo quis certo modo sentire cogitur in ea re cuius tota vis ex spontanea voluntate nascitur! Utinam me verberaret, utinam fidem violaret, aut aliquid palam faceret quod pro iusta aversionis meae causa omnibus narrare possem! At nihil tale facit. Solum postquam quid sentiam cognovit, erga me paulo frigidior evasit.»

«Ob eam causam ad funus non venit... O infelicissima sum, neque quid agam scio! ... Noli propius accedere, Iuda; non licet. Noli, noli!»

At ille iam surrexerat et vultum suum vultui eius admoverat, vel potius auri, cum facies manibus tegeretur.

«Dixi tibi ne id faceres, Iuda!»

«Scio te dixisse. Te tantum solari volo! Totum hoc ex eo ortum est quod ego, antequam nos cognosceremus, iam uxorem duxeram, nonne? Si ita non fuisset, tu mea uxor facta esses, Susanna, nonne?»

Illa, nullo responso dato, celeriter surrexit; dixit se ad amitae sepulcrum in coemeterio ambulaturam, ut animum sibi restitueret, atque e domo exiit. Iudas eam non secutus est. Viginti fere minutis post per vicum ad domum viduae Edlin transeuntem vidit. Mox puellulam misit quae sacculum eius ab eo peteret nuntiaretque se nimis defessam esse quam ut illo vespere rursus eum videre posset.

In sola amitae domo sedens Iudas casam viduae Edlin intuebatur, donec eam nocturnae umbrae obtegerent. Sciebat Susannam intra illos parietes aeque ac se ipsum solam ac spe destitutam sedere. Iterum apud se dubitavit num vere omnia, sicut pium sibi esse solebat principium, in optimum evenirent.

Mature cubitum concessit; sed quod Susanna tam prope dormiret, intermissus ac levis ei somnus erat. Circa secundam noctis horam, cum tandem altius obdormiscere coepisset, stridulus quidam eiulatus eum excitavit, quem temporibus quibus apud Marygreen assidue habitabat bene noverat. Cuniculus erat pedica captus, qui dolore clamabat.

Ut talium animalium mos est, non statim iterum vocem edidit; fortasse semel tantum aut bis clamaturus erat, deinde tacitus cruciatum usque ad lucem laturus, donec venator adveniret caputque eius ictu confringeret.

Iudas, qui puer vermiculos humi reptantes ab interitu servare solebat, nunc sibi fingebat tormenta cuniculi cui pedica crus laceraverat. Si posteriore pede perperam captus esset, sex fere horas se liberare frustra conaretur, donec ferrei pedicae dentes carnem ab osse penitus abraderent. Tum, si forte debiliore elaterio pedicam effugisset, membro corrupto in agris periturus erat.

Sin autem priore pede, quod recte captum venatores appellabant, comprehensus esset, os frangeretur, membrumque dum effugere frustra conaretur paene in duas partes divelleretur.

Media fere hora transiit, et cuniculus vocem doloris iteravit. Iudas diutius quiescere non poterat, nisi prius animalis tormentis finem imposuisset. Itaque festinanter vestibus sumptis descendit; luce lunae adiutus per pratum vici in eam partem processit unde clamor venerat. Ad saepem, quae hortum viduae terminabat, pervenit; ibi paululum constitit.

Debilis ferri strepitus, quem pedica ab animali se torquente huc illuc tracta edebat, locum eius indicavit. Iudas propius accessit et cuniculi cervicem palmae latere percussit. Animal extemplo mortuum procubuit.

Iam discessurus erat cum feminam ex aperta fenestra imae contignationis vicinae domus prospicientem conspexit. «Iuda!» trepida voce illa clamavit — vox Susannae erat. «Tune es?»

«Ego sum, carissima!»

«Nullo prorsus modo dormire potui. Deinde cuniculum audivi, neque pati poteram quin de cruciatu eius cogitarem, donec mihi ipsi descendendum eumque necandum esse sensi. Sed quam gaudeo quod tu prior venisti! … Nonne talium ferrearum pedicarum usum lege prohiberi oportet?»

Iudas ad fenestram accessit, quae tam humilis erat ut Susannam usque ad medium corpus conspicere posset. Illa fulcrum quo fenestra aperta tenebatur dimisit manumque manui eius imposuit. Facies lunae lumine collustrata eum maeste intuebatur.

«Num clamor ille te e somno excitavit?» interrogavit.

«Non; iam vigilabam.»

«Qua de causa?»

«O, nunc scis! Novi enim te ob praecepta religionis tuae existimare mulierem nuptam quae tali calamitate affligatur qualis me premit peccatum mortale committere, si rem suam viro cuidam, ut tibi feci, confidat. Nunc me paenitet quod tibi narravi!»

«Noli paenitere, carissima,» ille respondit. «Fortasse ita olim iudicabam; sed iam ego et doctrinae meae theologicae diversis itineribus incedere incipimus.»

«Sciebam, sciebam! Ob eam ipsam causam mihi proposueram me fidem tuam numquam perturbaturam esse. Sed quam gaudeo quod te video! … Ego vero me te iam numquam visuram esse decreveram, nunc praesertim cum Drusilla amita, ultimum quod nos coniungebat vinculum, mortua sit!»

Iudas manum eius comprehendit atque osculatus est. «Aliud vinculum multo firmius manet!» inquit. «Neque de meis praeceptis neque de ipsa religione umquam deinceps curabo! Abeant omnia! Sine me tibi opem ferre, etiam si te amo, etiam si tu…»

«Noli id dicere! Intelligo quid significes, sed ne tantum quidem confiteri possum. Age, suspicare quodlibet; modo noli me interrogationibus urgere, ut respondeam!»

«Utinam tu felix esses, quidquid mihi ipsi acciderit!»

«Felix esse non possum. Pauci admodum homines sentire possunt quod ego sentio; dicerent me nimia quadam delicata fastidiositate laborare, vel tali aliquo vitio, atque condemnarent... Haec non est ex iis amoris calamitatibus quas ipsa natura parit; est potius tragoedia ab hominibus artificiose excogitata, qualis in civili societate crebro occurrit, iis imposita qui, si natura duce viverent, discessu se liberarent!»

«Forsitan iniquum erat me dolorem meum tibi confiteri, si cuiquam alii confiteri potuissem. Sed neminem habeo; alicui autem dicere necesse est. Iuda, antequam ei nuberem, numquam accurate mecum reputaveram quid matrimonium revera significaret, quamvis quodam modo id scirem. Stultissime egi; nulla est excusatio. Satis adulta eram, et mihi videbar rerum usum satis magnum habere.»

«Post illam igitur calamitatem in schola magistrarum temere in nuptias me praecipitavi, tanta stulta confidentia ut nihil mihi dubium videretur... Persuasum habeo aequum esse ut cuique liceat rescindere quod temere atque insciens fecerit! Hoc fortasse multis feminis accidit; sed aliae patienter ferunt, ego autem reluctor... Quid de moribus nostris barbaris deque superstitionibus huius miserrimi temporis homines futuri saeculi, cum retro respexerint, dicturi sunt?»

«Quam acerbe omnia iudicas, Susanna dulcissima! Utinam mihi liceret... utinam...»

«IUDA!» INQUIT VOX TREPIDA.

«Iam intro tibi eundum est!»

Subito animi impetu per fenestrae limen se inclinavit, faciem capillis eius admovit ac lacrimavit; deinde verticem eius osculo vix sensibili attigit statimque se retraxit, ne Iudas bracchiis eam circumdare posset, quod alioquin sine dubio fecisset. Fenestra clausa est, Iudasque ad suam casam rediit.

CAPUT TERTIUM

Quae Susanna animo afflicto confessa erat, per totam noctem Iudae animo obversabantur; verum ac gravem eius dolorem esse sentiebat.

Postridie mane, cum Susannae abeundi tempus advenisset, vicini eam una cum comite suo pedibus per semitam clivum descendentem viderunt, qua ad desertam Alfredstonium ducentem viam perveniebatur. Hora fere una exacta Iudas eadem via rediit, vultu elato, non sine temeritatis quodam indicio. Res enim quaedam interea acciderat.

In via publica tacita, dum discedere parant, paulisper constiterant; tanta autem utriusque animi contentio tantusque amoris aestus erat, ut dubitanter inter se quaererent quousque familiaritas sua procedere posset. Paene ad contentionem venerant, cum illa lacrimans diceret eum, quippe qui sacerdotium adipisci meditaretur, vix decere vel in discessu osculum ab ea petere, quod tum facere cupiebat. Mox tamen concesserat in ipso osculo nihil esse reprehendendum: totam rem ex animo quo daretur pendere.

Si propinquus atque amicus eam oscularetur, se non recusaturam esse; sin amantis animo, id permittere non posse. «Iurabisne te non tali animo osculaturum esse?» interrogaverat.

Iudas iurare recusavit. Ita alienati discesserant, uterque suam viam ingressus; sed cum viginti aut triginta passus inter se distarent, eodem temporis momento ambo retro respexerant. Unus ille mutuus respectus omnem illam verecundiam, qua se hactenus aliquatenus continuerant, dissipavit. Rursus ad se invicem celeriter cucurrerunt, atque, nulla re ante constituta, inter amplexus osculati sunt. Cum tandem discesserunt, illa genas rubore suffusas, ille cor vehementer pulsans habebat.

Illud osculum summum quoddam discrimen in vita Iudae attulit. Reversus in casam, cum soli cogitationibus vacare liceret, unum aperte cernebat: quamquam osculum illud tam tenui ac paene caelesti creaturae datum omnium vitae suae erroribus plenae momentorum purissimum visum esset, tamen, dum talem amorem nulla lege permissum in pectore aleret, se secum apertissime pugnaturum esse, si militem ministrumque eius religionis fieri vellet, in qua amor venereus optimo quidem casu infirmitas, pessimo autem damnatione dignus putaretur. Quae Susanna ardenti animo dixerat, ea re vera frigida atque nuda veritas erat.

Nam si totus in eo esset ut amorem suum pertinacissime defenderet, et Susannam ardenti impetu prosequeretur nec amoris impetui frena imponeret, hoc ipso, secundum receptam morum disciplinam, iam damnatus erat. Non minus ingenio et natura quam condicione sociali ad sustinendas partes hominis qui probata religionis dogmata doceret ineptus erat.

Mira res: primam eius cupiditatem, doctrinam scilicet academiae adipiscendi, mulier impediverat; secundam quoque, apostolicum quoddam munus suscipiendi, mulier impediebat. «Utrum,» inquit, «mulieribus culpa tribuenda est, an artificioso rerum nostrarum instituto, quo naturales sexus appetitiones in diabolicas domesticae vitae pedicas et laqueos convertuntur, qui eos, qui progredi cupiunt, irretiunt atque retinent?»

Semper cupiverat, quamvis humillimus esset, laborantibus secum mortalibus quasi propheta esse, nullo proprii lucri studio commotus. Nunc autem, uxore sua ab eo separata cum alio marito degente, ipso aliam mulierem inordinate amante, quae ipsa fortasse ob eius amorem adversus condicionem suam rebellaret, vix satis honestus habebatur, si communibus hominum normis iudicaretur.

Nihil ultra deliberandum erat. Id solum agnoscendum videbatur: se, si religionem tamquam legibus obtemperans praeceptor doceret, plane simulatorem evasisse.

Illius diei sub vesperum in hortum egressus fossam non altam effodit, eoque omnes libros de theologia deque moribus tractantes quos possidebat attulit. Sciebat enim in regione hominum vere credentium plerosque illos libros vix pretio maiore quam chartam inutilem vendi posse; maluit igitur suo more eos perdere, etiam si aliquantulum pecuniae huic voluntariae destructioni immolaret.

Primum libellis nonnullis solutis ignem admovit; deinde libros, quantum potuit, in frusta discidit atque furca tribus dentibus praedita super flammas concussit. Incensa fragmenta posticam domus partem, suile ipsumque eius vultum collustraverunt, donec paene omnia consumpta sunt.

Quamquam in vico iam fere hospes videbatur, rustici praetereuntes trans saepem horti eum allocuti sunt.

«Vetera, opinor, amitae tuae purgamenta comburis? Ita sane: postquam quis octoginta annos in una domo habitavit, quam multa in angulis atque recessibus congeri solent!»

Hora prima post mediam noctem iam appropinquabat, cum folia, tegumenta et compages librorum quos Ieremias Taylor, Butlerus, Doddridge,

Paley, Pusey, Newman ceterique scripserant tandem in cinerem redacta essent. Nox tranquilla erat; dum autem chartae lacinias furca identidem versat, hoc ipsum quod sibi iam non videbatur hypocrita esse animum levabat atque in tranquillitatem reducebat.

Potuit sane eadem quae antea credere; at nihil iam publice profitebatur, nec instrumenta quibus fides aleretur et quibus ipse tamquam dominus primus uti debuisse existimari posset possidebat atque ostentabat. Quoniam Susannam ardenter amabat, iam tamquam peccator quivis, non tamquam sepulcrum dealbatum, se gerere poterat.

Interea Susanna, postquam ante meridiem ab Iuda discesserat, ad stationem ferriviae lacrimans perrexerat. Dolebat enim quod retro cucurrisset et se ab eo osculari passa esset. Non debuisse Iudam simulare se non amantem esse neque eam ad aliquid a consuetudine alienum, etsi non certo pravum, impellere.

Ipsa autem propensior erat ut factum plane pravum iudicaret. Nam ratio qua Susanna utebatur mira quadam contrariorum compositione constabat: rem antequam fieret recte fieri posse censebat, postquam facta esset eandem rem pravam fuisse; sive, ut aliter dicamus, quae in cogitatione recta videbantur, in usu vitae prava fieri.

«Nimis infirma fui, opinor!» subinde exclamabat, dum gressu inquieto properat et lacrimas interdum excutit. «Osculum illud ardebat, velut osculum amantis; o, certe ita erat! Neque iam ad eum scribam, aut saltem diu non scribam, ut gravitatem meam tandem agnoscat. Utinam hoc ei vehementer doleat, dum cras mane, tum postridie, tum tertio die litteras exspectat nec ullae veniunt!»

«Tum suspenso animo cruciabitur; id tantum volo, nonne? Atque id mihi gratissimum erit!» Iam vero lacrimis, quas sua causa profuderat, aliae admiscebantur, quibus Iudam ob dolores, quos ipsa ei illatura erat, miserabatur.

Ita tenuis illa uxor, cui corporis mariti contactus ingratus erat, puella quasi aerea, nervis delicatis sensuque acerrimo praedita, quae natura atque ingenio vix ad coniugalem cum Phillotson consuetudinem, fortasse ne cum alio quidem viro, apta erat, in itinere nunc accelerabat nunc tardabat, crebro anhelabat, inanibus sollicitudinibus vexabatur atque oculos in longinquum defixos tenebat.

Phillotson in statione ad quam tramen advenit ei occurrit; cum autem eam perturbatam videret, putavit mortem amitae et funus animum eius

contristavisse. Tum quae ipse eo die egisset narrare coepit, atque quomodo Gillingham, magister scholae vicinae multos iam annos ab eo non visus, eum convenisset. Dum in raeda publica ad oppidum ascendunt, ipsa in superiore currus sede iuxta eum, in albam viam dumetaque corylorum quibus illa cingebatur intuens, subito vultu quasi se ipsa accusantis dixit:

«Richarde, dominum Fawley manum meam tenere passa sum. Nescio num hoc tibi pravum videatur.»

Ille, quasi ex cogitationibus rerum longe alienarum experrectus, incertis verbis respondit: «Ah, ita fecisti? Quam ob rem id fecisti?»

«Nescio. Ille cupiebat, et ego permisi.»

«Spero id illi gratum fuisse. Vix autem rem novam fuisse arbitror.»

Deinde ambo tacuerunt. Si causa haec ante iudicem omnia scientem acta esset, ille fortasse in actis notavisset rem minorem pro maiore culpa a Susanna confessam esse, osculum vero silentio omnino praeteritum.

Post theam illo vespere Phillotson tabulas scholasticas ac numeros discipulorum componens sedebat. Susanna insolito modo tacebat, tota animi contentione agitata nec ullo loco quiescens; tandem se defessam esse dixit et mature cubitum abiit. Phillotson, diuturno labore numeros frequentiae scholasticae conferendi fatigatus, cum in superiorem contignationem ascendit, quarta pars horae ante mediam noctem deerat.

In cubiculum ingressus, unde interdiu per vallem Blackmoor usque ad triginta aut quadraginta milia passuum et ultra ad exteriores Wessexiae regiones prospectus patebat, ad fenestram accessit; facie vitro admota, anhelans in tenebras arcanas, quibus iam omnis illa immensa regio tegebatur, diu defixis oculis respexit. Animo alia tractabat. «Arbitror,» tandem, nondum converso capite, dixit, «curatores scholae rogandos esse ut alium rerum scholasticarum venditorem adhibeant. Omnes enim discipulorum libelli ad scribendum hoc tempore perperam missi sunt.»

Nullum responsum accepit. Susannam dormitare ratus perrexit:

«Praeterea spiraculum in schola aliter disponendum erit. Ventus enim per illud in caput meum immaniter spirat et auris dolorem mihi affert.»

Cum silentium solito profundius esse videretur, conversus est. Tabulata quercina gravia et obscura, quibus parietes domus dilapsae quae Old-Grove's House appellabatur tam superne quam inferne obducti erant, simulque ingens caminus usque ad lacunar pertinens mirum in modum discrepabant a fulgente novi lecti compage aenea et nova supellectile betulina, quam ille uxori emerat.

Quasi ex saeculis trecentos annos inter se distantibus, utraque supellectilis species super vacillante solo alteram salutare videbatur.

«Suu!» inquit, eo sono quo nomen uxoris pronuntiare solebat.

At Susanna in lecto non erat, quamquam in eo iacuisse videbatur; nam stragula ex eius parte reducta erant. Putans eam fortasse alicuius rei in culina relictae recordatam paulisper descendisse, pallium exuit et aliquot minuta tranquillus moratus est. Cum tamen non rediret, candelam sumpsit, in superiorem ambitum egressus, iterum «Suu!» vocavit.

«Adsum!» vox eius e longinqua domus parte, ubi culina erat, respondit.

«Quid istic media nocte agis, nullo negotio te frustra fatigando?»

«Somnus me non capit; lego, et hic maior ignis ardet.»

Ille cubitum abiit. Aliquanto post in ipsa nocte experrectus est: Susanna ne tum quidem aderat. Candela accensa properanter in ambitum exiit et iterum uxorem nomine clamavit.

Eadem voce «Adsum!» respondit, sed tam exiguo et clauso sono ut primo intellegere non posset unde veniret. Sub scalis erat armarium amplum vestibus condendis destinatum, fenestra carens, unde vox prodire videbatur. Ostium clausum erat, neque tamen sera aut aliud claustrum apparebat. Phillotson, metu commotus, ad armarium contendit, suspicans ne illa subito mente alienata esset.

«Quid illic intus agis?» interrogavit.

«Ne te excitarem, huc veni, quoniam tam sero erat.»

«At nullus illic lectus est, nonne? Neque aer recens ingreditur! Quin etiam, si totam noctem ibi manseris, suffocaberis!»

«O, minime, ut opinor. Ne de me sis sollicitus.»

«At...» Phillotson manubrium prehendit atque ostium ad se traxit. Illa intus funiculo parvo id obligaverat, qui tractu eius ruptus est. Cum lectus nullus esset, stragula quaedam humi iecerat atque in angustiis armarii quasi nidulum sibi paraverat.

Simul ac vir eam conspexit, illa ex latebris prosiluit, toto corpore tremens.

«Ostium vi aperire non debuisti!» exclamavit commota. «Non decet te talia facere! O, quaeso, abi hinc; obsecro, abi!»

Tam miserabilis supplexque in alba veste nocturna inter umbras illius reconditorii rerum veterum apparebat, ut ille animo valde sollicitaretur. Illa autem obsecrare pergebat ne se amplius turbaret.

Ille dixit: «Benigne semper te tractavi, omnemque libertatem concessi; nefarium autem est te erga me sic animum gerere!»

«Ita,» illa lacrimans respondit. «Scio id verum esse. Prave et impie me gerere opinor. Maxime me paenitet. Nec tamen penes me solam tota culpa est!»

«Cuius igitur culpa est? Num mea?»

«Non... nescio! Rerum universitas, ut opinor, in culpa est; res ipsae, quod tam horridae atque crudeles sunt!»

«Talia loqui nihil prodest. Quale nunc media nocte dedecus in domo viri excitas! Eliza, ancilla nostra, audiet, nisi nobis cavemus. Cogita, quaeso, quid futurum sit si quis e sacerdotibus huius oppidi nos nunc videat! Tales insolentias odi, Susanna. Nullus in affectibus tuis ordo, nulla constantia est! ... Sed non amplius tibi molestus ero; hoc unum moneo, ne ostium nimis arcte claudas, ne cras suffocata reperiaris.»

Postridie mane, vix e lecto surrexerat, cum continuo in armarium introspexit; Susanna autem iam descenderat. Illic nidulus exiguis stragulis factus relinquebatur, supra quem araneae telas suas extenderant. «Quanta esse debet mulieris aversatio,» acerbe secum dixit, «si illa araneas minus timet quam mariti consuetudinem horret!»

Eam ad mensam ientaculi sedentem repperit. Epulae paene in silentio coeptae sunt; interea oppidani per viam, immo per ipsum iter vehiculis destinatum, nam crepidines lapideae ibi rarae erant, praeteribant, quod duobus aut tribus pedibus supra pavimentum exedrae eminebat. Inde in coniuges, quasi felices essent, deorsum capite annuentes mane salutabant atque praeteribant.

«Richarde,» subito illa dixit, «molestumne tibi esset, si ego a te separatim habitarem?»

«A me separatim? At id ipsum faciebas cum te uxorem duxi. Quorsum igitur omnino nuptiae?»

«Si causas tibi explicarem, non eo me magis diligeres.»

«Cognoscere non recuso.»

«Quia putabam nihil aliud mihi licere. Meministine te multo antea promissum meum accepisse? Deinde, tempore procedente, me promissionis paenitere coepit; quaerebamque num pacto honeste abrogando me liberare possem. Cum autem viam nullam invenirem, normas communis consuetudinis paulo temere neglegere coepi.»

«Tum, ut scis, rumores indigni vulgati sunt, et e schola magistrarum, ad quam me tanto labore praeparaveras, in quamque me recipi curaveras, eiecta sum. Ea calamitate territa, nihil iam mihi superesse videbatur nisi ut pactum

nuptiale servarem. Ego quidem omnium hominum minime curare debueram quid alii dicerent, cum semper mihi visa essem talia non curare. Sed timida fui, sicut tot feminae, et, ubi re ipsa contra mores receptos standum fuit, libertas illa, quam in sola cogitatione profitebar, corruit.»

«Nisi haec intercessissent, melius fuisset animum tuum tum semel laedere quam tibi nubere atque per omnem reliquam vitam semper te laedere... Tu vero tam generosus fuisti ut ne momento quidem famae illi fidem haberes.»

«Verum tamen, ut tibi sincere dicam, mecum reputavi quam verisimilis esset rumor, et propinquum tuum de ea re interrogavi.»

«Ah!» illa dixit, stupore doloreque commota.

«Non tamen de fide tua dubitavi.»

«At interrogasti!»

«Verbo eius fidem habui.»

Oculi eius iam lacrimis implebantur. «Ille non interrogavisset!» inquit. «Sed nondum quaestioni meae respondisti. Patierisne me discedere? Scio id quod peto a consuetudine longe abhorrere...»

«Abhorret sane.»

«At nihilominus peto! Leges domesticae pro diversis ingeniis constituendae sunt, quae in certas classes discribi possunt. Qui natura paulo insoliti sunt, eas ipsas leges graviter pati coguntur quibus ceteri commode vivunt! ... Patierisne me?»

«At coniugio iuncti sumus...»

«Quid prodest,» subito erupit, «leges atque instituta semper spectare, si miserum te reddunt, cum tibi conscius sis nullum te peccatum admittere?»

«At eo ipso peccas quod me non diligis.»

«Diligo te equidem! Sed non satis antea consideravi fore ut matrimonium... ut multo plus quam amicitiam exigeret... Si vir et mulier familiarissime una vivunt, cum alter, ut ego, vehementer aversetur, id adulterium est, qualibuscumque legibus concessum sit. Ecce dixi! ... Permittesne igitur, Richarde?»

«Tam importuna rogatione me crucias, Susanna!»

«Cur non inter nos convenire potest ut alter alterum liberet? Nos ipsi pactum fecimus; certe et rescindere possumus, non quidem iure civili, at moribus atque conscientia, praesertim cum nondum liberi sint quorum causa nova officia nobis imposita sint. Tum amici esse et sine dolore convenire possemus. O Richarde, velis amicus mihi esse atque misereri! Paucos post annos ambo mortui erimus: tum quem tandem movebit quod tu me paulisper

ab invito vinculo liberaveris? Credo te me insoliti ingenii, immodice sensibilem, aut aliquo alio ridiculo vitio laborare existimare. Sed cur ob id quod natura mihi indidit cruciari debeo, si nemini alii nocet?»

«At nocet, mihi nocet! Atque iurasti te me semper amaturam esse.»

«Ita est: semper ego in culpa sum, semper! Non minus reprehendendum est quemquam se obligare ut aliquem perpetuo amet quam ut certam de religione doctrinam perpetuo credat; neque minus ridiculum quam iurare se cibum aut potionem unam semper amaturum esse!»

«Cum dicis te a me separatim victuram esse, intellegisne te solam habitaturam?»

«Si omnino id postulaveris, ita. Sed potius cum Iuda vivere in animo habebam.»

«Tamquam eius uxor?»

«Quemadmodum mihi placuerit.»

Phillotson quasi dolore contortus est.

Susanna perrexit: «Qui mundum, aut eam eius partem in qua ipse versatur, sibi vitae rationem constituere patitur, nulla alia facultate eget praeter illam qua simiae imitantur. Haec Ioannis Stuart Mill verba sunt. Cur non secundum ea agis? Ego certe ita semper agere cupio.»

«Quid mihi cum Ioanne Stuart Mill?» maerens ille dixit. «Hoc tantum cupio, tranquille vivere! Licetne mihi dicere quod iam coniectura assecutus sum, id quod ante nostras nuptias ne semel quidem in mentem mihi venerat: te Iudam Fawley amavisse atque etiam nunc amare!»

«Quoniam ita coniectare coepisti, perge, si vis. Sed num existimas, si eum tum amavissem, me rogaturam fuisse ut ad eum habitatura dimitterer?»

Tintinnabulum scholae Phillotsonem a respondendo liberavit: argumentum enim ad verecundiam, quo Susanna ultimo momento animo deficiens usa erat, ei minus grave videbatur quam illa voluerat. Iam tam difficilis erat ad intellegendum, tamque incerta in consiliis, ut ille vel hanc extremam postulationem, quam uxor ullo modo facere posset, inter alias eius insolitas consuetudines numerare paratus esset.

Eodem mane, ut solebant, ambo ad scholas profecti sunt. Susanna in suum conclave scholasticum intravit, ubi, quoties eo oculos converteret, Phillotson eius occipitium per vitreum parietem videre poterat. Dum ipse discipulos doceret aut eorum responsa audiret, frons et supercilia nimio cogitationum aestu identidem contorquebantur. Tandem ex folio ad temere scribendum destinato chartulae frustum avulsit atque ita scripsit:

«Quod petisti me ab omni opere avocavit. Quid agam prorsus nescio! Serione id postulasti?»

Chartulam quam artissime complicavit atque puero parvo dedit Susannae tradendam. Puer in conclave eius brevibus passibus ingressus est. Phillotson uxorem se convertere vidit chartamque accipere; tum pulchrum caput deiecit ut eam legeret, labiis paulum compressis, ne affectus coram tot discipulorum oculis prodere videretur. Manus quidem videre non poterat; at illa locum paulo mutavit, puerque mox rediit, nullo responso allato.

Post pauca tamen minuta puella quaedam ex discipulis Susannae apparuit, similem chartulam ferens. Haec sola verba graphio in ea scripta erant:

«Graviter mihi dolet quod fateri debeo me serio id petivisse.»

Phillotson vehementius perturbatus, supercilia iterum contraxit. Decem fere minutis post eundem puerum arcessivit atque alteras litteras ad uxorem misit:

«Deus testis est me voluntati tuae, dum rationi consentiat, obstare nolle. Nihil aliud cogito quam ut commode et feliciter vivas. Sed numquam assentiri possum tam absurdae sententiae, ut cum amante tuo habitare eas. Omnium enim et tu et ego existimationem ac benevolentiam amitteremus!»

Aliquanto post in conclavi Susannae res similis gesta est, et hoc responsum perlatum est:

«Scio te meum bonum quaerere. Sed ego hominum existimatione bona carere malo! "Humanarum facultatum in uberrima varietate incrementum", ut Humboldti verbis utar, mihi longe pluris est quam honesta apud vulgus existimatio. Non dubito quin tibi studia mea humilia, immo prorsus abiecta videantur! Si igitur ad eum me abire non patieris, hoc unum saltem concede: ut in domo tua degam, sed a te separata.»

His verbis nullum ille responsum dedit.

Illi iterum scripsit:

«Scio quid cogites. At num omnino mei misereri non potes? Per te obsecro, ut miserearis! Non peterem nisi res paene intolerabiles me cogerent. Nulla umquam mulier misera ardentius quam ego optavit ne Eva cecidisset, ut, quemadmodum Christiani antiquissimi putabant, aliqua innocua stirpium instar propagatione Paradisus hominibus repleri potuisset. Sed nolo nugari! Benignus erga me esto, quamquam ego erga te benigna non fui! Quovis abibo, vel in terras externas, nec umquam tibi molestiam afferam.»

Hora fere tota transiit; tum ille responsum misit:

«Nolo te dolore afficere. Quam bene scis me id nolle! Exiguum mihi temporis spatium concede. Ad postremam tuam postulationem accedere propendeo.»

Illa uno tantum versu respondit: «Ex imo corde tibi gratias ago, Richarde. Non sum digna tanta tua benignitate.»

Per totum diem Phillotson eam per vitreum saeptum veluti stupefactus contemplabatur; tam solus sibi videbatur quam tum cum illam nondum cognoverat.

Promissum tamen servavit, consensitque ut illa in eadem domo, sed separatim, habitaret. Primo, cum ad cibum capiendum convenirent, nova hac ratione Susanna paulo tranquillior videbatur; sed molesta illa vitae conditio animum eius paulatim vexabat, ita ut omnes naturae eius fibrae, velut chordae citharae nimium intentae, tendi viderentur. Multa variaque incertis verbis loquebatur, ne ille ad rem ipsam pertinenter loqueretur.

CAPUT QUARTUM

Phillotson, ut saepe solebat, ad multam noctem vigilabat, dum ea colligere conabatur quae ad studium antiquitatis Romanae, iam diu neglectum, pertinerent. Tum primum, postquam ad eam rem redierat, pristinum studii ardorem in se reviviscere sensit. Temporis locique oblitus est; cum denique ad se rediisset atque cubitum ascenderet, hora secunda post mediam noctem iam prope erat.

Tam penitus cogitationibus occupabatur ut, quamquam nunc in altera domus parte dormire solebat, pristina consuetudine quasi inscius in illud cubiculum ingrederetur quod ipse cum uxore initio, cum aedes quae Old-Grove's Place vocabantur conduxisset, occupaverat, quodque post discordiam cum Susanna huic uni concesserat. Introgressus vestimenta sibi detrahere coepit, neque quid faceret animadvertit.

Ex lecto subito clamor auditus est motusque concitatus. Priusquam magister ubi esset intellexisset, Susannam conspexit e somno semiexperrectam exsurgentem, oculis trepidis undique prospicientem, deinde ex altera lecti parte, qua fenestra erat, in solum prosilientem. Fenestra ipsa velo lecti aliquantum occultabatur; mox ille audivit eam fenestrae partem vitream sursum impellere. Nondum quicquam amplius eam facturam esse quam aerem haurire suspicatus erat, cum illa in limen fenestrae evasit atque foras se praecipitem dedit.

In tenebris evanuit; paulo post sonum eius infra delapsae audivit.

Phillotson exterritus per scalas decucurrit, tanta festinatione ut in stipitem scalarum vehementer offenderet. Gravi ostio reserato duos tresve gradus ascendit, quibus ad solum extra aedes altius situm perveniebatur, atque ibi in glarea ante se candida quaedam congeries iacebat. Quam amplexus, Susannam in atrium rettulit atque in sella collocavit.

«ILLIC IN GLAREA CANDIDA QUAEDAM CONGERIES IACEBAT»

Ibi eam contemplabatur ad tremulam candelae flammam, quam in infimo gradu, aura commotam, deposuerat.

Collum certe non fregerat. Eum intuebatur, sed quasi non agnosceret; oculi eius, etsi plerumque haud magni erant, tum mirum in modum ampli

videbantur. Latus comprimebat brachiumque fricabat, quasi dolorem sentiens; deinde surrexit vultumque avertit, manifesto eius aspectu perturbata.

«Deo gratias, quod non periisti! Quamquam tu quidem nihil praetermisisti quo perires! Spero tamen te non graviter laesam esse?»

Casu enim haud magna clade affecta erat, fortasse quod veterum conclavium altitudo exigua erat, humusque extra aedes altius assurgebat. Praeter cubiti cutem abrasam ictumque in latere acceptum vix quidquam detrimenti passa videbatur.

«Dormiebam, credo!» inquit, pallido adhuc vultu ab eo averso. «Tum nescio quid me terruit, somnium horrendum; putavi me te vidisse...» Subito vera quae acciderant memoria repetere visa est, et tacuit.

Pallium eius post ostium pendebat; miser Phillotson illud circa eam coniecit. «Visne ut te in superiorem contignationem adiuvem?» maeste interrogavit; significatio enim huius casus eum sui ipsius rerumque omnium taedio affecit.

«Non, gratias tibi ago, Richarde. Perparum laesa sum; ipsa ambulare possum.»

«Ostium cubiculi obfirmare debebas», dixit quasi praecepta scholastica ex consuetudine tradens. «Tum nemo, ne per errorem quidem, introire posset.»

«Conata sum; at pessulus non coit. Omnia ostia hic vitiosa sunt.»

His verbis res nihilo melior visa est. Illa lentis passibus scalas ascendit, candelae flamma tremula in corpus eius incidente. Phillotson neque accessit neque ipse ascendere conatus est, donec eam in cubiculum ingressam audivit. Tum ostium exterius obseravit atque reversus in infimis gradibus consedit, altera manu scalarum stipitem tenens, vultu in alteram manum demisso.

Ibi diutissime mansit; miserandum prorsus spectaculum ei qui eum forte conspexisset. Tandem caput erexit atque suspiravit, quasi tacite diceret vitae officia sibi peragenda esse, sive uxorem haberet sive non haberet; tum candelam sustulit atque solitarium cubiculum trans scalarum aream petivit.

Nihil amplius inter coniuges ea de re accidit usque ad insequentem vesperum. Tum, statim postquam schola dimissa est, Phillotson Shastonia discessit, se thea non indigere dicens neque Susannae quo proficisceretur indicans. Ardua via ad septentriones et occidentem vergente ab oppido descendit, ac semper inferiora petiit, donec solum e candida ariditate in tenacem fuscam argillam mutatum est. Iam in campis fluminis alluvione depositis versabatur:

«Ubi Duncliffium viatori signum est,
et Stour liliis aquatilibus luteis ornatus devolvitur.»

Saepius, dum vespertinae tenebrae increbrescerent, retro respexit. Shastonia adversus caelum vix discerni poterat:

«In cano Paladoris vertice,
cum pallida dies languesceret
atque occideret...»[1]

Lumina quae nuper in fenestris accensa erant constanti fulgore ardebant quasi eum observantia; una ex illis fenestris ad suam domum pertinebat. Supra eam pinnatam templi Trinitatis turrim aegre dignoscebat. Aer hic infra, ex humidae tenacisque argillae vicinitate temperatus, longe aliter se habebat quam in altis oppidi locis: mollis erat atque membra relaxabat, adeo ut, uno aut altero miliario peracto, sudorem e facie sudario abstergere cogeretur.

Colle Duncliffio sinistrorsum relicto incunctanter per umbras processit, velut qui per notissimas sibi regiones, ubi puer olim lusisset, noctu interdiuque iter faceret. Quattuor fere miliariis cum dimidio confectis, unum ex amnibus qui in Stour influunt transgressus Leddentonium pervenit, oppidulum tribus quattuorve milibus hominum habitatum; ubi ad scholam puerorum accessit atque ad ostium aedium magistri pulsavit.

Puer quidam, idem discipulus et magister tirunculus, ostium aperuit; cum Phillotson quaesivisset num dominus Gillingham domi esset, respondit adesse, atque statim ad domum suam abscessit, Phillotsoni relinquens ut ipse qua posset ratione intraret. Amicum invenit libros nonnullos reponentem, quibus ad vespertinam institutionem usus erat. Lucerna oleo petroleo nutrita Phillotsonis vultum illustrabat, pallidum atque aerumnosum, longe dissimilem vultui amici, in quo tranquilla quaedam rerum administrandarum facultas apparebat.

Olim una ludum frequentaverant, deinde multis ante annis in collegio magistris instituendis Wintoncestriae operam studiis dederant.

«Gaudeo te videre, Richarde! Sed non satis valere videris. Num quid mali accidit?»

Phillotson nihil respondens propius accessit; Gillingham armarium clausit atque iuxta hospitem sellam admovit.

«Quin etiam, si recte memini, ex quo uxorem duxisti numquam huc venisti. Ego quidem te salutatum veni, ut scis, sed aberas; atque, ut vere dicam, tantus est post solis occasum illius collis labor, ut dies longiores exspectare constituerim, antequam rursus illuc enitar. Gaudeo tamen te non exspectavisse.»

1 William Barnes.

Quamquam magistri eruditi atque in arte docendi satis periti erant, tamen inter se, cum soli essent, interdum nonnullis verbis dialecti pueritiae suae utebantur.

«Huc veni, Georgi, ut tibi explicem cur id consilium capiam quod propediem exsecuturus sum, quo saltem tu causas meas intellegas, si quando ceteri homines de iis quaesiverint, quod fieri potest, immo sine dubio fiet... Sed quidlibet hac rerum condicione melius est. Deus avertat ne quid simile tibi umquam accidat!»

«Asside. Nonne inter te et dominam Phillotson aliquid mali intercessit?»

«Id ipsum... Haec est mea miseria: uxorem habeo quam diligo; quae vero non modo me non diligit, sed etiam... sed... Nihil dicam. Quid sentiat satis novi! Malim ab ea odio haberi!»

«St!»

«At quod tristissimum est, non tam illa in culpa est quam ego. Apud me discipula simul et magistra rudis fuit, ut scis; ego autem eius rerum imperitiam in rem meam converti, eam ad ambulationes pellexi, et effeci ut diu mihi nupturam se promitteret, antequam de suo animo plane iudicare posset. Deinde alium quendam vidit; promissum tamen quasi caeca servavit.»

«Illum alterum amans?»

«Ita; singulari quadam, ut videtur, teneraque sollicitudine. Qualis autem eius erga illum affectus sit neque ego explicare possum, neque ille, ut arbitror, fortasse ne ipsa quidem. Nemo mihi umquam mirabilior occurrit. Duo tamen in primis me moverunt: quam incredibilis inter eos animorum consensus sit, quamque similes inter se videantur. Consobrini sunt, quod fortasse aliqua ex parte rem explicat.

Prope credas unam animam in duo corpora divisam esse! Mihi autem tamquam marito inexsuperabili aversione adversatur, etsi ut amicum fortasse diligat. Id vero diutius pati nequeo. Conscientiae obsecuta huic affectui diu repugnavit, sed frustra. Ferre non possum, non possum! Ne argumentis quidem eius respondere valeo: decies plures libros quam ego legit. Ingenium eius velut gemmae fulget, meum, velut charta fusca igni admota, fumum lente emittit... Ingenio me longe superat!»

«Aliquando sine dubio animum mutabit, nonne?»

«Numquam! Sunt enim causae... sed eas persequi nolo... ob quas numquam mentem mutabit. Postremo tranquille sed firmiter petivit ut se a me discedere et ad eum ire paterer. Heri nocte res ad summum pervenit, cum ego errore in

cubiculum eius intrassem, et illa per fenestram prosiliret, tanto mei horrore correpta. Somnium se vidisse simulavit, ut me consolaretur.

Cum vero mulier e fenestra se praecipitat, neque curat an collum frangat necne, de sensu eius dubitare non licet. Qua re perpensa hoc denique constitui: nefas esse alterum hominem diutius ita torquere; neque ego tam immanis esse volo, quantumcumque mihi constiterit!»

«Quid? Dimittesne igitur eam? Et quidem ut ad amantem proficiscatur?»

«Cum quo eat, ad ipsam pertinet. Dimittam eam; etiam cum illo, si ita volet. Scio me fortasse errare; scio neque ratione neque religione posse me hanc concessionem, quam illa petit, defendere, neque cum doctrinis quas a puero accepi componere. Unum tamen scio: nescio quid in me ipso clamat me male facere, si eam dimittere recusem.

Ego, ut ceteri viri, profiteor, si uxor tam absurdam, ut aiunt, rem a marito petat, unum tantum ei honeste recteque agendi modum patere: ut quod petit recuset, eamque pudice sub claustris custodiat, amantemque etiam fortasse interficiat. Sed utrum haec per se honesta, recta, viro digna sint, an vilis quaedam atque abiecta sui ipsius utilitatis cupiditas, equidem diiudicare non profiteor. Hoc unum faciam: naturae instinctum sequar, de praeceptis autem quid futurum sit ipsis praeceptis relinquam.

Si quis, cum imprudens in paludem devenerit atque haereat, opem implorat, ego certe, si potero, manum ei porrigendam puto.»

«At... videsne quid vicini, quid hominum societas dictura sint? Quid fiet, si omnes homines...»

«Nolo iam esse philosophus! Id solum video quod ante oculos meos est.»

«Mihi vero instinctus tuus minime probatur, Richarde!» Gillingham graviter inquit. «Equidem stupore teneor quod homo tam sedatus, tam laboriosus quam tu tantam insaniam vel paulisper cogitare potuerit. Cum te salutatum veni, ipsam obscuram atque singularem esse dicebas; nunc ego te singularem dico!»

«Num umquam coram muliere stetisti quam natura bonam esse certe nosses, dum illa te oraret ut liberaretur? Num tu ille fuisti, cui illa genibus nixa indulgentiam imploravit?»

«Gratias ago quod mihi tale numquam accidit.»

«Ergo non arbitror te idoneum esse qui de hac re sententiam feras. Ego ille fui; et longe aliter res se habet si quid virilis animi aut generosae humanitatis in viro superest. Numquam suspicatus eram, qui tot annos procul a mulieribus vixeram, tantum ex eo uno quod feminam ad templum

deduceres et anulum digito eius insereres cotidianae perpetuaeque tragoediae oriri posse, qualem nunc ego illaque una patimur!»

«Sane aliquantulum excusationis invenire possem cur eam discedere patiaris, dummodo sola vivat. At si comitante amatore proficiscatur, longe alia res est.»

«Minime. Pone eam, ut ipse credo, hanc miseriam malle perpeti quam polliceri se ab eo viro semper seiunctam futuram. Id ipsum ad ipsam pertinet.

Nec idem profecto est atque sub marito fraudulenter vivere eumque fallere... Eam tamen nondum aperte significasse scio se cum illo tamquam uxorem habitaturam esse, quamquam opinor id eam velle... Et, quantum equidem intellego, inter illos non turpis neque ex sola corporis libidine ortus amor viget: id ipsum miserrimum est, quoniam eo fit ut amorem eorum perpetuum futurum putem.

Non destinaveram tibi confiteri me primis nostrarum nuptiarum hebdomadibus, cum adhuc aemulatione urerer neque rationem recuperassem, semel in schola occultatum esse, dum illi duo una ibi versabantur, atque eorum sermones auscultasse. Nunc me illius facti pudet, quamquam, opinor, iure quodam civili utebar. Ex eorum sermonis habitu intellexi inter eos admirabilem quandam cognationem animorum atque consensum valere, qui omnem etiam levissimam turpitudinis suspicionem tollebat.

Summa eorum voluntas est ut semper una sint, ut mutuos motus animi, cogitationes, somnia inter se communicent.»

«Platonicus igitur est amor!»

«Non omnino. Shelleyanum potius eum dixeris. Illos mihi in mentem revocant... quomodo nominantur?... Laonem atque Cythnam. Etiam Paulum ac Virginiam aliquatenus referunt. Quo diutius haec mecum considero, eo magis totus eorum partes amplector!»

«At si ceteri homines quod tu nunc facere vis facerent, universae familiae dissolverentur; nec iam familia fundamentum societatis esset.»

«Ita sane: nescio ubi verser, ut videtur!» maestus Phillotson respondit. «Numquam argumentandi arte excellui, ut meministi... Et tamen non video cur femina cum liberis, etiam sine viro, non possit ipsa familiae fundamentum esse.»

«Hercle! Matrum potestas!... Num haec eadem illa quoque disputat?»

«Minime. Ne suspicatur quidem me intra duodecim horas adeo mutatum esse, ut ipsam Susannam in hac re superaverim!»

«Haec omnia receptam apud nos omnium sententiam penitus perturbabunt. Di boni! Quid Shastonia dictura est?»

«Non nego fore ut ita sit. Nescio, prorsus nescio! Ut dixi, sensu tantum ducor, non ratione.»

«Age,» inquit Gillingham, «rem tranquille perpendamus et interea aliquid bibamus.» Sub scalas descendit atque lagenam vini pomacei protulit, cuius uterque amplum poculum hausit. «Ego te plane delirare neque tui compotem esse arbitror,» perrexit. «Redi potius et statue leves aliquot eius animi mutationes aequo animo pati. Uxorem tamen retine. Undique audio eam puellam venustissimam esse.»

«Eheu, ita est! Id ipsum dolorem auget! Sed iam abibo; longum mihi iter restat.»

Gillingham amicum per miliarium unum prosecutus est, atque abeunti spem significavit hoc colloquium, quamvis de re insolita habitum, veteris familiaritatis renovandae initium futurum esse. «Uxorem retine!» postrema verba in tenebras abeunti misit; Phillotson autem ex obscuro «Ita, ita!» respondit.

At cum solus sub nubibus nocturnis procederet, nihilque praeter lenem rivulorum in Stour affluentium murmurem audiret, secum dixit: «Ergo, Gillingham amice, nulla tibi graviora contra consilium meum argumenta erant quam ista!»

«Ego vero puto eam alapa coercendam esse, ut tandem ad sanam mentem redeat! Sic sentio!» murmuravit Gillingham, dum solus domum rediret.

Postridie mane ad ientaculum Phillotson Susannae dixit:

«Ire tibi licet, cum quocumque volueris. Omnino atque sine ulla condicione assentior.»

Cum semel ad hanc sententiam pervenisset, ea in dies magis ei procul dubio rectissima videbatur. Cum sibi persuaderet se officiis erga mulierem suae potestati paene subiectam satisfacere, tanta mentis tranquillitate perfusus est, ut dolor ipsam amittendi uxorem paene vinceretur.

Aliquot dies praeterierunt. Tandem vesper advenit quo postremum simul cibum sumpturi erant; caelum nubibus obductum erat, ventusque spirabat, qui quidem ex hoc edito loco fere numquam aberat.

Quam alte imago illius vesperis in memoria eius insederat! Susanna in exedram ad theam sumendam ingrediens, corpore gracili et flexibili, vultu cuius pristinam rotunditatem curae extenuaverant, cui pallor dierum noctiumque inquietarum inscriptus erat, velut indicia fatalium casuum prae se

ferente, quam dissimilis erat ei quae interdum tanta vivacitate exsultare solebat! Morsellum hunc atque illum gustabat, neque quidquam edere poterat.

Trepidatio eius, ex metu orta ne consilio suo Richardum laederet, ab ignoto homine perperam sic accipi potuisset, quasi aegre ferret Phillotsonem eo brevi momento quo una adhuc sedebant praesentia sua eam molestare.

«Melius esset si cum thea pernae offulam aut ovum aut aliquid simile sumeres. Tam exiguo panis butyrique morsu iter facere non potes.»

Offulam quam ei porrexit accepit. Deinde, dum ad mensam sederent, de levibus rei domesticae quaestionibus locuti sunt: ubi illius huiusve armarii clavis reperienda esset, quae exiguae rationes pecuniariae iam solutae essent, ceteraque huius generis.

«Ego, ut scis, Susanna, natura caelibem me esse sentio,» inquit, magnopere conatus ut eam omni animi perturbatione liberaret. «Itaque sine uxore vivere mihi haud tam molestum erit quam iis viris qui uxores aliquamdiu habuerint. Praeterea magnum illud opus animo molior, cui titulus erit Antiquitates Romanae Vessexiae; quo scribendo omne tempus mihi ab opere liberum consumam.»

«Si quando partem libri quem scribis describendam mihi miseris, sicut antea solebas, libentissime id faciam!» illa placida benignitate respondit. «Velim tibi etiam nunc aliquo modo prodesse... ut a-a-amica.»

Phillotson paulisper secum cogitavit; deinde ait: «Non. Si omnino separandi sumus, vere atque penitus separari nos oportere credo. Hanc ob causam: nolo te ullis interrogationibus fatigare, atque imprimis nolo ut mihi narres quo proficiscaris, aut etiam ubi habites... Nunc vero, quanta pecunia tibi opus est? Aliquid te accipere oportet.»

«O Richarde, certe nullo modo adduci possum ut tua pecunia utar quo a te discedam! Neque ea mihi opus est. Satis ex meis facultatibus habeo quae ad multum tempus sufficiant; Iudas autem mihi dabit...»

«De illo nihil scire malo, si tibi non molestum est. Libera es, plane libera; quam viam sequaris, tua unius res erit.»

«Bene. Hoc unum dicam: perpauca tantum mutatoria vestimenta mea, unum alterumve praeterea ex rebus quae proprie meae sunt, composui. Velim tamen ut, priusquam arca claudatur, quae intus habeam ipse inspicias. Praeter haec fasciculum parvum habeo, qui in Iudae vidulo poni poterit.»

«Nullo modo impedimenta tua inspiciam! Quin potius tres ex quattuor totius supellectilis nostrae partes te auferre velim. Mihi ea curanda molesta

erit. Nonnihil tantum ex rebus quas parentes mei miseri possidebant carum est. Ceteram quocumque die arcessere volueris libenter tibi concedam.»

«Id numquam faciam.»

«Tramine hora sexta et dimidia proficisceris, nonne? Nunc hora sexta minus quarta est.»

«Tu... Tu, Richarde, discessu meo non valde dolere videris!»

«Minime... fortasse non.»

«Valde mihi places propter ea quae fecisti. Mirum est quod, ex quo te non iam maritum sed veterem magistrum meum existimare coepi, te diligere possum. Non tam adfectatis verbis utar ut me te amare dicam; scis enim me id non facere, nisi ut amicum. Sed nunc profecto mihi amicus videris!»

His dictis Susanna paulisper lacrimis commota est; tum vehiculum stationis ferreae ad fores accessit, quod vectores ad tramen portare solebat. Phillotson curavit ut sarcinae eius in summo vehiculo locarentur, manum porrexit ut ascenderet, ac vale dicens osculum simulare coactus est, quamquam illa etiam simulatum osculum reformidavit. Tam hilari specie discesserunt, ut auriga nihil aliud putaret nisi eam brevi tempore ad amicos visendos abire.

Cum Phillotson domum redisset, in superius cubiculum ascendit atque fenestram in eam partem aperuit in quam vehiculum profectum erat. Paulo post strepitus rotarum exaudiri desiit. Tum descendit, vultu contracto velut is qui dolorem ferret; petasum induit et domo egressus est, eandem viam paene per miliarium secutus. Subito se convertit atque domum rediit.

Vix introierat, cum vox amici Gillingham ex anteriori conclavi eum salutavit.

«Neminem mihi respondentem audivi; ergo ostium apertum inveniens intravi et mihi commodum locum elegi. Dixeram me ad te venturum esse, ut meministi.»

«Memini. Multas tibi gratias ago, Gillingham; praesertim quod hac nocte venisti.»

«Quomodo valet domina...»

«Bene valet. Discessit... modo discessit. Illud poculum eius est, unde abhinc unam tantum horam theam bibit. Et illa patina, ex qua...» Phillotsonis vox faucibus strangulata est, neque ultra progredi potuit. Se avertit et pocula patinasque a se reppulit.

«Num theam iam bibisti?» paulo post voce recuperata interrogavit.

«Non... immo... nihil refert,» Gillingham, aliis cogitationibus occupatus, respondit. «Discessisse eam dicis?»

«Ita... Pro illa libenter mortuus essem; sed sub legis nomine crudelis esse in eam nolui. Ut intellego, profecta est ut se amanti suo coniungat. Quid porro acturi sint nescio. Quicquid tamen faciant, me plane consentiente facient.»

In his Phillotsonis verbis tantum erat firmitatis atque gravitatis ut amicus a reprehendendo abstineret. «Visne ut te solum relinquam?» interrogavit.

«Minime, minime. Magnum mihi solacium est quod venisti. Aliquot res hic ordinandae et amovendae sunt. Visne me adiuvare?»

Gillingham annuit. In superiora cubicula ascenderunt, et magister scrinia aperuit, resque omnes quas Susanna reliquerat extrahere atque in magnam arcam componere coepit. «Non omnia quae ei auferenda esse censui secum tulit,» perrexit. «Sed cum decrevissem eam suo arbitratu vivere sinere, id consilium ex animo ceperam.»

«Nonnulli viri eo usque progressi essent ut separationi tantum consentirent.»

«Haec omnia iam perpensus sum, nec mihi placet iterum disputare. De matrimonio cogitans omnium hominum maxime antiquis moribus adhaerebam, atque, ut verum dicam, numquam de iure atque honestate huius instituti diligenter quaesiveram. Sed quaedam facta ita manifesta ante oculos posita erant, ut iis repugnare non possem.»

Taciti res reliquas componere perrexerunt. Quibus perfectis Phillotson arcam operculo clausit atque clave obfirmavit.

«Ecce,» inquit. «Ista eam in oculis alterius exornabunt; meis vero numquam amplius!»

CAPUT QUINTUM

Quattuor et viginti horis ante id tempus Susanna hanc epistulam ad Iudam miserat:

> «Res ita se habet ut tibi dixi; cras vesperi discedam. Richardus et ego existimavimus id post tenebras minus conspicue fieri posse. Nonnihil timeo, ideoque te oro ut mihi in suggestu stationis ferriviariae Melchestrensis certo occurras. Tramine hora nona minus quarta adveniente adero. Scio te venturum esse, carissime Iuda; sed adeo trepida sum ut a te rogando, ne sero venias, temperare non possim. Is per haec omnia in me tam benignus fuit!»
>
> «Iam tandem ad congressum nostrum!»
>
> «S.»

Dum vehiculo publico ex urbe montana in loca semper inferiora devehebatur, sola illo vespere vectrix, viam a tergo recedentem tristi vultu intuebatur. Nulla tamen dubitatio in eius facie apparebat.

Tramen quo discessura erat non nisi signo dato apud eam stationem consistere solebat. Susannae mirum visum est tantum atque tam validum instrumentum, quale tramen ferriviarium esset, unius sui causa consistere, mulieris quae domum legitimi mariti fugeret.

Viginti minutorum iter ad finem iam vergens erat, cum Susanna sarcinas suas colligere coepit, parata ad descendendum. Eodem momento quo tramen ad suggestum Melchestrense constitit, manus ad ostium posita est, et Iudam conspexit. Is continuo in cellam ingressus est. Sacculum nigrum manu gerebat, et veste pulla indutus erat, qua diebus dominicis vel post diurnum laborem vesperi uti solebat. Omnino adulescens admodum formosus videbatur, oculis in eam flagrante amore intentis.

«O Iuda!» Utraque manu manum eius comprehendit; et tanta animi contentione tenebatur ut breves crebrosque singultus, lacrimis tamen nullis, ederet. «Ego... ego quam gaudeo! Hicne descendo?»

«Minime vero. Ego ascendo, carissima! Sarcinas iam composui. Praeter hunc sacculum nihil habeo nisi magnam arcam sua inscriptione notatam.»

«At ego non descendo? Nonne hic mansuri sumus?»

«Id fieri nullo modo potest, nonne intellegis? Hic nos omnes norunt; ego certe omnibus fere notus sum. Ad Aldbrickham locum mihi in tramine

comparavi, et ecce tessera tua eodem usque loco, cum tua ad hanc tantum urbem valeat.»

«Putaveram nos hic mansuros esse,» iteravit.

«Id prorsus non convenisset.»

«Ah! Fortasse non.»

«Tempus mihi defuit quo tibi scriberem quem locum elegissem. Aldbrickham urbs multo maior est, sexaginta aut septuaginta milibus hominum habitata; ibi nemo quicquam de nobis novit.»

«Ergone operam tuam in templo cathedrali hic reliquisti?»

«Ita. Res paulo subito accidit, cum nuntius tuus praeter opinionem venisset. Iure quidem exigere poterant ut ad finem hebdomadis manerem; sed urgentem necessitatem causatus veniam discedendi impetravi. Quolibet die te iubente opus deseruissem, carissima Susanna; quin etiam multo maiora propter te iam deserui!»

«Vereor ne tibi plurimum noceam: spem ad sacerdotium perveniendi tibi eripiam, progressum artis tuae interrumpam, omnia evertam!»

«Ecclesia iam mihi curae non est. Iam de illa taceamus! Non ego ex illis futurus sum:»

sanctis militibus, qui ordine longo,

suam quisque beatitudinis metam sursum flagrantes petunt,

«si qui tales omnino exsistunt! Mea beatitudinis meta non in excelsis, sed hic est.»

«O quam improba mihi videor, quae ita virorum vitae cursum perturbo!» inquit illa, eiusdem animi motu commota quo ille paullo ante incensus erat. Sed post duodecim fere milibus passuum confectis tranquillitatem animi recepit.

«Quam benigne me abire passus est,» rursus coepit. «Atque ecce litteras quas in mensa mea ornatoria inveni, ad te inscriptas.»

«Vir haud indignus est,» ait Iudas epistulam obiter perlustrans. «Me pudet quod illum odio habuerim ob id unum quod te uxorem duxisset.»

«Si feminarum animi subitis mutationibus reguntur, ut aiunt, opinor me eum nunc repente amare debere, quod tam liberaliter atque inopinato me dimiserit,» subridens respondit. «Sed adeo frigida aut ingrata aut nescio quo vitio praedita sum, ut ne tanta quidem eius benignitas efficere possit ut eum amem, paenitentia movear aut apud eum uxoris loco permanere velim; quamquam animi eius magnitudinem probare me sentio eumque magis etiam quam antea veneror.»

«Fortasse res nostra minus feliciter cedet ob eius benignitatem quam si ille minus comis fuisset, et tu eo invito aufugisses,» submissa voce dixit Iudas.

«Id numquam fecissem.»

Iudas vultum eius diu cogitabundus contemplatus est. Subito deinde eam osculatus est, et iterum osculari parabat. «Non, nunc semel tantum, quaeso, Iuda!»

«Durum est quod petis,» respondit; nihilominus cessit. Post silentium addidit: «Res mira mihi evenit. Arabella ipsa ad me scripsit ut divortium ab ea peterem; eam ob rem se a me beneficium petere ait. Vult enim viro illi, cui iam matrimonii specie iuncta est, nunc vere atque ex lege nubere; meque obsecrat ut id fieri patiar.»

«Quid igitur fecisti?»

«Consensi. Primo putabam divortium obtineri non posse quin ei de altero illo matrimonio periculum crearem; neque ullo modo eam laedere cupio. Fortasse enim, si omnia consideremus, non peior me est! Sed hic nemo de re scit, atque intellego negotium non difficile futurum esse. Cum illa vitam novam incipere velit, causae mihi nimis perspicuae sunt cur non debeam obstare.»

«Ergo liber eris?»

«Ita, liber ero.»

«Quo igitur nobis iter constituisti?» rogavit, ea sermonis abruptione qua hac nocte saepius utebatur.

«Apud Aldbrickham, ut dixi.»

«Sed admodum sero illuc perventuri sumus, nonne?»

«Ita. Id reputavi; ideo per telegraphum cubiculum nobis in Deversorio Temperantiae ibi reservavi.»

«Unumne?»

«Ita, unum.»

Susanna eum intuita est. «O Iuda!» Frontem angulo cellae traminis admovit. «Suspicata eram te ita facturum esse, meque tibi falsam spem praebere. Sed illud non volebam!»

Silentio orto Iudas in sedile adversum oculos, stupore quasi hebetes, defixerat. «Bene!» inquit tandem. «Bene!»

Tacitus mansit; illa vero, cum quantum animo deiectus esset videret, genam suam genae illius admovit, leniter dicens: «Noli irasci, carissime!»

«O, nihil mali accidit,» inquit. «Sed... ita rem intellexeram. Num subito animum mutavisti?»

«Non licet tibi me ista interrogare; neque respondebo!» subridens dixit.

«Carissima, tua felicitas mihi omnibus rebus est potior, etsi totiens ad rixam prope adducimur; tua mihi voluntas pro lege erit. Spero me non adeo mei solius cupidum esse. Fiat ut vis!» Sed re cogitata supercilium contraxit. «Sed fortasse non quod mores vulgi denuo sequeris dubitas, sed quod me non amas! Quamvis, te docente, consuetudines istas oderim, malo te iis teneri quam tuo amore carere!»

Ne tum quidem, cum apertissima occasio verum fatendi praeberetur, Susanna omnino aperire potuit quid in arcano cordis sui lateret. «Timori meo id tribue,» dixit properanter, quaestionem declinans; «timori qui feminis natura inest cum ad discrimen pervenerint. Fortasse ipsa ego non minus quam tu existimo mihi integrum ius esse ex hoc ipso momento tecum habitandi, ut tu putaveras.»

«Fortasse etiam censeo, si recta hominum societas aliquando exstiterit, quaestionem, quis sit pater pueri quem mulier peperit, ad alios nihilo magis pertinere quam qua forma ipsa interiorem vestem gerat, de qua nemini iure liceat quidquam conicere. Sed partim, opinor, quod eius liberalitate nunc libera sum, malim aliquam severitatem erga me ipsam servare. Si scalis funibus suspensis fugere oportuisset, et ille sclopetis armatus nos persecutus esset, res aliter mihi visa esset, fortasse et aliter egissem.»

«Sed noli me urgere aut vituperare, Iuda! Puta me non satis animi habere ut opiniones meas re ipsa sequar. Scio me miseram imbecillamque esse. Animus meus non eodem ardore quo tuus flagrat!»

Ille simpliciter repetivit: «Putaveram... id quod natura consentaneum erat putare. Sed si amatores non sumus, non sumus. Phillotsonem tamen ita existimavisse certo scio. Aspice quid ad me scripserit.» Tum litteras ab ea allatas aperuit atque legit:

> «Unam tantum condicionem pono: ut eam leniter et benigne tractes. Scio te eam amare; sed etiam amor interdum crudelis esse potest. Alter alteri nati estis; hoc cuivis tertio homini, modo partium studio careat, planum atque manifestum est. Tu inde ab initio tertius ille in umbra latens in brevi coniugio nostro eras. Iterum dico: Susannae diligenter consule.»

«Quam bonus vir est, nonne?» inquit Susanna, lacrimis occulte iam subortis. Deinde rem reputans addidit: «Tam placide me dimisit, immo nimis placide fere! Numquam tam prope fui ut illum amare inciperem quam cum tanto studio curaret ut iter mihi commodum esset, ac pecuniam praebere

vellet. Ne tum quidem tamen amavi. Si vel tantillum illum mariti more amarem, ad eum nunc etiam redirem.»

«At non amas, nonne?»

«Verum est, heu quam misere verum! Non amo.»

«Nec me quidem amas, quod paene vereor!» morosius respondit. «Fortasse neminem omnino! Susanna, interdum, cum tibi succenseo, mihi videris veri amoris incapax.»

«Id neque benevolentiam neque fidem tuam decet!» inquit illa, et ab eo quantum potuit recessit, severe per fenestram in tenebras intuens. Tum dolore commota, ad eum se convertens, addidit: «Ego te fortasse non ita amo ut aliae mulieres suos amant. Sed tecum esse mihi summa quaedam voluptas est, delicatissima quidem; nec ulterius progredi cupio, ne eam, dum augere conor, in discrimen adducam! Satis intellexi, cum ad te proficiscerer, quantum mulieri cum viro periculum esset.»

«Sed cum ego ad te, non qua mulier ad virum, sed qua ipsa ad te ipsum venirem, decrevi me tibi committere, ut voluntatem meam ante tuam voluptatem poneres. Noli de hac re amplius disputare, Iuda carissime!»

«Sane, si postea te ipsam culpares... Sed me valde amas, Susanna, nonne? Dic te me amare! Dic te me vel quarta vel decima parte tantum amare, quantum ego te amo, et contentus ero!»

«Te me osculari passa sum; id satis declarat.»

«Semel tantum aut bis!»

«Age, noli esse puer avidus.»

Ille se in sedili reclinavit, neque per longum tempus eam respexit. In memoriam eius rediit illud factum quod Susanna de pristina sua vita narraverat, de misero quodam viro Christminsterii litteris erudito, quem eodem modo tractaverat. Intellexit sibi quoque similem cruciatum posse contingere, seque fortasse alterum eiusdem sortis exemplum fore.

«Mirum sane est hoc nostrum effugium!» mussitavit. «Fortasse me ab initio velut instrumentum quoddam in rebus cum Phillotsono agendis adhibuisti. Per fidem meam, paene ita videtur, cum te illic tam compositam atque severam sedentem conspicio!»

«Nunc vero irasci non debes; non patiar!» blande dixit, se ad eum convertens propiusque admovens. «Modo me osculatus es, id scis; nec mihi id valde displicuit, Iuda. Tantum nolo ut iterum id facias, nondum certe, si rerum nostrarum condicionem consideres; intellegisne?»

Cum illa suppliciter rogaret, resistere numquam poterat, quod ipsa probe sciebat. Itaque iuxta se sedentes manus coniunxerunt, donec nova cogitatione commota exclamavit:

«Ad illud Temperantiae deversorium ire omnino non possum, postquam eiusmodi nuntium telegraphicum misisti!»

«Cur non?»

«Satis ipse intellegis!»

«Esto; procul dubio aliud deversorium apertum inveniemus. Aliquando mihi in mentem venit, postquam ob ineptam quandam infamiam Phillotsono nupsisti, te, quamvis liberarum opinionum speciem prae te feras, non minus quam ullam aliam mihi notam mulierem consuetudinibus societatis servire!»

«Non mente servio. Sed, ut iam dixi, animus mihi deest quo opiniones meas exsequar. Neque sola propter rumorem illi nupsi. Interdum mulier tantopere ab alio amari cupit ut conscientiae suae non pareat; et, quamquam cogitatio viri acerbe laedendi cruciat, tamen eum ut se amet hortatur, ipsa eum minime amans. Deinde cum dolorem eius cernit, paenitentia movetur, atque iniuriam quibus potest modis sarcire nititur.»

«Hoc simpliciter significas: te miserum illum virum immodicis blanditiis ludificata esse, deinde paenituisse; atque ut culpam expiares, ei nupsisse, quamvis eo facto te ipsam ad mortem usque cruciares?»

«Bene, si rem tam crudeliter exprimere vis! Res aliquatenus ita se habuit; hoc et ille rumor una, atque quod tu rem quam antea mihi patefacere debueras occultavisti!»

Iudas eam sua reprehensione lacrimis iam commotam intellexit, et placare coepit: «Age, carissima, ne cures! Me cruci affige, si vis! Scis te mihi totum mundum esse, quidquid agas!»

«Prava sum atque a rectis principiis aliena; scio te ita existimare!» ait illa lacrimas palpebris cohibere conata.

«Hoc unum existimo atque scio: te esse Susannam meam carissimam, a qua neque longitudo neque latitudo, neque praesentia neque futura me umquam separare poterunt!»

Quamquam in multis rebus subtilissima erat, in aliis tamquam puella se gerebat; his tamen verbis contenta est, atque iter ad finem summo consensu perduxerunt. Hora circiter decima Aldbrickham pervenerunt, caput provinciae septentrionalis Vessexiae.

Cum Susanna ad Deversorium Temperantiae propter verba telegraphi ire recusaret, Iudas de alio deversorio quaesivit. Adulescens quidam, qui se hospitium reperturum esse pollicitus erat, sarcinas eorum plaustello provexit ad deversorium haud procul inde situm. Id ipsum erat hospitium ubi Iudas, cum post multorum annorum separationem semel cum Arabella convenisset, noctem egerat.

Attamen, cum nunc per aliud ostium intrarent et Iudas animo aliis rebus occupatus esset, primo locum non agnovit. Singulis cubiculis conductis, ad cenam seram in inferiorem partem descenderunt. Dum Iudas paulisper aberat, ministra cenatoria Susannam allocuta est.

«Videor mihi, domina, meminisse istum cognatum aut amicum vestrum, vel quicumque tandem est, iam olim huc venisse; nocte provecta, sicut nunc, cum uxore sua, aut certe cum quadam domina quae nullo pacto vos eratis; quemadmodum fortasse nunc vobiscum accidit.»

«Itane?» inquit Susanna, subita animi aegritudine correpta. «Etsi te falli arbitror. Quam pridem id accidit?»

«Abhinc unum fortasse aut alterum mensem. Mulier pulchra, corpore amplo atque pleno.»

Cum Iudas rediisset ad cenamque consedisset, Susanna tacita ac misera videbatur. Eadem nocte, cum in scalarum area discederent, maesta voce eum allocuta est: «Iuda, non iam tam iucundum est inter nos quam olim! Hic mihi displicet; locum hunc ferre nequeo! Neque te tam diligo quam antea!»

«Quam inquieta videris, carissima! Cur ita mutaris?»

«Quod crudeliter egisti me huc adducendo!»

«Cur?»

«Nuper hic cum Arabella fuisti. Ecce, nunc tandem dixi!»

«Quidnam, quomodo...» inquit Iudas circumspiciens. «Ita est; idem omnino locus! Vere non agnoveram, Susanna. Sed nihil in eo crudelitatis est, quandoquidem, ut nunc res se habet, cognati tantum in eodem deversorio hospitamur.»

«Quando hic cum ea fuisti? Dic mihi, quaeso, dic!»

«Pridie eius diei quo te apud Christminster conveni, cum una Marygreen rediimus. Tibi dixeram me illam vidisse.»

«Ita, dixisti te illam vidisse, sed non omnia rettulisti. Ita narrabas quasi inter vos alienatio esset, quasi coram Deo ne coniuges quidem essetis; minime vero quasi cum ea in gratiam redisses.»

«Neque in gratiam rediimus,» maestus respondit. «Explicare non possum, Susanna.»

«Me decepisti; tu, ultima spes mea! Neque umquam hoc obliviscar, numquam!»

«Sed, ut tu ipsa voluisti, Susanna carissima, amici tantum sumus, non amantes! Quam igitur tibi ipsi repugnas, cum...»

«Etiam amici invidia amoris torqueri possunt!»

«Id mihi non perspicuum est. Tu mihi nihil concedis, ego vero tibi omnia concedere debeo. Quin tu quoque eo tempore cum marito tuo satis amice vivebas.»

«Non ita erat, Iuda! O quomodo id credere potes? Me quoque in errorem induxisti, etiamsi id consulto non fecisti.» Tanto pudore doloreque angebatur ut Iudas eam in cubiculum suum introducere ostiumque claudere cogeretur, ne hospites vocem audirent. «Num hoc ipsum cubiculum fuit? Ita, hoc fuit; ex vultu tuo intellego! Nolo mihi hoc cubiculum esse! O quam perfide egisti cum illam rursus recepisti! Ego me per fenestram praecipitem dedi!»

«At, Susanna, Arabella tamen ex lege uxor mea erat, etsi non...»

Susanna in genua prolapsa faciem in stragulo lecti abscondit ac flevit.

«Numquam vidi animum tam parum rationi consentaneum, tam similem cani qui in praesepi iacet,» inquit Iudas. «Mihi nec te nec aliam ullam attingere licet!»

«O cur non intellegis quid sentiam? Cur? Cur tam hebeti atque crasso ingenio es? Ego per fenestram me praecipitem dedi!»

«Per fenestram te praecipitem dedisti?»

«Explicare non possum!»

Re vera ille eius animi motus satis clare non intellegebat. Aliquid tamen intellexit; neque ideo minus eam amavit.

«Ego... ego existimaveram te tum neminem nisi me curare, nullam in toto orbe nisi me desiderare, atque ita te semper postea fuisse!» perrexit Susanna.

«Vera dicis. Neminem alium curabam, neque nunc curo!» respondit Iudas, haud minus quam illa anxius.

«At tamen illam certe plurimi aestimasti! Alioquin...»

«Minime; non est necesse... Neque tu me intellegis; mulieres numquam intellegunt! Cur de re tam nihili tantos animi motus concitas?»

Susanna e stragulo caput erigens provocanter respondit: «Nisi haec res intervenisset, fortasse tandem ad Deversorium Temperantiae, quod tu proposueras, venissem; iam enim incipiebam putare me tuam esse!»

«O, res nullius momenti est!» frigidius respondit Iudas.

«Equidem existimabam illam numquam vere uxorem tuam postea fuisse, ex quo tot iam annos sua sponte te reliquisset! Mihi videbatur cum coniuges ita discederent, ut tu ab illa et ego ab illo discessimus, eo ipso matrimonium solvi.»

«Plura dicere non possum, quin aliquid contra illam loquar, quod facere nolo,» inquit. «Unum tamen tibi dicendum est quod quaestionem omnino dirimat. Illa alteri viro nupsit, revera nupsit! De ea re nihil scivi nisi postquam cum illa hanc cauponam visitaveram.»

«Alteri nupsit? ... Scelus est, ut mundus quidem iudicat, quamquam idem mundus id scelus esse non credit.»

«Ecce, nunc iterum tibi ipsi similis es. Ita, scelus est, quod tu ipsa esse negas, quamquam aliis territa id concederes. Sed numquam eam apud magistratus accusabo! Manifestum est conscientiae stimulis actam me rogavisse ut divortium impetrarem, quo illa viro illi legitime nubere posset. Itaque intelleges me haud facile eam iterum visurum esse.»

«At tu, cum illam vidisti, de hoc altero matrimonio nihil vere noveras?» iam lenius rogavit Susanna, dum exsurgeret.

«Nihil omnino. Si cuncta perpenderis, carissima, non existimo tibi iustam irascendi causam esse!»

«Neque irascor. Sed ad Deversorium Temperantiae non ibo!»

Ille risit. «Nihil refert,» inquit. «Dum tibi proximus sim, aliquanto felicior sum. Hoc plus est quam ego miser terrenus merear, cum tu spiritus sis, sine corpore prope, dulcis illa et cara umbra simul invitans simul eludens, vix quicquam carnis habens; adeo ut, cum brachia circa te pono, paene exspectem ea per te, velut per aerem, transitura esse! Ignosce mihi quod, ut ais, tam crassus sum. Memento nos cognatos nosmet appellavisse, cum paene alieni inter nos essemus: hoc ipsum nobis laqueus fuit.»

«Propter parentum nostrorum inimicitias tu mihi quadam singulari illecebra praedita videbaris, acriore etiam quam solet esse novi hominis recens facta notitia.»

«Age igitur, recita illos pulchros versus ex eo carmine Shelley quod Epipsychidion inscribitur, quasi de me scripti sint!» rogavit illa, propius ad eum inclinata, dum ambo starent. «Num eos nescis?»

«Vix ullos versus poetarum novi,» maeste respondit.

«Itane? Hi inter eos sunt:»

Erat quidam spiritus, quem mens mea saepe

per alta somniorum itinera vagans conveniebat...

seraphus e caelo, mitior quam ut homo esset,

sub radianti mulieris effigie se velans...

«O nimis blandi sunt, itaque ultra non recitabo! Sed dic de me illos agi; dic de me!»

«De te aguntur, carissima; tibi prorsus congruunt!»

«Nunc tibi ignosco! Licet autem semel me illic osculari, nec nimis diu.» Digiti extremo articulo genam suam dubitanter tetigit, illeque dicto paruit. «Me tamen valde amas, nonne? Etsi ego non... scis quid dicam?»

«Ita, dulcissima!» cum suspirio respondit; deinde ei bonam noctem precatus est.

CAPUT SEXTUM

Ubi Phillotson in patriam Shastoniam rediit atque ibi magisterium suscepit, civium studia in se convertit veteremque sui memoriam excitavit. Etsi enim propter varias disciplinas quas didicerat non tanto apud illos honore habebatur quanto alibi habitus esset, sinceram tamen in eum benevolentiam retinebant. Cum paulo post adventum uxorem forma venustam domum duxisset, adeo quidem venustam ut, nisi caveret, ipsi parum commoda futura esset, ut inter se dicebant, gaudebant eam apud se consedisse.

Aliquamdiu postquam Susanna illa domo profugerat, absentia eius nullos sermones excitavit. In schola munus adiutricis, quod illa obierat, intra paucos dies alia puella suscepit; neque haec mutatio cuiquam admirationem movit, quoniam Susanna ab initio ad tempus tantum eo munere functa erat.

Cum vero mensis iam praeterisset, atque Phillotson in sermone familiari cuidam dixisset se nescire ubi uxor degeret, homines curiosius inquirere coeperunt. Mox, rebus nondum compertis, hoc iam affirmare audebant, Susannam fidem marito datam fregisse atque ab eo ad alium virum aufugisse. Huic opinioni fidem addere videbatur ipsius magistri languor, qui in opere quotidiano magis magisque apparebat.

Quamquam Phillotson, praeterquam cum amico Gillingham, quam diutissime tacuerat, sincera tamen eius indoles et aperta ratio loquendi non patiebantur ut, cum de Susannae facto perperam intellecto rumores latius manarent, silentium servaret. Quodam die Lunae mane ad eum venit praeses curatorum scholae; rebus ad scholam pertinentibus transactis, magistrum seorsum duxit, quo pueri audire non possent.

«Ignosces, Phillotson, quod te interrogem, cum tota urbs de hac re loquatur. Verumne est quod de rebus tuis domesticis fertur, uxorem non hospites aliquos visendi causa profectam esse, sed clam cum amatore suo aufugisse? Quod si ita est, casum tuum doleo.»

«Noli dolere,» respondit Phillotson. «Nihil clam factum est.»

«Ergone amicos invisit?»

«Minime.»

«Quid igitur accidit?»

«Abiit iis condicionibus quibus maritus plerumque miserationem meretur. Ego tamen illi discedendi veniam dedi.»

Praeses eum non intellexisse videbatur.

«Verum omnino dico,» Phillotson, iam iracundior, perrexit. «Rogavit ut cum amatore discedere sibi liceret; ego permisi. Cur non permitterem? Mulier iam adulta erat; ipsius conscientiae, non meae, ea quaestio relinquenda erat. Ego non eram custos carceris eius. Nihil amplius explicabo; nec interrogari volo.»

Pueri animadverterunt utriusque viri vultus gravitate insignes fuisse; domum igitur regressi parentibus narraverunt aliquid novi de domina Phillotson accidisse. Deinde ancillula magistri, puella quae nuper scholasticos ordines absolverat, dixit dominum suum uxori ad sarcinas componendas adfuisse, pecuniam quantam illa requireret obtulisse, atque ad iuvenem ad quem illa se contulerat epistulam benevolam scripsisse, qua rogaret ut eius curam ageret.

Praeses, hac re diligenter reputata, cum reliquis curatoribus scholae collocutus est, donec Phillotson rogatus est ut ad colloquium privatum veniret. Diutius inter eos disceptatum est; tandem magister domum rediit, solito more pallidus atque confectus. Gillingham iam in aedibus sedebat eumque exspectabat.

«Bene, ita evenit ut praedixeras,» inquit Phillotson, in sellam lassitudine se abiciens. «Postulant ut munere me abdicem, propter flagitiosum illud, ut aiunt, factum quo uxori excruciatae libertatem dedi; sive, ut ipsi vocant, adulterium eius condonavi. At ego non abdicabo!»

«Ego quidem abdicarem.»

«Ego non faciam. Non ad illos pertinet. Hoc factum nihil ad munus meum publicum attinet. Me, si volunt, ipsi eiciant.»

«Si contentionem movebis, omnia in actis diurnis divulgabuntur, nec umquam in alia schola munus obtinebis. Cogita enim eos factum tuum non simpliciter hominis privati, sed magistri iuventutis factum iudicare debere, et quem effectum eiusmodi factum in mores oppidanorum habiturum sit considerare. Communi autem hominum iudicio causa tua nullo modo defendi potest. Haec mihi dicenda sunt.»

At Phillotson huic prudenti consilio aurem praebere noluit.

«Nihil curo,» inquit. «Nisi vi dimittar, hinc non discedam. Hanc ob causam: si ipse munere me abdicem, profitear me in illam iniuste egisse; cum contra mihi in dies certius fiat me et caelo teste et simplici naturali humanitate duce rectissime egisse.»

Gillingham perspexit amicum suum, paulo obstinatiore ingenio praeditum, talem causam diu tueri non posse. Nihil tamen amplius dixit. Nec multo post, immo intra horae quadrantem, sollemnis epistula qua munere removebatur perlata est: curatores enim post eius discessum manserant ut eam conscriberent. Phillotson respondit se remotionem non probare; deinde conventum publicum indixit, cui ipse interfuit, etsi tam infirmus atque aegrotus videbatur ut amicus eum enixe rogaret ut domi maneret.

Cum surrexisset ut ostenderet cur curatorum sententiae adversaretur, easdem quas amico exposuerat rationes constanter protulit; insuper contendit rem esse ad privata coniugum iudicia pertinentem, quae nullo modo ad curatores spectaret. Illi hanc defensionem repudiaverunt, affirmantes etiam singulares magistri opiniones domesticas ad auctoritatem suam pertinere, quoniam mores discipulorum attingerent. Respondit Phillotson se non intellegere quo modo Christianae caritatis officium mores corrumpere posset.

Omnes qui honestiores habebantur et locupletiores ex ipsa urbe oriundi, uno consensu adversus Phillotson steterunt. Sed, quod ipse minime exspectaverat, duodecim fere homines quasi subito e terra exorti ad eum defendendum processerunt.

Iam dictum est Shastoniam velut stationem fuisse singularis cuiusdam societatis hominum vagorum, qui aestate atque autumno nundinas mercatusque per Vessexiam crebro frequentabant. Quamquam Phillotson neminem ex illis umquam adlocutus erat, nunc tamen generose primi causae paene desperatae patrocinium susceperunt.

In eo grege erant duo circumforanei qui merces vilissimas venditabant, dominus tabernaculi ubi sclopetis ad signa collineabant mulieresque quae sclopeta onerabant, duo pugilum magistri, curator machinae vaporariae qua homines in orbem vehebantur, duae mulieres circumforaneae scopas facientes ac vendentes quae se viduas esse dicebant, venditor placentarum gingibere conditarum, dominus navicularum quae funibus suspensae ultro citroque movebantur, atque vir cuius machina vires hominum experiebatur.

Haec liberalis defensorum acies, additis paucis aliis qui suo iudicio utebantur nec sine variis casibus vitam coniugalem egerant, ad Phillotson accessit atque ei manus ardenter pressit. Tum sententias suas tanto impetu in conventu declaraverunt ut contentio statim in apertam rixam erumperet. In tumultu tabula atra fissa est, tres laminae vitreae fenestrarum scholae confractae, atramentum e vase in tunicam cuiusdam decurionis effusum est; complures oculis sugillatis naribusque cruentis discesserunt; magno autem

omnium horrore venerabili etiam rectori oculus sugillatus est, quoniam quidam olim caminos purgare solitus, nunc ab ea servitute liberatus, nimio studio partis Phillotsonianae eum percusserat.

Ubi Phillotson sanguinem per rectoris faciem decurrentem vidit, miseram atque indecoram rerum condicionem gemitibus prope deploravit, paenituitque eum quod, cum rogaretur, munere se non abdicavisset. Tam male affectus domum rediit ut postridie e lecto surgere non posset.

Ex illo casu, ridiculo simul ac miserabili, gravis ei morbus ortus est. Solus in lectulo iacens eo animi maerore afficiebatur quo vir mediae aetatis afficitur cum tandem intellegit totam vitam suam, tam in studiis quam in rebus domesticis, ad irritum exitum et tenebras vergere. Gillingham vespertinis horis eum invisere solebat; quadam autem vice Susannae nomen attulit.

«Nihil omnino de me curat!» inquit Phillotson. «Cur enim me curaret?»

«Nescit te aegrotare.»

«Tanto melius nobis utrique.»

«Ubi nunc illa cum amatore habitat?»

«Apud Melchesterium, ut opinor; ille certe haud ita pridem ibi degebat.»

Gillingham domum reversus consedit diuque secum cogitavit. Tandem ad Susannam breves litteras sine nomine scriptoris misit, tenuissima spe ductus fore ut ad eam pervenirent. Epistulam inclusit involucro ad Iudam in urbe episcopali degentem inscripto. Inde litterae ad Marygreen in Vessexia Septentrionali remissae sunt; tum ab ea sola quae novum eius domicilium noverat, vidua quae amitam eius in morbo curaverat, Aldbrickhamium transmissae.

Tertio post die, sub vesperum, cum sol magnifico fulgore super campos depressos Blackmoor occideret, fenestraeque Shastonienses vallis incolis velut linguae igneae apparerent, aegrotus sibi visus est aliquem ad aedes accedentem audire. Paulo post in ostium cubiculi leviter pulsatum est. Phillotson non respondit. Ostium dubitanter apertum est; intravit Susanna.

Levi veste verna induta erat; adventus eius paene umbrae speciem habebat, quasi papilio nocturnus per conclave volitans. Phillotson oculos in eam convertit ruboreque suffusus est; primum tamen impetum alloquendi coercere visus est.

«Non debui huc venire,» inquit illa, vultum trepidum ad eum convertens. «Sed audivi te aegrotare, gravissime aegrotare; et... et quia scio te praeter

corporis amorem alias quoque inter virum et mulierem necessitudines agnoscere, veni.»

«Non ita graviter aegroto, cara amica; leviter tantum male valeo.»

«Id nesciebam; timeoque ne advenisse mihi non licuisset nisi graviter aegrotares!»

«Ita... ita est. Et paene opto ne venisses! Paulo immaturius venisti, nihil aliud dico. Sed quandoquidem ades, quam optime rem geramus. De schola, ut opinor, nihil audisti?»

«Nihil; quid de ea?»

«Hoc tantum: hinc alio me conferam. Curatores et ego inter nos dissentimus, itaque separabimur; nihil amplius.»

Ne tum quidem neque postea Susanna vel leviter suspicata est quantas ob eius discessum ille molestias subisset; numquam omnino ei talis cogitatio incidit, nec ullus ex Shastonia nuntius ad eam venerat. De rebus levibus ac momentaneis colloquebantur. Cum thea illi in cubiculum allata esset, ancillulae stupenti iussit ut Susannae quoque poculum apponeret.

Puella illa multo studiosius de eorum rebus scire cupiebat quam illi putabant. Itaque, dum scalas descendit, oculos manusque stupore quodam paene ridiculo sustulit. Inter potandum Susanna ad fenestram accessit et cogitabunda dixit: «Quam pulcher est hic solis occasus, Richarde!»

«Hinc plerumque pulcherrimi videntur, quoniam radii per nebulam vallis penetrant. Ego autem omnibus careo: non enim in hunc obscurum angulum, ubi iaceo, splendent.»

«Nonne hunc ipsum solis occasum videre velis? Caelum ipsum apertum esse videtur.»

«Velim sane! Sed non possum.»

«Ego faciam ut possis.»

«Minime; lectus moveri non potest.»

«At aspice quid velim.»

Ad locum ubi speculum mobile stabat accessit; illud manibus sublatum ad fenestram tulit, ubi radios solis excipere posset. Deinde speculum huc illuc convertit, donec solis radii in aegroti vultum reflecterentur.

«Ecce, nunc solem illum ingentem rubentem videre potes!» inquit. «Certe animum tuum eriget; quam vehementer opto ut ita sit!»

ADVENTUS EIUS UMBRAE SIMILIS VIDEBATUR

Puerili quadam benignitate paenitentiae admixta loquebatur, quasi nihil esset quod pro eo facere nimium putaret.

Phillotson tristi risu subrisit. «Quam mira es mulier!» murmuravit, dum sol in oculos eius refulgebat. «Quis putasset te post omnia quae acciderunt ad me visendum venturam?»

«De illis rebus ne rursus agamus!» propere inquit. «Currum publicum assequi debeo, quo ad tramen perveniam; Iudas enim nescit me huc venisse: cum proficiscerer, domo aberat. Quam primum igitur redire necesse est. Richarde, quam gaudeo te melius valere! Non me odisti, nonne? Tam benignus mihi amicus fuisti!»

«Gaudeo te ita sentire,» rauca voce respondit Phillotson. «Non, te non odi!»

Inter eorum sermones saepe intermissos celeriter in obscuro cubiculo vesper advenit. Cum candelae allatae essent et iam discedendum esset, Susanna manum suam in illius manu posuit; immo potius per eam labi permisit, tam leviter ut vix eum attigisse videretur. Iam prope ostium clauserat, cum ille «Susanna!» appellavit. Animadverterat enim, dum ab eo se averteret, lacrimas in eius facie fuisse labrumque tremuisse.

Prudenter non agebat eam revocando; id ipse dum faciebat sciebat. Sed sibi imperare non potuit. Susanna rediit.

«Susanna,» submissa voce inquit, «visne reconciliari mecum et hic manere? Omnia tibi ignoscam, omnia condonabo!»

«O non potes, non potes!» festinanter respondit. «Iam ea condonare non potes!»

«Re ipsa igitur ille maritus tuus iam est, hoc nempe significas?»

«Ita existimare licet. Ille divortium ab Arabella uxore sua impetrare conatur.»

«Uxore sua! Omnino novum mihi est eum uxorem habere.»

«Infelix erat illud matrimonium.»

«Ut tuum.»

«Ut meum. Nec tam sui quam illius causa divortium petit. Scripsit enim Arabella magnum sibi beneficium fore si ille id faceret, cum tum demum alii nubere atque honeste vivere posset. Iudas igitur consensit.»

«Uxorem... Beneficium ei praestari... Ita sane, beneficium uxori praestatur, si eam penitus liberaveris... Sed hoc mihi non bene sonat. Ego tibi ignoscere possum, Susanna.»

«Minime, minime! Non licet tibi me nunc recipere, cum tam improbe egerim, propter id ipsum quod feci!»

In Susannae vultu ille primus pavor oriebatur, qui semper apparebat quotiens Phillotson non ut amicus sed ut maritus ad eam accedebat, quique eam cogebat quidvis excogitare quo coniugalem eius affectum repelleret. «Nunc proficisci debeo. Iterum veniam; licetne?»

«Nec nunc quidem te abire iubeo. Immo ut maneas rogo.»

«Gratias tibi ago, Richarde, sed abire oportet. Cum minus quam putaveram aegrotes, manere non possum!»

«Illius est... illius a labris usque ad calcem!» inquit Phillotson; sed tam tenui voce ut Susanna, dum ostium claudebat, verba non audiret.

Verebatur Susanna ne magister ad pristinum coniugis sibi vindicandae propositum rediret; praeterea fortasse pudebat eam etiam illi confiteri quam inchoata adhuc et imperfecta esset, virili quidem iudicio, fides quam ab uno ad alterum transtulerat. His de causis nihil ei dixit de necessitudine sua cum Iuda, quae ad id tempus nondum in coniunctionem corporum evaserat. Phillotson autem quasi apud inferos cruciabatur, dum animo fingebat eam, eleganti veste indutam, mira commixtione misericordiae et aversionis perturbantem, quae nomen ipsius etiamnum gerebat, festinantem ad domum amatoris redire.

Gillingham adeo rebus Phillotsonis sollicitus erat atque de salute eius metuebat ut bis terve in hebdomada collem Shastoniensem pedibus ascenderet, quamquam, post laboriosum in schola diem, inter potionem theae et cenam totum iter novem miliarium conficere debebat. Cum post Susannae adventum rursus eum invisisset, amicum iam in inferiore domus parte invenit, animadvertitque pristinam amici animi inquietudinem constantiori quadam tranquillitate mutatam esse.

«Illa post ultimum tuum adventum huc venit,» inquit Phillotson.

«Ipsane domina Phillotson?»

«Ipsa.»

«Ah! Ergo in gratiam rediistis?»

«Minime... Venit tantum, pulvinum meum parva sua candida manu leniter mulsit, per dimidiam horam curatricem sollicitam egit, et discessit.»

«Hercle, incredibile! Improba muliercula!»

«Quid ais?»

«O... nihil!»

«Quid his verbis significas?»

«Hoc dico: quam inconstans, quam cupiditates alienas spe fallaci incitans muliercula! Nisi uxor tua esset...»

«Non est uxor mea; alterius viri est, praeter nomen et iuris vinculum. Post quoddam autem cum illa colloquium mihi in mentem venit humanitatis causa hoc quoque vinculum omnino solvendum esse. Id, mirum dictu, nunc me facere posse arbitror, quoniam illa iam huc reversa, cum ei dixissem me iam ignovisse atque ut maneret rogavissem, manere tamen recusavit. Haec enim res, ut nunc video, viam mihi ad divortium obtinendum aperire potest, quamquam eo tempore non intellexi.

«Quid prodest eam quasi vinculis mihi alligatam tenere, si re vera mea non est? Pro certo habeo, immo animo penitus persuasum est, illam, si hoc consilium exsequar, maximum sibi beneficium factum existimaturam. Nam ut hominem me miseratur atque mecum dolet, etiam propter me lacrimas fundit; maritum autem me pati non potest. Me abominatur. Non opus est veritatem mollire: me abominatur. Nihil igitur mihi restat quod viri dignitate atque misericordia dignius sit quam ut id quod coepi perficiam…

«Etiam propter res huius mundi melius ei erit si sui iuris fiat. Ego ipse, quod nobis optimum iudicabam secutus, omnem futurae vitae spem irreparabiliter perdidi, quod illa nescit. Ab hoc die ad sepulcrum nihil mihi praeter extremam inopiam prospicitur; ad docendum enim in ullam scholam amplius admitti non possum. Nunc, munere amisso, vix satis habebo unde per reliquam vitam sumptus cotidianos expleam; quae miseria facilius a me solo feretur.

«Dicam denique tibi quid me imprimis monuerit ut eam liberarem: nuntium quendam ab illa accepi, Iudam Fawley iam eidem rei perficiendae incumbere.»

«Quid? Ille quoque coniugem habet? Quam insolens illud amantium par!»

«Nolo de hac re sententiam tuam. Hoc dicebam: si eam omnino liberavero, nullum inde detrimentum capiet, immo spes quaedam felicitatis ei patebit, quam adhuc ne somniavit quidem. Tum enim illi duo matrimonio iungi poterunt, quod ab initio facere debuerant.»

Gillingham non statim respondit. «De causa quidem qua moveris dissentire possum,» leniter inquit, quippe qui etiam opiniones a suis diversas revereretur. «Sed consilium ipsum rectum esse puto, si modo perficere poteris. Vereor tamen ne id efficere nequeas.»

PARS QUINTA

Apud Aldbrickhamium et alibi

M. ANTONINUS (LONG)

Pars tua aerea et omnes partes igneae tibi admixtae, quamquam natura in sublime tendunt, tamen ordini universitatis rerum parentes, hic in concreta corporis mole deorsum premuntur.

CAPUT PRIMUM

Quo tandem modo dubitationes Gillinghamii sublatae sint, facillime apparebit, si longam illam tristium mensium casuumque seriem, quae post superioris capitis eventus consecuta est, praetereamus atque ad diem Solis mense Februario insequentis anni veniamus.

Susanna et Iudas Aldbrickhamii habitabant, iisdem prorsus inter se condicionibus constitutis quas superiore anno, cum illa Shastonia relicta ad eum se contulisset, statuerant. De iis autem quae apud iudices agebantur nihil ferme ad eos perveniebat praeter longinquum quendam rumorem et epistulas subinde allatas, quarum sensum vix assequebantur.

Eo mane, ut solebant, in parva domo ad ientaculum convenerant, cui Iudae nomen praepositum erat. Domum ille quindecim libris annuis conduxerat, praeter tres libras et decem solidos pro vectigalibus tributisque pendendos; instruxerat autem vetusta atque ponderosa amitae supellectile, quam e Marygreenio transferre paene tantum constiterat quantum ipsa valebat. Susanna rem domesticam curabat omniaque administrabat.

Hoc mane cum Iudas in conclave intravisset, Susanna epistulam modo acceptam sustulit atque ostendit.

«Quid tandem», inquit ille, postquam eam osculatus est, «his litteris nuntiatur?»

«Decretum illud sub condicione latum, quod ante sex menses in causa Phillotson adversus Phillotson et Fawley pronuntiatum est, nunc ratum atque irrevocabile factum esse.»

«Ah», inquit Iudas, dum consedit.

Idem iudicii exitus in causa qua Iudas adversus Arabellam egerat mense uno alterove ante obtentus erat. Utraque lis tam exigui momenti habita fuerat ut acta diurna nihil de iis nisi litigantium nomina in longo indice aliarum causarum a reis non defensarum recenserent.

«Age nunc, Susanna, saltem tibi licet facere quod libet!» Amicam suam curiosius intuens haec dixit.

«Num ergo ego et tu tam liberi nunc sumus ac si neuter umquam matrimonio iunctus fuisset?»

«Tam liberi sane; nisi quod, ut opinor, sacerdos aliquis ipse te denuo matrimonio iungere recusare potest atque officium alteri committere.»

«At miror ... putasne rem ita etiam in nobis se habere? In aliis coniugibus ita esse scio; sed molestam quandam suspicionem habeo, libertatem meam per falsam rerum speciem impetratam esse!»

«Qua ratione?»

«Nempe si veritas de nobis cognita fuisset, illud decretum non latum esset. Nonne ideo tantum lata est sententia, quod causam non defendimus iudicesque ad opinionem falsam adduxerimus? Quod si ita est, num libertas mea iure obtenta est, etiamsi per se recta esse possit?»

«Cur igitur passa es ut ea falsa specie impetraretur? Tibi ipsi tantum culpam tribue», per iocum ille respondit.

«Iuda, parce! Non debes de hac re etiamnunc tam facile offendi. Me qualis sum accipias oportet.»

«Bene, carissima: ita faciam. Fortasse iusta fuit tua sententia. Quod autem quaerebas, nihil nobis probandum erat: illorum erat inquirere. Quidquid sit, una habitamus.»

«Ita; quamquam non eo sensu quo illi putant.»

«Hoc unum certum est: quocumque modo decretum impetratum sit, matrimonium, ubi solutum est, solutum manet. Est autem hoc commodi in eo quod pauperes ignotique homines sumus: res eiusmodi nobis sine accurata disquisitione celeriter et satis ruditer conficiuntur. Idem mihi cum Arabella accidit. Metuebam ne alterum eius matrimonium, quod contra leges contraxerat, patefieret eaque poenas daret; sed nemo ad eam animum advertit, nemo quaesivit, nemo quicquam suspicatus est. Si vero diplomate inter nobiles adscripti essemus, infinitis difficultatibus implicaremur, atque dies integri hebdomadesque rebus nostris investigandis consumerentur.»

Paulatim Susanna laetitiam amantis sui, libertate recuperata ortam, participare coepit. Itaque suasit ut per agros ambularent, etiamsi ob eam excursionem prandium frigidum sumere deberent. Iudas consensit; illa superius ascendit atque se ad profectionem paravit, veste laetis coloribus distincta induta velut ad libertatem suam celebrandam. Quod cum Iudas vidisset, ipse quoque fasciam collo suo circumdedit clarioris coloris.

«Iam brachiis inter se implicatis superbe incedemus», inquit, «sicut quilibet alii sponsi. Hoc nobis iure licet.»

Urbe egressi per semitam vagabantur quae terras humiles circumiectas intersecabat. Illae tamen gelu rigebant, et lati campi serendis frugibus destinati nec viriditate nec fructu ornabantur. Sed ambo rebus suis adeo intenti erant ut vix quae circum se essent animadverterent.

«Ergo, mea carissima, harum omnium rerum hic exitus est: post intervallum honestum matrimonium inter nos contrahere possumus.»

«Ita; credo nos posse», Susanna parum alacriter respondit.

«Nonne igitur nuptias inter nos contrahimus?»

«Nolim negare, care Iuda; sed idem nunc sentio quod semper antea sensi. Eundem prorsus pavorem habeo, ne vinculum ferreum pacti coniugalis tuum in me amorem meumque in te exstinguat, quemadmodum infelicibus parentibus nostris accidit.»

«Sed quid tandem agere possumus? Ego certe te amo, ut scis, Susanna.»

«Id satis superque scio. Sed multo malim, opinor, semper ut amantes vivere, quemadmodum nunc vivimus, interdiu tantum inter nos convenientes. Id enim multo dulcius est, mulieri certe, cum de viri fide certa est. Praeterea posthac de specie rerum apud alios non tam solliciti esse debebimus quam adhuc fuimus.»

«Non nego», inquit ille aliquantum maestus, «ea quae uterque cum alio coniuge expertus est parum ad nuptias hortari; sive propter ingenia nostra ad vitae negotia parum apta et semper insatiata, sive sola fortuna adversa. Sed nos duo ...»

«Duo scilicet, quorum neuter sorte sua contentus sit, uno vinculo coniungeremur, atque ita duplici miseria premeremur! ... Vereor ne te ipsum timere inciperem, Iuda, eo ipso momento quo publico sigillo te obligasses ut me coleres, mihi autem lege permissum esset intra domesticos parietes a te amari. Heu, quam foedum, quam sordidum! At nunc, cum liber sis, tibi magis quam ulli viro in orbe terrarum confido.»

«Noli, quaeso, dicere me mutandum esse!» ille reclamavit; attamen in ipsius voce quoque quaedam dubitatio audiebatur.

«Si nostras ipsorum miserias atque singulares naturae vitia omittimus, ab ipsa viri natura alienum est pergere aliquem amare, cum ei imperatur ut illius amator sit atque esse debeat. Multo facilius id faceret, si amare vetaretur. Si sollemnia nuptiarum eo constarent ut sponsi iureiurando et pacto subscripto promitterent se ex illo die amare desituros, concessa mutua personarum possessione, atque in conspectu hominum quam maxime consuetudinem alter alterius vitaturos, plures essent amantes coniuges quam nunc sunt. Finge tibi occultos inter coniuges peierantes conventus, utriusque negationes se alterum vidisse, aliquem per fenestras cubiculi ascendentem, alterum in armariis latentem! Tum profecto amor non tam facile refrigesceret.»

«Etiamsi haec, aut aliquid eiusmodi, vera esse concedamus, non tu sola, mi parva Susanna, in toto orbe id perspicis. Homines tamen matrimonia contrahere pergunt, quod naturae impulsibus resistere nequeunt, etiamsi multi optime intellegant se unius mensis voluptatem diuturno totius vitae taedio fortasse emere. Neque dubito quin pater meus materque, pater item tuus et mater, idem perspexerint, si in rebus observandis nobis aliquatenus similes fuerunt. Nihilo minus matrimonia contraxerunt, quoniam ordinariis cupiditatibus commovebantur. Tu autem, Susanna, tamquam species quaedam tenuis atque corpore vacua es; tam exigua, ut ita dicam, in te est libido corporis, ut hac in re rationem sequi possis, quod nos miseri homines natura magis corporea praediti non possumus.»

«Bene», suspirans inquit, «ipse concessisti matrimonium nostrum verisimiliter miserum futurum esse. Neque ego tam singularis mulier sum quam putas. Pauciores feminae nuptias amant quam tu existimas; pleraeque tamen eas ineunt propter dignitatem, quam ex iis sibi accedere homines putant, et propter commoda quae interdum apud homines afferunt. Ego autem et illa dignitate et illis commodis libenter careo.»

Tum Iudas ad veterem querelam rediit: quamvis inter se familiarissimi essent, numquam tamen ab illa sinceram apertamque amoris confessionem accepisse, qua diceret se eum amare aut amare posse. «Interdum sane vereor», inquit, dubitatione iam paene in iram versa, «ne omnino amare non possis. Tam multa enim tacere soles! Scio mulieres ab aliis mulieribus doceri ne totam umquam veritatem viro fateantur. At summa amoris forma in perfecta utriusque partis sinceritate posita est. Illae vero mulieres, quia ipsae viri non sunt, nesciunt virum, cum mulieres reminisci coeperit quibus aliquando

teneriore necessitudine iunctus fuit, animo maxime ad eam redire quae in omni consuetudine veritatis ipsius imaginem praebuerit. Vir melioris ingenii, etiamsi levibus artificiis, quibus mulier nunc fugit nunc resistit, ad tempus capitur, iis tamen diutius retineri non potest. Mulierem autem quae nimis saepe elabendi ludum agit velut Nemesis quaedam persequitur: nam veteres eius amatores aliquando eam adeo contemnere incipiunt ut sine ullo luctu ad sepulcrum eam abire patiantur.»

Susanna, quae in longinqua oculos intendebat, vultum conscientia quadam culpae perturbatum induerat; repente vero tragoedica voce respondit: «Non puto te mihi hodie tam placere quam antea, Iuda!»

«Nonne? Quid ita?»

«O, quia ... non es iucundus; nimium concionaris. Quamquam fortasse tam mala et nihili sum ut gravissimam omnium admonitionem merito patiar!»

«Non es mala. Carissima es mihi. Sed anguillae lubricitate par es, quotiens a te confessionem aliquam elicere conor.»

«Immo vero mala sum, pertinax, omnis generis vitiis plena! Frustra fingis me talem non esse! Bonis hominibus non opus est illa obiurgatione qua mihi opus est. ... Sed nunc, cum neminem praeter te habeam neque quemquam qui me defendat, peracerbum est mihi ne id quidem meo arbitratu statuere licere, qua ratione tecum vivam, utrum nuptias contraham an non!»

«Susanna, mea sodalis, mea amica carissima, neque ad nuptias te cogere volo neque ad illam alteram coniunctionem; certe nolo! Nimis inique facis quod tam pertinaciter mihi stomacharis! De hac re igitur amplius ne loquamur; eodem modo quo adhuc viximus vivere pergamus; ac reliquo itinere nihil nisi de pratis, de inundationibus et de iis quae agricolae anno proxime venturo sperent colloquamur.»

Post hoc colloquium per complures dies nulla inter eos de nuptiis mentio facta est, etsi degebant in conclavibus, sola scalarum area interiecta, atque utriusque animus eadem quaestione continenter occupabatur. Susanna iam operam Iudae haud mediocrem praestabat. Ille enim nuper suo nomine lapides sepulcrales scalpendos atque litteris inscribendos susceperat, quos in exiguo atrio post domunculam sito asservabat. Susanna, inter domestica negotia, formas litterarum naturali magnitudine in lapidibus ei praescribebat; deinde, postquam ille eas scalpendo exegerat, colore nigro implebat.

Hoc artificii genus humilius erat operibus quae antea, cum in aede cathedrali lapicida esset, perfecerat. Neque ei alii clientes erant nisi pauperes

vicini, qui, cum simplicia mortuorum suorum monumenta curanda haberent, sciebant quam parvo pretio operam eius conducere possent. Ipse autem ad ostium sic se inscripserat: «Iudas Fawley, lapicida monumentorum».

Attamen liberioris condicionis quam antea sibi esse videbatur; atque sola haec vitae instituendae ratio Susannae facultatem dabat eum opere suo adiuvandi, quippe quae imprimis cupiebat ne ipsi oneri esset.

CAPUT SECUNDUM

Mense exeunte, vespere quodam, Iudas domum redierat, cum in aula publica haud procul sita praelectionem de veterum historia audivisset. Cum domum intrasset, Susanna, quae eo absente domi manserat, cenam apposuit. Contra morem suum nihil locuta est. Iudas ephemeridem imaginibus distinctam perlegebat, donec sublatis oculis animadvertit vultum illius sollicitudine obscuratum esse.

«Quid est, Susanna? Animo deiecta es?» inquit.

Illa paulisper cunctata respondit: «Nuntium quendam ad te habeo.»

«Num quis huc venit?»

«Venit mulier quaedam.» Cum haec diceret, vox Susannae tremuit; subito ab apparanda cena cessans consedit, manibus in gremio compositis, et in ignem intuebatur. «Nescio an recte fecerim», perrexit. «Dixi te domi non esse; cum autem illa se exspectaturam diceret, respondi me putare te eam videre non posse.»

«Cur ita dixisti, carissima? Fortasse monumentum sepulcrale petebat. Num lugubri veste induta erat?»

«Lugubri veste induta non erat neque monumentum petebat; et ego arbitrabar te cum illa convenire non posse.» Susanna eum vultu simul explorante atque supplicante intuita est.

«At quaenam erat? Nonne nomen dixit?»

«Minime. Nomen dicere recusavit. Sed scio quae fuerit, aut certe scire mihi videor. Arabella fuit!»

«Di nos servent! Quid Arabella huc venire voluit? Quid te movit ut illam esse crederes?»

«Vix explicare possum. Sed ipsa erat, certo scio! Omnino certa sum: agnovi eam ex quodam oculorum fulgore, cum me aspexit. Mulier erat corpulenta atque habitu agresti.»

«Equidem Arabellam non admodum rudem dixissem, nisi forte sermone; quamquam inter cauponae munera talem iam fieri potuit. Certe olim, cum eam noveram, forma satis venusta erat.»

«Venusta! Etiam vero! Est quidem!»

«Voculam tuam paulum tremuisse mihi videor audivisse. Sed hoc omittamus. Cum iam nihil ad me pertineat et alteri viro honeste nupta sit, cur nos vexare veniat?»

«Certusne es eam nuptam esse? Habesne de ea re exploratum nuntium?»

«Non, exploratum quidem nullum. Sed hac de causa me rogavit ut se a coniugali vinculo solverem: ipsa et vir ille, ut intellexi, vitam honestam ducere volebant.»

«O Iuda, Arabella erat, ipsa erat!» exclamavit Susanna, manu oculos tegens. «Quam misera sum! Quocumque consilio venerit, omen mihi pessimum videtur. Nequaquam potes eam videre, nonne ita est?»

«Vix puto me posse. Nunc enim cum ea colloqui utrique nostrum acerbum esset, tam ipsi quam mihi. Sed iam abiit. Dixitne se redituram esse?»

«Non dixit. Invitissima tamen discessit.»

Susanna, quam res vel minima perturbare solebat, ne cenare quidem potuit. Iudas autem cenatus cubitum ire parabat. Vix prunas in foco rastello composuerat, fores obseraverat, et ad summum scalarum pervenerat, cum pulsatio ad ianuam audita est. Susanna statim e cubiculo, quod modo intraverat, processit.

«Ecce iterum adest!» perterrita susurravit.

«Unde id scis?»

«Ita etiam prius pulsaverat.»

Auscultabant; rursus pulsatum est. Nullum famulum domi habebant, itaque si ianua aperienda esset, alterutrum ipsorum ad eam ire oporteret. «Fenestra aperta respondebo», inquit Iudas. «Hoc tempore nemo sperare potest se intromitti.»

In cubiculum igitur suum ingressus imam fenestrae partem sursum sustulit. Vicus ille solitarius, cuius opifices mature cubitum ire solebant, totus vacabat, praeter unam mulierem, quae paucos passus ab aedibus, sub lucerna publica ultro citroque ambulabat.

«Quis illic est?» interrogavit.

«Estne ibi dominus Fawley?» vox muliebris ab imo ad eum perlata est, quam statim Arabellae esse agnovit.

Iudas se esse respondit.

«Ipsane est?» Susanna a limine, labris diductis, quaesivit.

«Ipsa est, carissima», inquit Iudas. Deinde: «Quid tibi opus est, Arabella?» interrogavit.

«Ignosce, Iuda, quod te interpello», Arabella submissius dixit. «Sed iam antea veni; hac ipsa nocte, si fieri posset, te imprimis convenire cupiebam. In calamitate versor, neque quemquam habeo qui me adiuvet!»

«In calamitate, ais?»

«Ita est.»

Silentium secutum est. Incommodus quidam misericordiae motus ad eius preces in pectore Iudae oriri videbatur. «Sed nonne nupta es?» inquit.

Arabella haesitavit. «Non sum nupta, Iuda», respondit. «Vir ille tandem me uxorem ducere noluit. Nunc in maximis difficultatibus versor. Spero me mox alium in caupona ministrandi locum inventuram esse; sed tempus requiritur. Gravissima porro necessitate premor, ob onus quoddam inopinatum ex Australia mihi repente impositum. Aliter te non vexarem, mihi crede, profecto non vexarem! Volo tibi rem omnem exponere.»

Susanna intenta ac dolore contracta spectabat, verba omnia audiens, nullum tamen proferens.

«Num pecunia revera indiges, Arabella?» Iudas voce iam manifeste molliore quaesivit.

«Quantum habeo sufficit ut hospitium huius noctis solvam; vix autem tantum superest ut domum revertar.»

«Ubi nunc habitas?»

«Londinii etiamnunc.» Iam locum exactum indicatura erat, cum subiecit: «Metuo ne aliquis audiat; nolo igitur res meas privatas tam clara voce enuntiare. Si descendere velis mecumque paulum versus Deversorium Principis, ubi hac nocte hospitor, ambulare, cuncta explicabo. Fac hoc saltem veteris nostrae consuetudinis causa!»

«Misera mulier! Saltem audire quid ei acciderit officium humanitatis esse puto», Iudas valde perplexus dixit. «Cum cras discessura sit, magnum inde incommodum oriri non potest.»

«At cras eam convenire potes, Iuda! Noli nunc proficisci!» vox flebilis e limine exaudita est. «O, insidias tibi parat, scio, sicut olim! Noli ire, carissime, noli! Mulier est turpibus cupiditatibus dedita: id ex habitu corporis perspicio, id ex voce audio!»

«At ego ibo», inquit Iudas. «Noli me retinere conari, Susanna. Deus novit quam parum nunc eam diligam; tamen crudeliter erga illam agere nolo.» Et ad scalas conversus est.

«At illa uxor tua non est!» turbata Susanna exclamavit. «Ego autem…»

«Ne tu quidem, carissima, adhuc uxor mea es», inquit Iudas.

«O, iturusne es ad illam? Noli! Domi mane! Quaeso te, Iuda, iterum atque iterum quaeso, domi mane neve ad eam eas, cum nunc uxor tua non sit, non magis quam ego!»

«Immo vero, si rem accurate expendimus, illa aliquanto magis uxor mea est quam tu», respondit ille, petasum certo consilio sumens. «Ego quidem semper volui ut tu mea esses, teque patientia Iobi exspectavi; neque video quid hac mea abstinentia profecerim. Illi certe aliquid pecuniae dabo, atque audiam quid tantopere mihi indicare cupiat: minus facere nemo vir humanus posset!»

Eius vultu atque gestu apparebat repugnare frustra futurum esse, quod Susanna bene intellexit. Nihil amplius dixit; sed ad cubiculum reversa, tamquam martyr omnia placide perpessura, audivit eum scalas descendere, ianuam reserare, post se claudere. Tum illa quoque, muliebri quadam dignitatis neglegentia, cum nullo nisi se ipsa teste esset, properis passibus descendit, inter eundum clare singultans. Auscultavit. Sciebat quam longe abesset deversorium, in quo Arabella se hospitari dixerat.

Septem fere minuta si quis communi gradu iret, totidem redeunti opus erant. Nisi intra quattuordecim minuta redisset, illic moratus esset. Horologium inspexit: quinque et viginti minuta deerant ad horam undecimam noctis. Poterat Iudas cum Arabella deversorium intrare, nam ante tempus claudendi eo perventuri erant; poterat illa eum ad potandum pellicere; quae deinde mala secutura essent, soli di sciebant.

Ita suspenso animo tacita exspectabat. Cum tempus statutum paene praeterisse videretur, ianua rursus aperta est, et Iudas apparuit.

Susanna brevem laetitiae clamorem edidit. «O, sciebam me tibi confidere posse! Quam bonus es—» dicere coepit.

«Nusquam eam in hoc vico reperire potui; soleis domesticis tantum calceatus exieram. Illa longius abiit, putans me tam duro animo esse ut petitiones suas prorsus repudiarem. Misera! Redii ut caligas induam, quoniam iam pluere incipit.»

«Sed cur tantam molestiam suscipias propter mulierem quae tam male te tractavit?» Susanna inopinato livore atque spe frustrata exclamavit.

«Susanna, mulier tamen est, et aliquando eam dilexi; in talibus rebus ferarum more agere non possumus.»

«Iam uxor tua non est!» vehementi animi motu exclamavit Susanna. «Non licet tibi exire ut eam quaeras! Id rectum non est! Cum iam aliena sit, eam sequi non potes. Quomodo hoc oblivisci potes, mi care, mihi carissime?»

«Eadem fere videtur quae semper fuit: homo errans, neglegens, inconsultus», Iudas dixit, dum calceos induere pergebat. «Quicquid isti iurisconsulti Londinii egerint, necessitudinem quae mihi cum illa vere intercedit nullo modo mutat. Si uxor mea erat, cum in Australia apud alium maritum degeret, nunc quoque uxor mea est.»

«At non erat! Hoc ipsum ego contendo; inde rei absurditas apparet! … Age tamen, paucis post minutis statim rediturus es, nonne ita est, carissime? Nimis humilis est, nimis vulgaris, quam ut diu cum ea colloquaris, Iuda: semper talis fuit!»

«Forsitan ego quoque vulgaris sum, quod mihi sane dolendum est! Omnium humanarum infirmitatum semina in me esse vere credo; ideo tandem intellexi quam ridicule mihi proposuerim ministri sacrorum munere in paroecia fungi. Ebrietatem, ut opinor, a me depuli; numquam tamen scire possum qua nova specie vitium suppressum in me erupturum sit. Te vero amo, Susanna, quamquam tam diu ad nutum tuum adstiti, tam exiguum amoris praemium referens! Quicquid in me optimum ac nobilissimum est, id te diligit. Quod tu ab omni turpitudine adeo aliena es, animum meum extulit atque effecit ut ea facere possem, quae ante unum alterumve annum nec me nec quemquam virum facere posse credidissem. Facile quidem est de animi moderatione contionari atque de scelere quo mulier invita cogitur. Vellem autem nonnullos ex istis hominibus virtutem prae se ferentibus, qui olim me ob Arabellam aliasque res damnaverunt, per has proximas hebdomadas eadem ac mea condicione tentati fuissent, tecum una sub tecto viventes! Tunc, credo, confiterentur me nonnihil continentiae praestitisse, cum voluntati tuae semper cederem, quamquam soli sub eodem tecto habitaremus neque quisquam alius adesset.»

«Ita, Iuda, bonus mihi fuisti; id scio, mi protector carissime.»

«Nunc Arabella auxilium meum implorat. Saltem exire et cum illa colloqui debeo, Susanna!»

«Nihil amplius dicere possum! O, si necesse est, fac quod necesse est!» inquit, singultibus prorumpens quibus cor ipsum eius divelli videbatur. «Neminem praeter te habeo, Iuda, atque tu me deseris! Te talem esse nesciebam; ferre non possum, non possum! Si illa tua esset, alia res foret!»

«Aut si tu mea esses.»

«Age igitur: si necesse est, necesse est. Quandoquidem ita vis, assentior! Tua ero! At hoc mihi in animo non erat; neque iterum nubere volebam! … Sed

ita est, assentior, assentior! Debui intellegere te tandem victurum esse, cum ita una viveremus!»

Ad eum cucurrit et collo eius bracchia circumiecit. «Num putas me natura frigidam et desiderii venerei expertem esse, quod te tam longe a me retinui? Certe non putas! Exspecta, et videbis! Tua sum, nonne? Cedo tibi!»

«Et cras, aut quam primum volueris, de nuptiis nostris constituendis curabo.»

«Ita, Iuda.»

«Ergo illam abire sinam», inquit, Susannam blande amplectens. «Video enim iniustum erga te futurum esse si eam convenirem, fortasse etiam erga ipsam. Non est qualis tu es, carissima, neque umquam fuit: hoc dicere mera iustitia postulat. Noli iam flere. Ecce, hic, et hic, et hic!» Hanc primum in una gena, deinde in altera, postremo in os osculatus est; tum fores exteriores denuo obiecit.

Postridie mane pluebat.

«Age nunc, carissima», Iudas laetus inter ientandum dixit, «cum hodie Saturni dies sit, statim adibo ut matrimonii nostri denuntiationes curem; ita prima denuntiatio cras fieri poterit, alioquin hebdomada tota nobis pereat. Nonne denuntiationibus sollemnibus uti possumus? Unam alteramve libram sterlingam servabimus.»

Susanna, aliud cogitans, denuntiationibus assensa est. Sed eo tempore animus alio ferebatur. Pristinus vultus eius fulgor iam exstinctus erat, tristitiaque in facie sedebat.

«Sentio me heri nocte turpiter mei tantum causa egisse», submissa voce dixit. «Inhumanum prorsus fuit, aut etiam peius, Arabellam sic tractare. Nihil curavi quod in angustiis erat, neque quid tibi indicare vellet! Forsitan rem aliquam habebat quam tibi iure referre debebat. Ecce iterum vitium meum! Amori sua quaedam obscura morum lex est, ubi aemulatio intervenit; meus certe amor huic legi paret, etiamsi aliorum secus est. ... Miror quid ei acciderit. Utinam illa misera tuto ad deversorium pervenerit!»

«O, sine dubio tuto pervenit», Iudas placide respondit.

«Spero eam neque exclusam esse neque per vicos in imbre erravisse. Num tibi displiceret si paenulam imbribus aptam induerem atque irem visura num deversorium intrare potuerit? Tota hac matutina hora de ea cogitavi.»

«Sed num id necesse est? Minime nosti quam callide Arabella rebus suis consulere possit. Attamen, carissima, si vis ire et quaerere, licet.»

Nullus erat finis insolitarum atque supervacuarum poenitentiarum quas Susanna, cum culpae conscientia affligeretur, patientissime sibi imponeret. Sua quoque sponte ad homines perquam insolitos adire solebat, cum quibus eiusmodi ei necessitudo intercedebat ut ceterae mulieres eos ipsa illa causa fugissent. Itaque eius rogatu Iudas minime miratus est.

«Et cum redieris», addidit, «paratus ero ad nuptiarum denuntiationes procurandas. Mecum venies?»

Susanna assensa, paenula induta umbellaque munita, profecta est. Iudam libere osculari passa est, et oscula ipsius modo prorsus novo reddidit. Tempora profecto mutata erant. «Avicula denique capta est!» inquit, tristitia quadam inter arridendum elucente.

«Immo nidum tantum nacta est», ille asseveravit.

Per lutulentum vicum ambulavit donec ad cauponam ab Arabella dictam pervenit, haud procul distantem. Cognovit Arabellam nondum profectam esse. Dubitabat autem quo nomine se nuntiari iuberet, ut illa, quae ante se amore Iudae potita erat, ipsam agnosceret; itaque renuntiari iussit amicam quandam e Vico Vernali venisse, eum vicum nominans in quo Iudas habitabat.

Rogata est ut in superiorem tabulatum ascenderet. Introducta in conclave intellexit id ipsum cubiculum esse in quo Arabella dormiebat; illa enim nondum e lecto surrexerat. Susanna in limine trepidans substitit, donec Arabella e lecto clamavit: «Intra et ianuam claude»; quod Susanna fecit.

Arabella adversus fenestram iacebat neque statim caput convertit. Susanna autem, quamquam eam paenitebat, malitiose paulisper optavit ut Iudas hanc, quam ante se amaverat, nunc clara luce diei spectare posset. Sub lucernis vultus a latere spectatus satis formosus fortasse apparuerat; mane vero neglectus quidam cultus apparebat. Susanna cum in speculo pulchritudinem suam recentem conspexisset, hilarior facta est, donec secum reputavit quam abiecta atque carnalis esset ista animi commotio; tum semet ipsam exsecrata est.

«Tantum veni ut scirem num heri nocte sine incommodo redieris», leniter inquit Susanna. «Postea verebar ne quid tibi mali accidisset.»

«O, quam stulte haec se habent! Putabam eum qui me viseret esse… amicum tuum… maritum tuum. Tu autem, ut opinor, te dominam Fawley appellas?» dixit Arabella. Caput in pulvillos motu indignanti reiecit, nec iam foveolam in gena servare curavit quam paulo ante dedita opera effecerat.

«Minime vero me ita appello», respondit Susanna.

«Putabam tamen te hoc facere, etiamsi iure tuus non sit. Honestas honestas est, quacumque diei noctisque hora.»

«Nescio quid velis», Susanna rigide respondit. «At meus est, si huc res redigitur!»

«Heri tamen tuus non erat.»

Susanna roseo rubore suffusa quaesivit: «Unde id nosti?»

«Ex habitu tuo, cum heri ad ianuam mecum loquebaris. Bene, carissima, cito rem perfecisti; neque dubito quin adventus meus heri nocte aliquid ad id perficiendum contulerit, ha, ha! Sed Iudam tibi eripere non cupio.»

Susanna imbrem extra fenestram spectabat, tum sordidum tegumentum mensae ad cultum muliebrem destinatae, et postremo longam crinium Arabellae caudam, a reliquo capillamento separatam, speculo suspensam, sicut iam tempore Iudae suspensa fuerat. Paenitebat eam venisse. Inter hoc silentium pulsatum est, ancilla cubicularia nuntium telegraphicum intulit, cui inscriptum erat «Dominae Cartlett».

Arabella, adhuc iacens, nuntium aperuit; tum vultus eius antea turbatus subito placatus est.

«Multum tibi debeo quod tam sollicita de me fuisti», benigne inquit, postquam ancilla abiit, «sed necesse non est ut sollicitudinem istam geras. Vir meus tandem intellexit se sine me vivere non posse; promissum igitur servare vult quod mihi iam pridem dederat se in hac terra mecum iterum matrimonium initurum esse. Ecce! Hae litterae respondent iis quas ego misi.» Nuntium Susannae legendum porrexit; illa autem accipere recusavit. «Rogat ut revertar. Cauponula ipsius ad compitum in Lambetho sine me, ut ait, pessum ibit. At ille, postquam legibus Anglicis denuo coniuncti erimus, non magis quam antea me verberabit, ne cum plusculum biberit quidem! ... Quod ad te attinet, ego, si tuo loco essem, Iudam hortari conarer ut sine mora ad ministrum sacrorum me duceret et rem conficeret. Hoc amica tibi suadeo, carissima.»

«Ille iam paratus est, quocumque die velim», Susanna frigida superbia respondit.

«Tum, per caelum, sine ut fiat. Vita cum viro post nuptias ordinatius agitur; res etiam pecuniariae melius procedunt. Praeterea, si lites inter vos oriantur et te domo expellat, auxilium legum petere poteris. Aliter id non potes, nisi forte cultro te paene transfixerit aut ferro quo prunas excitant caput tibi fregerit. Quod si ipse te deseruerit, haec amice, ut mulier mulieri, dico, quippe cum nemo scire possit quid vir aliquando facturus sit, supellectilem saltem retinere poteris, nec furti argueris. Ego nunc iterum meo viro nubam, quandoquidem ipse consentit; enimvero in priore ritu nuptiali vitium

quoddam parvum fuerat. In nuntio quem heri nocte ei misi, cui ille nunc respondit, scripsi me paene cum Iuda in gratiam rediisse; hoc, ut arbitror, eum perterruit! Fortasse rem plane confecissem, nisi tu intercessisses», ridens addidit; «et quam aliter ab hodierno die vitae nostrae decurrissent! Nemo tam facile quam Iudas ad misericordiam stulte commovetur, si modo mulier infelicem se praebeat atque paululum blandita eum pelliciat! Sic olim etiam avium ceterarumque creaturarum miserebatur. Sed ut res evenit, res non minus bene cecidit quam si cum illo in gratiam rediissem, et tibi ignosco. Itaque, ut iam dixi, te hortor ut nuptias quam primum iure confirmes; alioquin postea gravissimas molestias habitura es.»

«Iam tibi dixi eum me rogare ut sibi nubam, id est, ut coniunctionem nostram natura constitutam iure quoque firmemus», Susanna maiore etiam dignitate respondit. «Mea omnino voluntate factum est ut, simul ac libera facta sum, ille non statim mecum nuptias contraheret.»

«Ah, intellego; tu quoque, ut ego, astuta mulier es!» inquit Arabella, hospitem hilari quadam reprehensione perlustrans. «A primo marito aufugisti, nonne, sicut ego?»

«Bene vale! Mihi abeundum est», Susanna properanter inquit.

«Et mihi quoque surgendum atque abeundum!» altera respondit; repente e lecto exsiluit ita ut molliores corporis partes concuterentur. Susanna trepida in latus prosiluit. «Di boni, mulier tantum sum, non miles sex pedes altus! … Exspecta paululum, carissima», perrexit, Susannae bracchium manu contingens. «Vere enim volebam de negotio quodam parvo cum Iuda consulere, ut ipsi dixi. Imprimis huius rei causa veni. Num putas eum ad stationem ferriviariam venturum esse ut paulisper mecum colloquatur, cum proficiscar? Non putas. Age, tum ei per litteras rem explicabo. Nolui quidem scribere; sed nihil refert, scribam.»

CAPUT TERTIUM

Cum Susanna domum redisset, Iudam ad ianuam se opperientem invenit, ut primum ad nuptias constituendas gradum facerent. Bracchium eius complexa est, atque una taciti processerunt, ut veri sodales saepe solent. Animadvertit ille mentem eius alio intentam esse, nec quaerere quid accidisset voluit.

«O Iuda, cum illa collocuta sum», tandem inquit. «Utinam non collocuta essem! Quamquam interdum prodest rerum admoneri.»

«Spero eam comiter te accepisse.»

«Ita vero. Ego... ego non possum quin mihi aliquantulum placeat! Neque enim natura prorsus illiberalis est; gaudeoque valde quod omnes difficultates eius tam subito compositae sunt.» Explicavit Arabellam revocatam esse posseque pristinam condicionem recuperare. «Ad quaestionem nostram veterem redibam. Quae mihi Arabella dixit effecerunt ut multo etiam clarius perspicerem quam vile atque vulgare institutum sit matrimonium lege sancitum, quasi laqueus quo vir capiatur. Ne cogitationem quidem ipsam ferre possum. Utinam hoc mane tibi non promisissem me permissuram ut nomina nostra ad nuptias publice denuntiarentur!»

«De me ne sis sollicita. Mihi quodvis tempus conveniet. Putabam te nunc velle rem quam celerrime perficere.»

«Immo nunc non magis quam antea id festino. Fortasse, si cum alio viro essem, aliquanto magis properarem. Sed inter raras virtutes quae et tuae et meae familiae insunt, carissime, constantiam numerare licet. Itaque minime vereor ne te amittam, cum nunc vere ego tua sim, tu vero meus. Quin etiam animo tranquillior sum, quod erga Ricardum conscientia mihi iam libera est; ille nunc iure libertatem suam habet. Antea mihi videbamur eum fallere.»

«Susanna, cum istiusmodi loqueris, mihi videris ex illis feminis magnae cuiusdam priscae civitatis esse, de quibus olim, cum litteris Graecis Latinisque frustra operam darem, legebam, potius quam incola cuiusdam communis terrae Christianae. Paene exspecto te mihi talibus horis dicturam esse te modo in Via Sacra cum amica forte obvia de novissimis rebus Octaviae aut Liviae collocutam esse; vel Aspasiae eloquentiam audivisse; vel Praxitelem novam Veneris effigiem scalpentem spectavisse, dum Phryne queritur se, tam diu artifici exemplum praebendo, iam defessam esse.»

Iam ad aedes scribae paroecialis pervenerant. Susanna paulum substitit, dum amator ad ianuam accederet. Manus iam ad pulsandum tollebatur, cum illa exclamavit: «Iuda!»

Ille retro respexit.

«Paululum exspecta, si non grave est.»

Ad eam regressus est.

«Modo rem diligentius consideremus», timide inquit. «Nocte quadam somnium tam horrendum vidi!... Et Arabella...»

«Quid tibi Arabella dixit?» rogavit.

«Dixit, si homines coniugio obligati essent, mulierem, si vir eam verberaret, legem facilius ad eum coercendum adhibere posse, atque quid fieret cum coniuges inter se contenderent... Iuda, censesne nos, cum lex tibi ius dederit me apud te retinendi, tam felices futuros esse quam nunc sumus? Viri feminaeque gentium nostrarum, dum sua quisque voluntate agunt, admodum liberales sunt; at ubi vis infertur, repugnant. Nonne times ne ex necessitate legis sensim nova quaedam animi habitudo nascatur? Nonne existimas eam amori exitio esse, cuius ipsa natura in eo posita est quod ultro datur?»

«Per fidem meam, carissima, his ominibus me quoque terrere incipis! Age, revertamur domum atque rem iterum expendamus.»

Vultus eius exhilaratus est. «Ita, revertamur!» inquit. A ianua scribae discesserunt; Susanna bracchium Iudae apprehendit et, dum domum redeunt, haec submissa voce modulabatur:

«Num apem vagari prohibere potes,
aut turturem ne cervicis colorem mutet?
Non; nec amorem vinculis retinere...»

Rem secum reputaverunt, vel potius deliberationem in aliud tempus distulerunt. Certe actionem distulerunt, atque in quodam paradiso somnio simili vivere pergebant. Post duas aut tres hebdomadas nihil profecerant; nullaque in ecclesiis Aldbrickhamiensibus nuptiarum denuntiatio audita erat.

Cum ita rem de die in diem differrent, mane quodam ante ientaculum epistula simul ac diurnum ab Arabella venerunt. Iudas, chirographum agnoscens, ad cubiculum Susannae ascendit ut ei nuntiaret; quae simul ac vestem induit, properanter descendit. Illa diurnum explicuit, Iudas epistulam. Vix diurnum oculis perlustraverat, cum primam paginam ei digito locum quendam monstrans porrexit; at ille tam attente epistulae incumbebat ut paulisper ne respexit quidem.

«Aspice!» inquit.

Respexit legitque. Diurnum in australibus tantum Londinii regionibus vulgabatur; locus autem notatus nihil aliud continuit quam nuntium nuptiarum in aede Sancti Ioannis, ad Viam Waterloo sitam, celebratarum, nominibus «CARTLETT–DONN» inscriptum: coniuges Arabella et caupo erant.

«Bene igitur evenit», Susanna placide inquit. «Quamquam post hoc paulo humilius mihi videtur idem exemplum sequi, gaudeoque quod... Sed illi nunc, qualiacumque vitia habeat, aliquo saltem modo provisum est, miserae. Iucundius est hoc scire quam de illa sollicitari. Fortasse etiam ad Ricardum scribere debeo, ut quaeram quomodo res eius se habeant?»

Sed Iudas adhuc epistula capiebatur. Nuntium nuptiarum vix intuitus, perturbata voce inquit: «Audi quid his litteris scriptum sit. Quid dicam, aut quid faciam?»

> «AD TRIA CORNUA, LAMBETHI.
> Iuda mi (nolo enim tam frigide te appellare dominum Fawley), hodie tibi diurnum mitto, unde discere poteris me die Martis proxime praeterito iterum Cartletto nupsisse. Ita negotium illud tandem solide atque perfecte transactum est. Sed imprimis scribo de re illa privata quam, cum Aldbrickhamium venissem, tibi coram explicare volebam.»

«Amicae tuae id commode narrare non poteram; multoque maluissem te ipso praesente loqui, quandoquidem rem verbis facilius quam litteris exposuissem. Res ita se habet, Iuda: quamquam numquam antea te certiorem feci, ex matrimonio nostro puer natus est, octavo mense post discessum a te, cum apud patrem matremque meos Sydneiae habitarem. Quae omnia facile probari possunt.»

«Cum prius a te discessissem quam me talem rem exspectare suspicarer, cumque ego trans maria essem et graviter inter nos litigavissemus, non expedire mihi visum est de partu scribere. Tum honestam aliquam condicionem quaerebam; parentes igitur mei puerum susceperunt, apud quos inde ab illo tempore mansit. Ea de causa nec Christminsterii, cum te conveni, nec in iudicio rem commemoravi.»

«Nunc iam satis intellegit quae circum se agantur; parentes autem nuper mihi scripserunt se illic duriter vitam sustentare, me contra hic commode constitutam esse, nec intellegere cur ipsi puerum diutius alere debeant, cum uterque parens vivat. Statim eum mecum reciperem, sed nondum aetate est qua in caupona ullius usus esse possit, neque per multos annos id poterit;

praeterea Cartlettus, ut consentaneum est, eum impedimento sibi futurum putaret.»

«Itaque parentes eum, quibusdam amicis in patriam redeuntibus commissum, ad me miserunt; te vero rogare necesse habeo ut, simul ac advenerit, eum suscipias, nam quid de eo agam nescio. Filius tuus legitimus est; id sanctissime iuro. Si quis negabit, eum pro me mendacem infernalem appellato. Quidquid antea aut postea fecerim, ab eo die quo tibi nupsi usque ad discessum nostrum tibi fidem servavi. Maneo tua, et cetera.»

«ARABELLA CARTLETT.»

Susanna consternata spectabat. «Quid facturus es, carissime?» languida voce quaesivit.

Iudas nihil respondit; illa interim sollicitis oculis eum observabat, graviter spiritum ducens.

«Gravissimum mihi vulnus infert!» ille submissa voce dixit. «Verum esse potest! Res explicari mihi non potest. Certe, si aetas eius ea ipsa est quae esse debet... Cur hoc mihi non indicaverit, cum Christminsterii eam offenderim et illo vespere cum ea huc venerim, non intellego... Ah, nunc memini: tum aliquid se animo gerere dixit quod vellet me scire, si quando rursus una viveremus.»

«Miserum puerum nemo, ut videtur, habere cupit!» Susanna respondit; oculi lacrimis impleti sunt.

Iam Iudas animum receperat. «Quam miseram de vita opinionem habere necesse est ei, sive meus est sive non est!» inquit. «Ego certe, si maior mihi pecuniae copia esset, ne momento quidem de eius genere dubitans eum susciperem educaremque. Ista sordida quaestio, cuius sanguine puer natus sit, quid denique valet? Quid interest, si penitus rem spectes, utrum puer sanguine tuo natus sit necne? Omnes infantes qui hac aetate nascuntur communiter nostri omnium, qui nunc adulti vivimus, liberi sunt, atque ab universis nobis curam sibi iure vindicant.»

«Quod parentes in suos liberos immodice incumbunt, alienos vero neglegunt, nihil aliud est, si ad intima descendas, quam sordida quaedam exclusio: eadem est quae in ordinum superbia, in patriae amore, in studio solius animae propriae servandae atque in ceteris huiusmodi virtutibus latet.»

Susanna exsiluit atque Iudam ardentissimo amore osculata est. «Ita, carissime, plane ita! Puerum ad nos accipiemus. Quod si tuus non sit, tanto melius! Vellem quidem eum tuum non esse, quamquam fortasse hoc sentire

non debeam! Si filius tuus non esset, quam libenter eum quasi adoptivum susciperemus!»

«Quidquid tibi maxime placuerit de eo credas, mea singularis parva sodalis!» inquit. «Mihi quidem, quocumque modo res se habeat, misellum puerum neglegi molestum est. Cogita qualis futura sit eius vita in sordida Lambethensi caupona, inter omnes pravos mores, apud matrem quae eum non vult atque vix umquam vidit, et apud vitricum cui prorsus ignotus est.»

«Pereat dies in qua natus sum, et nox in qua dictum est: Conceptus est masculus! Haec verba puer ille, fortasse filius meus, brevi ipse dicturus erit!»

«O ne ita fiat!»

«Cum ego litem de matrimonio dirimendo instituerim, custodiam eius mihi iure competere opinor.»

«Sive id iuris habes sive non, eum accipere debemus. Id plane video. Quantum potero matrem ei me praestabo; atque sumptus alendi, aliquo modo, ferre poterimus. Ipsa diligentius laborabo. Miror quando adveniet.»

«Intra paucas hebdomadas, opinor.»

«Utinam... Quando tandem animum colligemus ut nuptias ineamus, Iuda?»

«Cum tu animum collegeris, arbitror me quoque paratum fore. Totum ex tua voluntate pendet, carissima. Verbum unum dic, et res peracta est.»

«Antequam puer adveniat?»

«Sane.»

«Fortasse ita domus ei magis secundum naturam constituta videbitur», mussit.

Iudas igitur epistulam ad Arabellam verbis tantum sollemnibus conscriptam misit, qua rogabat ut puer, simul ac advenisset, ad se transmitteretur. Nihil omnino addidit de inopinato nuntio quem illa attulerat, nec de eo utrum vere pater pueri esset; ne verbo quidem significavit an, si haec omnia iam antea scisset, idem erga Arabellam acturus fuisset.

Postridie vespere, in tramine quod circiter decimam noctis horam ad stationem Aldbrickhamiensem perventurum erat, in obscura parte vehiculi tertiae classis pallida parvi pueri facies cernebatur. Oculi ei grandes et pavore pleni erant; collum fascia lanea candida circumdatum, super quam clavis e filo vulgari collo suspensa pendebat. Clavis interdum lucem lucernae repercutiens oculos ad se convertebat. In fascia pilei tessera dimidii pretii infixa erat.

Puer plerumque in posteriorem subsellii adversi partem immotos oculos defixerat, nec ad fenestram umquam convertit, ne cum ad stationem aliquam

ventum esset nomenque loci pronuntiaretur. In altero subsellio duo aut tres vectores sedebant; inter eos mulier operaria sportam in gremio tenebat, in qua catulus felis striatis pilis varius inclusus erat. Haec subinde operculum tollebat; tum catulus caput exerebat et lascivis gestibus ludebat.

Quibus ludicris ceteri vectores ridebant; solus puer, clavem tesseramque secum ferens, non ridebat, sed catulum oculis ingentibus et rotundis spectabat, quasi tacitus diceret: «Omnis risus ex rerum errore nascitur. Si recte omnia perpendas, nihil sub sole est quod risum mereatur.»

Nonnumquam, cum tramen consisteret, custos in vehiculum introspiciebat pueroque dicebat: «Bene agitur, parve. Arca tua in curru sarcinario tuta est.» Puer «Ita» respondebat, sine ullo animi motu; subridere conabatur, sed frustra.

Senectus erat quae pueritiam simularet, idque tam male faciebat ut vera facies per rimas simulacri emineret. Videbatur interdum ex antiquis noctis saeculis tumidus quidam fluctus subire atque puerum, quamquam in ipso vitae mane versantem, extollere; tum facies eius per immensum quoddam Temporis Oceanum retro respicere atque quod spectaret parvi pendere videbatur.

Cum ceteri viatores oculos clauderent, singuli deinde singuli, ipso etiam catulo, ludi tam angusto spatio conclusi taedio, in sporta sese convolvente, puer eodem prorsus habitu manebat. Tum velut bis vigilare videbatur: quasi numen quoddam captivum in pusillam formam redactum, tacitus sedebat comitesque intuebatur, tamquam non corpora quae statim ante oculos erant, sed universas vitae eorum aetates a principio ad finem cerneret.

Hic erat filius Arabellae. Illa, neglegentia sua solita, litteras ad Iudam de puero scribere distulerat usque ad ipsam diem antequam ille in portum perveniret, cum iam diutius differre non posset; quamquam per complures hebdomadas adventum eius appropinquare sciverat, et, ut vere dixerat, Aldbrickhamium venerat maxime ut Iudae et puerum natum esse et adventum eius imminere nuntiaret.

Eodem ipso die quo aliquando post meridiem responsum prioris mariti acceperat, puer ad portum Londiniensem advenerat. Familia cuius fidei in itinere commissus erat eum in raedam conducticiam imposuerat atque aurigae praeceperat ut ad domum matris Lambethiensem duceret; deinde puero valere iusso suo quisque itinere discesserat.

Cum ad cauponam Trium Cornuum venisset, Arabella eum a capite ad calcem perlustraverat eo vultu qui haec fere diceret: «Talis es qualem te

futurum esse existimaveram.» Cibo satis copioso, pecunia autem exigua data, puerum, quamquam iam sero erat, proximo tramine ad Iudam ablegaverat; nolebat enim ut Cartlettus maritus eius, qui tum aberat, puerum videret.

Tramen Aldbrickhamium pervenit, puerque in sola stationis crepidine iuxta arcam suam relictus est. Tessera accepta, exactor, tacitus reputans quam parum congrueret puerum ea noctis hora solum proficisci, quaesivit quo per se iret.

«Ad viam quae Spring Street appellatur eo», parvus sine ullo animi motu respondit.

«At longe hinc abest, paene extra oppidum; et homines iam cubitum ierint.»

«Illuc ire debeo.»

«Arcae tuae raedam conducere necesse est.»

«Non. Pedibus ire debeo.»

«Age igitur: melius est arcam hic relinquere et postea qui eam auferat mittere. Vehiculum publicum ad mediam fere viam pergit; reliquum pedibus conficiendum tibi erit.»

«Non timeo.»

«Cur amici tui ad te excipiendum non venerunt?»

«Credo eos nescivisse me adventare.»

«Qui sunt amici tui?»

«Mater noluit me id dicere.»

«Nihil igitur aliud possum quam hanc arcam servare. Tu nunc quam celerrime incede.»

His dictis puer, nullo addito verbo, in viam processit, circumspiciens ne quis eum sequeretur aut observaret. Ubi aliquantum viae confecerat, quaesivit ubi esset vicus ad quem tendebat. Iussus est recta progredi usque ad extrema oppidi.

Puer continuo lento et aequabili, quasi machinae simili gradu incedere coepit, qui nihil propriae voluntatis prae se ferebat: velut motus undae aut aurae aut nubis. Praecepta ad litteram secutus est, neque oculis quicquam curiose rimabatur. Intellegi poterat eum de vita aliter sentire quam pueros illius oppidi. Infantes a rebus singulis ad genera discenda procedunt; a proximis rebus incipiunt atque paulatim universa complecti discunt.

Hic autem puer ab ipsa rerum summa initium cepisse videbatur, neque umquam de singulis rebus curasse. Domos, salices atque obscuros agros ulterioris regionis non tamquam aedes ex lateribus exstructas, arbores

decurtatas, prata spectare videbatur; sed tamquam habitacula generis humani in universum, herbas atque arbusta, et mundum amplum tenebris obrutum.

Ad angustum illum vicum viam invenit atque ad ianuam domus Iudae pulsavit. Iudas modo in lectum se receperat; Susanna autem cubiculum sibi proximum intratura erat, cum pulsum audiens descendit.

«Hic habitat pater?» puer quaesivit.

«Quis?»

«Dominus Fawley; id ei nomen est.»

Susanna ad cubiculum Iudae accurrit nuntiavitque rem; ille, quantum potuit, celeriter descendit, quamquam Susannae impatiens nimis diu morari videbatur.

«Quid? Ille est? Tam cito?» quaesivit, cum Iudas adesset.

Pueri vultum attente exploravit, tum subito in parvum cubiculum contiguum secessit. Iudas puerum sustulit, ut facies eius ad suam aequaretur, atque tristi quodam amore intentissime aspexit. Deinde, cum diceret se et Susannam ei obviam venturos fuisse, si tam cito adventurum scivissent, in sella ad tempus collocavit et Susannam quaesitum abiit, cuius nimia animi teneritas, ut ipse noverat, perturbata erat. Invenit eam in tenebris supra sellam brachiis instructam prono corpore incumbentem.

Bracchio eam circumdedit, vultumque suum ad eius vultum admovens, submissa voce rogavit: «Quid tibi est?»

«Vera sunt quae Arabella dixit; vera! Tuam in illo faciem agnosco!»

«Saltem hoc unum in vita mea, ut decuit, evenit.»

«Sed altera eius pars est... illa! Hoc ferre non possum. At debeo; adsuescere conabor, immo vero debeo!»

«O mea Susanna invidiosa! Revoco omnia quae olim dixi, te cupiditatis venereae expertem esse. Ne id cures. Tempus fortasse omnia emendabit... Et, carissima Susanna, consilium mihi venit! Puerum ita instituemus atque erudiemus, ut olim ad universitatem litterarum accedere possit. Quod in me ipso perficere non potui, fortasse per illum assequar. Nunc enim aditum studiosis pauperibus faciliorem reddunt, ut scis.»

«O somniator!» respondit. Manum eius tenens una cum eo ad puerum rediit. Puer illam eodem modo spectabat quo illa ipsum antea spectaverat. «Tune tandem mater mea vera es?» quaesivit.

«Cur id rogas? Num videor uxor patris tui?»

«Ita, opinor; nisi quod ille te diligere videtur, tuque illum. Licetne mihi te matrem appellare?»

Tum in vultu pueri vehemens desiderium apparuit, atque ille flere coepit. Susanna quoque statim lacrimas retinere non potuit; erat enim velut cithara, cuius chordas vel tenuissimus motus alieni cordis tam facile concuteret quam intimus ipsius animi motus.

«Matrem me appellare licet, si ita vis, mi miselle!» inquit, genam pueri genae admovens ut lacrimas absconderet.

«Quid est hoc quod ex collo tuo pendet?» Iudas, simulata tranquillitate, quaesivit.

«Clavis arcae meae, quae in statione est.»

Huc illuc festinantes cenulam ei paraverunt, lectulumque ad tempus straverunt, in quo mox obdormivit. Ambo accesserunt ut dormientem intuerentur.

«Bis terve te matrem vocavit antequam somnus eum cepit», Iudas mussit. «Nonne mirum est eum id cupivisse?»

«Mirum quidem, sed aliquid significat», Susanna respondit. «In uno illo pectorculo, amore tam egenti, plura nobis cogitanda sunt quam in omnibus caeli sideribus... Credo, carissime, nos tandem animos colligere debere ut illam caerimoniam peragamus. Frustra enim contra impetum fluminis niti conamur; atque ego sentio me paulatim nexibus cum ceteris mortalibus constringi. O Iuda, postea me valde diliges, nonne? Cupio hunc puerum benigne tractare et matrem ei esse; et fortasse, si coniunctioni nostrae legis quoque formam addiderimus, facilius mihi hoc erit.»

CAPUT QUARTUM

Alterum deinde eius rei periculum maiore consilio susceperunt, quamquam initium cepit ipso mane postquam insolitus ille puer domum eorum advenerat.

Animadverterunt eum silentem plerumque sedere, vultu singulari atque paene portentoso immobili, oculis quasi in res defixis quae in hoc mundo sensibus subiecto non apparebant.

«Vultum habet similem tragicae personae Melpomenes», Susanna inquit. «Quid tibi nomen est, mi care? Num nobis dixisti?»

«Tempus Paterculus me semper appellabant. Cognomen est, quia, ut aiunt, tam senilis videor.»

«Atque etiam seniliter loqueris», Susanna benigne respondit. «Mirum est, Iuda, istos pueros, qui praeter aetatem senes videntur, fere semper e regionibus novis venire. Sed quo nomine in baptismo appellatus es?»

«Numquam baptizatus sum.»

«Quam ob rem?»

«Quia, si damnatus morerer, sumptibus funeris Christiani ita parceretur.»

«O, non igitur Iudas vocaris?» pater nonnihil spe deiectus quaesivit. Puer caput movit. «Numquam id nomen audivi.»

«Nimirum non», Susanna celeriter interposuit; «nam illa te toto illo tempore oderat!»

«Baptizandum curabimus», Iudas dixit; deinde Susannae secreto: «Eodem die quo nuptias faciemus.» Pueri tamen adventus animum eius turbaverat.

Conditio in qua versabantur eos verecundos reddebat. Cum autem putarent matrimonium apud magistratum qui matrimonia civilia describenda curabat secretius quam in templo contrahi posse, hoc tempore ecclesiam vitare constituerunt. Ambo igitur simul ad officium magistratus loci profecti sunt, ut nuptias futuras indicarent: adeo enim mutua consuetudine coniuncti erant, ut rem ullius momenti alter sine altero vix agere posset.

Iudas Fawley formulam nuntiationis subscripsit; Susanna umero eius imminens manum spectabat dum verba describeret. Cum autem novum illud,

quadratis quasi legum vinculis conclusum, pactum legeret, quo utriusque nomen inserebatur et quo fluxa illa atque inconstans res, amor mutuus, perpetua reddi videbatur, vultus eius anxietatem molestissime prae se ferre coepit. «Nomina et cognomina eorum qui pactum ineunt»—iam enim, ut secum reputabat, non amantes, sed pacti contrahentes essent. «Condicio»—quam horrendum nomen!—«Ordo sive ars qua victum quaerunt; aetas; domicilium; tempus quo ibi habitaverunt; templum vel aedes in quibus nuptiae celebrandae sunt; regio et comitatus in quibus singuli habitant.»

«Haec ratio venustatem rei omnem perimit, nonne?» domum redeuntes inquit. «Etiam sordidius negotium videri potest quam pactum in sacrario templi subscribere. In templo saltem nescio quid poeticae pulchritudinis superest. Sed iam, carissime, conabimur rem perficere.»

«Perficiemus. 'Quis est homo qui desponsavit uxorem et nondum accepit eam? Vadat et revertatur in domum suam, ne forte in proelio moriatur et alius eam accipiat.' Ita legislator Hebraeorum praecepit.»

«Quam probe Scripturas nosti, Iuda! Revera ministrum sacrorum te fieri oportuit. Ego nihil afferre possum nisi verba scriptorum profanorum!»

Interea, dum testimonium nuptiale exspectabant, Susanna per vias rerum domesticarum causa ambulans nonnumquam praeter illud officium transibat; clamque intus prospiciens nuntiationem in pariete affixam videbat, qua futurum erat ut eorum coniunctio extremo vinculo obstringeretur. Ipsa eius species intolerabilis videbatur. Cum iam prioris matrimonii experimentum passa esset, totum amoris sui decus atque suavitatem velut fame paulatim consumi sibi videbat, quod hic quoque amor in eandem rerum condicionem ac prior coniectus esset. Puerum Tempus Paterculum plerumque manu ducebat; arbitrabatur autem homines eum filium suum putare ac nuptias destinatas velut veteris cuiusdam erroris emendationem interpretari.

Interea Iudas, ut praesentem vitam aliqua saltem tenui necessitudine cum praeterita coniungeret, ad nuptias invitare statuit unicam personam, quae ex antiquioribus Marygreenii annis superesset: anum viduam Edlin, quae amitae magnae eius amica fuerat atque eam in extremo morbo curaverat. Vix speraverat eam venturam; venit tamen, miris muneribus onusta: malis, fructuum conditura, forcipibus aeneis ad candelarum ellychnia resecanda, patina vetere e stanno, vase ferreo ad lectum calefaciendum et ingenti sacco plumarum anserinarum ad culcitam conficiendam. Cubiculum quod in domo Iudae hospitibus destinatum erat ei assignatum est; eo mature se recepit. Infra

per laquearia audire poterant eam clara voce, ut regula sacrorum iubebat, precationem dominicam sincera pietate recitantem.

Verum cum somnum capere non posset deprehendissetque Susannam et Iudam adhuc vigilare—hora enim tantum decima vespertina erat—rursus vestita descendit. Omnes ad ignem usque ad multam noctem consederunt, puero Tempore inter eos; sed quia nihil umquam dicebat, eius praesentiam paene obliti sunt.

«Equidem nuptiis non repugno ut amita tua repugnabat», vidua inquit. «Speroque has vestras nuptias hoc saltem tempore omni ex parte laetas fore. Nemo id magis quam ego optare potest, quippe quae de utriusque familiae rebus plus sciam, credo, quam quisquam nunc vivens. Nam in coniugiis illis parum feliciter semper cessit; Deus novit.»

Susanna spiritum anxie duxit.

«Et tamen homines semper benignissimi fuerunt», hospita nuptialis perrexit, «qui ne muscam quidem consulto occidissent. Sed multa eis adversa accidebant; ac nisi omnia plane ad voluntatem cederent, animo perturbabantur. Sine dubio inde ille de quo fabula narratur ad facinus suum impulsus est—si modo ex vestra gente fuit.»

«Quod facinus?» Iudas quaesivit.

«Illa nempe fabula de homine qui in summa collis ora apud Domum Fuscam suspensus atque post mortem in furca publice expositus est, non longe a lapide miliario inter Marygreenium et Alfredstoniam, qua altera via discedit. Sed, bone Deus, res avo meo vivo accidit; neque necesse est hominem ex vestris fuisse.»

«Locum in quo furca stetisse dicitur optime novi», Iudas mussit. «Sed hanc historiam numquam audiveram. Quid? Num vir ille, qui et mihi et Susannae maior fuit, uxorem occidit?»

«Non ita prorsus. Uxor cum infante ad propinquos suos ab eo aufugit; apud eos autem infans mortuus est. Vir corpus petivit, ut eo loco sepeliret ubi sui quiescebant; uxor vero tradere noluit. Itaque nocte plaustro advenit, domum effregit ut loculum funebrem surriperet. Deprehensus autem, pertinaciter tacuit cur domum effregisset. Furti igitur per effractionem commissi reus actus, in Colle Domus Fuscae suspensus est; corpusque postea in patibulo spectaculo propositum est. Uxor eius, postquam mortuus est, mente capta est. Verum, ut dixi, haud certum est eum ad vestram gentem potius quam ad meam pertinuisse.»

Ex umbra iuxta focum vox tenuis atque tarda, velut e terra ipsa emissa, audita est: «Si ego tu essem, mater, patri nubere nollem!» Puer Tempus locutus erat; omnes expaverunt, quoniam eum obliti erant.

«EX UMBRA IUXTA FOCUM VOX TENUIS AC TARDA EXORTA EST»

«O, fabula tantum est», Susanna hilariorem vultum simulans respondit.

Post hanc tam laetificantem memoriam, quam vidua pridie nuptiarum rettulerat, surrexerunt atque hospiti bonam noctem optantes cubitum discesserunt.

Postridie mane Susanna, cuius anxietas singulis horis ingravescebat, antequam exirent Iudam in conclave solum abduxit. «Iuda, velim me osculeris ut amator, non corporis cupiditate, sed incorporeo quodam amore», inquit, lacrimosis palpebris tremebunda ad eum se applicans. «Numquam iam talia erunt, nonne? Utinam rem istam ne coepissemus quidem! Sed credo iam pergere nos oportere. Quam horrenda heri narrata est fabula! Omnes hodierni diei cogitationes corrupit. Sentio enim quasi aliquod fatum tragicum nostrae familiae impendeat, velut olim Atrei domui.»

«Aut domui Ieroboam», respondit ille, qui olim theologiae studuerat.

«Ita. Atque horribilis quaedam temeritas videtur nos duos ad nuptias accedere! Ego tibi iisdem verbis fidem iurabo quibus priori marito iuravi; tu mihi iisdem quibus priori uxori fidem dedisti; neque curabimus quid nos illa priora experimenta, ad cavendum aptissima, docuerint!»

«Si te anxia res habet, ego quoque miser fio», respondit Iudas. «Speraveram te plane gaudere. Sed si non gaudes, non gaudes; simulare nihil prodest. Tibi haec res tristissima est, atque ideo mihi quoque tristis redditur.»

«Hoc tantum est», mussit illa, «quod nimis simile videtur illi alteri matutino tempori. Eamus tamen.»

Brachia inter se conserentes ad officium supra memoratum profecti sunt; nemo testis nisi vidua Edlin eos comitabatur. Frigidus atque obscurus dies erat; nebula umida a «Tamesi regiis turribus coronato» per oppidum volvebatur. In gradibus officii vestigia luto impressa ab iis qui intraverant apparebant, in vestibulo autem umbellae madidae repositae erant. In ipso officio plures homines convenerant, atque amantes animadverterunt nuptias militis cuiusdam cum adulescentula iam celebrari. Susanna, Iudas et vidua in posteriore conclavis parte steterunt, dum Susanna edicta matrimonialia parietibus affixa legebat. Locus utrique tam sensibili atque cogitabundo maestus videbatur, quamquam iis qui eo cotidie conveniebant satis communis

haud dubie erat. In una parte parietis libri iuridici putidis coriis vitulinis vestiti constipabantur; alibi indices stationum tabellariarum aliaque ad consultandum parata volumina iacebant. Fasciculi chartarum taeniis rubris colligati per loculamenta distributi erant; arcae nonnullae ferreae in recessu steterant; tabulatum autem nudum, non minus quam limen, priorum visitatorum vestigiis maculatum erat.

Miles torvus erat neque libenter rem agere videbatur; sponsa tristis atque timida, manifesto iam gravida, uno oculo livido. Brevi caerimonia confecta, coniuges cum amicis passim exierunt; e testibus unus, quasi Iudam et Susannam iamdiu nosset, praeteriens familiariter dixit: «Vidistisne istos duos modo ingressos? Ha, ha! Vir ille hac ipsa luce e carcere emissus est. Mulier ad carceris portas eum excepit atque recta huc perduxit. Omnes sumptus ipsa solvet.»

Susanna conversa virum foeda facie, breviter tonsum, aspexit, qui mulierem latam facie, variolis cicatricosam, brachio ducebat. Illa potu rubebat et voluptate iam prope explenda gestiebat. Ambo exeuntibus iocose salutem dederunt atque ante Iudam et Susannam progressi sunt; his autem pudor magis magisque crescebat. Susanna retrocessit et ad amatorem conversa os ita contraxit, ut puerula mox in lacrimas eruptura videretur.

«Iuda, hic mihi displicet! Utinam non venissemus! Locus iste horrorem mihi incutit; tam alienum a natura amoris nostri videtur hoc tamquam ultimum eius fastigium! Maluissem, si omnino nubendum erat, in ecclesia fieri; ibi saltem nihil tam vulgare est!»

«Mi puella carissima», Iudas inquit, «quam perturbata et pallida videris!»

«Nunc, opinor, hic peragendum est?»

«Non; fortasse ne nunc quidem opus est.»

Cum scriba locutus ad eam rediit. «Non», inquit, «ne nunc quidem hic aut alibi nubere cogimur, nisi ipsi volumus. In templo etiam iungi possumus; si non eodem testimonio, fortasse alio quod nobis dare poterit. Sed interim exeamus, donec tu, carissima, atque ego paulum tranquilliores fiamus, remque inter nos deliberemus.»

Tacite ac furtim, quasi delictum quoddam admisissent, foras elapsi sunt, ianua sine strepitu clausa. Viduae autem in vestibulo exspectanti dixerunt ut domum rediret ibique eos opperiretur; nam, si necesse esset, quoscumque forte transeuntes testes adhibituros se. In viam egressi in angiportum raro frequentatum diverterunt, ubi huc atque illuc ambulabant, sicut olim in foro tecto Melcestriae fecerant.

«Quid nunc, mea carissima, faciemus? Omnia perturbare mihi videmur. Sed quodcumque tibi placuerit, mihi quoque placebit.»

«At ego, Iuda carissime, tibi sollicitudinem affero! Tu istic nuptias fieri volebas, nonne?»

«Ut verum fatear, simul atque intravi mihi res ipsa parum curanda visa est. Locus me non multo minus quam te depressit: tam turpis erat. Tum recordatus sum eorum quae mane dixeras, num nos hoc facere deceret.»

Incertis passibus pergebant, donec illa substitit et tenui rursus voce coepit: «Tam infirmum animum ostendere videmur, dum ita fluctuamus! Quanto tamen melius est quam altera vice temere agere! Quam terribilis mihi fuit illa scena! Quam terribilis mihi erat vultus mulieris illius pinguis atque flaccidae, cuius cupido eam impellebat ut se illi homini e carcere nuper egresso traderet, non paucis tantum horis, ut ipsa voluisset, sed in omnem vitam, ut necesse erat! Et illa altera misera, quae, ut dedecus nomine tantum tale effugeret, ex infirmitate animi sui natum, se in verum dedecus servitutis sub tyranno qui eam spreverat coniciebat, cum sola spes salutis esset talem virum in perpetuum vitare! ... Hoc est templum nostrae paroeciae, nonne? Hic, si ordinario more nuberemus, agendum esset? Nescio quod sacrum intus agi videtur.»

Iudas ad ostium accessit introque prospexit. «En», inquit, «hic quoque nuptiae celebrantur! Omnes hodie, ut videtur, eodem itinere ac nos ingrediuntur.»

Susanna opinata est id fieri quod Quadragesima modo peracta esset, post quam nuptiae magno numero celebrari solent. «Audiamus», inquit, «ut experiamur quomodo nobis videatur si in templo res peragatur.»

Ingressi in posteriore subsellio consederunt et quae apud altare agebantur spectaverunt. Sponsi e mediocri civium ordine satis locupletes videbantur; tota pompa erat decora illa et iucunditate qua vulgares nuptiae solent. Etiam procul flores in manu sponsae tremere videre poterant, eiusque submissa verba velut machinae sono reddita audire, quorum sensum mens eius, prae pudore atque sui conscientia perturbata, vix omnino percipere videbatur. Susanna et Iudas auscultabant, uterque se ipsum olim eisdem verbis ac ritibus in vitae perpetuae societatem tradidisse recordans.

«Non eadem res huic misellae est», Susanna susurravit, «quae mihi esset, si post ea quae didici iterum hanc rem facerem. Vides enim illos rudes adhuc esse et omnia quasi ex consuetudine ferri. Nos autem, vel certe ego, experiendo didicimus quam formidabili gravitate ista obligatio urgeat; et fortasse in me quoque nimia est quaedam animi fastidientis mollities. Sed mihi profecto

iniquum, immo contra bonos mores videtur, scienti iam quid valeat, iterum idem pactum apertis oculis suscipere. Huc ingredi atque haec videre a nuptiis ecclesiasticis non minus me deterruit quam superior illa res a civilibus. Nos duo imbecilles sumus et trepidi, Iuda; id quod aliis securum videtur, mihi dubium est num iterum sordidas pacti quasi mercatorii condiciones ferre possim.»

Tum ridere conati, exemplum ipsum ante oculos positum inter se susurrantes discutere perrexerunt. Iudas etiam se sentire dicebat utrumque nimis delicata cute et ad omnem tactum sensibili esse: minime eos in lucem nasci debuisse, nedum una convenisse ad rem quae, si illis duobus proponebatur, omnium coniunctionum absurdissima esset—matrimonium.

Susanna, cui nuptias promiserat, perhorruit; eumque serio rogavit num revera sentiret eos non debere deliberato consilio iterum pactum per totam vitam valiturum subscribere. «Horrendum est», inquit, «si nos ipsi cognovimus vires nostras ad illud ferendum non sufficere, et tamen, hoc scientes, in animo habemus periurio nos obstringere.»

«Equidem ita mihi videri credo, quando me rogas», Iudas respondit. «Memento tamen me, si tu volueris, facturum esse, carissima mea.» Dum illa dubitaret, confessus est, quamquam ratio suadere videretur id et fieri posse et faciendum esse, se tamen eodem ac Susannam metu, ne officiis impar inveniretur, retineri; id fortasse ex indole utriusque singulari oriri, quod ceteris hominibus dissimiles essent. «Nimis acerbe omnia sentimus, Susanna; haec est vera calamitas nostra!» exclamavit.

«Plures, credo, nobis similes sunt quam opinamur!»

«Nescio. Consilium quod in tali pacto latet bonum est et multis sine dubio convenit. Apud nos autem fieri potest ut illud ipsum finem suum evertat, cum talis simus indolis ut vincula domestica nobis invitis imposita mutuam benevolentiam spontaneamque animi alacritatem exstinguant.»

Susanna tamen contendebat nihil in iis admodum singulare esse: omnes enim homines eiusmodi revera esse. «Omnes paulatim eadem atque nos sentire incipiunt. Nos tantum paulo ante reliquos processimus. Post quinquaginta, immo post centum annos horum duorum posteri graviora sentient atque agent quam nos. Genus humanum miseriis aestuans clarius etiam quam nos nunc videbunt, quasi»

«Formas nostris similes, foede multiplicatas,»

«atque eas procreare metuent.»

«Quam terribilis poetae versus! Quamquam ipse quoque, temporibus quibus animus mihi aegrotabat, idem de ceteris mortalibus sensi.»

Ita submissa voce diu sermocinati sunt, donec Susanna aliquanto laetius inquit:

«At haec quaestio ad universos pertinens nostra non est, neque necesse est nos ea vexari. Quamvis diversis rationibus moveamur, ad eandem sententiam pervenimus: nobis quidem duobus iusiurandum quod numquam revocari potest periculosum esse. Eamus igitur domum, Iuda, priusquam somnium nostrum occidamus! Placetne? Quam bonus es, amice mi: levibus etiam voluntatibus meis obsequeris!»

«Quae quidem meis ipsius votis magna ex parte congruunt.»

Ille, cum omnium qui aderant oculi in pompam nuptialem ad sacrarium ingredientem conversi essent, post columnam eam leviter osculatus est; tum ambo foras e templo processerunt. Ad ianuam manserunt donec duo aut tria vehicula, quae paulisper recesserant, redirent, novique coniuges in apertam lucem prodirent. Susanna suspiravit.

«Flores quos sponsa manu tenet, quam tristem similitudinem habent cum sertis quibus olim victimae iuvencae ante sacrificium ornabantur!»

«Nihilo tamen iniquior haec res mulieri quam viro est, Susanna. Quod nonnullae mulieres neglegunt: pro condicionibus ipsis indignari debent, sed in virum indignationem convertunt, cum ille altera sit eiusdem rei victima; sicut mulier in turba compressa in virum sibi adpressum invehi solet, cum is nihil aliud sit quam miserum instrumentum quo vis ab aliis illata ad eam transmittitur.»

«Ita; nonnullae id faciunt, cum potius cum viro adversus communem hostem, coactionem, coniungi deberent.» Interea sponsus et sponsa curru avecti erant; Iudas et Susanna cum reliquis spectatoribus abierunt. «Non», illa perrexit, «hoc nunc ne faciamus. Saltem non statim.»

Ad domum tandem reversi sunt; et, cum brachiis inter se implicatis praeter fenestram transirent, viduam intus prospicientem viderunt. «Age», hospita ingressis exclamavit, «cum vos tam amantes ad ianuam accedere viderem, mecum dixi: 'Tandem igitur animum induxerunt!'»

Breviter significaverunt nihil tale factum esse.

«Quid? Nec revera nuptias fecistis? Malum istud, ut tam diu vixerim ut videam vetus illud proverbium, 'Cito nubere, diu paenitere,' a vobis duobus everti! Iam mihi Marygreenium redeundum est, si eo tandem novae istae opiniones perducunt! Mea aetate nemo matrimonium metuebat, neque

multum quidquam aliud nisi pilam e tormento emissam aut vacuam cellam penariam! Quando ego cum misero marito meo nupsi, non maiore cura id fecimus quam si calculis lusissemus!»

«Ne puero dicas, cum domum venerit», Susanna anxia susurravit. «Credet omnia rite peracta esse; melius erit eum neque obstupescere neque ambigere. Certe tantummodo rem distulimus, ut denuo reputaremus. Si nos sic ut sumus felices esse possumus, quid hoc ad alios pertinet?»

CAPUT QUINTUM

Non est historici, qui hominum affectus factaque memoriae tradit, suam de gravi illa controversia, quam supra rettulimus, sententiam proferre. Illos duos, inter intervalla maeroris, felices fuisse nemo negaverit. Neque puer ex improviso domi apparens tantam perturbationem attulerat quantam primo aspectu minari visus erat: novum potius ac tenerum studium, quo animi eorum ad benevolentiam liberalitatemque erigerentur, vitae addiderat; itaque felicitati eorum magis profuerat quam nocuerat.

Certe, cum uterque tam facile rebus delectaretur quam anxiis cogitationibus urgeretur, adventus pueri etiam multas de futuro tempore curas secum attulit, praesertim cum illi, ut tum videbatur, spes fere omnes, quibus puerorum aetas plerumque alitur, deessent. Conati sunt tamen ambo, saltem ad tempus, ne mentem nimis acriter in ea quae futura essent praemitterent.

Est in Vessexia superiore oppidum vetus, novem aut decem milium incolarum, cui nomen Stoke-Barehills fingere licet. Ibi vetusta ecclesia, nuda atque deformis, et suburbium novum latericiis rubris exstructum inter patentes agros frumentarios, solo cretaceo albentes, consistunt; locus paene in medio triangulo imaginario situs est, cuius angulos Aldbrickham, Wintoncester atque Quartershot, insigne militum praesidium, efficiunt.

Via magna, quae Londinio ad occidentem ducit, per oppidum transit, atque haud longe inde bifariam dividitur, ut post viginti fere milia passuum Anglicorum duae viae rursus coeant. Ea separatio ac rursus coniunctio, antequam ferriviaria itinera in usu essent, inter eos qui vehiculis vehebantur perpetuas de alterutra via deligenda controversias excitare solebat.

Nunc autem quaestio non minus mortua est quam antiquus ille fundi dominus qui tributa municipalia pendens suffragii iure fruebatur, quam plaustrarii viarum, quam tabellarii curruum publicorum, qui de ea disputabant. Fortasse ne unus quidem Stoke-Barehills incola hodie scit vias in suo oppido discedentes aliquando iterum coire: nemo enim cotidie totam illam viam occidentalem ultro citroque percurrit.

Inter oppidi loca coemeterium hodie maxime cognitum est, iuxta viam ferream inter reliquias quasdam medii aevi specie amoenas situm. Sacella recens aedificata, monumenta recentia atque virgulta nuper sata inter parietes vetustos corruentes hederaque vestitos quasi aliena atque importuna videntur.

Certo tamen die, eo anno ad quem narratio nostra pervenit, ineunte mense Iunio, nemo fere eiusmodi oppidi lineamenta curabat, quamvis advenae frequentissimi traminibus advectarentur, quorum praesertim nonnulla Londinio in provincias tendentia fere omnes ibi viatores deponerent. Septimana erat Magnae Exhibitionis Agriculturae Vessexiensis; castra eius amplissima in apertis oppidi extremitatibus patebant, velut tentoria exercitus urbem obsidentis.

Longae tabernaculorum series, casae, tuguria mercatoria, aediculae, ambulacra, porticus, denique omne aedificiorum genus praeter ea quae perpetuo mansura essent, virentem campum per spatium dimidii miliarii quadrati operiebant. Multitudo advenientium per oppidum velut uno agmine ibat, recta ad locum exhibitionis contendens.

Utrimque viam, quae ad eum ducebat, spectacula, mensae mercatorum et institores ambulantes occupaverant, adeo ut tota illa via mercatus facta esset; unde nonnulli parum providi, antequam ad portas ipsius spectaculi cuius causa venerant pervenirent, pecuniae partem non exiguam ibi consumebant.

Dies erat populo destinatus, quo uno solido Anglico aditus patebat. E traminibus quae celeriter subinde adveniebant duo, diversis e partibus profecta, in duas stationes inter se coniunctas paene eodem momento intraverunt.

Alterum, ut plura quae iam praecesserant, Londinio venerat; alterum via transversa ex Aldbrickham. Ex tramine Londiniensi descenderunt vir et mulier: vir brevis, tumidulus, ventre rotundo pedibusque parvis, ut turbo super duobus paxillis insistens; mulier corporis satis decori, facie subrubra, nigra veste induta et a mitra ad imam vestem globulis ornata, ut lorica catenata circumdata micare videretur.

Circumspexerunt. Vir iam vehiculum mercede conducturus erat, quod alii quoque fecerant, cum mulier inquit: «Noli tam properare, Cartlette. Non ita longe abest campus spectaculi. Per viam oppidi pedibus eamus. Fortasse aliquid supellectilis vilis aut vasorum porcellaneorum veterum emere potero. Multos annos hic non fui, ex quo puella Aldbrickham habitabam et interdum cum adulescente meo huc excurrere solebam.»

«Supellectilem autem tramine excursionis domum referre non potes», gravi et crassa voce respondit maritus eius, tabernae cauponariae quae Tria Cornua appellabatur in Lambeth, regione Londiniensi, dominus. Ambo enim ex ea taberna venerant, in «egregio illo, frequentissime habitato, genevrae potu dedito vico» sita, quam ex eo tempore quo eiusmodi nuntius

eos eo allexerat tenebant. Ipsius cauponis figura ostendebat eum quoque, non secus ac clientes suos, liquoribus quos vendebat paulatim corrumpi.

«Mittendam igitur curabo, si quid dignum quod ematur videro», uxor respondit.

Lento gradu processerunt; sed vix oppidum ingressi erant, cum oculos mulieris traxerunt iuvenis et puella puerum manu ducentes, qui e suggestu altero descenderant, ad quem tramen Aldbrickhamense advenerat. Illi tres paulo ante caupones ibant.

«Dii immortales!» Arabella exclamavit.

«Quid est?» Cartlettus rogavit.

«Quos illos duos esse putas? Nonne virum agnoscis?»

«Minime.»

«Ne ex imaginibus quidem quas tibi ostendi?»

«Num Fawleyus est?»

«Ita sane; quis alius?»

«Bene vero. Opinor eum quoque, sicut nos, spectandi aliquid cupidum esse.» Studium autem Cartletti erga Iudam, qualecumque olim fuerat cum Arabella ei nova esset, manifeste languescebat, ex quo venustates eius et mores peculiares, crinium additamenta atque fossulae genarum ad libitum apparentes, velut fabula iam saepius narrata esse coeperant.

Arabella ita cursum suum maritique temperabat ut tres illos proxime sequerentur; quod in tanta pedestrium frequentia sine suspicione facile fieri poterat. Ad dicta Cartletti leviter obscureque respondebat: magis enim eam agmen ante se procedens quam reliqua omnia spectacula delectabat.

«Illi duo inter se atque puerum suum satis amare videntur», caupo pergebat.

«Puerum eorum! Minime vero amborum filius est», Arabella, subita quadam atque insolita ferocia correpta, respondit. «Non tam diu matrimonio iuncti sunt ut eorum filius esse possit!»

Quamquam maternus ille affectus, sub cinere adhuc latens, satis validus erat ut opinionem mariti statim refelleret, Arabella tamen, re paulo attentius reputata, plus quam necesse esset aperire noluit. Cartlettus enim nihil aliud credebat nisi filium, quem uxor ex priore marito susceperat, apud avos in extremo orbe terrarum, apud Antipodas, degere.

«Ita fortasse. Illa quidem paene puella videtur.»

«Amantes tantummodo sunt aut nuper nupti; puerum autem sibi commissum custodiunt. Id quivis intellegit.»

Omnes iter pergebant. Susanna et Iudas, nihil tale suspicantes, ipsi scilicet quorum mentio fiebat, constituerant ad eam agricolarum exhibitionem, viginti haud amplius milibus Anglicis ab oppido suo distantem, diem excurrendo impendere, ita ut exercitatio corporis et oblectatio cum aliqua doctrina modico sumptu coniungerentur.

Nec tantum suae utilitatis memores Tempus Paterculum secum duxerant, omnibus modis temptaturi ut animum eius excitarent et ipse, sicut ceteri pueri, ridere disceret. Etsi praesentia pueri aliquatenus impediebat quominus in suis peregrinationibus ea, qua tantopere delectabantur, libertate inter se versarentur, nihilo minus eum adduxerant.

Mox tamen eum ne spectatorem quidem esse reputaverunt; tantaque erga se mutuo teneritudine processerunt, qualem vel verecundissimi vix celare possunt, atque illi inter homines, ut putabant, sibi omnino ignotos minus quam domi celare studebant.

Susanna, nova aestiva veste induta, mollis levisque ut avis, pollice parvo ad manubrium umbellae e candido gossypio textae sublato, ita incedebat ut vix terram tangere videretur, et ut aura paulo vehementior eam ultra saepem in proximum agrum delatura esset. Iudas, levi veste festiva coloris cinerei indutus, eam sibi comitem esse vere gloriabatur, non minus propter sermonem moresque eius sibi congruentes quam propter corporis venustatem.

Tanta erat utriusque animorum consensio ut aspectus quivis motusque alteri non minus quam verba mentem alterius aperiret, ac paene duae partes unius eiusdemque totius esse viderentur.

Duo illi puerum secum ducentes per portas versatiles ingressi sunt, Arabella maritusque haud procul eos secuti. Intra saepta cauponis uxor videbat eos, magna cura puero adhibita, res multas admiratione dignas, tum animantes tum inanimatas, ostendere atque explanare; et quotiens frustra eius indifferentiam movere temptaverant, brevis quaedam tristitia vultus eorum percurrebat.

«Ut illa ei adhaeret!» Arabella inquit. «Non, non; credo eos non esse coniuges, alioquin non tanto inter se amore tenerentur. … Miror tamen!»

«Atqui te dixisse putabam illum eam uxorem duxisse.»

«Audivi eum ducturum esse; id tantum, iterum conaturum postquam semel atque iterum rem distulisset. … Quantum ad ipsos attinet, hi duo soli in toto spectaculo versantur. Puderet me, si vir essem, adeo stulte me gerere!»

«Equidem nihil mirum in eorum moribus video. Ne eos quidem amare intellexissem nisi tu dixisses.»

«Tu vero nihil umquam vides», illa rettulit. Sed sententia Cartletti de duobus illis, sive amantibus sive coniugibus, haud dubie eadem erat quam universa multitudo habebat; nemo enim praeter Arabellam, cui intentior aspectus talia prodere solebat, aliquid in eorum gestu insigne animadvertere videbatur.

«Illa eum velut nympha quaedam fascinat!» Arabella perrexit. «Vide ut se ad eam vertat, ut oculos in ea defigat. Credo illam non tantum eum amare quantum ille illam. Neque natura tam ferventi est, ut mihi videtur, quamquam pro sua facultate satis amat, quantum scilicet potest. Posset ille, si vellet, aliquid doloris ei in pectus inicere; sed nimis simplex est ut temptet. Ecce, iam ad stabula equorum plaustrariorum pergunt. Sequere.»

«Equos plaustris iungendos videre nolo. Nihil ad nos attinet illos duos persequi. Si spectandi causa venimus, nostro more spectemus, sicut illi suo.»

«Age igitur, conveniamus post horam in loco aliquo, puta apud illud tabernaculum ubi cibus potusque venduntur. Interim uterque nostrum quaelibet sibi placuerint spectabit.»

Haud invitus Cartlettus consensit; ita digressi sunt, ille ad tugurium ubi hordei ad cerevisiam praeparandi rationes demonstrabantur, Arabella eo quo Iudas et Susanna ierant. Priusquam tamen eos iterum consecuta esset, vultus quidam ridens ei occurrit; stetit enim coram ea Annia, sodalis eius iam a pueritia.

Annia ex eo ipso quod fortuito se convenissent magnos ediderat risus. Ubi tandem composita est, inquit: «Adhuc illic habito. Brevi nuptura sum, sed sponsus meus hodie huc venire non potuit. Complures tamen nostrum tramine voluptario venimus, quamquam reliquos e conspectu interim amisi.»

«Num Iudae et illi mulieri eius, sive uxori sive quocumque nomine appellanda est, obviam facta es? Ego modo eos vidi.»

«Minime; ne conspexi quidem illum iam per multos annos!»

«At prope nos alicubi sunt. Immo vero ecce, iuxta equum illum canum!»

«Hem, ea nunc est eius mulier? Uxorem dixisti? Num iterum uxorem duxit?»

«Nescio.»

«Pulchra est, nonne?»

«Forma quidem minime contemnenda est, sed neque eximia. Neque multum in ea firmi fidique animi esse credo, cum tam exili atque inquieto corpusculo.»

«Etiam ille forma satis bona est. Debuisti ei adhaerere, Arabella.»

«Fortasse debui», illa submissa voce respondit.

Annia risit. «Hoc est Arabellae proprium! Semper alium virum quam tuum appetis.»

«Quae tandem mulier id non facit, velim scire? Quod ad illam attinet, quae cum eo est, illa quid sit amor nescit, saltem amor qualem ego intellego. Id ex ipso eius vultu cognosco.»

«At fortasse tu quoque, mea cara Abby, nescis quid illa amore intellegat.»

«Ne scire quidem cupio! ... Ecce, ad aedem artibus dedicatam pergunt. Libenter etiam ego picturas viderem. Cur non illuc eamus? Quid? Quasi tota Vessexia huc convenerit! Ecce Vilbertus medicus. Per multos annos eum non vidi; tamen ne uno quidem die senior quam cum puella eum noveram videri potest. Salvus sis, medice! Modo dicebam te ne uno quidem die seniorem videri quam cum me puellam nosceres.»

«Id nihil aliud est, domina, quam quod meas ipsius pilulas certo ordine sumere soleo. Pyxis duobus solidis tribusque denariis constat, et publico regiminis signo earum vis comprobatur. Cur non tu quoque, me imitata, eandem adversus temporis iniurias immunitatem emis? Tantum duos solidos tresque denarios solves.»

Medicus pyxidem e loculo vestis pectoralis protulerat, atque Arabella persuasa est ut eam emeret.

«Interea», ille, numerata pecunia, perrexit, «tu me melius nosse videris quam ego te, domina ... Num fieri potest ut tu sis domina Fawley, olim puella Donn, e vicinia Marygreen?»

«Ipsa sum; nunc tamen domina Cartlett vocor.»

«Ah, ergo illum amisisti? Adulescentem egregiae spei! Scisne eum discipulum meum fuisse? Linguas mortuas ego eum docui; atque, mihi crede, brevi paene tantum quantum ego ipse didicerat.»

«Amisi quidem, sed non eo modo quo tu putas», Arabella sicce respondit. «Iuris consulti vinculum nostrum dissolverunt. Ecce eum illic, vivum et valentem, cum illa adulescentula quae exhibitionem artium intrat.»

«Ah, pro di immortales! Illam, ut videtur, valde amat.»

«Consobrinos inter se esse dicunt.»

«Nonne cognatio talibus affectibus mirum in modum commoda est?»

«Ita; idem, opinor, maritus illius putavit, cum ab ea divortium petivit. ... Quidni etiam nos picturas inspiciamus?»

Tres illi per pratum secuti aedem ingressi sunt. Iudas et Susanna, puero comitante, nihil suspicantes quanta alios sui curiositate tenerent, ad exemplar

quoddam in extrema parte aedificii accesserant; illud diu summa attentione contemplati erant, antequam ad reliqua pergerent. Arabella cum comitibus postea eodem venit. In tabella exemplari affixa inscriptum erat: «EXEMPLAR COLLEGII CARDINALIS CHRISTMINSTERIENSIS; OPUS I. FAWLEY ET S. F. M. BRIDEHEAD.»

«Opus suum ipsi admirantur», Arabella dixit. «Quam simile Iudae! Semper de collegiis deque Christminster cogitat, cum potius negotio suo operam dare deberet!»

Illi picturas leviter tantum lustraverunt, deinde ad suggestum musicorum processerunt. Ibi aliquamdiu auditis militum concentibus, ex altera parte Iudas, Susanna puerque advenerunt. Arabella parum curabat num ab illis agnosceretur; ipsi vero tam penitus affectibus, in quos concentus militaris vitam eorum quasi converterat, immersi erant, ut eam sub velo globulis ornato omnino non animadverterent.

Arabella orbem circum multitudinem auscultantium egit, a tergo amantium praeteriens, quorum gestus eo die miram quandam vim in animum eius habebant. Diligenter eos a tergo speculata animadvertit Iudam manu Susannae manum quaerere, dum tam prope stabant ut hanc mutuae voluntatis significationem sine verbis factam ab aliis occultare se posse putarent.

«Quam stulti! Velut duo infantes!» Arabella tristiter apud se mussit; tum ad socios rediit, apud quos tacita et aliis cogitationibus occupata permansit.

Interea Annia iocose Vilberto narraverat Arabellam primi mariti desiderio vehementer teneri.

«Age igitur», medicus, Arabellam paulisper a ceteris abductam, allocutus est, «num quid tale, domina Cartlett, tibi usui esse possit? Hoc quidem ex solitis medicamentorum meorum rationibus non conficitur; sed interdum rogant me ut eiusmodi rem praebeam.» Tum phialam parvam liquore limpido plenam ostendit. «Potio est amorem excitans, qualem antiqui maximo cum fructu adhibebant. Ex eorum libris rationem conficiendi repperi; neque umquam cognovi eam irritam fuisse.»

«Ex quibus rebus conficitur?» Arabella studiose quaesivit.

«Inter cetera sucus e cordibus turturum—sive columbarum—destillatus adhibetur. Paene centum cordibus opus fuit, ut haec tam parva phiala impleretur.»

«Unde tantam columbarum multitudinem comparas?»

«Arcanum tibi aperiam. Fragmentum salis e saxo sumptum, cui columbae mirum in modum indulgent, in columbario supra tectum meum colloco. Paucis horis undique aves advolant, ab oriente, occidente, septentrionibus, meridie; ita quot mihi opus sunt capio. Potione ita uteris ut vir quem concupiscis circiter decem guttas eius potui suo admixtas bibat. Sed memento me haec omnia tibi narrare, quia ex interrogationibus tuis intellego te empturam esse. Fidem mihi servare debes.»

«Age, unam phialam emere non recuso, ut amicae alicui dem, quae in adulescente suo experiri possit.» Quinque solidos, pretium ab eo petitum, protulit phialamque in amplo sinu abscondit. Mox dixit constitutum sibi esse ut marito suo occurreret, atque ad tabernam potus cibique lento gradu abiit; Iudas interea cum comite pueroque ad tabernaculum horticulturae transierat, ubi Arabella eos ante rosarum florentium gregem conspexit.

Paucis momentis eos spectans substitit, tum marito non admodum benigno animo obviam ivit. Eum invenit in scabello prope mensam potus vendendi sedentem atque cum una e puellis laete ornatis sermocinantem, quae paulo ante potum ardentem ei ministraverat.

«Nonne satis istius negotii tibi domi est?» Arabella torva voce ait. «Num quinquaginta milia passuum ab ipsa taberna tua venisti, ut in alia taberna haereas? Age, me per spectacula ducito, ut alii mariti uxores suas ducunt! Di te perdant, tamquam adulescens caelebs te geris, cui nullius nisi sui cura sit!»

«Sed hic nobis conveniendum esse constituimus; quid igitur aliud facere poteram quam exspectare?»

«Iam vero convenimus; sequere», illa respondit, quae tum vel cum sole, qui lucebat, iurgari parata erat. Una igitur e tabernaculo exierunt, vir ille ventricosus et mulier rubicunda, inter se invisi atque invicem queruli, eo scilicet animo quo maritus et uxor vulgares in toto orbe Christiano plerumque versantur.

Interea duo illi longe aliter coniuncti, puerum secum habentes, adhuc in floribus exhibendis destinata aedicula morabantur, quae eorum sensibus prope palatium incantatum videbatur. Genarum Susannae, alias pallidarum, color roseus erat a floribus quos intuebatur reflexus; species enim laetae, aer, musica atque totius diei cum Iuda excursionis voluptas sanguinem eius incenderant et oculos vivida hilaritate fulgere fecerant.

Rosas vehementer diligebat; Arabella enim viderat Susannam Iudam paene invitum morari, dum huius illiusque generis nomina disceret, atque vultum ad flores vix digiti spatio admoveret, ut odorem hauriret.

«Quam vellem totum vultum in istas rosas demergere, tam caras!» dixerat. «Sed credo legibus vetitum esse flores tangere; nonne ita est, Iuda?»

«Ita, mea parvula», ille respondit; tum iocans eam leniter impulit, ut nasus eius petala ipsa contingeret.

«Custos publicus nos statim increpabit; ego vero dicam marito meo culpam esse!»

Tum suspiciens in eum risit eo vultu qui tantum Arabellae significabat.

«Felixne es?» ille susurravit.

Illa capite annuit.

«Quam ob rem? Quod ad Magnam Vessexiae Exhibitionem Agricolarem venisti, an quod una venimus?»

«Semper efficere conaris ut ego tibi ineptias omnis generis confitear. Quod scilicet animum meum excolo, cum tot aratra vapore acta, machinas quibus frumentum excutitur, quibus paleae conciduntur, boves, sues atque oves contempler.»

Iudas, quamquam illa responsione rogatio sua elusa erat, libenter acquievit, quippe qui comitem suam semper responsis callidis effugere solere sciret.

Cum vero ille iam oblitus esset se quidquam quaesivisse, neque responsum amplius expeteret, Susanna perrexit: «Mihi videmur ad veterum Graecorum hilaritatem redisse, atque morbo dolorique oculos clausisse; etiam obliti sumus quid homines per viginti quinque saecula, quae ab illorum aetate fluxerunt, didicerint, ut quidam e clarissimis tuis Christminsteriensibus dicit. ... Una tamen umbra huic nostrae felicitati imminet, una sola.» Tum oculos in puerum iam quasi senem convertit, quem, etsi ad omnia quae puerilis ingenii studium movere possent deduxerant, nullis rebus delectare potuerant.

Ille quid dicerent atque cogitarent intellexerat. «Valde, valde me paenitet, pater et mater», inquit. «Sed quaeso, nolite id aegre ferre! Non enim aliter facere possum. Flores istos libentissime amarem, nisi identidem cogitarem eos intra paucos dies omnes marcescituros esse!»

CAPUT SEXTUM

Vita, quam Iudas et Susanna adhuc sine ullius fere animadversione egerant, inde ab eo die quo nuptiae dilatae erant non ab Arabella sola, sed ab aliis quoque observari atque in sermonem adduci coepit. Incolae vici cui nomen erat Via Verna, et universa eius vicinia, quid illi duo secum cogitarent, quid sentirent, quo in statu essent aut quae timerent, neque intellexerunt neque fortasse, etiamsi quis explicare conatus esset, intellegere potuissent.

Res enim mirae, puer qui praeter opinionem ad eos advenerat atque Iudam patrem, Susannam matrem appellabat, nuptiae in magistratus tabulario clam peragendae quae nescio quo impedimento remoratae erant, rumores denique de causis apud iudices sine defensione habitis, simplicioribus hominibus unam tantum interpretationem admittere videbantur.

Tempus Paterculus — nam, quamquam publice Iuda vocari coeperat, cognomen illud adeo aptum ei videbatur ut retineretur — vesperi e schola domum reversus interrogationes et dicta, quibus a condiscipulis vexatus erat, referre solebat; quae Susannam, Iudam quoque quotiens audiebat, dolore et maerore vehementer afficiebant.

Ita factum est ut paulo post irritum in tabulario matrimonii conatum ambo per aliquot dies proficiscerentur, Londinium, ut vulgo credebatur, atque aliquem mercede conducerent qui puerum interim curaret. Reversi oblique, vultu summa neglegentia ac lassitudine notato, intellegi passi sunt se tandem legitimo matrimonio coniunctos esse. Susanna, quae antea domina Bridehead appellata fuerat, nunc aperte se dominam Fauliam appellari passa est. Quod per multos dies demisso animo, pavida, omni alacritate destituta incedebat, id ipsum rumori fidem facere videbatur.

At quod tam clam profecti erant ut rem conficerent, error, ut vicini dicebant, multum eius obscuritatis qua vita eorum tegebatur servavit. Nec tantum gratiae apud finitimos inierunt quantum eo consilio sibi conciliaturos speraverant: arcanum vivum paene aeque ac scandalum iam praeteritum curiositatem excitabat.

Puer pistoris et minister tabernae aromatariae, qui initio, quotiens mandata ad eos perferebant, Susannam salutantes pileos comiter detrahere solebant, iam eiusmodi honorem exhibere non curabant; opificum autem

uxores finitimae, si forte eam convenissent, oculos recta in viam defigebant quasi eam non viderent.

Nemo quidem aperte eos lacessivit; sed aer quidam gravis atque opprimens animis eorum circumfundi coepit, praesertim postquam ad exhibitionem profecti erant, quasi ea excursio mali aliquid in eos invexisset. Ingeniis vero ita erant comparati ut hanc vim maxime sentirent neque aperta et firma rerum explicatione levare vellent. Quod specie quidem priorem errorem emendare conati erant, id nimis sero fecerant ut prodesset.

Mandata de lapidibus sepulcralibus et titulis incidendis rariora fiebant; duobus autem tribusve mensibus interiectis, cum autumnus advenisset, Iudas intellexit sibi rursus ad opus vagantis artificis redeundum esse. Id eo tempore tanto infelicius accidit quod aes alienum, quod anno superiore ex impensis causarum iudicialium necessario contraxerat, nondum omnino dissolverat.

Vesperi quodam, cum, ut solebat, una cum Susanna pueroque cenaturus assedisset, «Cogito», inquit, «non iam nobis hic permanendum esse. Haec quidem vivendi ratio nobis convenit; sed si in locum ignotum migrare possemus, levioribus animis viveremus ac res nobis melius cederent. Itaque vereor ne hanc domum relinquere nobis necesse sit, etsi tibi, misella mea, permolestum erit!»

Susanna, quotiens imago sui tamquam miserandae ob oculos ei versabatur, facile movebatur; itaque lacrima ei oborta est.

«Equidem», paulo post ait, «non aegre feram. Mihi hic gravissimum est quomodo me intueantur. Atqui hanc domum cum omnibus instrumentis eius propter me puerumque solum retinuisti! Ipse ea non eges, atque sumptus supervacui sunt. Sed quidquid agemus, quocumque ibimus, num vero puerum mihi erepturus es, mi Iuda? Nunc eum a me dimittere nullo modo possum! Nubes quae tenerum eius animum obumbrat mihi adeo miserabilem eum reddit; spero aliquando me eam dissipaturam esse! Ipse quoque me tantopere amat. Nonne eum mecum manere patieris?»

«Certe patiar, puellula carissima! Ubicumque ierimus, commoda hospitia nobis inveniemus. Ego fortasse huc illuc vagabor, nunc hic, nunc illic operam mercede praestans.»

«Et ego utique aliquid faciam, donec — donec — Sed nunc, cum in litteris lapidibus incidendis tibi adiumento esse non possim, decet me aliud opus suscipere.»

«Ne properes operam tibi quaerere», inquit ille dolenter. «Nolo te id facere. Utinam non facias, Susanna! Puer et tui ipsius cura tibi satis iam laboris praebent.»

Tum aliquis ianuam pulsavit, atque Iudas ad aperiendum surrexit. Susanna sermones eorum audire potuit:

«Num dominus Faulius domi est? … Biles et Willis, aedium exstruendarum redemptores, me miserunt, ut quaererem num velis in ecclesiola quadam, quam haud procul hinc ruri nuper reficiendam curaverunt, decem praeceptorum litteras denuo pingere.»

Iudas paulisper deliberavit, deinde se opus suscepturum esse respondit.

«Non est opus admodum artificiosum», nuntius perrexit. «Sacerdos enim vir est antiquarum consuetudinum tenacissimus, neque quicquam in ecclesia praeter purgationem et necessarias refectiones fieri passus est.»

«Praeclarus senex!» secum Susanna dixit; nam nimiam veterum aedium restaurationem, quae eas deformaret, antiquitatis amore commota detestabatur.

«Tabulae Decalogi in extremo templi orientali affixae sunt», nuntius addidit, «easque una cum pariete renovari volunt; ille enim vetuit, quod in hoc artificum genere fieri solet, tabulas tamquam vetustas materias ad redemptorem pertinentes inde asportari.»

De mercede convenerunt, atque Iudas domum rediit. «Ecce», laetus dixit, «unum certe adhuc opus nobis offertur; in eo tu quoque me adiuvare poteris, aut saltem experiri. Tota ecclesia nobis solis patebit; nam reliquae refectiones iam confectae sunt.»

Postridie Iudas ad ecclesiam, duobus tantum miliariis distantem, profectus est, atque ea vera esse invenit quae redemptoris scriba dixerat. Tabulae legis Iudaicae, supra instrumenta gratiae Christianae austere eminentes, praecipuum ornatum partis sacrarii extremae efficiebant, illo stilo eleganti quidem sed arido qui superiore saeculo viguerat. Cum autem compages earum e gypso opere caelato facta esset, ad reficiendas litteras deponi non poterant.

Pars earum umore exesa renovanda erat; qua refecta, omnibusque diligenter purgatis, Iudas litteras denuo colorare coepit. Secundo mane Susanna venit, ut videret quid opis ferre posset, simul quia utrique iucundum erat una esse.

Silentium ac solitudo aedis animum ei addiderunt. Itaque in suggestu humili tutoque, quem Iudas exstruxerat, constitit — quamquam etiam eum conscendere verebatur — et litteras primae tabulae pingere coepit, dum ille

alterius partem fractam reficeret. Quantum ipsa valeret mirata gaudebat: artem enim didicerat eo tempore quo Christminsterii in officina supellectilis ecclesiasticae sententias sacras litteris pictis ornare solebat.

Nullus videbatur fore qui eos interpellaret; avium autem iucundus garritus et foliorum Octobri mense susurrus per fenestram apertam intrabant atque sermonibus eorum miscebantur.

Non tamen diu eis tam quiete et commode manere licuit. Circiter horam duodecimam cum dimidia sonitus gressuum in glarea foris auditus est. Senex parochus cum aedituo intravit; accedentes, ut opus inspicerent, mirari visi sunt quod adulescentula opem ferret. In lateralem navem processerunt; eodem tempore ianua rursus aperta est, atque alia figura, parva quidem, apparuit: Tempus Paterculus lacrimans. Susanna enim ei dixerat ubi inter scholasticos labores eam invenire posset, si vellet.

Illa e suggestu descendit et «Quid est, carissime?» quaesivit.

«In schola ad prandium manere non potui, quia dicebant ...» Explicavit quibus probris quidam pueri matrem eius, quae solo nomine mater esset, insectati essent. Susanna maerore commota indignationem suam Iudae supra stanti significavit. Puer in coemeterium exiit, Susanna ad opus rediit. Interea ianua iterum aperta est, atque mulier linteo albo praecincta, cui ecclesiam mundare negotium erat, lento gradu sed rei agendae studiosa ingressa est. Susanna eam agnovit: amicitiam cum quibusdam Viae Vernae incolis colebat, quos invisere solebat.

Mulier ecclesiae purgandae praeposita Susannam intuens ore hiante manus sustulit; videlicet comitem Iudae agnoverat, quemadmodum Susanna ipsam. Tum duae dominae accesserunt; quae cum mundatrice colloquentes propius processerunt, atque Susannam, dum bracchium sursum tendens litteras colore duceret, spectabant; corpus eius contra candidum parietem eminebat, quod tam severe perlustrare coeperunt ut ipsa palam tremeret.

Illae ad ceteros, qui submissa voce colloquebantur, regressae sunt; tum una earum, Susanna nesciente quae esset, «Uxor eius est, ut puto?» interrogavit.

«Alii uxorem dicunt, alii negant», respondit mulier mundatrix.

«Non est? At esse debet, illius aut cuiuslibet alterius! Hoc certe manifestum est!»

«Utcumque res habet, paucis tantum hebdomadibus nupti dicuntur.»

«Mira vero coniunctio, quae duas legis tabulas pingat! Miror Bilesium et Willisium tales homines mercede conducere potuisse!»

Aedituus opinabatur Bilesium Willisiumque nihil pravi de eis cognovisse; tum altera, quae cum vetula colloquebatur, explicavit cur eos mirum par appellasset.

Quorsum sermo suppressus deinceps tenderet apparuit, cum aedituus, voce quae per totam ecclesiam audiri posset, fabulam narrare coepit, ad rem quidem praesentem manifeste accommodatam:

«Iam vero mira quaedam res est; sed avus meus fabulam singularem mihi narrabat de re maxime inhonesta, quae olim acciderat cum praecepta divina in ecclesia quadam iuxta Gaymeadum pingebantur; eo etiam hinc pedibus facile perveniri potest. Illis temporibus praecepta aureis plerumque litteris in tabulis nigris scribebantur; ita quoque ibi disposita erant antequam vetus illa ecclesia de integro aedificata est.

«Abhinc, nisi fallor, centum fere annos tabulae illae, haud secus ac nostrae nunc, renovandae erant; itaque artifices ex Aldbrickhamo arcessendi fuerunt. Volebant autem opus ad certum diem dominicum confici; itaque operariis, invitis sane, sero usque in noctem Saturni laborandum erat; tum enim nemo pro horis superadditis mercedem, sicut hodie, solvebat.

«Vera religio eo tempore per pagos nulla erat, neque apud sacerdotes neque apud aedituos neque apud vulgum. Ut igitur artifices in opere detineret, parochus per horas pomeridianas potum iis satis largum suppeditare debuit. Cum vesper adpropinquaret, ipsi plus afferri iusserunt, potum ex saccharo destillatum, quem rumum appellant.

«Horae praeteribant, atque illi magis magisque ebrii fiebant; tandem lagenam suam et calices super mensam sacrae communionis posuerunt, uno alterove fulcro adducto circa eam commode consederunt, atque pocula plena libentissime iterum hauserunt. Vix potu exhausto, ut narratur, omnes simul sensu carentes corruerunt.

«Quam diu ita iacuerint ignorabant; sed cum ad se redissent, ingens tempestas fulguribus tonitribusque saeviebat. In tenebris videre sibi visi sunt figuram atram cruribus praelongis et pede quodam mirabili, quae in scalis stabat atque opus eorum conficiebat. Ubi illuxit, praecepta re vera absoluta videbantur; ipsi autem nequaquam meminerant se illa perfecisse.

«Domum igitur redierunt; mox autem resciverunt grande scandalum in ecclesia illo die dominico esse ortum: cum enim populus convenisset et sacra agi coepissent, omnes animadverterunt decem praecepta ita picta esse ut particulae NON ubique deessent. Boni homines diu ecclesiam illam frequentare noluerunt; episcopus denique arcessendus fuit qui aedem iterum

consecraret. Haec est fabula quam puer audire solebam. Quanti sit aestimanda vos ipsi iudicate; mihi certe haec quae hodie videmus in memoriam eam revocaverunt.»

Hospites rursus oculos ad tabulas converterunt, quasi exploraturi num Iudas Susannaque eadem particula negante omissa praecepta pingerent; tum singuli ecclesia discesserunt, postremo etiam anus mundatrix. Iudas et Susanna, qui opus interim non intermiserant, puerum ad scholam remiserunt neque inter se locuti sunt; donec ille, eam intentius intuens, tacitas lacrimas effudisse deprehendit.

«Noli animum demittere, socia mea!» inquit. «Intellego quid te doleat!»

«Ferre non possum quod illi ceterique omnes nos improbos esse putant, quod suam vivendi rationem elegerint! Opiniones istae ipsa causa sunt cur qui optimo consilio vivere volunt temerarii fiant atque re ipsa improbi evadant!»

«Noli ob eam rem frangi! Fabulam modo iocosam ille rettulit.»

«At nos ei occasionem dedimus! Vereor, Iuda, ne veniendo plus tibi nocuerim quam profuerim!»

Certe minime iucundum erat, si condicionem eorum serio intuereris, talis fabulae materiam praebuisse. Paucis tamen minutis interiectis Susanna vidit etiam aliquid ridiculi in fortuna sua ea die inesse; lacrimis abstergendis risit.

«Comica tamen res est», ait, «quod nos duo potissimum, cum tam mira historia vitae nostrae, forte huc venerimus ad decem praecepta depingenda! Tu, homo improbus; ego autem — hoc in statu corporis mei … O di boni!» Manus oculis obiecit atque rursus tacite, interruptis cachinnis, risit, donec vires prope deficerent.

«Melius iam est», Iudas alacriter dixit. «Nunc ad statum pristinum rediimus, nonne, puellula mea?»

«O sed res tamen gravis est!» suspiravit, penicillo recepto atque corpore rursus erecto. «Videsne tamen eos non credere nos coniuges esse? Non credunt! Mira prorsus res!»

«Mihi nihil refert credant necne», Iudas respondit. «Neque iam amplius laborabo ut fidem eorum impetrem.»

Deinde prandium, quod secum attulerant ne tempus tererent, capere consederunt; quo consumpto, opus resumpturi erant, cum vir quidam ecclesiam ingressus est, quem Iudas agnovit redemptorem Willisium esse. Ille manu Iudam ad se vocavit, eumque separatim allocutus est.

«Audi», inquit, «modo de hac re questus ad me perlatus est.» Paulum anxius atque anhelans loquebatur. «Nolo causam diligentius persequi —

neque enim, ut scis, quid hic ageretur antea cognovi — sed vereor ne a te et ab illa petere debeam ut opus deponatis atque aliis perficiendum tradatis. Sic optime incommodum omne vitabitur. Nihilo minus totius hebdomadis mercedem tibi dabo.»

Iudas animo satis libero erat ut nullam contentionem excitaret; mercedem igitur redemptor ei solvit atque abiit. Iudas instrumenta collegit, Susanna penicillum lavit. Tum oculi eorum inter se concurrerunt.

«Quomodo tam simplices esse potuimus ut putaremus nobis hoc opus suscipere licere?» illa tristi voce dixit. «Scilicet non debuimus — non debui ego — huc venire!»

«Numquam mihi in mentem venit quemquam in tam solitarium locum irrupturum esse ut nos videret!» Iudas respondit. «Sed nihil iam mutari potest, carissima; nec velim, si manerem, redemptoris Willisii commercium atque existimationem laedere.» Paulisper muti consederunt; tum ex ecclesia egressi puerum assecuti viam ad Aldbrickhamum tacitis cogitationibus dediti persecuti sunt.

Adhuc Iudas pulchro quodam studio flagrabat quo liberales disciplinas proveheret; atque, ut ex rebus quas ipse expertus erat facile intellegi potest, omni humillima occasione utebatur ut aequam omnibus discendi facultatem compararet.

Iam inde ab eo fere tempore quo Aldbrickhamum advenerat sodalis factus erat societatis opificum, quae ad mutuam ingeniorum culturam instituta erat. Eius socii iuvenes variarum religionum et sectarum erant: Ecclesiae Anglicanae addicti, Congregationalistae, Baptistae, Unitariani, Positivistae aliique — qui de divinis rebus nihil certo sciri posse profiterentur tum vix quisquam audiverat —; omnibus tamen idem erat studium animi amplificandi, quod ad eos inter se coniungendos satis valebat.

Stips quam quisque solvebat exigua erat, locus conventibus destinatus simplex ac domesticus; Iudas vero propter industriam, disciplinas praeter consuetudinem a se perceptas, praecipue autem singularem quandam facultatem iudicandi quid legendum esset quibusque modis discendum — quam diuturna adversus infesta sidera contentio pepererat — inter curatores societatis cooptatus erat.

Paucis vesperis postquam ab opere ecclesiae dimissus erat, antequam aliud sibi invenisset negotium, ad conventum eorumdem curatorum se contulit. Sero venit: ceteri omnes iam aderant atque introeuntem dubiis vultibus intuiti

vix salutationem reddiderunt. Intellexit aliquid ad se pertinens aut tractatum iam aut propositum esse.

Quibusdam ordinariis negotiis transactis, compertum est numerum eorum qui societati stipem contulissent tribus illis mensibus subito deminutum esse. Tum unus ex sodalibus, vir re vera benevolus atque probus, obscuris quibusdam ambagibus de causis quae id efficere potuissent locutus est: curandum scilicet esse ut ipsius societatis rationes diligenter examinarentur; nam nisi curatores in honore essent et saltem unum quoddam honestatis iudicium, quamvis inter se dissentirent, retinerent, totam institutionem eversum iri.

Nihil amplius coram Iuda dictum est; sed ille satis perspexit quid sibi vellet oratio, et ad mensam conversus statim schedulam scripsit qua munere suo se abdicaret.

Ita hi duo, qui ad omnem iniuriam nimis acriter sentiendam proclives erant, magis magisque ad discedendum impellebantur. Interea creditores rationes aeris alieni mittebant; tum Iudas quaerere coepit quid de gravi illa vetereque proamitae supellectile ageret, si oppido relicto incertum quo vagaturus esset. Haec una cum necessitate parandae praesentis pecuniae coegerunt eum statuere ut omnia auctione venderentur, quamquam multo maluisset res vetustate venerabiles servare.

Advenit dies auctionis. Susanna in domuncula quam Iudas instruxerat ultimum prandium matutinum sibi, puero, Iudae coxit. Accidit ut plueret; ipsa praeterea valetudine minus firma erat, neque Iudam suum in rebus tam tristibus, quibus ille aliquandiu adesse cogebatur, deserere volebat. Itaque consilio ministri praeconis obsecuta in superius cubiculum se recepit, unde venalis supellex removeri posset, ipsum autem cubiculum emptoribus claudi.

Ibi eam Iudas invenit; et cum puero, paucis suis arcis, corbibus fasciculisque, duabus sellis unaque mensa quae sub hasta non venirent, una consederunt atque cogitabundi sermocinari coeperunt.

Mox audiebant vestigia hominum per nudos gradus ascendendo descendendoque strepentium; qui supellectilem inspiciebant, cuius nonnulla tam insolita atque vetusti operis erant ut, quasi artificia quaedam, praeter spem pluris aestimarentur. Ianua eorum semel atque iterum tentata est; itaque, ne quis intraret, Iudas in schedula «PRIVATUM» scripsit atque ostio affixit.

Mox intellexerunt non supellectilem, sed ipsorum vitam privatam atque anteactos mores a mercatoribus plus quam sperari poterat, immo intolerabili

modo, in sermonem vocari. Tum primum plane cognoverunt quam stulta spe se iam pridem fovissent, putantes se ab omnibus ignorari.

Susanna comitis manum tacita prehendit; inter se oculos intendentes voces praetereuntium audiebant, quorum susurris atque ambagibus non minima pars praebebatur ab insolita et arcana specie pueri quem Tempus Paterculus vocabant. Tandem in inferiori conclavi auctio instituta est, atque inde singula instrumenta domestica, ipsis tam nota, praeconis voce addicta audiebantur: quae ipsi magni aestimaverant vili pretio, alia vero, quae parvi duxerant, praeter spem magno.

«Homines nos non intellegunt», Iudas graviter suspirans dixit. «Gaudeo nos discedere statuisse.»

«Sed quo tandem ibimus?»

«Londinium proficisci oportet. Ibi unicuique suo arbitratu vivere licet.»

«Non, mi carissime, Londinium ne eamus! Novi urbem istam bene; ibi infelices erimus.»

«Cur ita putas?»

«Nonne ipse conicere potes?»

«Quod Arabella illic habitat?»

«Ea praecipua causa est.»

«At in pagis semper timebo ne eiusmodi rursus experiamur qualia nuper passi sumus. Neque in animo habeo, ut hunc timorem minuam, omnia de pueri vita pristina palam enarrare. Ut eum ab iis quae antea acciderunt seiungam, rem tacitam habere constitui. Praeterea iam opus omne circa aedes sacras me taedet; neque illud accipere velim, etiamsi mihi offeratur!»

«Artem aedificandi veterum Graecorum Romanorumque potius discere debuisti. Ars Gothica, ut verum dicam, barbara est. Puginus erravit, Wrenius recte iudicavit. Recordare interiora templi cathedralis Christminsteriensis, in quo paene primum inter nos ora conspeximus. Sub pulchritudine illa membrorum Normannicorum deformem quandam puerilitatem agnoscere licet hominum rudium, qui formas Romanas iam exstinctas atque ex obscura tantum memoria traditas imitari conabantur.»

«Ita est; quae antea dixisti effecerunt ut hac de re fere dimidiam sententiae tuae partem amplectar. Sed fieri potest ut quis operi vacet quod ipse contemnat. Aliquid mihi faciendum est, si non in genere Gothico ecclesiastico.»

«Utinam uterque nostrum artem aliquam exercere posset in qua res privatae nihil valerent», ait, eum tristi quodam desiderio subridens intuens.

«Non minus mihi via ad pueros docendos praeclusa est quam tibi ad ecclesias arte ornandas. Ad stationes ferriviarias, pontes, theatra, aedes musicis spectaculis destinatas, diversoria te conferre oportet, ad omnia denique aedificia quae cum hominum moribus nihil commune habent.»

«At in istis rebus minus versatus sum … Pistrinam potius exercere deberem. Nostin me a puero apud amitam in pistrino versatum esse. Sed etiam pistor moribus receptis se accommodare debet, si emptores invenire vult.»

«Nisi forte in mercatibus nundinisque placentas et panes zingibere conditos vendiderit; ibi enim homines egregie nihil curant praeter mercium bonitatem.»

Hunc sermonem vox praeconis interpellavit: «Nunc hoc scamnum quercinum antiquum, singulare prorsus veteris supellectilis Anglicae exemplum, dignum quod omnes rerum antiquarum studiosi spectent!»

«Proavi mei fuit», Iudas dixit. «Utinam miseram veterem rem retinere nobis licuisset!»

Singulae res vendebantur, diesque ad vesperum vergens praeteribat. Iudas et duo alii lassitudine atque fame iam premebantur; sed post sermones quos audierant pudebat eos ex cubiculo prodire dum emptores viam egrediendi tenerent. Tandem cum extremae res venum darentur, necesse fuit eos paulo post in imbrem descendere, ut quae Susannae restabant in hospitium temporarium transportarent.

«Iam res sequens: bina paria columbarum, omnium vivarum atque bene saginatarum! Ex his alicui ad prandium diei dominici proximi placenta carne columbarum referta parabitur!»

Venditio avium imminens totius illius diei gravissimam sollicitudinem eis afferebat. Columbae enim Susannae deliciae erant; cum eas retinere nullo modo liceret, maiorem tristitiam eam cepit quam cum ceteram supellectilem dimitteret. Lacrimas aliis cogitationibus avertere conata est, cum audiret pretium exile, quo cara animalia digna censerentur, parvis gradibus usque ad ultimam praeconis addictionem augeri.

Emptor fuit vicinus quidam gallinarius, qui aves ad cibum vendebat; neque dubium erat quin ante nundinas proximas interficerentur.

Iudas, dolorem quem illa dissimulabat perspiciens, eam osculatus dixit tempus esse ut ad hospitium iretur, exploratum num iam omnia parata essent. Se cum puero praecessurum esse, mox eam repetiturum.

Illa sola relicta patienter exspectavit; sed Iudas non rediit. Tandem cum via iam libera esset, ipsa profecta est. Praeter tabernam gallinarii haud longe

distantem transiens columbas suas vidit in corbe iuxta ianuam positas. Earum species, accedente vespertina obscuritate, tanto animi motu eam commovit ut subito consilium caperet: circumspectans ne quis videret paxillum quo operculum corbis claudebatur evulsit atque iter suum perrexit.

Operculum ab intus sublatum est, atque columbae alarum strepitu evolaverunt; quo audito gallinarius, spe sua frustratus, maledicta atque exsecrationes fundens per ianuam prorupit.

Susanna tremebunda ad hospitium pervenit, ubi Iudam et puerum invenit qui omnia ad eam commode excipiendam apparabant. «Emptoresne prius solvunt quam res emptas asportent?» anhelans rogavit.

«Ita, credo. Cur quaeris?»

«Quia, si ita est, rem valde improbam feci!» Tum graviter paenitens omnia narravit.

«Nisi gallinarius aves recuperaverit, earum pretium ei solvere debebo», Iudas ait. «Sed nihil refert. Noli ob hoc angere animum, carissima.»

«Quam stulte feci! O cur lex naturae in mutua caede posita est!»

«Itane vero, mater?» puer intentis oculis interrogavit.

«Ita sane!» Susanna vehementer respondit.

«Nunc tamen, misellae aves, sua iam fortuna uti debebunt», Iudas dixit. «Simul ac rationes auctionis confectae et aes nostrum alienum solutum erit, discedemus.»

«Quo ituri sumus?» Puer Tempus anxie quaesivit.

«Velut nautae mandatis obsignatis navigabimus, ne quis nos investigare possit … Neque Alfredstonium, neque Melchestriam, neque Shastoniam, neque Christminsterium petere debemus. His locis exceptis, quocumque libuerit proficisci possumus.»

«Cur illuc ire non debemus, pater?»

«Quia nubes quaedam supra capita nostra coorta est; quamquam ‹neminem laesimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus!› Quamquam fortasse etiam nos ‹quod rectum videbatur in oculis nostris fecimus›.»

CAPUT SEPTIMUM

Ab illa hebdomade neque Iudas Fawley neque Susanna in oppido Aldbrickhamio amplius ambulaverunt.

Quo se contulissent nemo sciebat, maxime quod scire nemo curabat. Qui tamen satis curiosus fuisset ut vestigia tam obscuri paris persequeretur, haud difficulter comperire potuisset eos, facultate Iudae ad varios operum generes sese accommodandi fretos, vitam incertam ac paene vagam instituisse, quae aliquamdiu sua quoque amoenitate non careret.

Ubicumque Iudas audiebat opus aliquod e lapide molli sectili faciendum esse, eo proficiscebatur, loca potissimum eligens a pristinis suis Susannaeque sedibus remota. Operi, sive brevi sive diuturno, donec absolveretur incumbebat; opere autem confecto alio migrabat.

Sic anni duo et sex menses praeterierunt. Aliquando in amplae villae rusticae fenestris columnellas lapideas intermedias formabat, aliquando in curia municipali loricam summis parietibus imponendam exstruebat; modo Sandburniae deversorium lapidibus quadratis obducebat, modo Casterbridgii aedes musei, modo usque ad Exonburium, modo ad Stoke-Barehills pervenerat.

Postea etiam Kennetbridgii versatus est, in oppido florenti quod non plus duodecim miliariis Anglicis ad meridiem a Marygreen aberat. Nusquam propius accessit ad vicum in quo notus fuerat: verebatur enim, nimia quadam animi teneritudine, ne de vita fortunaque sua interrogarent homines qui eum aetate prima, cum litterarum studio speque praeclara flagraret, et tempore brevis infelicisque eiusdem aetatis matrimonii cognoverant.

In nonnullis locis menses complures retinebatur, in aliis paucas tantum hebdomadas.

Mira illa subitaque aversatio ab operibus ecclesiasticis, sive ad Ecclesiam Anglicanam sive ad dissidentium coetus pertinentibus, quae tum in eo orta erat cum falsis hominum de se iudiciis acerbe vulneraretur, etiam sedato animo permansit: non tam quod novas reprehensiones timeret, quam quod scrupulosior aequo animus eum prohibebat victum quaerere ab iis qui vitae eius rationem improbarent. Accedebat etiam repugnantiae conscientia inter dogmata olim suscepta et mores nunc institutos; ex iis enim quae olim crediderat cum Christminster primum peteret vix quidquam supererat.

Animo iam paulatim ad eas opiniones accedebat quas Susanna eo tempore tenuerat quo primum eam convenerat.

Die quodam Saturni sub vesperum mense Maio, tribus fere annis postquam Arabella Iudam et Susannam in expositione agriculturae agnoverat, nonnulli ex iis qui illic inter se occurrerant iterum convenerunt.

Kennetbridgii nundinae vernae celebrabantur; quae quamquam antiquam mercatorum frequentiam magna ex parte amiserant, via tamen longa ac recta oppidi circa meridiem hominum multitudine strepituque florebat. Ea ipsa hora inter alia vehicula essedum leve via septentrionali ad oppidum adductum ante deversorium ubi potiones inebriantes non ministrabantur constitit. Duae mulieres descenderunt: altera, quae equum rexerat, vulgari rusticae specie; altera, corporis habitu eximio, vestibus viduitatis gravissimi luctus induta.

Vestes eius obscurae, artificiose quidem et insigniter conformatae, inter varium tumultum ac strepitum nundinarum provincialium paulum alienae videbantur.

«Ibo primum exploratum ubi locus ille sit, Annia», vidua sodali dixit, postquam equum cum vehiculo susceperat vir quidam accurrens; «deinde huc redibo et te conveniam, tum introibimus aliquid cibi potusque sumpturae. Iam mihi vires quasi deficere incipiunt.»

«Libentissime», altera respondit. «Quamquam ego maluissem ad deversorium Chequers aut ad illud quod Jack appellatur divertere. In istis deversoriis abstinentium vix quidquam boni invenias.»

«Noli, filia mea, gulae cupiditatibus indulgere», vidua lugubri veste induta eam obiurgavit. «Hic locus nobis convenit. Age, post dimidiam horam conveniemus, nisi mecum ire mavis ad locum explorandum ubi novum sacellum aedificabitur.»

«Minime curo. Tu mihi postea narrabis.»

Ita ambae in diversas partes discesserunt. Quae atram vestem lugubrem gerebat, firmo gradu incedebat, vultu ita composito quasi nihil commune cum vario circum se tumultu haberet. Quaerendo viam ad saeptum ligneum pervenit; intra id fossae patebant, fundamenta futuri aedificii indicantes. Extra saeptum una alterave magna tabula affixa erat, qua nuntiabatur lapidem primarium novi sacelli hora tertia post meridiem eo ipso die positum iri a concionatore Londiniensi, inter suos admodum claro.

His cognitis vidua immodico luctus habitu insignis eadem via regressa est et otium sibi sumpsit ut quae in nundinis fierent contemplaretur. Mox oculos eius cepit mensula quaedam placentarum et paniculorum zingibere

conditorum, inter tabernas speciosiores fulcris ligneis linteisque erectas posita. Mappa nitidissima tegebatur; mercibus praeerat iuvenis quaedam mulier quae huic mercaturae parum adsueta videbatur, adiuvante puero cui vultus octogenarii inerat.

«Per... per sensus meos!» vidua secum susurravit. «Susanna, uxor illius, si quidem uxor est!» Propius ad mensulam accessit. «Quid agitis, domina Fawley?» blande salutavit.

Susanna colore mutato Arabellam per densum velum lugubre agnovit.

«Quid vos agitis, domina Cartlett?» frigide respondit. Ubi vero vestem lugubrem conspexit, etiam invita vox ei misericordia mollita est. «Quid? Aliquem amisistis...?»

«Maritum meum miserum. Ita sane. Abhinc sex hebdomadibus repente mortuus est, neque mihi satis amplas opes reliquit, quamquam mihi benignus maritus fuit. Sed quidquid lucri in cauponarum negotio est, ad eos pervenit qui potiones conficiunt, non ad eos qui vendunt... Et tu, mi senex parvule! Non me, credo, agnoscis?»

«Immo agnosco. Tu es mulier quam aliquandiu matrem meam esse putabam, donec comperi te non esse», respondit Tempus Paterculus, qui iam nullo negotio dialecto Vessexiana loqui didicerat.

«Recte. Nihil refert. Amica sum.»

«Iudule», Susanna subito dixit, «fer hanc lancem ad suggestum stationis; aliud enim tramen, ut opinor, iam appropinquat.»

Ubi puer discesserat, Arabella perrexit: «Numquam erit pulcher, opinor, miser ille! Scitne me revera matrem suam esse?»

«Nescit. Putat aliquod arcanum de ortu suo latere, id tantum. Iudas ei rem explicabit cum paulo maior factus erit.»

«Sed quomodo accidit ut hoc negotium exerceas? Miror profecto.»

«Opus tantum temporarium est, quod inter difficultates in quibus versamur nobis ex quodam libitu suscipere placuit.»

«Ergo adhuc cum illo habitas?»

«Ita.»

«Nupsistisne?»

«Sane.»

«Liberos habetis?»

«Duos.»

«Tertium autem mox paritura es, ut video.»

Susanna interrogationibus tam duris tamque apertis cruciabatur; labraque eius tenuia ac mollia tremere coeperunt.

«Proh, Domine... immo, papae! Quidnam est cur plores? Nonnullae mulieres tali re vel gloriarentur!»

«Non pudore afficior, non eo modo quo tu existimas! Sed mihi tam horrendum ac tragicum videtur homines in hunc mundum procreare, tam temerarium, ut interdum dubitem num mihi id facere fas sit!»

«Bono animo esto, cara... Sed nondum dixisti cur tale negotium agas. Iudas olim vir elati animi fuit, vix ullum quaestum se dignum arbitrans, nedum in nundinis mensulam mercium habere.»

«Fortasse maritus meus ex illo tempore nonnihil mutatus est. Neque tamen certo affirmaverim eum etiam nunc superbia carere!» Et labra Susannae rursus tremuerunt. «Haec autem vendo quod ineunte anno, dum apud Quartershot in theatro cantibus destinato opus lapideum erigeret, frigore correptus est: opus enim, quia certa die absolvendum erat, etiam sub imbri perficere coactus est. Iam melius valet quam antea, sed longus atque acerbus fuit morbus! Anus quaedam vidua nobis amica apud nos mansit, ut per illud tempus adiuvaret; mox autem discessura est.»

«Ego quoque, Deo gratias, honeste vivo et, post orbitatem meam, ad graviores cogitationes conversa sum. Sed cur paniculos zingibere conditos vendere maluistis?»

«Fortuna id prorsus obtulit. Ille in pistrino educatus est, et ei in mentem venit huiusmodi placentas, quas intra domum manens parare posset, suis manibus conficere. Eas placentas Christminsterienses appellamus. Mire venduntur.»

«Tales numquam vidi. Ecce fenestrae sunt, turres, fastigia acuminata! Et mecastor sapore quoque optimae sunt.» Unam enim sine venia arripuerat atque libere manducabat.

«Ita vero. Memoriam collegiorum Christminsteriensium repraesentant: fenestras opere reticulato distinctas, porticus atria circumdantes; vides. Ei placuit eas formas e massa pistoricia fingere.»

«Adhuc igitur de Christminster canit, etiam in placentis!» Arabella risit. «Iudae mos notissimus. Haec cupiditas in eo semper dominatur. Quam mirus homo est, eritque semper!»

Susanna suspiravit; et vultu significavit quantum sibi doleret quod Iudas vituperaretur.

«Nonne ita putas? Age, fatere: ita censes, quamquam eum tantopere diligis!»

«Sane Christminster ei quasi visio quaedam menti fixa est, cui fidem habere numquam, ut arbitror, desinet. Adhuc existimat urbem illam magnum esse domicilium cogitationis excelsae ac liberae; cum re vera nihil aliud sit quam nidus mediocrium magistrorum, quorum propria nota est timida erga traditionem obsequentia.»

Arabella Susannam per ludibrium explorabat, magis attendens quomodo loqueretur quam quid diceret. «Quam insolens est talem sermonem audire ex muliere placentas vendente!» inquit. «Cur non rursus ad scholam regendam redis?»

Susanna caput movit. «Non me recipient.»

«Propter divortium, ut opinor?»

«Propter id aliaque. Neque tamen causa est cur illud cupiam. Omnem ad altiora contendendi cupiditatem abiecimus, nec umquam in vita tam felices fuimus quam antequam ille aegrotaret.»

«Ubi nunc habitatis?»

«Non libet dicere.»

«Hic in Kennetbridge?»

Ex habitu Susannae Arabella intellexit se fortuito verum coniecisse.

«En puer iterum advenit», perrexit Arabella. «Puer meus et Iudae!»

Oculis Susannae scintilla emicuit. «Non est quod istud mihi in os obicias!» exclamavit.

«Esto, quamquam paene cupio ut mecum sit! ... Sed, Deus bone, non eum tibi eripere volo, quamquam vereor ne sacrum nomen temere invocem; puto tamen tibi ex tuis liberis satis superque esse! Scio eum optime a vobis curari; nec ego ea sum quae de rebus quas Dominus constituit querar. Iam placidiore animo fatum fero.»

«Itane? Utinam ego quoque ad tantam animi aequitatem pervenire potuissem!»

«Experiri debes», respondit vidua ea animi tranquillitate qua sibi persuaserat se Susannae non pietate solum sed etiam honore apud homines antecellere. «Nolo quidem de conversione mea gloriari, sed non sum qualis olim fui. Post mortem Cartletti forte praeter sacellum quoddam in proxima via transibam, cum subito imber coortus est; itaque tectum quaerens introii. In tanto luctu aliqua consolatione et praesidio mihi opus esse sentiebam; cum

autem hoc honestius esset quam liquori iuniperino indulgere, illuc assidue ire coepi, magnamque inde consolationem cepi.»

«Nunc tamen Londinio discessi, ut scis, et apud Alfredston cum amica mea Annia vivo, ut propius ad patrios locos habitem. Neque nundinarum causa hodie huc veni. Hodie enim concionator quidam Londiniensis apud multos celebratus lapidem primarium novi sacelli positurus est; eius rei causa cum Annia huc vecta sum. Nunc revertendum est ut eam conveniam.»

Tum Arabella Susannae valere iussit atque abiit.

CAPUT OCTAVUM

Post meridiem Susanna ceterique qui in nundinis Kennetbridgensibus versabantur cantus audire poterant intra saeptum cui tabulae nuntiorum affixae erant, quod paulo longius in eadem via stabat. Qui per aperturam inspiciebant multitudinem hominum vestibus laneis honestioribus indutorum, libris hymnorum in manibus gestatis, circa fossas novis sacelli parietibus destinatas congregatam videbant. Inter eos Arabella Cartlett, amplissimo viduitatis habitu conspicua, adstabat.

Ea voce clara ac valida canebat, quae inter ceteras distincte audiebatur, nunc secundum modulationem ascendens, nunc descendens; pectus quoque eius inflatum eodem cantus numero attolli demittique videbatur.

Eodem die, duabus horis post, Annia et domina Cartlett, thea in deversorio Sobrietatis hausta, domum redire coeperunt per apertos excelsosque agros qui inter Kennetbridge et Alfredston patent. Arabella cogitationibus immersa erat; sed non de novo sacello, ut Annia primo suspicabatur, cogitabat.

«Non; alia res est», respondit tandem Arabella vultu obducto. «Hodie huc veni nullius nisi miseri Cartletti memor, nec quicquam aliud curans quam ut evangelium per novum hoc tabernaculum, cuius fundamenta hodie ponuntur, propagarem. Sed aliquid accidit quod mentem meam prorsus alio avertit. Annia, de illo rursus audivi, illamque vidi!»

«Quemnam?»

«De Iuda audivi, uxoremque eius vidi. Ex eo tempore, quidquid ago, quamvis hymnos totis viribus cecinerim, non possum quin de illo cogitem; quod mihi, cum huic coetui sacro adscripta sim, facere non licet.»

«Nonne potes animum ad ea convertere quae concionator Londiniensis hodie dixit, atque ita vagantes cogitationes depellere?»

«Conor equidem; sed cor meum pravum, me invita, huc illuc vagatur!»

«Scio et ego quid sit lascivis animi cupiditatibus vexari! Si modo scires qualia interdum noctu, me invita, somniare soleam, diceres me quoque graviter pugnare!» Annia quoque, postquam ab amatore deserta erat, paulo gravior facta erat.

«Quid igitur faciam?» morbidis curis oppressa instabat Arabella.

«Potes cincinnum capillorum defuncti mariti sumere, ex eoque fibulam luctus conficiendam curare; tum eam singulis diei horis intuearis.»

«Ne pilum quidem habeo! Quod etiamsi haberem, nihil mihi prodesset... Quamquam tantopere huius religionis solacia praedicantur, equidem mallem Iudam iterum habere!»

«Fortiter huic affectui resistere debes, quoniam ille iam alterius est. Audio etiam remedio esse viduis libidine vexatis, si sub vesperum ad mariti sepulcrum eant ibique diu inclinatae permaneant.»

«Hui! Tam bene quam tu scio quid facere debeam; sed non facio!»

Per rectam viam aliquamdiu tacitae vehebantur, donec ad ea loca pervenerunt unde Marygreen conspici posset, quod haud procul ad sinistram viae iacebat. Ad compitum viae publicae et diverticuli in vicum ducentis pervenerunt; turris ecclesiae trans depressam vallem cernebatur. Cum ulterius processissent ac praeter domum illam solitariam ferrentur, in qua Arabella cum Iuda primis nuptiarum mensibus vixerat, ubi etiam sus mactata erat, iam se continere non potuit.

«Magis meus est quam illius!» subito prorupit. «Quo tandem iure illa eum sibi vindicat? Ego certe, si possem, illum ei eriperem!»

«Pro pudor, Abby! Maritus tuus vix ante mensem mortuus est! Ora ut ab ista cupiditate libereris!»

«Malum mihi sit, si oravero! Affectus affectus sunt! Nolo diutius servilis illa simulatrix esse; sic habeto!»

Arabella e sinu festinanter fasciculum libellorum religiosorum protulit, quos ad nundinas secum attulerat ut hominibus distribueret; nonnullos iam dederat. Haec loquens omnes qui reliqui erant in saepem fruticosam proiecit. «Hoc genus medicinae temptavi, sed nihil profeci. Talis esse debeo qualis nata sum!»

«Tace, cara! Nimis commota es. Age, mecum placide domum revertere, poculum theae sume, nec de illo amplius loquamur. Neque hac via rursus ibimus, quae prope locum eius ducit, quandoquidem tam vehementer te incendit. Mox ad pristinam tranquillitatem redibis.»

Arabella paulatim sedata est, et viam, quam Ridge-way vocant, transierunt. Cum longo rectoque clivo descendere coepissent, viderunt ante se virum aetate provectum, corpore gracili, incessu cogitabundo, lento gradu procedentem.

Sportam manu gerebat; vestitus eius aliquantum incompositus erat. In toto autem habitu inerat nescio quid quod significaret hominem cui nemo

omnino in mundo superesset qui domum administraret, necessaria suppeditaret, consilia communicaret aut amicus esset, itaque haec omnia sibi ipsi praestare cogeretur. Cum reliquum iter totum declive esset, existimantes eum Alfredstonem petere, in vehiculum ascendere invitaverunt; quod ille accepit.

Arabella eum semel, iterumque intuita est, donec tandem inquit: «Nisi fallor, cum domino Phillotson colloquor?»

Viator conversus illam vicissim aspexit. «Ita est; Phillotson mihi nomen», respondit. «Sed te, domina, agnoscere non possum.»

«Ego certe tui bene memini, cum apud Marygreen ludimagister esses et ego inter discipulas tuas numerarer. Cotidie ex Cresscombe illuc pedibus veniebam, quod in nostro vico sola magistra docebat, tu autem diligentius docebas. Sed non est mirum si mei minus meministi quam ego tui: Arabella Donn sum.»

Caput ille movit. «Minime», comiter respondit; «nomen non recordor; nec facile in hac tua nunc tam laeta corporis plenitudine agnoscerem puellam gracilem, qualem te tum fuisse haud dubito.»

«Equidem semper satis carnis ossibus circumferebam. Sed nunc apud amicos quosdam his in locis deversor. Scisne forte cui nupserim?»

«Nescio.»

«Iudae Fawley, qui et ipse tuus discipulus fuit, nocturnis certe lectionibus aliquandiu, ut opinor, interfuit; quem postea etiam novisti, nisi fallor.»

«Papae, papae!» inquit Phillotson, deposita subito solita gravitate. «Tu uxor Fawley? Profecto, uxorem ille habebat! Et ille, ut accepi...»

«Eam divortio dimisit, sicut tu tuam; fortasse iustioribus de causis.»

«Itane vero?»

«Fortasse recte fecit, utrique nostrum utile fuit; nam mox alteri nupsi, atque omnia satis prospere processerunt, donec maritus meus nuper mortuus est. At tu, tu quidem gravissime erravisti!»

«Non erravi», respondit Phillotson subita iracundia. «De ea re libentius tacerem; sed mihi persuasum est me nihil nisi rectum, aequum, honestum fecisse. Ob factum meum sententiasque meas multa perpessus sum, nec tamen ab eis discedo, quamquam illius amissio mihi pluribus modis damno fuit!»

«Propter illam scholam tuam et honestum stipendium amisisti, nonne?»

«Nolo de hoc loqui. Nuper huc redii, ad Marygreen scilicet.»

«Ergone ibi scholam rursus moderaris, sicut olim?»

Dolor diutius inclusus silentium eius tandem rupit. «Ibi sum», respondit, «sed non ut olim; tantummodo aliorum venia ibi munus exerceo. Extremum hoc perfugium fuit. Postquam ad altiorem fortunae gradum ascenderam et spem diu alueram, ad tam exiguum munus redire idem fere fuit atque ad nihilum redigi, cum omni dedecore quod talem reditum comitatur. Sed saltem refugium est.»

«Loci secessu delector. Vicarius autem me iam ante noverat, quam mos meus, ut dicebant, singularis erga uxorem famam meam ludimagistri evertisset; itaque operam meam accepit, cum ceterae scholae mihi omnes clausae essent. Et quamquam hic quinquaginta tantum libras annuas accipio, cum alibi plus ducentas libras annuas accepissem, hanc condicionem malo quam periculum subire ut vetera domestica negotia mihi rursus exprobrentur, si sedem mutare coner.»

«Recte sentis. Animo contento perpetuae epulae sunt. Nec illa meliorem sortem nacta est.»

«Dicisne eam rebus secundis non uti?»

«Forte hodie ipso die Kennetbridgii ei occurri; minime prosperis rebus utitur. Vir eius aegrotat, ipsa curis angitur. De ea stultissime iudicavisti, id tibi iterum dico; nec immerito tibi nocuit quod ipse nidum tuum inquinavisti; ignosce mihi quod tam libere loquor.»

«Quomodo?»

«Innocens erat.»

«At hoc absurdum est! Ne causam quidem in iudicio defenderunt!»

«Quod defendere noluerunt. Cum divortium impetrasti, illa prorsus immunis erat criminis quo divortium tuum impetratum est. Paulo post ipsa eam conveni, atque ex sermone nostro rem mihi plane exploratam esse intellexi.»

Phillotson manum ad marginem vehiculi admovit eumque vehementer comprehendit, tanta cura et perturbatione his auditis affectus. «At certe discedere voluit», inquit.

«Voluit sane. Sed dimittere non debuisti. Sic istas mulieres delicatas, quae sibi nimium multa vindicant, sive innocentes sive nocentes sint, tractari oportet. Tandem tecum in gratiam redisset. Omnes tandem ita facimus! Consuetudo id efficit! Ad extremum omnia eodem redeunt! Ceterum puto eam suo viro adhuc bene velle, quidquid ille de illa sentiat. Nimium festinasti in eius causa. Ego certe eam non dimisissem! Vinclis retinuissem, donec

animus eius calcitrandi frangeretur! Nihil efficacius est ad nos mulieres domandas quam servitus et dominus ad preces surdus.»

«Praeterea leges tibi favent. Moyses id bene intellexit. Nonne meministi quid ille dixerit?»

«In praesentia, domina, recordari non possum, quod doleo.»

«Et te ludimagistrum appellas! Saepe illius loci memineram, cum in ecclesia legeretur atque ego paulo liberius vivebam: 'Vir quidem immunis culpae erit; mulier autem suam iniquitatem portabit.' Dura profecto in nos mulieres sententia, sed ridendum est atque ferendum! Ha, ha! Illa nunc meritas poenas dat.»

«Ita est», respondit Phillotson acerbo maerore. «Crudelitas lex est quae omnem naturam atque omnem hominum societatem pervadit; neque, vel si velimus, eam effugere possumus!»

«Age igitur, mi senex, si quando rursus tibi uxor fuerit, ne obliviscaris istam rationem experiri!»

«Nescio quid tibi respondeam, domina. Genus muliebre numquam satis cognovi.»

Iam ad campos humiliores Alfredstono finitimos pervenerant, atque per extrema oppidi ad molam quandam appropinquabant, quo Phillotson se negotii causa tendere dixit. Ibi consistentes eum deposuerunt; ille, animo adhuc curis occupato, eis bonam noctem precatus discessit.

Interea Susanna, quamvis in nundinis Kennetbridgensibus placentarum venditionem egregie gessisset, brevem illam animi laetitiam, quae ob prosperum eventum tristitiam suam paulum levaverat, amisit. Omnibus placentis suis Christminsteriensibus venditis, sportam vacuam in bracchio tulit et pannum quo mensam mercatoriam mercede conductam operuerat sustulit; reliqua puero ferenda dedit, atque una cum eo e via abiit.

Per semitam circiter dimidium miliarium progressi sunt, donec anus quaedam eis obviam venit, infantem brevi tunicula indutum gestans, alterum, qui iam pedibus ingrediebatur, altera manu ducens.

Susanna liberos osculata est et quaesivit: «Quomodo nunc ille valet?»

«Semper melius!» hilari voce respondit domina Edlin. «Antequam tu ipsa aegrotaveris, maritus tuus satis convaluerit. Ne sollicita sis!»

Conversi ad casas quasdam veteres venerunt, tegulis fusco colore tectas, hortis arboribusque pomiferis circumdatas. In unam earum, pessulo tantum sublato neque pulsata ianua, intraverunt atque statim in commune familiae conclave ingressi sunt. Ibi Iudam salutaverunt, in cathedra sedentem; facies

eius, quamvis natura delicata, nunc multo etiam tenuior, oculique puerili quadam exspectatione pleni satis indicabant eum gravi morbo nuper conflictatum esse.

«Quid? Omnesne vendidisti?» inquit ille, vultu subita alacritate illustrato.

«Omnes: et porticus arcuatas et fastigia et fenestras orientales et cetera.» Tum quantum pecuniae accepisset narravit, sed postea haesit. Denique, cum soli relicti essent, ei aperuit se Arabellam praeter spem convenisse eamque viduam factam esse.

Iudas commotus est. «Quid? Hicne habitat?» quaesivit.

«Non; apud Alfredston», inquit Susanna.

Iudae vultus adhuc tristis manebat. «Putavi satius esse tibi rem narrare», perrexit Susanna, anxia eum osculans.

«Ita sane... Di boni! Arabella non in intimis Londinii recessibus, sed hic prope! Hinc ad Alfredston paulo plus quam duodecim miliaria per agros intersunt. Quid illic agit?»

Omnia quae compererat ei narravit. «Nunc sacellum frequentare coepit», addidit Susanna, «atque eo more loquitur.»

«Bene», inquit Iudas, «fortasse hoc nobis prodest, quod iam fere constituerimus hinc migrare. Hodie multo melius me habeo, et intra unam alteramve hebdomadem satis firmus ero ut proficisci possim. Tum domina Edlin domum suam redire poterit; illa pia fidelisque anus, unica in toto orbe amica nobis reliqua!»

«Quonam tandem ire meditaris?» quaesivit Susanna, voce lacrimosa.

Tum Iudas aperuit quid animo agitaret. Miraturam fortasse eam esse dixit, quippe qui tot annos studiosissime loca sibi olim nota vitavisset. Sed multa nuper accidisse quae memoriam Christminsterii assidue in mentem revocarent; itaque, nisi illi molestum esset, libenter eo rediret. Quid refert, inquit, si cogniti erimus? Nimium ad alienum iudicium trepidavimus; haec erat animi nostri nimia teneritas. Ibi quoque placentas vendere poterimus, si ego operari non valuero.

Neque vero paupertatem ipsam turpem ducebat; et fortasse brevi viribus pristinis restitutus in eodem oppido officinam lapidariam suo nomine constituere posset.

«Cur tanto amore Christminsterium prosequeris?» dixit illa cogitabunda. «Christminsterium certe nihil de te curat, mi carissime!»

«At ego illud amo, nec aliter facere possum. Amo locum, quamquam scio quantopere homines mei similes oderit, eos inquam qui sine magistris sibi ipsi

litteras didicerunt; quam facile contemnat scientiam nostro labore partam, quam primum observare deberet; quam rideat syllabarum quantitates a nobis perperam observatas et vocabula parum recte enuntiata, cum potius dicere deberet: 'Video te auxilio indigere, mi amice infelix!' ... Nihilominus propter somnium adolescentiae meae ille mihi locus quasi centrum universi est, neque id ullo modo mutari potest. Fortasse tandem aliquando expergiscetur et largiore animo erit.»

«Utinam id fiat! ... Libenter eo redirem ut ibi viverem, fortasse etiam ut ibi morerer! Puto me intra duas aut tres hebdomades proficisci posse. Tum mensis Iunius erit, et opto ut certo quodam die iam illic adsim.»

Spes eius convalescendi adeo vera apparuit, ut tribus hebdomadibus post in urbem tot rerum gestarum memoriam servantem advenissent. Iam ipsi eius vias calcabant, dum solis lumen e moenibus paulatim dilabentibus relucebat.

PARS SEXTA

Apud Christminsterium iterum

«... Et corpus suum valde humiliavit, et omnia loca gaudii sui capillis
e capite evulsis implevit.»

EX LIBRO ESTHER (APOCRYPHO)

«Duo sumus qui deficimus, femina egoque,
et his in tenebris morte nostra fruimur.»

ROBERTUS BROWNING

CAPUT PRIMUM

Cum advenissent, statio ferriviaria iuvenibus pileos stramineos gerentibus strepitabat, qui puellas excipiebant vultu admodum sibi similes, tamquam eadem stirpe prognatas; illae vestibus quam nitidissimis et levissimis ornatae erant.

«Laetus videtur hic locus», inquit Susanna. «Atqui hodie dies memoriae academicae celebratur! Iuda, quam callide egisti! Consulto hunc diem elegisti!»

«Ita est», placide respondit Iudas, parvulum in ulnas accipiens et filium Arabellae monens ut prope eos incederet, dum Susanna filiolam natu maiorem curabat. «Non minus hodie quam alio die venire poteramus, ut mihi quidem visum est.»

«Sed vereor ne hoc spectaculum te maestitia afficiat!» inquit illa, eum anxiis oculis a capite ad pedes perlustrans.

«Neque vero patiar ut res nostrae propterea impediantur. Multa nobis agenda sunt priusquam hic domicilium stabile constituamus. Primum omnium hospitium quaerendum est.»

Sarcinis instrumentisque eius in statione relictis, per viam notam pedibus processerunt, cum multitudo diem festum celebrantium eodem conflueret. Ad compitum Quattuor Viarum pervenerunt; iam in eam partem deflectere

parabant ubi cubicula conducere posse sperabant; sed Iudas, horologium turbamque properantem conspicatus, ait: «Eamus pompam spectatum; de cubiculis nunc ne solliciti simus. Postea ea reperiemus.»

«Nonne prius tectum aliquod nobis comparare debemus?» quaesivit illa.

At animus eius illius diei memoria penitus occupatus videbatur. Itaque omnes per Viam Primariam perrexerunt: Iudas natu minimum puerum ulnis sustinebat; Susanna filiolam manu ducebat; filius autem Arabellae, tacitus et cogitabundus, ad latus eorum ambulabat.

Sorores formosae, vestimentis tenuibus indutae, parentesque mites atque rerum academicarum expertes, qui numquam ipsi in collegio studuerant, eodem a fratribus filiisque ducebantur; horum vultibus ita inscripta videbatur persuasio, quasi ante ipsos nemo in terris vere dignus hominis nomine exstitisset, donec nunc demum ipsi mundum praesentia sua exornarent.

«Quisque istorum iuvenum cladem meam mihi quasi speculo ostendit», inquit Iudas. «Hodie mihi documento erit quam temere de me ipso speraverim: hic mihi dies humiliationis erit! ... Nisi tu, suavissima mea, mihi auxilio venisses, desperatione ad exitium prolapsus essem!»

Ex vultu eius Susanna intellexit eum in illum animi aestum incidere, quo se ipse saevissime excruciare solebat. «Melius fuisset, carissime, si ad res nostras statim curandas concessissemus», respondit. «Certa sum hoc spectaculum veteres tibi dolores renovaturum neque quicquam profuturum esse.»

«Age, iam prope sumus; hoc saltem videamus», inquit ille.

Ad sinistram, praeter ecclesiam cui porticus opere Italico exstructa erat columnisque in spiram tortis, quae densis vitibus scandentibus tegebantur, in angiportum deflexerunt; eo peracto apparuit Iudae theatrum rotundum cum nota illa turricula fenestrata superne eminente. Id ei triste signum spei olim depositae videbatur: inde enim urbem collegiorum ultimo adspexerat eo die quo diuturna secum meditatione sibi tandem persuasit frustra se in alumnorum universitatis numerum recipi cupere.

In area hodie inter illud aedificium et proximum collegium porrecta multitudo exspectantium constiterat. Media per turbam via transitu libera servabatur duobus ligneis repagulis, quae ab ostio collegii ad ianuam amplae aedis inter ipsum collegium theatrumque sitae ducebant.

«Hic locus est! Iam transibunt!» subito commotus exclamavit Iudas. Per turbam ad primam aciem contendit, iuxta repagulum stetit, minimo adhuc puero in ulnis presso, dum Susanna et ceteri protinus post eum constiterunt.

Multitudo a tergo undique se insinuavit, confabulari, iocari, ridere coepit; interea currus post currum ad inferiorem collegii ianuam advehebatur, unde viri graves ac sollemnes, vestibus sanguineo rubore insignibus induti, descendere incipiebant.

Interea caelum nubibus obductum livere coeperat, et interdum tonitru longinquo murmure audiebatur.

Puer Tempus horruit. «Velut dies extremi iudicii videtur!» submississima voce dixit.

«Doctores tantum sunt, viri litteris eruditi», respondit Susanna.

Exspectantibus magnae imbris guttae super capita umerosque cadebant, et mora iam molesta esse coeperat. Susanna iterum abire cupiebat.

«Iam non diu morabuntur», inquit Iudas, ne capite quidem converso.

Sed pompa non prodibat; itaque quidam e populo, ut moram falleret, frontem proximi collegii contemplatus se nescire dixit quid inscriptio Latina in medio posita significaret. Iudas, qui iuxta interrogantem stabat, verba interpretatus est. Cum autem circumstantes studiose audire animadvertisset, etiam de sculpturis zophori, quas multis ante annis diligenter inspexerat, disserere coepit atque nonnulla vitia structurae lapideae in aliarum collegiorum aedium frontibus reprehendere.

Otiosa multitudo, ipsis quoque duobus custodibus publicis ad fores stantibus, eum sicut Lycaones Paulum apostolum intuebatur: quippe qui, quotiens de re aliqua loqueretur, facile studio incandesceret. Mirabantur hospitem aedificia suae urbis melius quam ipsos nosse; donec unus ex iis dixit: «At istum ego novi! Olim hic operabatur, multis abhinc annis. Iudas Fawley nomen ei est! Nonne meministis quem Praeceptorem Collegii Sancti Sordidi appellare soleremus, quod ad litterarum professionem aspiraret? Uxorem nunc duxisse opinor; et infans ille quem fert eius filius est. Taylor eum certe agnosceret, qui omnes novit.»

Qui haec dixerat Iacobus Stagg erat, cum quo Iudas olim in collegiorum muris reficiendis laboraverat. Haud procul conspectus est Taylor, cognomento Stannarius; cui cum de Iuda nuntiatum esset, trans repagula clamavit: «Magnam nobis gratiam fecisti, amice, quod ad nos redisti!»

Iudas capite annuit.

«Atque, ut video, profectione tua non magnas tibi fortunas peperisti!»

Etiam hoc Iudas annuendo concessit.

«Nisi quod plures nunc ora pascis!» ex alia parte vox audita est. Iudas loquentem agnovit: Iosephum, quem «Patruum» appellabant, alterum lapicidam olim sibi notum.

Iudas hilari animo respondit id se negare non posse; tum alia atque alia dicta secuta colloquium paene commune inter eum atque otiosos circumstantes exortum est. Inter quae Taylor rogavit num etiamtum Symbolum Apostolorum Latine memoriter recitare posset, et num noctis illius meminisset qua in taberna provocatus esset.

«Sed ea via Fortuna tibi non arrisit?» interiecit Iosephus. «Neque tibi vires ad rem perficiendam suffecerunt?»

«Noli iam istis quicquam respondere!» orabat Susanna.

«Christminsterium mihi minime placere puto», maeste mussit Puer Tempus, tam inter frequentes homines mersus ut conspici vix posset.

Iudas vero, cum se omnibus conspicuum, iocis, interrogationibus sermonibusque obnoxium animadverteret, ea palam praedicare non dubitabat quorum sibi non magnopere pudendum esset. Itaque paulo post magna voce ad universam circumstantium multitudinem sic dicere impulsus est:

«Gravis est, amici, illa quaestio, quam ego ipse olim mecum agitavi quaeque cuilibet iuveni obicitur et qualem his temporibus rerum novarum multa milia hominum secum reputant: utrum cursum quem forte ingredi coepit sine iudicio persequi debeat, ne consideret quidem ad quid natura idoneus sit, an prius ingenium proprium animi propensionemque expendat atque rationem vitae secundum ea mutet. Ego posterius temptavi; nec mihi successit.

«Neque tamen concedo ex eo quod male successit consilium meum pravum fuisse, aut, si feliciter cessisset, idcirco rectum futurum fuisse. Nunc quidem ita eiusmodi conatus aestimamus, non ex ipsa rei ratione, sed ex eventu fortuito.

«Si tandem unus ex illis viris factus essem quos modo purpureis nigrisque vestibus huc descendere vidimus, omnes dixissent: "En quam prudens ille iuvenis, qui naturae suae inclinationem secutus est!" Nunc autem, cum non meliore fortuna quam ab initio sim usus, dicunt: "En quam stultus homo, qui vano animi capricio paruit!"

«Ceterum paupertas me cedere coegit, non voluntas mea. Quod ego una aetate perficere conatus sum, id per duas aut tres hominum aetates fieri solet. Motus autem animi mei, amores, cupiditates, fortasse vitia appellanda, nimis validi erant quam ut hominem nullo opum praesidio munitum non

impedirent. Is enim, qui inter viros patriae insignes numerari serio speret, tam frigido sanguine quam piscis, tam sui amans quam porcus esse deberet. Licet me derideatis: id vobis libenter permitto. Ridiculus sane sum.

«At si quae his proximis annis perpessus sum nossetis, miserationem potius quam risum mihi tribueretis. Quod si illi quoque scirent», collegium ad quod doctores singillatim adveniebant nutu significans, «fortasse ipsi quoque me misererentur.»

«Vere aegrotus ac laboribus fractus videtur», mulier quaedam ait.

Vultus Susannae magis magisque commovebatur; sed quamquam prope Iudam constiterat, ab aliorum aspectu tecta erat.

«Fortasse ante mortem aliquid utilitatis afferre potero: vel exemplo horrendo, quo ceteri discant quid vitandum sit, fructum aliquem feram, velut fabella quae morum praeceptum exhibet», perrexit Iudas, cuius oratio, initio satis tranquilla, iam amaritudine tingebatur. «Fortasse denique vilis quaedam victima fui illius animi et societatis inquietudinis, quae nostra aetate tot homines infelices reddit!»

«Noli talia apud eos dicere!» lacrimans susurravit Susanna, animadvertens quo animi statu esset. «Non talis fuisti. Magnanimo studio ad scientiam adipiscendam contendisti, neque nisi homines omnium vilissimi te reprehenderent!»

Iudas parvulum in ulnis commodius collocavit atque ita orationem conclusit: «Et quod nunc videtis, hominem aegrotum pauperemque, nondum omne malum meum ostendit. In tanta sententiarum confusione versor ut per tenebras manibus viam quaeram et naturae instinctu magis quam exemplo ducar. Octo aut novem abhinc annis, cum primum huc veni, multas opiniones certas ordinate mecum ferebam; sed aliae post alias exciderunt, et quo longius procedo eo minus quidquam pro certo habeo.

«Nescio an ullam nunc vitae regulam habeam praeter hanc, ut ea animi desideria sequar quae neque mihi neque aliis nocent, iis autem quos carissimos habeo voluptatem afferunt. En, viri, quoniam quales mihi res essent scire voluistis, omnia vobis exposui. Utinam vobis prosit! Plura hoc loco explicare non possum.

«Video enim in institutis quibus vita nostra communis regitur nescio quid perversum inesse. Quid sit, ii tantum cognoscere poterunt quibus perspicacior quam mihi mens contigerit, si quando id cognoscetur, saltem nostra aetate. "Quis enim novit quid homini in hac vita bonum sit? et quis indicare homini poterit quid post eum futurum sit sub sole?"»

«Bene! Bene!» exclamavit populus.

«Egregie concionatus est!» dixit Taylor. Tum privatim vicinis: «Hercle, unus ex istis sacerdotibus mercede conductis, qui apud nos passim versantur atque, cum maiores nostri pastores ferias agunt, sacra administrant, non minore quam unius guineae mercede statim soluta talem orationem habuisset! Quid dicitis? Hoc iure iurando affirmaverim. Neque sine oratione ante scripta quicquam dixisset. At iste nihil aliud est quam operarius!»

Eo ipso tempore, quasi rerum ipsarum commentarius ad verba Iudae adiectus esset, currus meritorius advenit, doctorem quendam sero venientem atque veste sollemni indutum, iam anhelantem, vehens. Equus autem non eo ipso loco constitit quo vector descendere voluerat; ille igitur exsiluit atque ostium ingressus est. Auriga tum de curru descendit et equum in ventrem pedibus ferire coepit.

«Si hoc fieri potest», inquit Iudas, «ante collegiorum ipsorum portas, in urbe quae omnium in terris et religiosissima et doctrinae studiosissima esse dicitur, quid tandem de humanitatis nostrae progressu iudicabimus?»

«Silentium et ordo!» clamavit unus e custodibus publicis, qui una cum collega maiores fores collegio adversas aperiebat. «Tace, homo, dum pompa transit.» Pluvia iam acrius cadebat, et quicumque umbellas secum habebant eas explicaverunt. Iudas nullam habebat; Susanna autem parvum tantum umbraculum, quo a sole potius quam ab imbri protegeretur. Ipsa palluerat, quam rem tum Iudas non animadvertit.

«Eamus, carissime», submissa voce dixit, conans eum pluvia defendere. «Memento nos nondum hospitium invenisse; omnes res nostrae in statione sunt, neque tu satis convaluisti. Timeo ne hic imber tibi noceat!»

«Iam prodeunt. Paululum modo exspecta, deinde abibo!» ille respondit.

Sex campanarum sonitus una exauditus est; per fenestras circumiectas vultus hominum apparere coeperunt; tum praepositorum collegiorum et doctorum nuper creatorum pompa processit, quorum togae rubrae nigraeque ante oculos Iudae transibant instar siderum procul remotorum, quae per vitrum astronomicum aspiciuntur sed adiri nequeunt.

Praetereuntium nomina a peritis spectatoribus pronuntiabantur; ubi autem ad rotundum illud antiquum Wrenii theatrum pervenerunt, clamor plaususque magnus exortus est.

«Illac eamus!» exclamavit Iudas. Quamquam pluvia iam sine intermissione cadebat, ille eius nullam curam habens familiam ad theatrum circumduxit. Ibi super stramenta constiterunt, quae ad rotarum discordem

strepitum opprimendum strata erant; effigies lapideae ad pectus usque expressae, vetustate et gelu exesae, quae aedificium cingebant, omnia tristi pallore intuebantur, praecipue autem Iudam, Susannam liberosque eorum pluvia sordidos, quasi homines ridiculos quibus ibi nulla sedes deberetur.

«Utinam introire mihi liceret!» ardenter ad illam dixit. «Audi: si hic maneam, fortasse nonnulla verba orationis Latinae percipiam; fenestrae enim patent.»

At praeter organi sonitus et plausus clamoresque inter singulas orationes, Iudas, quamvis imbri expositus staret, vix quicquam e sermone Latino percepit, nisi interdum verbum aliquod sonorum in -um aut -ibus desinens.

«En, ad extremum vitae usque diem extra ipsorum numerum manebo!» post aliquantum temporis suspiravit. «Nunc abibo, patientissima mea Susanna. Quam benigne mecum in pluvia tam diu mansisti, ut hanc meam stultam cupiditatem expleres! Numquam posthac de isto loco exsecrando curabo, per animam meam iuro! Sed cur adeo tremebas, cum apud repagulum stabamus? Quam pallida es, Susanna!»

«Ricardum inter spectatores ex adversa parte vidi.»

«Ah, vidistine?»

«Profecto et ipse, sicut nos, Hierosolymam ad festum spectandum ascendit; ideoque haud procul hinc habitare verisimile est. Eodem quo tu studio universitatis aliquando tenebatur, quamquam multo languidiore. Non puto eum me conspexisse, etiamsi certe orationem tuam ad turbam audire debuit. Nihil tamen animadvertisse videbatur.»

«Age, etiamsi te vidisset, quid tum? Num iam omni propter illum sollicitudine liberatus est animus tuus, mea Susanna?»

«Ita puto. Sed infirma sum. Quamquam scio consilium nostrum nihil vitii habere, tamen subito nescio quem metum eius sensi, reverentiam quandam vel terrorem erga instituta quibus ipsa non credo. Interdum tale quid me occupat velut lenta nervorum resolutio, et in tantam tristitiam conicit!»

«Fatigaris, Susanna. O me oblitum, carissima! Ita sane; iam statim discedamus.»

Hospitium igitur quaerere instituerunt, atque tandem in Vico Mucoris locum aliquem repererunt qui aliquid spei afferre videbatur. Angiportus erat angustus, iuxta posticam collegii partem situs, sed nullo ad illud aditu patens; Iudam ille locus mirum in modum alliciebat, Susannae autem longe minus arridebat. Casulae humiles ingentibus collegii aedibus obscurabantur; intra

illas aulas vita tam longe a vita incolarum angiportus distabat quam si alteri in opposita orbis parte habitarent, quamquam unum tantum parietem inter se habebant.

Duabus tribusve domibus tabellae affixae erant quibus cubicula locari nuntiabatur. Ad unius ianuam advenae pulsaverunt; mulier aperuit.

«Ah, audi!» subito Iudas exclamavit, pro eo ut mulierem alloqueretur.

«Quid?»

«Campanas illas, quaeso! Cuius ecclesiae esse possunt? Sonus mihi notus videtur.»

Alius campanarum sonitus haud procul inde resonare coeperat.

«Nescio!» aspere respondit domina domus. «Num idcirco ianuam pulsavistis, ut de campanis rogetis?»

«Minime, sed ut cubicula conduceremus», inquit Iudas, ad rem rediens.

Mulier Susannam paulisper diligenter inspexit. «Nihil nobis locandum est», ait, et ianuam clausit.

Iudas perturbatus videbatur, puer autem angore afficiebatur. «Nunc, Iuda», inquit Susanna, «sine me periculum facere. Tu quo modo id agendum sit nescis.»

Alteram domum prope positam invenerunt; sed ibi quoque qui domui praeerat, postquam non modo Susannam verum etiam puerum liberosque parvos conspexit, humaniter dixit: «Dolenter fateor apud nos locari non solere, ubi liberi adsunt.» Tum ostium clausit.

Parvulus os contraxit et sine voce flere coepit, velut obscuro quodam instinctu imminentes miserias praesentiens. Puer maior suspiravit. «Christminsterium non amo!» inquit. «Suntne illae magnae veteres aedes carceres?»

«Non, collegia sunt», respondit Iudas; «in quibus fortasse tu quoque aliquando studebis.»

«Malo non studere!» puer respondit.

«Iterum temptemus», inquit Susanna. «Pallium arctius circa me traham … Ex Kennetbridge huc venire nihil aliud est quam a Caipha ad Pilatum venire! … Qualis nunc videor, care?»

«Nemo iam quicquam animadverteret», respondit Iudas.

Alia tantum domus supererat; ibi tertium temptaverunt. Quae ianuam aperuit mulier benignior quidem erat, sed angustissimum habebat hospitium, neque nisi Susannam cum liberis recipere poterat, dummodo Iudas alibi deversaretur. Necessitate coacti his condicionibus consenserunt, quoniam

hospitium quaerere nimis sero coeperant; de mercede cum ea convenerunt, quamquam plus pecuniae poscebat quam eis commode pendere liceret.

Neque tamen condicionem nimis diligenter excutere poterant, donec Iudas firmiorem sedem reperisset. Susanna igitur in ea domo cubiculum aversum in secundo tabulato occupavit, cui adiunctum erat angustum interius conclave liberis destinatum. Iudas ibi paulisper mansit theamque bibit; gaudebat autem ex fenestra tergum alterius collegii conspici posse. Omnibus quattuor osculum dedit, deinde profectus est ut quaedam necessaria pararet atque sibi ipsi hospitium quaereret.

Eo digresso domina domus ad Susannam ascendit, ut paulum colloqueretur et aliquid de familia quam exceperat cognosceret. Susanna autem dissimulare callide nesciebat; cum igitur varias difficultates itineraque recentia non celavisset, repente obstupuit, audita hac quaestione mulieris:

«Esne revera mulier nupta?»

Susanna paulisper haesitavit, deinde impetu quodam animi mulieri exposuit se et virum suum in prioribus matrimoniis infelices fuisse; postea, cum alterius coniunctionis indissolubilis metuerent vincula, ne pacti condiciones amorem suum exstinguerent, quamquam una vivere vellent, numquam satis animi habuisse ut matrimonium iterarent, etsi bis terque id agere conati essent. Ita, prout ipsa verborum vim accipiebat, mulier nupta erat; prout hospita accipiebat, non erat.

Domina domus, velut pudore affecta, descendit. Susanna ad fenestram sedit cogitabunda, pluviam contemplans. Silentium interrupit strepitus hominis domum ingredientis, deinde voces viri mulierisque in vestibulo inferiore colloquentium. Maritus hospitae redierat; uxor ei narrabat quemadmodum hospites eo absente suscepisset.

Vox viri repente ira vehementi exarsit. «Quis talem feminam domi suae habeat? Quin etiam partus imminere potest! … Praeterea nonne dixi me liberos recipere nolle? Atrium modo novo colore pictum erat, scalae quoque pictae erant; haec illi calcibus foedabunt! Scire debuisti aliquid in istis non recte se habere, cum eo modo advenissent. Familiam accepisti, cum ego unum virum hospitem voluissem!»

Uxor contradicere temptavit; sed maritus, ut videbatur, pertinaciter sententiam tenuit. Nam mox ianua cubiculi Susannae leviter pulsata est et mulier intravit.

«Doleo, domina», inquit, «sed cubiculum, ut promiseram, per totam hebdomadem tibi locare non possum. Maritus meus recusat; itaque te rogo ut

exeas. Hac quidem nocte manere potes, quoniam dies iam ad vesperum vergit; sed mihi gratum erit, si prima luce cras proficiscare.»

Susanna, etsi sciebat sibi iure cubiculi usum per hebdomadem deberi, noluit inter virum et uxorem litem excitare; respondit igitur se, ut rogabatur, discessuram. Hospita digressa iterum e fenestra prospexit. Cum pluviam desiisse animadvertisset, puero proposuit ut, postquam minores in lectulos collocavissent, simul exirent aliud hospitium quaesitum, quod in posterum diem antea conducerent, ne tum tam graviter urgerentur quam illo die.

Itaque sarcinis necdum explicatis, quas modo Iudas e statione deferri curaverat, in vias adhuc umidas, sed haud ingratas, exierunt. Susanna statuit marito nihil de iussu hospitae discedendi nunc dicere: timebat enim ne ille, iam suo ipsius hospitio quaerendo sollicitus et valetudine nondum restituta, maiore cura gravaretur.

Puerum secum ducens per hanc illamque viam vagata est; quamquam duodecim domos adiit, sola longe minus profecit quam cum Iuda, nec quemquam reperire potuit qui crastino die cubiculum promitteret. Quicumque domum regebat, mulierem cum puero sub vesperum hospitium poscentem suspicaci oculo intuebatur.

«Non debui nasci, nonne?» anxie dixit puer.

Tandem lassitudine confecta Susanna ad domum rediit ubi ingrata erat, sed ubi saltem noctis unius refugium habebat. Dum ipsa abesset Iudas indicium loci quo deversabatur reliquerat; at illa, memor quam infirma adhuc eius valetudo esset, consilium tenuit ne illum ante crastinum diem nova cura sollicitaret.

CAPUT SECUNDUM

Susanna in nudo cubiculi pavimento oculos defixerat; domus enim paene nihil aliud erat quam vetus casula intra urbis moenia. Tum ad fenestram nullo velo tectam respexit, ut ea quae foris erant contemplaretur. E regione, haud procul, exteriores Collegii Sarcophagi muri, taciti, atri, fenestris carentes, quattuor saeculorum caliginem, angustam opinionum pertinaciam atque ruinam in exiguum illud cubiculum refundere videbantur, ita ut noctu lunae, interdiu solis lumen intercluderent.

Ultra illud aedificium etiam Collegii Rubrici lineamenta cernebantur, et longius adhuc turris tertii collegii eminebat. Mirabatur quam mirum in modum hominis simplicis cupiditas dominans, semel animum occupans, operaretur: Iudam, qui eam liberosque tam tenero amore complecteretur, in hunc maestissimum locum duxerat, quia veteris somnii imagines eum nondum dimiserant. Ne nunc quidem satis perspicue audiebat illud frigidum negandi responsum, quod docti illi muri eius desideriis olim reddiderant.

Quod aliam habitationem reperire nequiverant, neque in ea domo locus patri relictus erat, graviter pueri animum perculit. Tacitus quidam horror, intra se conditus neque gestibus expressus, eum invasisse videbatur. Tandem silentium fregit: «Mater, quid cras faciemus?»

«Nescio», respondit Susanna animo fracto. «Vereor ne haec res patrem tuum graviter angat.»

«Utinam pater omnino convaluisset, et etiam ipsi locus hic esset! Tum res haec non tam gravis videretur. Miser pater!»

«Tum certe nihil tanti referret!»

«Num quid ego facere possum?»

«Nihil! Omnia curis, rebus adversis doloribusque plena sunt!»

«Pater ut nos pueri locum haberemus abiit, nonne?»

«Partim quidem.»

«Melius esset ex hoc mundo abesse quam in eo vivere, nonne?»

«Paene ita est, mi fili.»

«Atque etiam propter nos pueros id fit, nonne, quod hospitium idoneum invenire non potes?»

«Sunt profecto qui liberos in domum suam recipere recusent.»

«Si igitur liberi tantum molestiae afferunt, cur homines eos gignunt?»

«Quia ita naturae lex fert.»

«At nos ipsi non petimus ut nascamur?»

«Minime vero.»

«At mihi id etiam gravius est, quod tu vera mater mea non es; nec me recipere necesse erat, nisi tibi placeret. Numquam ad te venire debui: haec est ipsa veritas! In Australia illis molestus eram, et hic omnibus molestus sum. Utinam numquam natus essem!»

«Tu id vitare non potuisti, carissime.»

«Equidem puto, quotiens liberi nascuntur quos nemo velit, statim necandos esse, priusquam animas accipiant, neque sinendos crescere atque ambulare!»

Susanna nihil respondit. Dubia secum reputabat qua ratione cum puero aetate sua nimis cogitabundo agendum esset.

Denique statuit, quoad per rerum angustias liceret, aperte et sine dissimulatione cum eo loqui, qui aerumnas suas tamquam amicus senex intellegeret.

«Mox», inquit dubitanter, «unus adhuc in familiam nostram accedet.»

«Quomodo?»

«Alius infans nobis nascetur.»

«Quid?» Puer vehementer exsiluit. «O Deus, mater, num alterum etiam infantem arcessivisti, cum ii quos iam habes tantam tibi molestiam afferant?»

«Ita est, pro dolor», murmuravit Susanna, lacrimis in oculis haerentibus.

Puer in fletum prorupit. «Non curas, non curas!» acerbe exprobravit. «Quomodo potuisti, mater, tam improba tamque crudelis esse, cum exspectare liceret, donec res nostrae meliores essent paterque sanus fieret? Nos omnes in maiores miserias conicis! Nobis nullus est locus; pater alibi habitare cogitur; cras hinc expellimur; et tamen brevi alterum nostrum paritura es! ... Consulto fecisti! Ita, consulto!» Per cubiculum huc atque illuc ambulabat singultibus quassatus.

«I-ignosce mihi, parve Iuda!» obsecravit Susanna, cui pectus non minus quam puero aestuabat. «Non possum explicare; explicabo cum maior eris. Scio, in his angustiis, videri posse quasi consulto fecerim! Explicare nunc nequeo, carissime! Sed non omnino consulto factum est; non omnia in mea potestate fuerunt!»

«Immo consulto, necesse est! Nemo enim nobis sic impedimento esset, nisi tu consensisses! Numquam tibi ignoscam, numquam! Neque umquam credam te me aut patrem aut quemquam nostrum amplius amare!»

Surrexit et in interius cubiculi receptaculum abiit, ubi lectus humi stratus erat. Inde eum audivit dicentem: «Si nos pueri abessemus, nulla iam esset molestia!»

«Noli talia cogitare, mi fili», inclamavit, voce paulo imperiosiore. «Sed iam dormi!»

Postero mane paulo post horam sextam matutinam experrecta statuit ante ientaculum ad deversorium, ubi Iudas se hospitari nuntiaverat, celeriter transire, ut ei quid accidisset narraret antequam ille foras exiret. Leniter surrexit, ne liberos excitaret: sciebat enim eos itinere et laboribus superioris diei defessos esse.

Iudam in obscura quadam taberna ientantem invenit; ibi vilius deversari elegerat, ut maiores Susannae hospitii sumptus compensaret. Illa igitur narravit se habitatione destitui; ille respondit se tota nocte de illa sollicitum fuisse. Nescio quo modo, iam luce reddita, iussum domo excedendi non tam durum videbatur quam pridie vesperi; ne illud quidem, quod aliud hospitium invenire non potuerat, tantum animum eius deprimebat.

Iudas assensus est non operae pretium esse ius suum vindicare ut hebdomadem ibi maneret, sed statim migrandi consilium capiendum.

«Vos omnes», inquit, «unum alterumve diem in hoc deversorio manere necesse est. Locus parum cultus est neque liberis valde commodus; sed ita nobis plus temporis ad novas sedes quaerendas erit. In suburbiis multa cubicula locantur, praesertim in vetere regione mea, quae Bersabee dicitur. Nunc, quando venisti, mecum ienta, avicula mea. Certene recte vales? Priusquam liberi excitentur, satis temporis erit ad eos redeundi ientaculumque praeparandi. Immo ego ipse te comitabor.»

Iudae ad breve ientaculum se adiunxit; deinde, quadrante horae exacto, simul profecti sunt, statuentes ilico e nimis honesto illo Susannae hospitio discedere. Eo reversi et scalas ascenderunt. Cum omnia in cubiculo liberorum quieta essent, Susanna dominam domus timida voce oravit ut ipsa ahenum aquae ferventis aliquidque cibi ad ientaculum parandum afferret.

Quod illa segniter fecit. Susanna duo ova, quae secum attulerat, in ahenum aquae bullientis demisit; tum Iudam rogavit ut, dum ipsa ad liberos excitandos iret, ova observaret. Hora erat circiter octava et dimidia matutina.

Iudas super ahenum inclinatus horologium in manu tenebat, ut tempus ova coquendi numeraret; itaque tergum ad parvum interius cubiculum vertebat, in quo liberi iacebant. Subito acerrimus Susannae clamor eum convertit. Vidit ostium cubiculi, immo potius cellulae, quod cardinibus

difficulter cedebat dum illa aperiebat, patere; Susannam autem, vix limen ingressam, in pavimentum collapsam esse. Ad eam sublevandam properavit et oculos in parvum lectum tabulis stratum coniecit: nullus ibi puer erat.

Stupefactus per cubiculum circumspiciebat. Post ostium duo unci vestibus suspendendis affixi erant: ab his duo minores liberi singuli funiculo sarcinarum circa collum adducto pendebant; paulo longius e clavo corpus parvi Iudae simili modo suspensum erat. Sella prope maiorem puerum eversa iacebat; oculi illius iam vitreosi in cubiculum oblique patebant, puellae vero et infantis maris oculi clausi erant.

Tanto tamque deformi et taetro horrore paene immobilis factus, Susannam ad tempus iacentem reliquit, cultroque plicatili funiculos discidit et trium liberorum corpora in lectum coniecit. Sed tactu ipso, dum eos breviter manibus tractabat, mortuos esse intellexit. Tum Susannam, quae crebro animo deficiebat, sustulit et in lectum alterius cubiculi collocavit; deinde dominam domus anhelans arcessivit atque ad medicum quaerendum foras cucurrit.

Cum redisset, Susanna ad se redierat. Duae feminae miserae, insanis conatibus ad vitam revocare liberos in eis incumbentes, et tria parva corpora exanima tale spectaculum praebebant ut Iudae omnem animi constantiam eriperent. Proximus chirurgus advenit, sed, ut Iudas suspicatus erat, frustra: pueris iam nulla salus erat. Etsi corpora vix frigere coeperant, coniectura fiebat eos plus quam unam horam suspensos mansisse.

Postea, cum parentes tantum animi recepissent ut de re secum rationem inire possent, probabile iudicaverunt puerum maiorem, somno experrectum, in alterum cubiculum matrem quaesivisse; quam cum absentem invenisset, in desperationem incidisse, quam res et verba superioris vesperi in natura eius nimium ad tristitiam prona accenderant. Praeterea in pavimento inventa est chartula manu pueri conscripta, eo ipso stylo plumbeo brevi, quem secum ferre solebat:

«Id feci, quia nimis multii sumus.»

Hac inscriptione visa, animus Susannae penitus concidit. Terribilis enim persuasio eam invasit colloquium suum cum puero praecipuam huius calamitatis causam fuisse; atque in tam atrocem convulsionum et maeroris impetum conjecta est ut nulla levatio accederet. Invita in inferius cubiculum delata est; ibi iacebat, exili corpore singultibus assidue concusso, oculis in lacunar defixis, dum domina domus eam frustra consolari conabatur.

Ex illo cubiculo strepitum hominum supra ambulantium audire poterant. Illa orabat ut ad liberos rursus ascenderet; nec nisi hac ratione retinebatur, quod ei dicebant, si ulla spes superesset, praesentiam eius obesse posse; praeterea monebant vitae suae consulendum esse, ne vitam adhuc nascituram periculo obiceret. Continenter de liberis quaerebat, donec tandem Iudas descendit nuntiavitque nullam spem esse reliquam.

Simul atque loqui potuit, narravit illi quid puero dixisset et cur se calamitatem excitavisse crederet.

«Non est ita», respondit Iudas. «In ipsa pueri natura haec proclivitas inerat. Medicus ait inter nos iam nasci pueros huius generis, superiori hominum aetati ignotos, novarum de vita opinionum quasi prolem. Omnia vitae terribilia prius intellegere videntur quam eam animi firmitatem assecuti sint, qua talibus resistere possint. Hoc, inquit, initium est futuri communis desiderii non vivendi. Medicus quidem novarum rerum studiosus est; at nullam tamen consolationem dare potest ad ...»

Iudas dolorem suum propter Susannam usque ad id tempus continuerat; nunc vero ipse in lacrimas effusus est. Quo viso Susanna ad eum consolandum se erexit, atque haec pietatis officia eam aliquatenus ab acerba sui accusatione avertebant. Postquam ceteri recesserant, ei permissum est liberos conspicere.

Vultus pueri totam calamitatem eorum exprimebat. In corpusculo illo concurrerant omne infaustum omen omnisque umbra, quae primas Iudae nuptias obscuraverant, et casus, lapsus, timores erroresque posterioris coniunctionis. Ille erat nodus rerum, centrum in quod omnia convergebant, una figura omnium aerumnarum. Propter inconsultam illius patris matrisque coniunctionem ingemuerat; propter discordes eorum naturas contremuerat; propter utriusque casus atque miserias vitam amiserat.

Postquam domus conticuit, nec quicquam facere poterant nisi exspectare dum magistratus de morte inquireret, vox quaedam gravis, demissa, longe lateque resonans, per crassos posteriores parietes in cubiculum perlata est.

«Quid est?» interrogavit Susanna, singultibus ad momentum interruptis.

«Organum sacelli collegii sonat. Organista, opinor, exercetur. Canticum e psalmo septuagesimo tertio est: 'Vere Deus Israelitas diligit'.»

Illa denuo singultu concussa est. «O, o, mi infantes! Nihil mali fecerant! Cur illi abrepti sunt, ego autem non sum?»

Iterum silentium exstitit; tandem duorum hominum, alicubi foris colloquentium, voces illud interruperunt.

«De nobis certe loquuntur!» ingemuit Susanna. «'Spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus!'»

Iudas auscultavit. «Minime, non de nobis loquuntur», inquit. «Duo sacerdotes de diversis opinionibus inter se disputant, utrum sacerdos ad altare orientem versus stare debeat.»

Tum silentium aliud secutum est, donec illam doloris impetus rursus impotenter arripuit. «Est aliquid extra nos quod imperat: 'Non licet!' Primum dixit: 'Non licet discere!' Deinde: 'Non licet laborare!' Nunc dicit: 'Non licet amare!'»

Ille eam lenire conatus dixit: «Acerba sunt ista verba tua, carissima.»

«Sed vera sunt!»

Sic exspectabant; ac denuo Susanna in cubiculum suum rediit. Tuniculam infantis, calceolos et tibialia, quae eo moriente in sella iacuerant, removeri iam non sinebat, quamvis Iudas libenter e conspectu eius abstulisset. Quotiens ille ea tangebat, suppliciter orabat ut manerent; quin etiam dominam domus, cum eadem reponere conata esset, paene ferociter increpuit.

Iudas torpentia eius silentia paene plus timebat quam doloris vehementes impetus. Post unum ex his silentiis illa exclamavit: «Cur mecum non loqueris, Iuda? Noli a me vultum avertere! Non possum ferre solitudinem, si tu me ne intueri quidem velis!»

«Ecce adsum, carissima», inquit, vultu suo ad illius faciem admoto.

«Ita ... O mi comes, perfecta illa coniunctio nostra, qua nos duo velut unus animus eramus, iam sanguine maculata est!»

«Morte tantum obumbrata; nihil aliud.»

«At ego vere eum ad hoc impulsi, quamvis id me facere nescirem! Cum puero ita locuta sum ut cum homine aetate maturo tantum loqui oporteret. Dixi mundum nobis adversari, meliusque esse a vita discedere quam tali pretio in ea manere; ille autem verba ad litteram accepit. Dixi etiam alterum infantem mihi nasciturum. Id eum penitus perturbavit. O quam acerbe me obiurgavit!»

«Cur ita egisti, Susanna?»

«Nescio dicere. Verum loqui cupiebam. Non poteram ferre ut eum de rebus vitae fallerem. Attamen ne tum quidem vere locuta sum, nam ex falsa quadam verecundia rem nimis obscure exposui. Cur ceteris feminis aliqua ex parte sapientior eram, non omni ex parte? Cur potius mendacia iucunda quam semiveritates ei non narravi? Quia mihi deerat animi moderatio, ita ut neque celare neque aperire res valerem!»

«Consilium tuum in plurimis rebus fortasse bonum fuisset; sed in singulari nostro casu eventus infelix fuit. Id aliquando tamen, serius ocius, comperire debebat.»

«Et ego modo filio meo dulcissimo tuniculam novam consuebam; nunc numquam eum illa indutum videbo, nec umquam cum eo iterum loquar! ... Tam tument oculi ut vix cernere possim; at paulo plus quam anno ante beatam me esse dicebam! Nimium alter alterum amavimus, et in mutuo amore nimia indulgentia nobis ipsis servivimus. Diximus, meministine, ex gaudio virtutem nos esse facturos. Aiebam ipsam Naturam hoc voluisse, hanc legem, hanc ipsam essendi rationem eius esse: ut instinctibus quos nobis dedisset laeti frueremur, quamquam cultus humanus eos reprimendos sibi sumpsisset. Quam horrenda dicebam! Nunc autem Fatum nobis a tergo tantam plagam inflixit, quia tam stolidi fuimus ut Naturae promissis fideremus!»

Tacita paulisper rerum suarum contemplatione defixa est; deinde dixit: «Fortasse melius est quod abierunt. Ita sane, nunc video melius esse! Melius recentis floris instar decerpi quam manere atque in miseria marcescere!»

«Ita», respondit Iudas. «Sunt qui dicant parentes laetari debere, cum liberi eorum infantes moriantur.»

«Sed nesciunt quid dicant! ... O, mi infantes, mi infantes, utinam adhuc viveretis! Potes dicere puerum maiorem e vita discedere voluisse, alioquin hoc non fecisset. Non sine causa mori sibi videbatur; id eius naturae, quam nulla medicina a maestitia liberare poterat, proprium erat, miseri parvuli! Sed ceteri, liberi mei proprii atque tui!»

Iterum Susanna tuniculam pendentem, tibialia calceolosque contemplata est; corpus eius velut nervus intentus contremuit. «Miserrima sum», inquit, «neque in terris neque in caelo iam ulli usui! Res adversae mentem mihi eripiunt! Quid facere oportet?» Iudam intentis oculis intuens manum eius arcte tenuit.

«Nihil fieri potest», respondit. «Res ita se habent ut se habent, et ad exitum sibi destinatum perducentur.»

Paulisper tacuit. «Ita! Quis haec dixit?» graviter quaesivit.

«In choro Agamemnonis haec leguntur. Ex quo id accidit, verba illa mihi assidue in animo versantur.»

«Mi miser Iuda, quam omnia quae cupiveras tibi exciderunt! Plus quam ego, nam ego te saltem adepta sum! Cogita te haec proprio studio, nullo adiuvante, didicisse, et tamen inopia atque desperatione premi!»

Post breves eiusmodi sermones, quibus animum paululum a luctu averterant, luctus illius velut unda redibat.

Iudices iurati rite advenerunt corporaque conspexerunt, et quaestio de morte habita est; deinde advenit maestus funeris dies. Quae in diurnis litteris narrata erant curiosos quosdam otiosos eo adduxerant, qui stantes quasi fenestrarum vitra et parietum lapides numerabant. Incertum etiam erat quibus revera vinculis vir mulierque coniungerentur; quod maiorem eorum curiositati voluptatem addebat.

Susanna affirmaverat se duos parvulos ad sepulcrum comitaturam; sed ultimo temporis momento vires defecerunt, et loculi ex domo tacite elati sunt, dum illa decumbebat.

Iudas vehiculum ascendit atque profectus est; quod domino domus summo solacio fuit. Iam enim Susanna tantum cum sarcinis in eius cura remanebat; sperabat autem fore ut illa quoque ante vesperum discederet, sicque domum ex invidiosa fama liberaret, quae per hebdomadem exorta erat, cum uxor infeliciter peregrinos illos recepisset.

Post meridiem secreto cum aedium proprietario collocutus est; inter se convenerunt, si cui domus propter calamitatem in ea commissam displiceret, numerum eius mutare se conaturos.

Iudas, cum vidisset duos parvos loculos in terram demitti, quorum alter parvum Iudam, alter duos minimos liberos continebat, ad Susannam properavit. Cum illa adhuc in cubiculo suo esset, tum eam non perturbavit; sed cura oppressus circiter quartam horam post meridiem rediit. Domina domus putabat illam etiamnum decumbere; mox tamen ad eum reversa nuntiavit eam in cubiculo non esse. Petasus quoque et amiculum deerant: foras exierat.

Iudas ad cauponam, in qua pernoctabat, festinavit; sed nec illic fuerat. Tum, quid fieri potuisset secum reputans, viam ad coemeterium petiit; ingressus ad locum nuperae sepulturae perrexit. Qui ob memoriam calamitatis ad funus concurrerant, omnes iam discesserant.

Vir quidam ligone instructus commune trium puerorum sepulcrum terra complere conabatur; at mulier, in semiplenam fossam descendens eumque vehementer deprecans, brachium eius retinebat. Susanna erat; cuius vestis varios adhuc colores habebat, quippe quae ne cogitaverat quidem eam cum nigra veste lugubri, quam Iudas emerat, commutare. Ita maior atque profundior dolor in illa varietate quam in solito lugentium habitu conspici videbatur.

«Terram eis inicere vult, nec sinam priusquam parvulos meos iterum videam!» ubi Iudam conspexit, voce fera exclamavit. «Volo eos semel iterum videre. O Iuda, quaeso, Iuda, eos videre cupio! Nesciebam te permissurum ut, me dormiente, auferrentur! Dixeras me eos fortasse semel iterum visuram esse, priusquam loculorum opercula clavis figerentur; sed non ita fecisti, immo me dormiente eos abstulisti! O Iuda, etiam tu mihi crudelis es!»

«Me orat ut sepulcrum rursus effodiam et ad loculos descendere sinam», dixit vir ligonem tenens. «Videtis qualis sit; domum reducenda est. Vix sui compos esse videtur, misera! Nunc vero eos effodere non licet, domina. Ite domum cum marito, tranquille vos gerite, gratiasque Deo agite quod alius infans mox nascendo dolorem vestrum leniet.»

At Susanna miserabili voce rogitare pergebat: «Nonne possum eos semel tantum videre, semel? Nonne possum? Vel unum tantum temporis momentum, Iuda? Haud multum temporis posceret! Et quam laeta essem, Iuda! Tam bona ero neque tibi umquam amplius repugnabo, Iuda, si permiseris. Deinde quiete domum ibo neque eos rursus videre postulabo! Nonne possum? Cur non possum?»

Haec atque his similia iterabat. Iudas tam acri dolore correptus est ut paene decrevisset hominem rogare ut precibus eius cederet. Sed intellexit nihil ea re profuturum, quin etiam in peiorem condicionem illam perductam iri; necessarium igitur erat eam statim domum reducere. Blandis itaque verbis eam permulsit, tenero susurro consolatus est, brachiumque circum eam subiciendo sustinuit, donec viribus destituta cessit et ex coemeterio discedere inducta est.

Voluit vehiculum mercede conductum arcessere quo eam reduceret; sed adeo necessaria erat pecuniae parsimonia ut Susanna eum dehortaretur. Itaque lente pedibus redierunt, Iuda nigra fascia lugubri cincto, illa autem veste fusca et rubra induta. Eodem postmeridiano tempore in novum hospitium transmigraturi fuerant; quod Iudas nunc fieri non posse vidit. Aliquanto post domum iam utrique invisam ingressi sunt. Susanna statim in lectum collocata est, et medicus arcessitus.

Iudas totum vesperum in inferiore domus parte exspectavit. Alta iam nocte ei nuntiatum est infantem ante tempus editum esse; eum autem, non minus quam ceteros, mortuum esse.

CAPUT TERTIUM

Susanna, quamquam mortem optaverat, paulatim e morbo convalescebat; Iudas autem rursus in vetere sua arte opus invenerat. In alia iam habitatione degebant, in regione suburbii Bersabeae sita, haud procul ab ecclesia Sancti Silae, sollemnibus ritibus insigni.

Sedebant non raro taciti, magis praesagientes adversantem quandam rerum voluntatem quam caecam earum et hebetem repugnantiam.

Olim, cum ingenium Susannae velut sidus micaret, opiniones quaedam incertae simul atque mirae animum eius vexaverant: mundum similem esse versui carminis aut cantui in somnis composito, qui animo semisopito mirifice pulcher, pleno autem experrecto prorsus ineptus videretur; primam rerum causam, velut noctambulum, sponte et sine consilio operari, non deliberatione sapientis; atque cum vitae terrestris condiciones constituerentur, neminem providisse quanta sentiendi subtilitas iis animantibus aliquando obventura esset quae eis condicionibus subicerentur, qualem denique homines cogitantes eruditique attigissent.

At calamitas efficit ut vires adversae humani cuiusdam persecutoris speciem induant; itaque pristinis opinionibus nunc successerat sensus quasi Iudas et ipsa persequentem aliquem fugerent.

«Cedendum est et obtemperandum!» maeste dixit. «Omnis vetus ira potestatis quae supra nos est in nos miseras eius creaturas effusa est; nobis cedere necesse est. Nulla optio relinquitur: parendum est. Frustra contra Deum dimicatur!»

«Contra homines tantum atque inanes rerum casus dimicamus», respondit Iudas.

«Verum dicis!» susurravit. «Quidnam cogitabam? Tam superstitiosa fio quam barbarus quispiam! ... Sed quisquis aut quidquid adversarius noster est, metu ita fracta sum ut me submittere cogar. Nulla iam mihi vis pugnandi, nullus conatus novarum rerum superest. Victa sum, bis victa! ... 'Spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus!' Hoc nunc identidem repeto.»

«Ego quoque idem sentio!»

«Quid igitur faciemus? Nunc quidem opus habes; sed memento id fortasse tantum fieri quod vitae nostrae historia et quae inter nos necessitudo sit

nondum plane nota sunt. Si forte nossent matrimonium nostrum sollemni ritu non esse confirmatum, fortasse, sicut Aldbricami, ex opere te eicerent!»

«Vix scio quid dicam. Fortasse id non facerent. Verumtamen puto nobis nunc matrimonium nostrum lege firmandum esse, simul ac egredi potueris.»

«Itane nobis faciendum putas?»

«Certe.»

Et Iudas secum reputare coepit. «His diebus», inquit, «mihi visus sum esse unus ex illo ingenti hominum numero quos probi homines vitant, quos corruptores feminarum appellant. Mirari non desino cum ista cogito. Neque id mihi umquam in mentem venit neque ullius in te iniuriae mihi conscius fui, quam plus quam memet ipsum amo. Et tamen unus illorum sum! Miror an alii ex eis tam caecutientes ac simplices fuerint quam ego. ... Ita est, Susanna: hoc sum.

Ego te seduxi. ... Tu singularis cuiusdam naturae eras, delicata puella, quam ipsa Natura integram manere voluisse videbatur. At ego te in pace relinquere non potui!»

«Nequaquam, nequaquam, Iuda!» celeriter dixit. «Noli tibi crimen imputare quod tuum non est. Si quis est in culpa, ego sum.»

«Consilium tuum a Phillotsono discedendi adiuvi; atque nisi ego adfuissem, fortasse non postulasses ab eo ut te dimitteret.»

«Nihilo minus postulavissem. Quod autem ad nos attinet, hoc unum in nostra consuetudine salutare est quod nullum pactum matrimonii legitimum inivimus. Ita enim effecimus ne priorum matrimoniorum sollemnitatem, ut ita dicam, violaremus.»

«Sollemnitatem?» Iudas eam aliquantum miratus aspexit atque sensit Susannam non iam eandem esse quae pristinis temporibus fuerat.

«Ita», inquit illa, voce paululum tremente; «metus atroces sensi et acerbam quandam conscientiam insolentis audaciae meae. Cogitavi me adhuc illius uxorem esse!»

«Cuius?»

«Richardi.»

«Deus bone, carissima! Quam ob rem?»

«Explicare non possum! Mihi tantum haec cogitatio oboritur.»

«Imbecillitatis tuae est: aegra quaedam opinio sine ratione, sine sensu. Ne ea te cruciet.»

Susanna anxie suspiravit.

Inter huiusmodi sermones res familiaris eorum aliquanto melior facta erat, quod alio tempore laetitiam attulisset. Iudas, vix Christminsterium reversus, praeter omnem exspectationem satis lucrosum in vetere arte opus invenerat; aestas valetudini eius tenui favebat, et dies eius extrinsecus aequabili quadam, paene taediosa, consuetudine procedebant quae post tot rerum mutationes ipsa gratissima est.

Videbantur homines iam obliti esse eum olim a communi vitae more inepte aberrasse; cottidie in fastigia et coronas collegiorum ascendebat quorum limina numquam ut discipulus intrare potuerat, atque saxa arenacea vetustate labentia in fenestris lapideis columnellis distinctis renovabat, per quas ipse numquam prospecturus erat: quasi nullam aliam umquam vitae condicionem optavisset.

Hoc tamen in eo mutatum erat, quod ad sacra ecclesiarum iam raro accedebat. Una praecipue cura animum angebat: se atque Susannam post calamitatem mente in contrarias partes progressos esse; nam quae res ipsi latiorem de vita, legibus, consuetudinibus, dogmatibus iudicandi facultatem dedissent, eadem in Susanna contrarium effectum habuerant.

Non iam illa erat cuius ingenium diebus pristinae libertatis quasi fulgur sine fragore consuetudines sollemnitatesque collustrabat, quas tum Iudas reverebatur, nunc autem minime reverebatur.

Dominico quodam die sub vesperum Iudas serius quam solebat domum rediit. Susanna aberat, sed mox reversa est, tacita et cogitationibus intenta, ut ei visa est.

«Quid cogitas, muliercula mea?» curiose interrogavit.

«Non possum plane dicere! Cogitavi nos, te meque, in vitae institutis nostris nobis ipsis nimis studuisse, neglegentes, etiam impios fuisse. Vita nostra vanus quidam conatus fuit voluptatem nobis ipsis comparandi. At semet ipsum abnegare via est excelsior. Carnem macerare debemus, carnem horrendam, Adami maledictionem!»

«Susanna!» submissa voce dixit. «Quid tibi accidit?»

«Nos ipsos in ara officii perpetuo immolare debuimus! Ego autem semper ea consequi studui quae mihi placerent. Iure merui flagella quibus caesa sum! Utinam aliquid mihi omne malum penitus eriperet, omnis errores meos immanes, omnes vitae meae vias peccatis inquinatas!»

«Susanna, mi dulcissima, quae nimium dolorem passa es! Nihil in te feminae malae inest. Naturae tuae impetus prorsus sani sunt, etsi fortasse non tam ardentes quam ego velim; sed boni, cari, casti. Et, ut saepe dixi, tu ex

omnibus mulieribus quas cognovi maxime spiritalis es et sensuum voluptatibus minime obnoxia, nec tamen ea frigiditate praedita quae mulierem paene inhumanam reddat. Cur ita nunc aliter loqueris? Non sumus nostri commodi nimium studiosi, nisi ubi nemini prodesse potuissemus aliter agentes.

Dicebas olim naturam humanam generosam et ad patiendum firmam esse, non vilem neque corruptam; tandem ego ipse te vera dicere credidi. At nunc tam multo humilius de ea sentire videris!»

«Humilem animum volo et castigatam mentem; neutrum autem umquam habui!»

«In cogitando non minus quam in sentiendo intrepida fuisti, plusque admirationis merebaris quam tibi praebui. Ego tum angustiis dogmatum ita tenebar ut id videre non possem.»

«Noli ista dicere, Iuda! Utinam omnia mea verba omnesque cogitationes audaces ex vita mea radicitus evelli possent! Sui ipsius abnegatio, hoc unum omnium maximum est! Numquam me satis humiliare possum. Velim totum corpus acubus pungere et malo quod in me est una cum sanguine effuso carere!»

«Tace, obsecro!» inquit, eius parvum vultum velut infantis ad pectus suum admovens. «Orbata liberis eo perducta es ut ita sentias. Non tibi, planta mea sensitiva, talis paenitentia convenit, sed sceleratis hominibus, qui numquam ullam sentiunt!»

«Non debeo ita apud te manere», susurravit illa, postquam diu in eius amplexu quieverat.

«Quare non?»

«Voluptati indulgere est.»

«Etiamne idem cogitas! Quid enim in terris melius est quam nos mutuo amare?»

«Est aliquid. Refert cuius generis amor sit; tuus autem, immo noster, pravus est.»

«Non concedam, Susanna! Age, quando vis matrimonium nostrum in sacrario subscriptione legitime sanciri?»

Paulisper cunctata, anxie sursum aspexit. «Numquam», susurravit.

Iudas, quoniam omnem illius sententiae vim nondum intellegebat, recusationem aequo animo tulit neque respondit. Aliquot minuta praeterierunt, et putavit eam obdormivisse; sed cum molliter allocutus esset, comperit eam omni tempore vigilasse. Illa sese erexit atque suspiravit.

«Mirus quidam odor, vix verbis explicabilis, te hac nocte circumfundit, Susanna», inquit. «Non animum solum dico, sed vestes quoque. Velut herbarum nescio quis odor, mihi quasi notus, quem tamen in memoriam revocare nequeo.»

«Tus est.»

«Tus?»

«Sacris quae apud Sanctum Silam agebantur interfui, et fumo turis circumfusa fui.»

«Ah, apud Sanctum Silam.»

«Ita; illuc interdum eo.»

«Itane vero? Tu illuc accedis!»

«Videsne, Iuda, quam sola hic sim mane diebus profestis, dum tu laboras? Tum cogito atque iterum cogito de ... de meis ...» Constitit donec faucium nodum vix comprimere posset. «Itaque coepi illuc ingredi, cum ecclesia tam prope sit.»

«Bene, equidem nihil contra dico. Illud tantum in te mirum est. Ne suspicantur quidem qualis in eorum coetu versetur!»

«Quid istud significat, Iuda?»

«Hoc scilicet: mulierem de religione dubitantem inter se habent, ut aperte loquar.»

«Quomodo me hoc tempore maerentem tam acerbo verbo laedere potes, care Iuda! Scio quidem te non consulto fecisse; sed ita loqui non debes.»

«Non iterabo. At valde miror!»

«Aliud quoque tibi dicere volo, Iuda. Non irasceris, quaeso? Multum de eo cogitavi postquam infantes mei mortui sunt. Non puto me debere uxorem tuam esse, aut in uxoris tuae loco versari diutius.»

«Quid? ... Atqui es!»

«Tuo quidem iudicio; sed ...»

«Nempe matrimonii caerimoniam timebamus; et multi alii nostro loco, cum tanta timendi causa esset, idem timuissent. Sed experientia docuit nos male de nobis iudicasse et infirmitates nostras maioris quam par erat aestimasse. Quod si nunc, ut videris, ritus caerimoniasque venerari incipis, miror cur non iubeas eas statim celebrari. Certe uxor mea es, Susanna, re ipsa, etsi non iure. Quid sibi volunt verba tua?»

«Non arbitror me esse!»

«Non es? Fac nos matrimonium rite contraxisse. Num tum te uxorem meam esse sentires?»

«Non. Ne tum quidem id sentirem. Immo peius mihi tum quam nunc fore sentirem.»

«Cur, carissima, per omnia quae rationi repugnant?»

«Quia Richardi sum.»

«Ah, iam antea illam absurdissimam suspicionem mihi significaveras!»

«Tum tantum quaedam opinio in animo meo erat; nunc autem quo diutius vivo eo certius mihi persuadeo me eius esse, aut nullius.»

«Deus bone! Quam mirum in modum partes nostras inter nos commutamus!»

«Ita, fortasse.»

Paucis post diebus, prima vespertinae aestatis caligine, in eodem conclavi parvo inferiore sedebant, cum ad ostium externum domus fabri lignarii, apud quem deversabantur, pulsatum est; mox etiam ad ipsius cubiculi fores aliquis leniter pulsavit. Priusquam aperire possent, advena ipsa ostium aperuit, et muliebris figura apparuit.

«Estne hic dominus Fawley?»

Iudas et Susanna obstipuerunt; ille tamen paene inscius affirmavit, nam vox Arabellae erat.

Urbaniter eam intrare iussit; illa in subsellio fenestrae consedit, ubi eius formam adversus lucem satis distincte videre poterant, sed nihil ita perspicuum erat ut totum eius habitum aut vultum aestimarent. Aliquid tamen indicabat eam nec rebus tam prosperis uti nec tam laute ac vegete vestitam esse quam vivo Cartletto solebat.

Tres illi aegre sermonem inter se instituere conati sunt de calamitate, quam Iudas ex officio suo statim ei nuntiaverat, quamquam illa epistulae numquam rescripserat.

«Modo e coemeterio venio», inquit. «Quaerendo sepulcrum pueri reperi. Ad funus venire non potui, etsi tibi gratias ago quod me invitasti. Omnia in diurnis legi et sensi me non desiderari. ... Non, ad funus venire non potui», repetivit Arabella, quae, cum morem magno luctui convenientem omnino assequi non posset, eadem iterando haerebat. «Sed gaudeo quod sepulcrum inveni. Cum lapidarius sis, Iuda, pulchrum illis monumentum ponere poteris.»

«Lapidem sepulcralem ponam», maeste dixit Iudas.

«Meus filius erat, et pro eo, ut par est, doleo.»

«Spero ita esse. Nos omnes doluimus.»

«Pro aliis, qui mei non erant, non adeo dolui, quod sane naturale est.»

«Scilicet.»

Ex obscuro angulo ubi Susanna sedebat suspirium audiebatur.

«Saepe optavi ut puer meus mecum viveret», perrexit domina Cartlett. «Fortasse tum hoc non accidisset! Sed profecto ab uxore tua eum auferre nolui.»

«Non sum uxor eius», ex angulo respondit Susanna.

Iudas tam inopinata Susannae sententia perculsus obmutuit.

«Ignosce mihi, obsecro», dixit Arabella. «Putabam te esse!»

Iudas ex sono vocis Susannae intellexerat novas illas eius sententias ad res supra naturam pertinentes verbis subesse; Arabella autem, ut consentaneum erat, nihil praeter apertum verborum sensum animadvertit. Illa, postquam se confessione Susannae commotam ostendit, ad se rediit atque placida quadam ruditate de «suo» puero loqui perrexit; quem, cum viventem penitus neglexisset, nunc sollemni quodam luctu prosequebatur, quo conscientia eius sibi sustentari videbatur.

Praeteritorum meminit et, dum quaedam narrat, rursus ad Susannam se convertit. Responsum non est datum: Susanna clam ex cubiculo discesserat.

«Dixit se uxorem tuam non esse», alia iam voce Arabella inquit. «Cur vero ita dixit?»

«Nescio quomodo tibi explicem», breviter respondit Iudas.

«Est tamen, nonne? Ipsa olim mihi dixit se esse.»

«Quod ipsa dicit non soleo in iudicium vocare.»

«Ah, intellego! Sed iam abeundum mihi est. Hac nocte hic maneo, atque post calamitatem utrique communem ne officii quidem causa vos invisere omittere posse putavi. In ea taberna pernoctabo ubi olim ministrabam; cras Alfredstonum redeo. Pater domum rediit, et apud eum habito.»

«Ex Australia rediit?» Iudas sine magno studio quaesivit.

«Ita. Ibi rem gerere non potuit, multis miseriis conflictatus est. Mater per calores aestivos morbo illo dys ... quomodo vocant? ... mortua est; pater autem cum duobus ex minoribus liberis modo regressus est. Casam prope veterem locum conduxit, et nunc eius domum interim administro.»

Arabella, quamquam iam Susanna abierat, ad consuetum severae urbanitatis modum se composuerat neque diutius morata est quam summa honestas postulare videbatur. Ubi illa discessit, Iudas haud parum levatus ad scalas accessit Susannamque vocavit, sollicitus quidnam ei accidisset.

Nullum responsum accepit; faber autem lignarius apud quem deversabantur dixit eam in aedes nondum rediisse. Iudas obstupuit, atque iam

sero facto de eius absentia graviter pertimuit. Faber uxorem arcessivit, quae coniecit Susannam fortasse ad ecclesiam Sancti Silae abiisse, quo saepe adire soleret.

«Num vero hac noctis hora?» inquit Iudas. «Ecclesia clausa est.»

«Aliquem novit qui clavem custodit, et ab eo, cum vult, accipit.»

«Quamdiu hoc facere solet?»

«Aliquot, opinor, iam hebdomades.»

Iudas incerta via ad ecclesiam profectus est, ad quam ne semel quidem redierat post illud tempus, quo multis ante annis in ea urbis parte degebat, cum iuvenilis eius animus magis quam nunc mysticis rebus deditus esset. Locus hominibus vacabat; ostium tamen re vera non obseratum erat. Pessulum silentio sustulit, et foribus post se clausis intus immobilis stetit. Per summum silentium sonus tenuissimus audiri videbatur, quasi spirantis vel singultientis, ab altera parte aedis proveniens.

Per obscuritatem eo versus incessit; tapetum pavimento stratum pedum strepitum exstinguebat, nec ullum lumen erat praeter exiguum nocturnae lucis forinsecus reflexae fulgorem.

Alte supra gradus presbyterii Iudas crucem ingentem Latina forma, solido opere factam, cernere potuit, fortasse non minorem ea ipsa cuius memoriam repraesentare debebat. Invisibilibus quasi filis in aere pendere videbatur; gemmis magnis ornata erat, quae tenuissimo lumine ab exterioribus recepto languide micabant, dum crux motu mutissimo et vix perceptibili huc illuc oscillabat.

Sub ea in pavimento nigrarum vestium quasi acervus iacebat; inde iterum singultus quos antea audiverat veniebant. Erat Susanna eius, facie ad terram prostrata.

«Susanna!» susurravit.

Album quiddam apparuit: faciem ad eum sustulerat.

«Quid a me hic vis, Iuda?» paene aspere inquit. «Non debuisti venire! Sola esse volebam! Cur huc te intulisti?»

«Quomodo hoc rogare potes?» celeriter et increpans respondit, hac eius erga se voluntate animo penitus vulneratus. «Cur venio? Cui potius quam mihi huc veniendi ius est, quaeso? Ego te plus quam me ipsum diligo, plus, longe plus quam tu me dilexisti! Quid te impulit ut me relicto sola huc venires?»

«Noli de me iudicare, Iuda; ferre non possum! Saepe tibi dixi. Accipias me talem qualis sum. Misera sum, curis meis fracta! Ubi Arabella venit, non potui

sustinere; tam misera mihi visa sum ut abire cogerer. Illa adhuc uxor tua esse videtur, et Richardus meus maritus!»

«Sed illi ad nos nihil pertinent!»

«Immo vero pertinent, amice carissime. Aliter nunc de matrimonio sentio. Infantes mihi erepti sunt ut hoc intellegerem. Quod Arabellae filius meos occidit, iudicium fuit: quod iustum erat, id quod iniustum erat interfecit. Quid agam? Tam turpis sum, tam indigna, ut ne inter communes quidem homines versari merear!»

«Horrendum est!» ait Iudas, lacrimis paene effusis. «Portentosum est atque contra naturam te tanto paenitentiae sensu affici, cum nihil mali feceris!»

«Ah, tu quam mala sim nescis!»

Ille vehementer respondit: «Immo scio, particulam omnem, ultimam omnem sordem! Christianam religionem, aut mysticas doctrinas, aut sacerdotum dominationem, quoquo nomine vocetur, odisse cogar, si haec te in tantam deiectionem perduxit. Ut femina poetico ingenio praedita, ipsa quasi vates, cuius animus adamantis instar fulgebat, quam sapientes omnes, si te cognovissent, laudare gloriatique fuissent, ita se ipsam abiceret! Gaudeo me studiis theologicis numquam dedisse operam, et profecto ex animo gaudeo, si illa te ita perditura sunt!»

«Irasceris, Iuda, et in me inhumanus es; non intellegis quomodo res se habeant.»

«Veni ergo mecum domum, carissima; fortasse tum intellegam. Nimio onere premor; tu quoque nunc mente perturbata es.» Brachium circum eam posuit atque e solo erexit; illa tamen, quamvis una proficiscebatur, sine eius auxilio ambulare maluit.

«Non te aversor, Iuda», inquit voce blanda atque supplici. «Tam te amo quam semper amavi! Sed non debeo te amare, non iam. O, amplius amare non licet!»

«Id concedere non possum.»

«At ego iam constitui me uxorem tuam non esse! Illius sum; sacramento me cum eo per totam vitam coniunxi. Id nulla res mutare potest!»

«Sed profecto nos maritus et uxor sumus, si qui umquam in hoc mundo fuerunt! Ipsius Naturae matrimonium nostrum est, nemo negaverit!»

«Non autem Caeli. Aliud mihi ibi decretum est, atque in ecclesia Melchestriae in omne tempus confirmatum.»

«Susanna, Susanna, calamitas te in tantam rationis inopiam coniecit! Cum me in tot rebus ad sententias tuas transtuleris, nunc te subito sine ulla causa sententiam in contrarium mutasse invenio; omnia quae olim dixisti mera animi commotione confundis! Quidquid mihi ex vetere necessitudine caritatis reverentiaeque erga Ecclesiam supererat, id tu nunc ex animo meo evellis. ... Illud in te nullo modo intellegere possum, quam caeca nunc erga rationes tuas pristinas sis.

Num hoc tuum proprium est, an omnibus mulieribus commune? Num mulier per se integra res cogitans est, an semper fractio cui pars ad integrum faciendum deest? Quam luculenter disseruisti matrimonium nihil esse nisi pactum rude atque incommodum, quod profecto est; quam multas eius difficultates et ineptias ostendisti! Si duo et duo quattuor efficiebant cum una felices eramus, certe nunc quoque quattuor efficiunt. Iterum dico, non intellego!»

«Ah, care Iuda, quia similis es homini penitus surdo qui alios musicam auscultantes intuetur. Dicit ille: 'Quid auscultant? Nihil hic est.' At aliquid est.»

«Asperum hoc a te dictum est, nec vera similitudo! Tu vetera opinionum involucra abiecisti meque docuisti deponere; nunc ipsa ad antiquas opiniones redis. Fateor me, cum de te iudicare velim, prorsus incertum atque confusum esse.»

«Amice carissime, unice mi amice, ne durus sis in me! Aliter me habere non possum. Certo mihi persuasum est me recte sentire, denique lucem conspicere. Sed heu, quomodo inde fructum capiam?»

Paucos adhuc gradus progressi sunt, donec extra ecclesiam constiterunt et illa clavem reddidit. «Potestne haec esse eadem puella», dixit Iudas, cum illa redisset, aliquantum recreatus postquam in patenti via stabat, «quae deos gentilium in hanc urbem maxime Christianam intulit? Quae dominam Fontover imitata est, cum illa simulacra calce contereret? Quae e Gibbonio, Shelleyo, Millio locos citabat? Ubi nunc carus Apollo, ubi cara Venus?»

«O noli, quaeso, noli tam crudelis mihi esse, Iuda, cum tam misera sim!» inter singultus dixit. «Ferre non possum! Erravi, neque te rationibus refellere queo. Mea culpa fuit: proprio ingenio nimis superba fui! Adventus Arabellae rem confecit. Noli me irridere; velut cultro secas!»

Antequam impedire posset, bracchiis eam circumdedit ibique in via silenti ardentissime osculatus est. Perrexerunt donec ad parvam tabernam ubi coffea

praebebatur pervenerunt. «Iuda», dixit illa lacrimas aegre reprimens, «potesne hic tibi aliud hospitium sumere?»

«Faciam, si, si id vere optas. Sed num vere? Sine me ad fores nostras te comitari, ut quid velis plane cognoscam.»

Ivit et eam domum introduxit. Illa cenam nolle dixit atque obscuris scalis in superiorem partem ascendit et lucernam accendit. Cum se convertisset, Iudam subsecutum esse vidit, in ipso cubiculi limine stantem. Ad eum accessit, manum eius tenuit, et «Bonam noctem», inquit.

«At, Susanna! Nonne hic simul habitamus?»

«Pollicitus es te quod ego vellem facturum!»

«Ita, bene! ... Fortasse peccavi quod te tam ingrata ratione disputando laeserim! Fortasse, quoniam initio secundum veteres ritus conscientiae causa nubere non poteramus, tum discedere debuimus. Fortasse mundus nondum tanta luce perfusus est ut talia experimenta nostra patiatur! Qui eramus nos, ut nos primi novas vias inituros putaremus?»

«Laetor te saltem hoc intellegere. Numquam consulto facere volui quod feci. In falsam condicionem zelo et animi perturbatione paulatim delapsa sum.»

«Sed certe amore ducta es: me amabas, nonne?»

«Ita. Sed volebam id intra hos fines manere, ut semper amantes tantum essemus, donec ...»

«At qui mutuo amant, in perpetuum sic vivere non possunt!»

«Feminae possunt; viri non possunt, quia nolunt. Hoc unaquaeque mulier mediocris viro mediocri praestat, quod numquam ipsa initium facit, sed alieno tantum impetui respondet. Mentibus tantum coniuncti vivere debuimus, nec quicquam amplius.»

«Ego infelicis illius mutationis causa fui, ut iam dixi! ... Age, fiat ut vis! ... Sed natura humana a propria natura discedere non potest.»

«Immo potest; atque hoc ipsum discere debet: ut sibi imperet.»

«Iterum dico, si quis nostrum culpandus est, non tu sed ego.»

«Non, ego sum. Quod in te vitiosum erat nihil aliud fuit nisi naturale viri desiderium mulierem possidendi. Ego simili desiderio non tenebar, donec invidia me excitavit ut Arabellam excluderem. Existimaveram me caritatis causa pati debere ut mihi appropinquares, ac pessimae inhumanitatis esse te tam crudeliter cruciare quam olim alterum amicum meum cruciaveram. Sed non cessissem, nisi me fregisses, metu incusso ne rursus ad illam redires. ... Sed de his ultra ne loquamur! Iuda, nuncne me solam relinques?»

«Relinquam. ... Sed, Susanna, uxor mea, nam uxor mea es!» subito exclamavit; «antiqua mea de te querela postremo vera fuit. Numquam me ita amavisti ut ego te amo, numquam, numquam! Non ardens tibi animus est; cor tuum amore non flagrat! Omnino similis es nymphae cuiusdam aut genio aereo, non mulieri!»

«Initio te non amavi, Iuda, id fateor. Cum te primum cognovi, tantum volebam ut tu me amares. Non proprie te blanditiis captare studebam; sed mihi innata erat illa cupiditas, quae mores quarundam feminarum paene magis quam effrenata libido corrumpit, cupiditas alliciendi et capiendi viros, quamvis illis noceat. Ea me tenebat; cum autem te cepisse intellexi, perterrita sum. Postea, nescio quomodo, ferre non potui ut a me discederes, fortasse ad Arabellam redires; atque ita te amare coepi, Iuda.

Vides igitur: quamvis amor postea tener fuerit, initium tamen ex cupiditate immani atque crudeli ortum est, ut tu propter me dolorem sentires, ego autem propter te nullum.»

«Nunc vero crudelitatem tuam auges, quia me relinquis!»

«Heu ita est! Quo longius in hoc caeno haereo, eo plus mali facio!»

«O Susanna!» exclamavit, subita conscientia periculi sui commotus. «Noli facinus inhonestum honestatis causa committere! Tu mihi saluti inter homines fuisti. Mane mecum, ob ipsam humanitatem! Scis quam infirmus sim. Duos mihi hostes capitales nosti: cupiditatem mulierum atque cupiditatem potuum validiorum.

Ne me eis hostibus tradas ut tuam tantum animam serves, Susanna! Ab eo die quo mihi velut angelus custos adstitisti, ambos procul arcui. Ex quo te habeo, etiam in summas huiusmodi temptationes tuto ingredi possum. Nonne salus mea tanti est ut aliquid de dogmatico praecepto remittas? Valde timeo ne, si me dereliqueris, mihi id eveniat quod de sue lota dicitur, quae rursus in volutabrum luti revertitur!»

Susanna in lacrimas prorupit. «O ne ita facias, Iuda! Numquam facies! Pro te noctes diesque orabo!»

«Age, nihil refert; noli flere», magnanimiter dixit Iudas. «Tum certe, Deus novit, propter te multum passus sum; nunc iterum patior. Sed fortasse non tantum quantum tu. Femina plerumque tandem partem iniquiorem patitur!»

«Ita patitur.»

«Nisi prorsus nequam et contemnenda est. Haec autem certe talis non est!»

Susanna nervose semel iterumque spiritum duxit. «Est, vereor! ... Nunc, Iuda, bonam noctem, quaeso!»

«Non licet mihi manere? Ne hac quidem una vice? Ut totiens antea licuit? O Susanna, uxor mea, cur non?»

«Non, non; non uxor! ... In tua potestate sum, Iuda; ne me nunc rursus in temptationem inducas, cum tam longe processerim!»

«Bene. Tibi parebo. Hoc tibi debeo, carissima, ut quod initio voluntatem tuam oppressi nunc quodammodo expiem. Deus meus, quam mei commodi studiosus eram! Fortasse, fortasse unum ex altissimis purissimisque amoribus qui umquam inter virum et mulierem fuerunt corrupisse videor! ... Ergo velum templi nostri ab hac hora in duas partes discindatur!»

Ad lectum accessit, unum ex duobus cervicalibus quae in eo erant sustulit et in pavimentum abiecit.

Susanna eum spectabat; deinde supra lecti cancellos inclinata tacite flevit. «Non intellegis me conscientiae causa hoc facere, non quod te minus diligam!» interruptis singultu verbis susurravit. «Te minus diligam! Sed plura dicere nequeo: cor mihi frangitur; irritum faciam quidquid instituere coepi! Iuda, bonam noctem!»

«Bonam noctem», respondit, et ut abiret se convertit.

«At tamen me osculari debes!» exsiliens dixit. «Ferre non possum ...!»

Complexus eam est atque lacrimantem faciem ita osculatus est ut vix umquam antea; taciti ambo manserunt, donec illa dixit: «Vale, vale!» Tum leniter eum a se amovens se expedivit, et dolorem mitigare conata addidit: «Nihilo minus cari inter nos amici erimus, Iuda, nonne? Aliquando nos videbimus, ita vero! Atque haec omnia obliviscemur et conabimur tales esse quales olim diu antea fuimus!»

Iudas sibi loqui non permisit, sed conversus scalas descendit.

CAPUT QUARTUM

Vir quem Susanna, repentina mentis conversione, nunc sibi coniugem inseparabilem esse existimabat, etiamtum apud Marygreen habitabat.

Pridie eius diei quo pueri tam misere perierant, Phillotsonus illam et Iudam viderat, cum Christminsterii sub pluvia stantes pompam ad theatrum procedentem spectarent. Neque tamen tum quicquam de ea re Gillinghamo, sodali suo, dixerat; qui, vetus amicus, apud eum in illo vico hospitabatur atque ipsum iter ad Christminsterium faciendum suaserat.

«Quid cogitas?» inquit Gillinghamus, cum domum redirent. «Gradumne academicum quem numquam consecutus es?»

«Minime, minime», aspere respondit Phillotsonus. «De quadam persona quam hodie vidi.» Paulo post addidit: «De Susanna.»

«Vidi et ego illam.»

«At nihil dixisti.»

«Nolui animum tuum in eam convertere. Sed cum ipse conspexisses, dicere debuisti: 'Salve, quondam mea carissima!'»

«Hem, fortasse debui. Sed quid de hoc sentis? Causas satis firmas habeo cur existimem eam, cum eam divortio dimisi, culpa vacasse, me autem vehementer errasse. Ita profecto! Molestum sane, nonne?»

«At postea, ut videtur, curavit ut rem tibi plane demonstraret.»

«Hum! Facilis ista est cavillatio. Sine dubio mihi exspectandum fuit.»

Eiusdem hebdomadis fine, Gillinghamo ad scholam suam prope Shastoniam reverso, Phillotsonus, ut solebat, ad mercatum Alfredstonensem profectus est. Longum collem descendens rursus reputabat quae ab Arabella didicerat; illum autem collem antequam Iudas nosset ipse iam noverat, quamquam eius fortunae casus haud tam vehementer in illo clivo incubuerant.

Urbem ingressus diarium loci, quod singulis hebdomadis emere consueverat, emit; cumque in deversorio consedisset ut vires ad quinque milia passuum domum redeundi reficeret, folia e sinu protulit atque aliquamdiu legit. Tum oculis eius oblata est narratio de «insolita liberorum fabri lapidarii morte voluntaria».

Quamquam affectibus parum commovebatur, haec tamen ei gravem dolorem attulerunt, nec mediocriter eum perplexum habuerunt: non enim

intellegere poterat quo pacto natu maior puer tot annos natus esse diceretur. Fieri tamen non poterat quin aliquid veri subesset rebus in ephemeride relatis.

«Eorum iam calix dolorum plenus est!» inquit; deinde Susannam, quidnam se relinquendo sibi comparavisset, diu secum animo versabat.

Cum Arabella Alfredstonii sedem constituisset, magister autem singulis Saturni diebus illuc mercatum peteret, mirum non erat eos intra paucas hebdomadas denuo convenisse. Id accidit paulo postquam Arabella e Christminsterio redierat, ubi multo diutius quam primo statuerat manserat, Iudam sollicite observans, etiamsi ille eam postea non vidisset. Phillotsonus domum redibat, cum Arabellae in urbem venienti obviam factus est.

«Libetne tibi hac via ambulare, domina Cartlett?» inquit.

«Nuper rursus hac via ambulare coepi», respondit. «Hic et puella et uxor habitavi; omniaque quae in priore vita affectibus meis cara fuerunt cum hac via coniuncta sunt. Ea quoque nuper in animum mihi revocata sunt: nam Christminsterium adii. Ita vero, Iudam vidi.»

«Ah! Quomodo tantam calamitatem ferunt?»

«Miro sane modo—perquam miro! Illa iam cum eo non habitat. Hoc pro certo paulo ante discessum audivi, quamquam iam cum eos invisissem, ex eorum habitu rem eo vergere suspicata eram.»

«Non habitat cum viro suo? At talem casum eos arctius coniuncturum putavissem.»

«Neque enim ille revera vir eius est. Numquam iure ei nupsit, etsi diu pro marito et uxore habiti sunt. Nunc vero, cum tam tristis casus eos ad nuptias legitimas maturandas impellere debuisset, illa in singularem quandam religionis opinionem incidit, quemadmodum ego, Cartletto mortuo, dolorem meum religionis studio levare conata sum; sed illius religiosa commotio multo concitatior atque immoderantior est quam mea. Itaque, ut mihi relatum est, dicit se coram caelo Ecclesiaque uxorem tuam esse—tuam unius—nec ullo hominum facto alterius uxorem fieri posse.»

«Ah, itane? ... Separati igitur sunt!»

«Vides, puer ille maximus natu meus erat—»

«Quid? Tuus?»

«Ita, misellus; in legitimo matrimonio natus, Deo gratias. Fortasse praeter cetera existimat me in suo loco esse debuisse. Non possum dicere. Ego autem mox hinc abibo. Patri nunc providendum mihi est; neque in tam desidi et obscuro vico diutius habitare possumus. Spero me propediem in

taberna vinaria Christminsterii aut in alia aliqua magna urbe rursus ministraturam esse.»

Ita discesserunt. Phillotsonus autem, postquam aliquot passus collem ascenderat, constitit, regressus festinanter eam revocavit.

«Quibus in aedibus habitant, aut nuper habitabant?»

Arabella domicilium indicavit.

«Gratias ago. Reliquum diem bene transigas.»

Arabella, itinere repetito, tristi quodam risu subrisit, totamque viam a salicibus putatis ad vetera pauperum hospitia, quae in prima urbis via stabant, genarum foveolas fingere exercebat.

Interea Phillotsonus ad Marygreen ascendit atque, quod diu non fecerat, ad futura oculos animumque convertit. Cum sub magnis arboribus prati ad humilem scholam pervenisset ad quam redactus erat, paulisper stetit, imaginatus Susannam e ianua sibi obviam procedere. Vix quisquam umquam ex propria humanitate maiora incommoda passus erat, sive Christiana sive pagana esset, quam Phillotsonus, cum Susannae libertatem concessisset.

Ab iis qui se honestissimos ducebant huc illuc iactatus paene supra vires vexatus erat; paene fame confectus, nunc ex tenuissimo tantum stipendio scholae illius pagi vivebat, ubi etiam sacerdos qui eum fovisset propter hoc maledictis vexabatur. Saepe reputaverat quae Arabella dixerat: severius cum Susanna agendum fuisse, animumque eius contumacem brevi fractum iri.

Tanta tamen erat eius pertinacia atque tam parum opinionem hominum aut instituta quibus educatus erat curabat, ut numquam dubitaret quin recte egisset cum uxorem dimisisset.

Principia quae animi motus in unam partem subvertere poterant, eadem in alteram quoque partem subverti poterant. Eadem naturae impulsio qua Susannam liberam ire passus erat nunc efficiebat ut ob consuetudinem cum Iuda habitam nihilo eam deteriorem existimaret. Adhuc eam desiderabat, suo quodam more, etiamsi non amabat; atque, omni utilitatis ratione deposita, rursus eam suam fieri gratum sibi fore sentiebat, dummodo ipsa sua sponte rediret.

Verum artem quandam et dissimulationem adhibendam esse didicerat, si frigidae ac sine misericordia contemptui vulgi obsistere vellet. Materia iam parata erat. Si Susannam revocaret eamque iterum uxorem duceret, honesta causa praetexta, quod de innocentia eius perperam iudicavisset et iniuria divortium obtinuisset, fortasse aliquam vitae quietem adipisceretur, ad veteres

occupationes rediret, quin etiam scholam Shastoniae reciperet, aut etiam ad Ecclesiae ministerium, licentia praeditus, rediret.

Itaque Gillinghamo scribere constituit, ut quid de rebus sentiret, quidque suaderet si ipse Susannae epistulam mitteret, exquireret. Ille, ut erat exspectandum, rescripsit, cum mulier abiisset, melius esse eam sibi relinqui; atque, si cuiusquam uxor dici posset, eius viri uxorem esse cui tres liberos peperisset et cuius causa tot miserias pertulisset.

Veri simile esse, cum Iuda tam insigni amore erga Susannam teneri videretur, ut illud singulare par aliquando nuptias lege sanciret; tum demum omnia recte, honeste et ex instituto constituta fore.

«At non facient; Susanna certe non faciet!» secum exclamavit Phillotsonus. «Gillinghamus priscorum morum nimis tenax est. Christminsteriensium opinionibus institutisque illa imbuta est. Quid de vinculo matrimonii indissolubili sentiat satis perspicuum mihi est, scioque unde eas sententias hauserit. Meae quidem non sunt; sed eis ad meum consilium perficiendum utar.»

Gillinghamo breviter rescripsit: «Scio me omnino errare; neque tamen tibi assentior. Quod autem cum illo viro habitavit eique tres liberos peperit, ita mihi videtur (quamquam more veteri nec ratione nec praeceptis morum hoc defendere possum) eam rem paene nihil aliud effecisse quam ut institutionem eius absolveret. Ipsam scribendo rogabo utrum vera sint quae illa mulier rettulit necne.»

Cum iam antequam amico scriberet sic facere statuisset, nulla fere causa erat cur illius sententiam exquireret; sed talem agendi rationem Phillotsonus habebat.

Itaque ad Susannam epistulam diligenter meditatam misit, in qua, cum vehementer commoveri illam sciret, subinde Rhadamanthi cuiusdam severitatem adhibuit, occultatis summa cura opinionibus suis ab usu communi abhorrentibus, ne eam terreret. Aiebat ad se pervenisse famam opiniones eius multum mutatas esse; atque se quoque fateri debere opiniones suas post discessum eorum eventibus rerum magnopere commutatas.

Nolle se celare amorem ardentem haud magnam partem causae esse cur scriberet. Hoc potius optare, ut vitas utriusque, si felices reddere non posset, saltem a tam exitiosa calamitate revocaret, in quam periclitabantur incidere, quoniam ipse tum quod iustitiae, misericordiae atque rationis principium esse putaverat secutus esset.

Iam experientia didicisse se non licere, in vetere eiusmodi civitate qualis nostra esset, proprio et indomito iusti rectique sensui impune obsequi. Qui mediocrem vitae commoditatem et honorem consequi vellet, eum iudicio de rebus iustis diu usu disciplinaque formato regi oportere, benevolentiam autem sibi ipsi consulere sinere.

Suasit igitur ut Marygreen ad se veniret.

Deinde re rursus perpensa, paenultimam epistulae partem delevit; epistula denuo scripta, eam confestim misit, atque haud sine animi perturbatione exitum exspectavit.

Paucis post diebus per candidam nebulam, qua suburbium Christminsteriense nomine Bersabea tegebatur, quaedam figura ad illam urbis regionem ibat in qua Iudas Fawley, postquam a Susanna discesserat, hospitium sibi ceperat. Ad fores eius timidus quidam pulsus auditus est.

Vesper erat, quare Iudas domi aderat; atque quasi praesagio admonitus exsiluit et ipse ad ianuam cucurrit.

«Visne mecum foras venire? Introire nolim. Volo … te-tecum colloqui … et una ad coemeterium ire.»

Haec Susanna voce tremente dixerat. Iudas petasum induit. «Triste tibi erit foris ambulare», inquit. «Sed si introire non vis, non recuso.»

«Ita … hoc malim. Non diu te morabor.»

Iudas adeo commotus erat ut primo nihil amplius loqui posset; illa quoque ipsa quasi nervis tantum constare videbatur, omni incipiendi facultate paene amissa. Itaque diu per nebulam, velut apud Acherontem umbrae, sine voce, sine ullo gestu processerunt.

«Hoc tibi dicere volo», tandem inquit, voce nunc properante, nunc lente procedente, «ne forte aliunde per casum audias. Ad Richardum redibo. Ille tanta animi magnitudine … omnia mihi ignoscere consensit.»

«Redibis? Quomodo potes redire …»

«Me iterum in matrimonium ducet. Id formae tantum causa fit, et ut mundo satisfaciamus, qui res quales sunt non intellegit. Nam, ut scis, iam uxor eius sum. Nihil id mutavit.»

Ille dolore paene efferato correptus ad eam conversus est.

«At mea uxor es! Ita, es, idque ipsa nosti. Semper me paenituit illius simulationis, cum hinc proficisceremur et postea quasi legitime matrimonio iuncti redire nos fingeremus, quo famae consuleremus. Te amabam, tu me amabas; corporibus quoque coniuncti sumus, idque matrimonium fecit.

Adhuc amamus—tu quoque me, sicut ego te—hoc scis, Susanna! Itaque nostrum coniugium non solutum est.»

«Scio sane ita tibi videri», respondit, desperationem intra se comprimere conata. «Sed iterum illi nubam, ut tu diceres. Immo, si res ad veritatem exigantur, tu quoque—ne aegre feras, Iuda, quod dico!—Arabellam ad te recipere debes.»

«Ego? Deus bone, quid deinde? Sed quid, si tu et ego lege iuncti essemus, sicut paene fecimus?»

«Idem plane sensissem: nostrum non fuisse verum matrimonium. Atque ad Richardum redirem, ne sacramento quidem iterato, si ipse me rogaret. Sed 'mundus et consuetudines eius non nihil valent', ut opinor; ideo ritum repetendum concedo. ... Noli, obsecro, me argumentis atque irrisione omni vitae reliquia spoliare! Olim me firmiorem fuisse scio, atque fortasse crudeliter te tractavi. Sed tu, Iuda, pro malo bonum redde! Nunc infirmior ego sum. Noli vicem mihi reddere; benigne me habe.

O sis mihi benignus—miserae et sceleratae mulieri quae vitam suam corrigere conatur!»

Ille desperans caput quassavit, lacrimis oculos madentes habens. Tantus liberorum amissorum ictus ei facultatem ratiocinandi abstulisse videbatur; eius ingenii acies, olim tam clara, iam caligabat. «Omnia perperam, omnia perperam!» rauca voce inquit. «Error, pervicacia! Haec me paene de mente deiciunt. Num illum diligis? Num amas? Scis te non amare! Hoc erit quaedam prostitutio superstitione fanatica commissa—ignoscat mihi Deus, sed ita erit!»

«Non amo eum—id, cum summa paenitentia, fateri cogor! Sed conabor illi obsequendo amare discere.»

Iudas argumentis contendebat, hortabatur, supplicabat; sed sententia illius nullis precibus movebatur. Haec una res in terris erat in qua constans videretur, eaque constantia ita reliquos animi motus et voluntates eius debilitaverat ut in omnibus aliis nutaret.

«Satis tibi consuluisse me putabam, cum totam rem ipsamet tibi enarrarem», voce praecisa inquit, «ne cum aliunde audisses te neglectum esse arbitrareris. Illud etiam extremum fateor: me illum non amare. Non putabam te tam dure mecum acturum esse quod hoc confessa essem! Rogare te volebam ...»

«Ut te nuptiis illi tradam?»

«Non. Ut arcas meas ad me mittas—si velis. Sed fortasse noles.»

«Immo certe mittam. Quid? An non ille huc veniet, ut te deducat ac sibi uxorem ducat? An id facere dedignatur?»

«Non; id ego fieri non sinam. Mea sponte ad eum ibo, sicut mea sponte ab eo discessi. In parva illius ecclesia apud Marygreen nubemus.»

Adeone tristis ac suavis erat etiam dum, ut Iudas putabat, perverse iudicaret, ut ille saepe misericordia commotus lacrimas tenere non posset. «Numquam mulierem novi, Susanna, quae tam subito se ipsa poenis afficeret! Ubi quis putat te viam rectam, quam ratio suadet, secuturam esse, subito iter retro flectis!»

«Age, ista omittamus! ... Iuda, iam vale dicendum est! Sed volebam te mecum ad coemeterium venire. Ibi apud sepulcra eorum qui mortui sunt ut mihi opinionum mearum errorem demonstrarent, ibi inter nos vale dicamus.»

Ita eo versus iter flexerunt, et eis petentibus ianua aperta est. Susanna saepe illic fuerat; etiam in tenebris viam ad locum noverat. Ad sepulcra tandem pervenerunt, ibique steterunt.

«Hic», inquit, «a te discedere velim.»

«Ita fiat!»

«Noli me duram existimare quod conscientiae meae parui. Pietas qua me prosequeris, Iuda, tanta est ut parem non habeat! Si in rebus saeculi non profecisti, hoc tibi potius laudi quam vitio ducendum est. Memento eos omnium optimos maximosque esse qui sibi nihil commodi mundani quaerunt. Quicumque in hoc mundo ad res secundas pervenit aliqua ex parte suis commodis servit; qui se aliis devovent, hi in mundo plerumque non proficiunt. ... 'Caritas non quaerit quae sua sunt.'»

«In illo capite, carissima semper amanda, consentimus; atque hoc uno consentientes amici discedemus. Illi versus perstabunt, cum cetera omnia quae tu religionem vocas iam evanuerint!»

«Age, de hoc ne disputemus. Vale, Iuda, peccati mei socie et amicorum omnium benignissime!»

«Vale, uxor mea errore capta. Vale!»

CAPUT QUINTUM

Postero die post meridiem solita Christminsterii caligo omnia adhuc obtegebat. Tenuis Susannae figura vix inter nebulas conspici poterat, cum ad stationem ferriviariam contenderet.

Iudas eo die ad opus eundi animum non habebat. Neque ullam viam capere audebat qua illam praeterituram esse suspicabatur. Diversa igitur parte profectus est in locum planum, tristem, sibi ignotum, ubi rami arborum stillabant, tussis autem atque tabes pulmonum velut in insidiis latebant; numquam antea eo venerat.

«Susanna me reliquit; abiit!» miserrime secum murmurabat.

Illa interea tramine profecta ad stationem Alfredston Road pervenerat; inde vehiculo vapore moto in oppidum pervecta est. Phillotsonum rogaverat ne sibi obviam veniret: sua enim sponte, ut dicebat, ad illum, ad ipsam eius domum atque focum, redire volebat.

Veneris erat vesper, eo consilio electus quod ludi magister ab hora quarta post meridiem eius diei usque ad mane sequentis diei Lunae negotiis vacabat. Vehiculum parvum, quod ad deversorium cui nomen Ursus erat conduxerat ut Marygreen peteret, suo iussu ad initium viae in vicum ducentis, dimidio ferme miliario a pago, eam deposuit; deinde cum ea sarcinarum parte quam attulerat ad scholam praecessit. Cum currus rediret, obviam ei facta aurigam rogavit utrum magistri domum apertam invenisset.

Ille domum apertam se invenisse respondit, atque ipsum magistrum sarcinas accepisse.

Iam igitur sine magna vicinorum animadversione Marygreen ingredi poterat. Praeter puteum et sub arboribus transgressa ad novam et elegantem scholam trans aream sitam contendit; ibi ianuae domus pessulum sine pulsatione sustulit. Phillotsonus in medio conclavi stabat, eam, ut constituerant, exspectans.

«Veni, Ricarde», inquit, pallida ac perturbata, in sellam delapsa. «Vix credere possum te uxori tuae ... ignoscere!»

«Omnia tibi ignosco, Susanna carissima», respondit Phillotsonus.

Ad blandam appellationem exhorruit, quamquam ille vocabulum consulto, sine ullo amoris ardore, protulerat. Mox tamen animum sibi rursus confirmavit.

«Liberi mei … mortui sunt; et recte factum est ut morerentur! Paene gaudeo. Ex peccato concepti erant. Immolationi dati sunt, ut me docerent quomodo vivendum esset! Mors eorum primus fuit purificationis meae gradus. Itaque non frustra mortui sunt! … Me rursus recipies?» Tam misera eius voce atque oratione commotus est ut plus faceret quam statuerat: se inclinavit et genam eius osculatus est.

Susanna ita se subduxit ut vix animadverteretur, carne tamen ad labrorum illius tactum tremente.

Phillotsono animus concidit: cupiditas enim in eo reviviscebat. «Etiamnunc me aversaris?» rogavit.

«Minime, mi care; per umida loca vecta sum et frigore obrigui!» respondit, trepido ac festinato subrisu. «Quando nuptias faciemus? Moxne?»

«Cras primo mane, ut cogitaveram, si tu vere vis. Nuntium ad parochum missurus sum qui ei tuum adventum indicet. Omnia narravi; ille rem summopere probat et vitam nostram tandem ad exitum felicem honestumque perventuram esse dicit. Sed … satisne tibi ipsa constas? Etiam nunc recusare licet, si … si te ad hoc adduci non posse sentis, intellegis?»

«Possum, possum! Quam primum fieri volo. Dic illi, dic statim! Hoc consilium vires meas exhaurit; diu exspectare non possum!»

«Aliquid igitur cibi potionisque sume, tum ad cubiculum tuum apud dominam Edlinam transi. Parocho dicam ut cras hora octava et dimidia, antequam vicini foras prodeant, adsit; nisi tibi nimis mature videtur. Amicus meus Gillinghamus huc venit ut in caerimonia nobis adsit. Tantum itineris a Shastonia magno suo incommodo suscipere dignatus est.»

Susanna, longe aliter quam solent mulieres rerum domesticarum et externarum observantissimae, neque conclave ipsum neque quicquam rerum circumpositarum animadvertere videbatur. Cum tamen per cubiculum transiret ut manuum tegmen pellicium deponeret, tenue «O!» emisit, et pallidior etiam facta est. Vultum gerebat qualem habet damnatus ad mortem, cum suum loculum conspicit.

«Quid est?» quaesivit Phillotsonus.

Fortuito tabula scriptorii in cardinibus aperta erat; dum illi manuum tegmen pellicium imponit, oculi eius in tabulas ibi positas inciderunt. «O … nihil nisi … repentina quaedam mira res!» inquit, clamorem risu tegere conata, cum ad mensam rediret.

«Ah, ita est», respondit Phillotsonus. «Licentia nuptiarum … modo allata est.»

Tum Gillinghamus e superiore cubiculo ad eos descendit. Susanna, anxia atque trepida, eum sermonibus de rebus quas ei gratas fore suspicabatur oblectare studuit, de se ipsa tantum tacens, quamquam de ipsa Susanna maxime omnium cognoscere cupiebat. Cenae aliquid obsequenter comedit, deinde ad hospitium haud procul situm ire paravit. Phillotsonus per viridem aream eam comitatus ante dominae Edlinae ianuam noctem bonam precatus est.

Anus Susannam ad cubiculum ad tempus conductum secuta est atque sarcinas expedienti opem tulit. Inter ceteras res vestem nocturnam eleganti acu pictam explicavit.

«O! Nesciebam hanc in sarcinis positam esse!» Susanna celeriter inquit. «Neque eam adferre volui. Ecce alia.» Novam vestem porrexit, prorsus sine ornatu, e tela xylina rudi ac nondum dealbata confectam.

«At ista pulcherrima est», inquit domina Edlina. «Haec altera paene idem est ac cilicium illud de quo in sacris litteris legimus!»

«Id ipsum volui. Da mihi illam alteram.»

Tum vestem acu pictam arripuit atque totis viribus scindere coepit; lacerationum strepitus per domum quasi strigis stridor resonabat.

«At, carissima, quidnam ...?»

«Adulterii signum est! Significat quod non sentio. Olim eam emi, ut Iudae placerem. Delenda est!»

Domina Edlina manus sustulit; Susanna autem, aestu animi correpta, linteum in longas fascias lacerare perseveravit, particulasque in ignem coniecit.

«Mihi eam dare potuisses!» anus inquit. «Cor mihi dolet, cum tam pulchrum acus opus flammis absumi video; quamquam tales vestes nocturnae ornatae mulieri tam provectae aetatis, qualis ego sum haud multum prosunt. Iam pridem illi dies mei praeterierunt!»

«Res exsecranda est; admonet me eorum quae oblivisci volo!» iteravit Susanna. «Igni soli convenit.»

«Deus bone, nimium te ipsam constringis! Cur ista dicis et misellos innocentes liberos tuos, quos amisisti, ad supplicia inferna damnas? Per vitam meam, ego hoc religionem non appello!»

Susanna faciem in lectum pronam iecit, singultibus quassata. «O, noli, noli! Ista me necant!» Diu dolore concussa, ad genua paulatim procubuit.

«Ego tibi quid sentiam dicam: huic viro denuo nubere non debes!» indignans domina Edlina inquit. «Alterum enim adhuc amas!»

«At nubere debeo; illius iam sum!»

«Nugae! Illius alterius es. Quod vos initio iterum sollemni et obliganti iure coniungi nolebatis, id potius conscientias vestras commendabat, causis vestris consideratis. Vivere una pergere potuistis, atque aliquando rem omnem recte componere. Denique ad neminem nisi ad vos duos pertinebat.»

«Ricardus se me recepturum esse dicit, et ego redire debeo! Si recusavisset, fortasse non tanta mihi necessitas fuisset ... Iudam relinquendi. Sed ...» Facie in stragulis adhuc demersa mansit; domina Edlina e cubiculo abiit.

Phillotsonus interea ad Gillinghamum amicum redierat, qui adhuc cenatoriae mensae assidebat. Paulo post ambo surrexerunt et in aream viridem exierunt ut paulisper tabaci fumum ducerent. In Susannae cubiculo lumen ardebat; umbra nonnumquam trans velum fenestrae movebatur.

Gillinghamum incerto quodam Susannae lepore captum esse apparebat. Post aliquam silentii moram ait: «En, eam tandem paene recuperasti. Iterum discedere vix poterit. Pirum ipsum in manum tibi cecidit.»

«Ita est! ... Opinor mihi licere promissis eius confidere. Fateor tamen in hac re me meis quoque commodis consulere videri. Ut taceam de voluptate quam homini prisci moris qualis ego sum talis mulier praebet, haec res me apud sacerdotes et laicos orthodoxae disciplinae studiosos rursus probatum reddet, qui numquam mihi ignoverunt quod eam abire passus sum. Ita fortasse aliquam veteris vitae dignitatem recuperabo.»

«Age igitur, si quam probabilem causam habes cur eam denuo uxorem ducas, per Deum fac quod statuis! Numquam probavi te caveam aperuisse avemque emisisse, cum id tam aperte tibi ipsi exitiosum esset. Iam fortasse scholarum inspector aut ipse sacerdos esses, nisi in eius causa nimis cessisses.»

«Mihi ipse irreparabile damnum intuli; id scio.»

«Ubi semel eam sub tectum reduxeris, eam retine.»

Phillotsonus ea nocte ambiguius respondit. Aperte confiteri nolebat se Susannam non ob eam causam recipere quod prioris remissionis paeniteret, sed imprimis quod naturalis hominis appetitus contra mores atque ea quae ipse profitebatur se erigeret. «Ita faciam», inquit. «Iam mulierum ingenia melius novi. Licet iustitia quaedam esset in eo quod eam dimisi, non magna tamen ratio inerat, si reliquas meas de vita opiniones respicis.»

Gillinghamus eum intuitus secum quaesivit num Phillotsonus, quem hominum irrisio et propriae corporis cupiditates ad pristinam severitatem revocabant, nunc secundum receptas sententias crudelior erga eam fieret quam antea ex insolita, vulgo perversa habita, benignitate fuerat.

«SUSANNA LINTEUM IN FASCIAS LACERARE PERREXIT»

«Video me non debere impetu animi cedere», perrexit Phillotsonus, quippe qui magis magisque sentiret se pro dignitate sua agere oportere. «Contra Ecclesiae praecepta feci, sed nullo malo consilio. Mulieres mirum quam nos ad imprudentem misericordiam inducant. Nunc vero mihi ipsi notior sum. Fortasse modica quaedam severitas prudenter adhibenda est ...»

«Ita; sed paulatim tantum habenas adducas. Ne prima statim die nimium urgeas. Paulatim ad quaslibet condiciones adduci poterit.»

Monitu illo opus non erat; Phillotsonus tamen nihil de eo dixit. «Memini quid Shastoniae parochus meus mihi dixerit, cum post tumultum ortum quod fugam eius permiseram ex urbe discederem: 'Unum tibi restat quo et tuam et illius condicionem restituas: confitere te erravisse, quod eam manu sapienti atque firma non tenuisti; deinde, si ipsa redire voluerit, recipito et posthac constans esto.' At ego tum ita obstinatus eram ut consilium eius neglegerem. Neque umquam speraveram eam, post divortium, de reditu cogitaturam esse.»

Tum portula domus dominae Edlinae crepuit, et aliquis per aream viridem ad scholam venire coepit. Phillotsonus «Bona nocte» dixit.

«O, tune es, domine Phillotson?» inquit domina Edlina. «Ad te venire paraveram. In superiore cubiculo cum illa fui, sarcinas explicanti opitulans; atque, ita me Deus adiuvet, domine, hoc fieri non debere censeo!»

«Quid? Nuptiasne?»

«Ita. Se ipsam ad hoc cogit, misella; neque scis quantos cruciatus patiatur. Numquam ego magno studio religionem colui aut oppugnavi; sed rectum esse non potest ut hoc facere permittatur, atque tu eam a proposito revocare debes. Omnes sane te magnum ac clementem virum appellabunt, quod eam rursus in domum tuam receperis. Ego vero non ita iudico.»

«Illa hoc vult, ego consentio», respondit Phillotsonus graviter et continenter; contradictione enim inconsulte tenacior fiebat. «Gravis quaedam disciplinae remissio emendabitur.»

«Non credo! Si cuius est uxor, illius alterius est. Tres ex eo liberos peperit, et ille eam ex animo amat. Scelus est miseram illam trementem ad haec impellere! Nemo pro ea stat. Unum virum qui ei amicus esse posset, pertinax illa ad se accedere non patitur. Quidnam illam primum in tam perversam sententiam adduxit?»

«Nescio; certe non ego. Sponte sua omnia agit. De hac re nihil amplius dicturus sum.» Rigidum vultum induerat Phillotsonus. «Mutavisti sententiam, domina Edlina; id te minime decet!»

«Sciebam te meis verbis offensum iri; nihil tamen curo. Veritas veritas est.»

«Non offendisti me, domina Edlina. Tam bona mihi vicina fuisti ut hoc fieri non possit. Sed permittere debes ut ego quid mihi Susannaeque expediat cognoscam. Ergo ad ecclesiam nobiscum non venies, ut opinor?»

«Non veniam, hercle, etiamsi suspendenda sim! … Nescio quo res humanae ruant! Nuptiae his temporibus adeo gravi negotio habentur ut homines vix audeant se eis committere. Mea aetate rem paulo neglegentius agebamus; neque scio an ob eam causam peiores fuerimus. Cum ego et miser maritus meus matrimonio iungeremur, tota hebdomade epulis et cantibus vacavimus, totum pagum vino exhausimus, ac denique nummum dimidiae coronae mutuum sumere debuimus ut domum instituere possemus!»

Cum domina Edlina ad tugurium redisset, Phillotsonus tristi animo ait: «Nescio an recte faciam; certe nescio an tam festinanter id facere debeam.»

«Cur?»

«Si revera contra animi sui naturam, novo tantum officii aut religionis sensu impulsa, ad hoc se compellit, fortasse illi paululum exspectandi spatium dare debeam.»

«Cum huc usque perveneris, non decet iam recedere. Haec mea sententia est.»

«Vix quidem nunc differre possum; verum est. Sed cum visa licentia nuptiarum illam voculam edidit, mihi quoque animus dubius factus est.»

«Noli nunc scrupulis vexari, amice. Ego cras mane sponsam ad aram deducam atque tibi tradam; tu eam accipies. Semper meae conscientiae oneri fuit quod non vehementius obstiti cum eam dimittere decrevisti; nunc vero, quoniam huc pervenimus, non acquiescam nisi me adiuvante rem ad iustum ordinem reduxeris.»

Phillotsonus capite annuit; tum, amici constantia fretus, liberius locutus est. «Non dubito quin multi, cum quid fecerim cognoverint, me stultum et mollem existiment. Sed Susannam non noverunt ut ego novi. Tam recta atque aperta est eius indoles ut eam contra conscientiam suam quidquam fecisse vix credam. Quod cum Fawleio vixit, nihil ad rem pertinet. Cum me reliquit ut ad eum iret, id sibi iure licere credebat; nunc aliter iudicat.»

Postero mane, cum illa se in aram earum sententiarum quas ipsa principia sua vocare malebat immolaret, duo amici, uterque sua ratione, sacrificium fieri passi sunt. Phillotsonus paulo post horam octavam ad viduam Edlinam transiit ut Susannam adduceret. Caligo quae superioribus diebus campestria

loca tenuerat iam ad hunc locum ascendit; arbores in area viridi nebulam velut plenis bracchiis exceperunt eamque in imbres magnarum guttarum verterunt. Sponsa iam parata eum exspectabat, pileolo ceteroque habitu induta.

Numquam in vita sua tam similis lilio, cui nomen eius alludebat, visa erat quam illa pallida matutina luce. Acerbis rebus domita, vita fessa atque paenitentia vexata, nervorum cruciatus corpus et ossa eius tenuaverant; minor etiam quam antea corpore videbatur, quamquam Susanna ne florentissima quidem valetudine magna fuerat.

«Tempestive parata es», inquit magister, manu eius benigne accepta. Impetum tamen osculandi continuit, recordatus quomodo pridie ad osculum eius perhorruisset; ea memoria animum adhuc offendebat.

Gillinghamus eos adiit, atque simul exierunt, vidua Edlina constanter recusante quicquam in nuptiis adiumenti ferre.

«Ubi est ecclesia?» quaesivit Susanna. Ex quo vetus templum dirutum erat, illic diu non habitaverat; curis praeterea occupata novum templum oblita erat.

«Hac via», respondit Phillotsonus; mox ecclesiae turris ingens ac sollemnis e nebula emersit. Parochus iam illuc transierat, et ingredientes lepide salutavit: «Paene candelis nobis opus est.»

«Vere ... me tuam fieri vis, Ricarde?» anhelans Susanna submissa voce rogavit.

«Certe, carissima; nihil in mundo magis cupio.»

Susanna nihil addidit; ille autem iterum atque etiam sensit se haud plane illius misericordis animi praeceptum sequi, quo olim motus eam dimiserat.

Quinque ibi stabant: sacerdos, aedituus, coniuges, Gillinghamus. Statim igitur sacrum nuptiarum vinculum denuo sollemnibus verbis confirmatum est. In nave ecclesiae duo aut tres vicani aderant; cum sacerdos ad verba «Quod Deus coniunxit ...» venisset, vox cuiusdam mulieris ex illis clare audita est:

«Deus scilicet coniunxit!»

Videbatur idem ritus, quem Melchestriae multis ante annis celebraverant, velut ab umbris eorum qui olim fuerant iterum agi. Cum tabulae subscriptae essent, parochus viro uxorique gratulatus est quod rem nobilem iustamque peregissent, alter alteri ignoscentes. «Omnia bene eveniunt, si finis bonus est», ridens ait. «Utinam diu una felices vivatis, qui sic quasi per ignem servati estis!»

Per aedem paene vacuam descenderunt, deinde ad scholam transierunt. Gillinghamus eo ipso vespere domum repetere volebat; itaque mature abiit. Ipse quoque coniugibus gratulatus est. Cum Phillotsonus eum aliquamdiu prosequeretur, Gillinghamus in discessu dixit: «Nunc ego hominibus in patria tua egregiam de te fabulam narrare potero; omnesque 'Bene fecisti' dicturos esse confido.»

Cum magister redisset, Susanna velut rei domesticae curandae operam dare simulabat, quasi iam ibi habitaret.

Sed cum ille appropinquaret, eam trepidare animadvertit.

«Scilicet, carissima, non arbitror mihi licere in intimam vitae tuae libertatem magis irrumpere quam antea feci», graviter dixit. «Haec coniunctio nobis ad existimationem apud homines tuendam prodest, atque id ipsum eam iustificat, etiamsi non ea de causa consilium cepi.»

Susanna paulo alacrior facta est.

CAPUT SEXTUM

Ad ianuam hospitii a Iuda in extrema Christminsterii parte conducti, res gerebatur, longe a regione Sancti Silae ubi antea habitaverat; quod tam longe a familiaribus illis aedibus abesset, tantum ei maerorem afferebat ut paene aegrotaret. Imber cadebat. Mulier nigra veste trita induta in limine stabat Iudam alloquens, qui ianuam manu tenebat.

«Sola sum, inops, tecto carens; ea mea condicio est! Pater me domo eiecit, postquam omnes nummos meos ad negotia sua sustentanda mutuos acceperat; tum desidiam mihi obiecit, cum ego tantum exspectarem donec munus aliquod mihi offerretur. Omnium fortunae exposita sum! Nisi tu me receperis et adiuveris, Iuda, in pauperum hospitium mihi eundum erit, aut in locum aliquem etiam deteriorem. Modo duo iuvenes academici, dum huc venio, oculo mihi petulanter innuerunt. Difficile est mulieri pudicitiam servare ubi tam multi iuvenes viri versantur!»

Mulier haec sub pluvia loquens Arabella erat; vesper ille postridie eius diei erat quo Susanna Phillotsono iterum nupserat.

«Tui me miseret», frigide respondit Iudas, «sed ipse in conductis aedibus habito.»

«Ergo me repellis?»

«Dabo tibi quo paucis diebus et cibum et hospitium compares.»

«O, nonne tanta in te humanitas est ut me sub tectum recipias? In taberna publica hospitari non possum, adeo sola sum. Quaeso, Iuda, propter veteris temporis memoriam!»

«Noli, noli», Iudas festinanter inquit. «Illarum rerum memoriam refricare nolo; quod si de iis loqui pergis, nihil tibi opis feram.»

«Tum mihi abeundum esse video!» inquit Arabella. Caput adversus postem ianuae inclinavit atque flere coepit.

«Omnia cubicula iam occupata sunt», inquit Iudas. «Unum tantum cubiculum praeter meum habeo, vix cella maius, ubi instrumenta mea, formas ad lapides caelandos et paucos qui mihi supersunt libros servo.»

«Id mihi pro palatio esset!»

«Ibi sponda nulla est.»

«Stratum aliquod humi parari potest. Id mihi satis erit.»

Iudas, qui neque saevire in eam poterat neque quid ageret sciebat, dominum aedium, a quo hospitium conduxerat, advocavit; huic exposuit mulierem sibi notam summis angustiis premi atque ad tempus tecto indigere.

«Fortasse mei meministi, cum olim in taberna quae Agnus et Vexillum appellatur potiones ministrarem?» interpellavit Arabella. «Pater hodie postmeridie me contumeliis lacessivit, itaque ab eo discessi, quamquam ne nummum quidem mecum fero.»

Dominus aedium vultum eius sibi ignotum esse dixit. «Attamen, si amica domini Fawley es, quantum in nobis est, unum alterumve diem te adiuvabimus, dum ille pro te fidem praestet.»

«Ita, ita», inquit Iudas. «Plane improviso me oppressit, sed eam e malis quibus laborat eripere velim.» Tandem convenit ut in cella qua Iudas instrumenta ceteraque sua reponere solebat, stratum poneretur, ibique Arabella commode maneret donec e suis angustiis, quas non sua culpa incurrisse affirmabat, expedita ad patrem redire posset.

Dum haec parabantur, Arabella ait: «Novum illud, ut opinor, audivisti?»

«Suspicor quid dicas; nihil tamen compertum habeo.»

«Hodie litteras ab Annia ex Alfredstonio accepi. Audierat nuptias pridie futuras esse, sed an celebratae essent ignorabat.»

«De ea re loqui nolo.»

«Non, non; scilicet non vis. Sed hoc ostendit cuius generis mulier sit—»

«De illa ne verbum quidem facias, inquam! Stulta est! Et simul angelus est, misella!»

«Si nuptiae factae sunt, ut omnes aiunt, occasionem habebit pristinam condicionem recuperandi, ut Annia narrat. Omnes qui ei bene volunt gaudebunt, ne episcopo quidem excepto.»

«Parce mihi, obsecro, Arabella.»

Arabella rite in parvo cubiculo sub tecto collocata est, neque initio ad Iudam omnino accedebat. Suis negotiis ultro citroque ibat; quibus de rebus, quotiens in scalis vel transitu forte conveniebant, ei dicebat se alium locum in quaestu quem optime noverat quaerere. Cum Iudas ei suasisset ut Londinium peteret, ubi facillime in mercatura potuum locum inveniret, illa caput quassavit. «Minime; nimiae illic sunt illecebrae», inquit. «Malo in qualibet humili taberna rustica ministrare.»

Dominico deinde mane, quo Iudas serius quam alias ientabat, Arabella demisse rogavit liceretne secum ientaculum capere: vas enim ad theam

infundendam fregerat, neque statim aliam comparare poterat, cum tabernae essent clausae.

«Licet, si velis», languide respondit ille.

Cum taciti assiderent, illa subito inquit: «Toto animo maerore oppressus videris, mi care. Tui me miseret.»

«Ita est; maerore prorsus oppressus sum.»

«De illa agitur, scio. Nihil quidem ad me attinet, sed omnia de nuptiis, si revera factae sunt, cognoscere possem, si id tibi placet.»

«Quonam modo?»

«Alfredstonium ire volebam ut nonnullas res quas ibi reliqui reciperem. Anniam convenire possem; ea certe omnia resciverit, quippe quae Marygreeni amicos habeat.»

Iudas hanc sententiam palam probare non sustinebat; sed anxietas de re incerta prudentiam vicit. «Quaesiveris, si libet», inquit. «Nihil inde audivi. Occultissime profecto actum erit, si—illi matrimonio iuncti sunt.»

«Vereor ne pecuniae mihi ad iter atque reditum non satis sit; alioquin iam profecta essem. Exspectandum erit donec aliquid mercedis meruero.»

«Ego vero tibi itineris impensam solvam», impatienter ait. Ita sollicitudo de Susanna, quid ei accidisset et num nuptiae essent factae, impulit eum ut ad certiora exploranda eam ipsam mitteret quam, si deliberasset, omnium minime delegisset.

Abiit Arabella; Iudas autem monuerat ut non serius quam tramine septimae horae rediret. Postquam discessit, secum dixit: «Cur illi certam redeundi horam imperavi? Nihil mihi cum illa est; neque cum Susanna quidem!»

At opere confecto quin ad stationem ferriviariam Arabellae obviam iret temperare non potuit, anxietate incensus ut quid novi afferret cognosceret et pessima quaeque pro certo sciret. Arabella toto redeundi itinere risu lepide foveolas in genis expresserat; cum e curru ferreo descendisset, subrisit. Ille vero vultu a risu prorsus alieno tantum «Quid?» quaesivit.

«Nuptiae factae sunt.»

«Ita, nimirum factae sunt», respondit. Illa tamen animadvertit quam vehementer labra eius contraherentur dum loquebatur.

«Annia narrat se a Belinda cognata sua Marygreeniensi didicisse rem admodum tristem et miram fuisse!»

«Quid hoc triste fuisse dicis? Ipsa illum iterum ducere volebat, nonne? Et ille eam!»

«Ita: ea ipsa res est. Altera ratione volebat, altera minime. Domina Edlina ob totam rem graviter commota est, atque Phillotsono aperte quod sentiebat dixit. Susanna autem adeo incitata erat ut vestem suam pulcherrimam acu pictam, qua dum tecum habitabat induta erat, flammis traderet, ut omnem tui memoriam deleret. Quod si ita mulier sentit, facere debet. Ego certe eam laudo, etsi alii non laudant.» Arabella suspiravit. «Existimabat illum solum sibi maritum esse, seque nullius alterius, dum ille viveret, coram Deo omnipotente esse.» «Fortasse alia quoque mulier idem de se sentit!» Iterum suspiravit Arabella.

«Istam fictam pietatem audire nolo!» exclamavit Iudas.

«Non simulo», inquit Arabella. «Eadem prorsus ac illa sentio!»

Iudas huic disputationi finem imposuit subito dicens: «Bene; iam quaecumque scire volebam cognovi. Gratias tibi multas pro nuntiis ago. Nondum ad hospitium mihi conductum revertar.» Tum continuo discessit.

Iudas, maerore et desperatione oppressus, paene ad omnia urbis loca perambulavit quae olim cum Susanna adierat; deinde quo se verteret nesciebat, donec in mentem venit ad solitam cenam domum redeundum esse. Sed, ut virtutum suarum vitia omnia et quaedam insuper gerebat, in popinam se contulit, quod iam multos menses non fecerat. Hunc eventum, qui inter nuptiarum suarum exitus esse poterat, Susanna minime cogitaverat.

Interea Arabella in hospitium redierat. Vesper transiit, Iudas non redibat. Hora nona et dimidia ipsa exiit, primum in extremam urbis partem prope flumen petens, ubi pater habitabat atque nuper parvam carnis suillae tabernam aperuerat, cuius quaestus adhuc incertus erat.

«Age», patri inquit, «quamvis illa nocte me tantopere increpuisti, tamen ad te veni, quoniam aliquid habeo quod nuntiem. Puto me iterum nupturam esse atque stabilem vitae rationem inituram. Sed opem tuam mihi ferre debes; post tot iniurias quas abs te tuli et omnia quae a te perpessa sum, opem mihi negare non potes.»

«Quidvis faciam ut mihi e manibus eripiaris!»

«Bene habet. Iam illum adulescentem meum quaesitum eo. Is, ut vereor, passim vagatur; ego autem eum domum reducere debeo. Unum tantum a te hac nocte peto: ne ianuam obseres, si forte huc dormitum sero redire mihi opus fuerit.»

«Sciebam te brevi ineptae superbiae tuae saturam fore neque diu domo abstenturam!»

«Modo ianuam ne obseres. Nihil aliud dico.»

Inde rursus egressa primo ad Iudae diversorium festinavit, ut exploraret num redisset; postea eum quaerere coepit. Callide coniectans quo verisimillime iisset, recta ad tabernam venit quam Iudas olim frequentaverat et in qua ipsa breve tempus potiones ministraverat. Vix ostium cubiculi in taberna quod «Privatum» inscribebatur aperuerat, cum illum aspexit in extrema parte loci sub umbra sedentem, oculos immotos in solum defixos tenentem.

Tum cerevisiam tantum bibebat, nullo potu fortiore adhibito. Arabellam non animadvertit; illa intravit et iuxta eum consedit.

Iudas oculos attollens sine admiratione ait: «Visne aliquid bibere, Arabella? ... Eius oblivisci conor; id unum est! Sed non possum; et domum rediturus sum.»

Illa intellexit eum iam aliquantum temulentum esse, sed adhuc non multum.

«Te solum quaesitum veni, mi care. Male vales. Nunc aliquid isto potu praestantius tibi sumendum est.» Arabella digitum ad ministram sustulit. «Liquore quodam suavi te reficiam; is homini litteris erudito magis quam cerevisia convenit. Maraschinum habebis, aut curaçoam, siccam sive dulcem, aut liquorem cerasorum. Ego tibi potum emam, mi miser!»

«Quidlibet! Da mihi liquorem cerasorum ... Susanna pessime mecum egit, pessime. Hoc a Susanna non exspectabam! Ego ei fidelis mansi, et illa mihi fidelis manere debuerat. Animam meam pro illa vendidissem; ipsa vero ne minimum quidem pro me animae suae discrimen subire voluit. Ut animam suam servaret, meam damnari patitur! ... At non ipsius culpa est, misella; certo scio non esse!»

Unde pecuniam Arabella comparavisset non constabat; sed singulas liquoris mensuras utrique dari iussit et pretium solvit. His haustis alium propinavit; atque Iudas per omnem varietatem et voluptatem liquorum quasi ab Arabella, harum rerum peritissima duce, circumducebatur.

Arabella in potando longe post Iudam remanebat; tamen, quamquam ubi ille hauriebat ipsa parum sorbebat, tantum bibebat quantum ferre posset ita ut rationis compos maneret; nec sane paulum erat, quod rubor vultus testabatur.

Ea nocte blandissime atque lenissime eum alloquebatur; quotiens ille, quod saepissime faciebat, «Quid mihi eveniat nihil curo», inquiebat, «At ego vero magnopere curo!» respondebat. Hora claudendae tabernae advenit, exeundumque fuit; tum Arabella bracchium lumbis eius circumiecit ac titubantes gressus rexit.

In viam progressi illa ait: «Nescio quid dominus aedium nostrarum dicturus sit, si te hoc habitu domum reducam. Opinor fores nobis iam clausas esse, ut eum e lecto evocare cogamur, quo nobis aperiat.»

«Nescio ... nescio.»

«Hoc est pessimum, quod domum propriam non habemus. Dicam tibi, Iuda, quid optimum sit. Veni ad patris mei aedes: hodie cum illo aliquatenus in gratiam redii. Ego te intro ducere potero, nemine omnino te visuro; cras mane integer eris.»

«Quidlibet ... quocumque», respondit Iudas. «Quid, malum, mea interest?»

Una processerunt, velut alii quivis duo temulenti, Arabellae bracchio Iudae lumbos complectente, ac mox Iudae bracchio eius lumbis circumiecto; non tamen ex ullo amoris impetu, sed quia lassus erat, parum firmus pedibus atque auxilio indigebat.

«Hic est ... locus ... ubi martyres ... igne consumpti sunt», balbutivit Iudas, dum per latam viam se trahebant. «Memini ... in libro veteris Fulleri, cui titulus est De Statu Sancto ... ac nunc, cum hinc praetereamus, illius rei recordor ... Fullerus ille in libro De Statu Sancto narrat, cum Ridleius combureretur, doctorem Smithum concionem habuisse, atque pro argumento haec verba sumpsisse: "Et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest." ... Saepe hoc cogito dum hinc transeo. Ridleius erat ...»

«Ita, ita sane. Valde erudite recordaris, carissime, etiamsi ad rem nostram praesentem parum pertinet.»

«Quin etiam maxime pertinet! Ego corpus meum igni trado! Sed ... ah ... non intellegis! Susanna mihi opus est quae talia intellegat! Ego enim eam seduxi ... misellam! At illa discessit ... et mei ipsius nihil curo! Fac de me quidquid vis! ... Tamen illa propter conscientiam hoc fecit, misella Susanna!»

«Illam di perdant! ... Volo dicere, recte illam fecisse puto», singultu interposito Arabella respondit. «Ego quoque sensus meos habeo, sicut illa, atque sentio me tibi coram caelo coniunctam esse, nullique alii, donec mors nos separet! Numquam ...», singultu interpellata, «... serum est ...», rursus singultu correpta, «... ad bonam frugem redire!»

Iam ad patris eius domum pervenerant; Arabella ianuam leniter reseravit, intus autem manibus palpans unde lumen accenderet quaesivit.

Res non omnino dissimiles erant ei nocti qua multo ante in casam Cresscombianam intraverant; neque fortasse Arabellae propositum tum aliud erat. Iudas tamen nihil tale cogitavit, quamvis illa cogitaret.

«Lignula sulphurata non invenio, care», inquit, cum ianuam obseravisset. «Sed nihil refert; hac veni. Quam tacitissime, quaeso.»

«Tam atrae sunt tenebrae quam pix», inquit Iudas.

«Manum mihi da, ego te ducam. Ita. Hic paulisper sede; calceos tibi detraham. Nolo eum excitare.»

«Quem?»

«Patrem. Fortasse tumultum faceret.»

Calceos ei detraxit. «Nunc», susurravit, «me prehende; ne de pondere tuo cures. Nunc ... primus gradus, secundus ...»

«Sed ... num in veteri nostra domo prope Marygreen sumus?» Iudas mente turbatus quaesivit. «Tot annis huc non intravi usque ad hanc noctem! Hem? Et ubi sunt libri mei? Id vero scire volo.»

«In meis aedibus sumus, mi care, ubi nemo est qui quam male te habeas speculetur. Nunc ... tertius gradus, quartus ... ita est. Nunc reliquos gradus commode ascendemus.»

CAPUT SEPTIMUM

Arabella in postico conclavi inferiore aedium quas pater nuper conduxerat ientaculum parabat. Caput in exiguam tabernam carnis suillae, quae ante aedes erat, inseruit et domino Donno paratum esse nuntiavit. Donnus, qui magistri lanii suarii speciem prae se ferre conabatur, tunica caerulea adipe foedata indutus, cinguloque circa lumbos obstricto, unde ferramentum ad cultros acuendos pendebat, protinus intravit.

«Hoc mane tibi taberna curanda est», ille neglegenter dixit. «Mihi ad Lumsdonem eundum est, ut viscera et dimidium porcum afferam, atque alia quoque negotia alibi agenda sunt. Si hic habitare vis, tu quoque operi incumbere debes, saltem dum negotium constituam!»

«Hodie quidem me id facturam esse polliceri non possum.» Patrem oculis callidis intuita addidit: «Praemium quoddam in superioribus aedibus teneo.»

«Hem? Quidnam illud?»

«Maritum—paene maritum.»

«Non crediderim!»

«Ita est. Iudas est. Ad me rediit.»

«Ille tuus vetus primusque maritus? Pro deum fidem!»

«Equidem ille mihi semper placuit; id certe fateor.»

«Quo pacto autem illic supra versatur?» rogavit Donnus, re illa delectatus, ad lacunar capite annuens.

«Ne quaeras, pater, quae interrogari non oportet. Nobis curandum est ut eum hic retineamus, donec ego et ille rursus tales simus quales antea fuimus.»

«Quales igitur?»

«Coniuges.»

«Ah! ... Numquam rem insolentiorem audivi quam mulierem priori marito iterum nubere, cum tot novi viri sint in mundo! Meo iudicio non multum lucri ex eo capies. Ego, si in tua condicione essem, novum quaererem.»

«Non est mirum mulierem veterem maritum, ut honestam famam retineat, sibi repetere velle; virum autem veterem uxorem repetere, id fortasse aliquanto ridiculum est!» His dictis Arabella tam vehementer risit ut vix se contineret; pater quoque, sed modestius, cachinnavit.

«Tu modo comiter eum accipe; cetera mihi curae erunt», inquit, cum rursus severitatem induisset. «Hodie mane mihi dixit caput sibi adeo dolere ut disrumpi videretur, neque plane scire ubi esset. Nec mirum, si consideres quam varios potus heri nocte miscuerit. Per unum aut alterum diem eum hilarem et laetum hic retinere debemus, nec sinere ut in hospitium suum redeat. Quidquid impenderis tibi reddam. Sed iam ad eum ascendendum est, misellum carissimum, ut videam quomodo se habeat.»

Arabella scalas ascendit et ostium primi cubiculi quiete aperiens intro prospexit. Cum Samsonem suum tonsum dormire vidisset, intravit, ad lectum accessit atque stans eum contemplata est.

Rubor febrilis, quem crapula noctis superioris in vultum eius effuderat, solitam eius fragilitatis speciem aliquantum minuebat; longa autem cilia, supercilia nigra, capilli nigri crispi barbaque nigra, quae omnia candido pulvino distincte eminebant, vultum explebant viri quem Arabella, femina cupiditatibus vehementibus obnoxia, adhuc recuperare operae pretium esse sentiebat, immo necesse sibi esse recuperare, cum et facultates et fama sua in angustiis versarentur. Fervidus eius aspectus quasi dormientem commovit: celer spiritus eius subito substitit, et oculos aperuit.

«Quomodo nunc te habes, mi care?» inquit illa. «Ego sum, Arabella.»

«Ah! Ubi ... o, ita, recordor! Tu me sub tectum recepisti ... Destitutus sum, aeger, animo fractus, pessime me habeo! Hoc ipsum sum!»

«Ergo mane hic. Nemo in his aedibus est praeter patrem meque; quiescere potes donec plane convalueris. Apud officinam lapidariam nuntiabo te lassitudine oppressum esse.»

«Miror quid homines in hospitio de me cogitent!»

«Ibo illuc et rem explicabo. Fortasse satius est mihi hospitii mercedem solvere, ne nos aufugisse putent?»

«Ita. Satis pecuniae in sinu meo invenies.»

Iudas, prorsus incuriosus, oculos clausit, quoniam lumen diurnum dolentibus oculis ferre non poterat, ac rursus dormitare visus est. Arabella crumenam eius sustulit, e cubiculo silenter exiit, vestem forensem induit atque ad hospitium profecta est, unde ipsa et ille priore vespera discesserant.

Vix media hora praeterierat cum rursus ex angulo viae apparuit, iuveni comitata qui plaustrulum manu propellebat. In eo omnis Iudae domestica supellex imposita erat, una cum paucis rebus Arabellae, quas ad hospitium brevis ibi morae causa attulerat.

Iudas et dolore corporis ex infelici noctis prioris lapsu, et animi cruciatu ob Susannam amissam atque quod semisomnus Arabellae cessisset, adeo afflictabatur ut, cum paucas suas res in insolito cubiculo explicatas, inter vestes muliebres positas, ante oculos videret, vix secum reputaret quomodo illuc perlatae essent aut quid earum adventus portenderet.

«Nunc», inquit Arabella ad patrem in inferiore parte domus, «his proximis diebus satis boni liquoris in aedibus semper habeamus oportet. Naturam eius novi: si semel in illam gravissimam maestitiam inciderit, in quam interdum solet labi, numquam in hac vita quod honestum est erga me faciet, et ego destituta relinqar. Laetus retinendus est. Peculii aliquid in argentaria conditum habet, crumenamque mihi dedit ut necessaria solvam. Ex ea pecunia licentiam nuptialem impetrabo: eam enim paratam ad manum habere debeo, ut, simul atque animum ad matrimonium inclinaverit, occasionem arripiam. Tu autem potus impensis provide. Si paucos amicos convocare possemus et convivium sine strepitu iucundumque parare, id optime cederet. Et tabernae famam propagaret et mihi prodesset.»

«Facile id parabit quisquis cibum potumque praebere potest ... Immo vero, tabernam celebrari faceret: recte dicis.»

Triduo post, cum Iudas ex atrocissimo oculorum cerebrique dolore aliquantum recreatus esset, mente tamen adhuc valde perturbaretur potionibus quas Arabella per eos dies ei suppeditaverat, ut, ipsius verbo, «laetum» servaret, conventus ille familiaris, quietus quidem sed hilaris, ab illa excogitatus ut Iudam ad decretum tandem impelleret, habitus est.

Donnus vixdum miseram suam tabernulam carnis suillae et tomaculorum aperuerat, quae clientes ad id tempus paene nullos habebat; ea tamen comissatio eam egregie innotescere fecit, et familia Donnorum inter quoddam Christminsteriensium genus, collegia neque opera neque mores eorum cognoscentium, haud obscuram famam adepta est.

Cum Iudas rogaretur num quem praeter eos quos Arabella paterque eius nominaverant invitandum censeret, animo torvo omnique prudentia abiecta, Iosephum illum, qui Patruus appellabatur, Staggium, praeconem quondam nunc ad inopiam redactum, aliosque commemoravit quos ante multos annos, cum in notissima illa taberna ebrietati indulgeret, ibi assiduos fuisse recordabatur. Freckles quoque et Bower o' Bliss nominavit. Arabella, quod ad viros attinebat, sententiam eius probavit, mulieres vero omnino exclusit.

Alius eorum notus, Taylor, ferrarius res sarcire solitus, quamquam in eadem via habitabat, invitatus non erat; sed cum sera nocte ab opere rediret,

tabernam adiit ut pedes suillos emeret. Nulli aderant, sed promissum est eos mane proximo adfuturos esse. Dum rogabat, in conclave posticum oculos coniecit atque hospites circa mensam sedentes conspexit, qui chartis ludebant, bibebant, aliisque voluptatibus Donni impensis fruebantur.

Domum inde cubitum abiit; mane autem, cum rursus exiret, secum quaesivit quomodo convivium cessisset. Eo tempore ad tabernam cibaria empturus redire vix operae pretium esse existimabat, quoniam Donnus filiaque, si sera nocte comissati essent, nondum surrexissent. Sed praeteriens ianuam apertam vidit et voces intus audivit, quamvis tabernae carnariae claustra nondum sublata essent. Itaque ad ostium conclavis accessit, pulsavit, aperuit.

«Pro deum fidem!» obstupefactus exclamavit.

Hospites atque domini domus adhuc chartis ludentes, fumum trahentes, colloquentes sedebant, prorsus ut undecim horis ante eos reliquerat. Lucernae gasiae ardebant, vela fenestrarum ducta erant, cum foris iam duabus horis plena lux diurna esset.

«Ita sane!» ridens exclamavit Arabella. «En nos ipsos, prorsus ut antea! Pudere nos sane debebat, nonne vero? Sed, ut vides, novarum aedium quasi primum convivium agimus; neque amici nostri discedere festinant. Intra, domine Taylor, et asside.»

Ferrarius ille, vel potius mercator ferramentorum ad inopiam redactus, non invitus intravit atque consedit. «Quartam partem amittam; sed nihil refert», inquit. «Ego vero vix oculis meis credere poteram cum intro aspexi! Visum est mihi subito in noctem heri exactam reici.»

«Ita reiectus es. Domino Taylor potum infundite.»

Tum demum animadvertit Arabellam iuxta Iudam sedere et bracchium suum Iudae lumbis circumiectum tenere. Iudas, non minus quam ceteri, vultu ostendebat quam largiter potationi se dedisset.

«Ut vera dicam», illa verecundiam simulans perrexit, «horas certas lege praescriptas exspectavimus.» Nitens autem ruborem ex vino ortum quam simillimum virginali pudori reddere, addidit: «Iudas et ego statueramus simultates nostras iterum matrimonio componere, quoniam tandem cognovimus neutrum nostrum sine altero vivere posse. Itaque consilium praeclarum cepimus hic tamdiu sedere donec hora idonea adveniret, tum subito proficisci et rem conficere.»

Iudas vix curare videbatur quid illa nuntiaret, immo nihil omnino attendere. Adventus Tayloris novos animos convivis addidit; manebant igitur, donec Arabella patri submissa voce dixit: «Nunc tandem abire possumus.»

«At sacerdos id ignorat?»

«Immo vero, heri nocte ei nuntiavi nos inter horam octavam et nonam venturos esse, quoniam propter honestatem quam primum et quam tacitissime rem peragi oporteret. Nam secundae nostrae nuptiae curiosos homines, si certiores fierent, ad spectandum allicerent. Consilium magnopere approbavit.»

«Bene igitur; paratus sum», inquit pater, surgens membraque excutiens.

«Age nunc, mi carissime», inquit illa Iudae. «Sequere me, ut pollicitus es.»

«Quando quidquam pollicitus sum?» interrogavit ille, quem Arabella sua potuum miscendorum peritia ita inebriaverat ut, quamvis vehementer ebrius esset, sobrii paene speciem praeberet—saltem iis qui naturam eius ignorabant.

«Quid ais?» Arabella consternationem simulavit. «Pluries hac nocte, dum hic sederemus, mihi te nupturum esse pollicitus es. Hi viri te audiverunt.»

«Non memini», obstinate respondit Iudas. «Una tantum mulier est … sed eam in hoc Capharnao nominare nolo!»

Arabella patrem respexit. «Age, domine Fawley, quod honestum est fac», inquit Donnus. «Tu et filia mea per hos tres aut quattuor dies hic simul habitastis, cum plane intellectum esset te eam uxorem ducturum esse. Equidem in meis aedibus talia pati non potuissem, nisi ita intellexissem. Nunc pro fide tua facies quod oportet.»

«Nemo meam fidem in dubium revocet!» Iudas ardenter imperavit, surgens. «Meretricem illam Babylonicam potius uxorem ducerem quam quicquam turpe facerem! Nihil autem in te, carissima, dicere volo. Figura tantum rhetorica est, quae in libris hyperbole appellatur.»

«Figuras istas ad rationes cum amicis, qui te hospitio excipiunt, ineundas serva», inquit Donnus.

«Si pro honestate mea eam ducere debeo, ut equidem arbitror—quamquam non magis scio quo pacto huc ad eam pervenerim quam mortuus sciret—ducam sane, ita me Deus adiuvet! Numquam erga mulierem aut quemquam omnino viventem inhoneste egi. Non sum ex iis qui se servare volunt infirmiorum damno!»

«Age, nihil de illo cogita, carissime», inquit Arabella, genam genae eius admovens. «Veni sursum, faciem ablue, cultum paulum compone, et statim proficiscemur. Cum patre quoque in gratiam redi.»

Iudas et Donnus dextras iunxerunt. Iudas cum Arabella superius ascendit et mox satis nitidus ac tranquillus descendit. Arabella quoque vestem celeriter composuit; tum, Donno comitante, abierunt.

«Ne discedatis», cum ipsa discederet hospitibus dixit. «Puellulae imperavi ut, dum absumus, ientaculum paret; cum redierimus, omnes simul edemus. Calix theae fortis omnes reficiet ut domum redire possint.»

Cum Arabella, Iudas et Donnus ad nuptias contrahendas profecti essent, convivae, ingentibus oscitationibus somnum discutientes, de re nova perstudiose disputare coeperunt. Taylor ferrarius, quippe qui ceteris minus ebrius esset, subtilius quam reliqui ratiocinabatur.

«Nolo», inquit, «amicis detrahere. Sed mihi permirum videtur duos homines iam olim coniunctos denuo matrimonium contrahere! Si primo tempore, cum animi adhuc molles essent, inter se concordare non potuerunt, ne secundo quidem, ut ego arbitror, concordabunt.»

«Putasne eum revera nuptias facturum?»

«Mulier eum ad honorem suum provocavit; fortasse igitur faciet.»

«Non credo eum rem ita subito confecturum esse. Nec licentiam nuptialem habet nec quicquam aliud.»

«Immo illa licentiam iam habet, per deos! Nonne audivisti quid patri dixerit?»

«Enimvero», inquit Taylor, fistulam ad flammam lucernae gasiae rursus accendens, «si totam per membra singula consideres, haud sane deformis femina est, praesertim lumine candelae. Nummi certe semisses, qui diu per manus hominum circumlati sunt, non possunt ita splendere ac si recens e moneta exissent. Sed mulier quae iam aliquamdiu per quattuor hemisphaeria orbis terrarum iactata sit, specie sua satis tolerabilis est. Fortasse paulo crassior circa latera; at mihi placent feminae quas tenuis venti aura non facile deicit.»

Oculis sequebantur puellulam quae mappam ientaculi super eandem mensam qua convivae usi erant extendebat, nec tamen liquores effusos abstergebat. Vela fenestrarum retracta sunt, ac domus matutini temporis speciem accepit. Quidam tamen convivarum in sellis obdormiverunt; unus aut alter ad ianuam progressus plus semel viam prospexit. Inter eos Taylor assiduissimus erat; qui post aliquantum temporis in conclave rediit, vultu callide subridens.

«Per Iovem, redeunt! Opinor rem confectam esse!»

«Minime», inquit Iosephus ille, cui Patruus cognomen erat, Taylorem subsecutus. «Mihi credite: extremo momento ille obstinatus est. Insolito quodam modo ambulant; id res significat!»

Taciti exspectabant donec a nuptiis redeuntes domum ingredi audirent. Prima in conclave magna cum strepitu Arabella irrupit, cuius ipse vultus satis docebat consilia eius prospere cessisse.

«Dominam Fawley, nisi fallor, alloquor?» dixit Taylor, urbanitatem ludibrio imitans.

«Ita sane. Rursus domina Fawley sum», Arabella placide respondit; chirothecam exuens sinistram manum ostendit. «Ecce compes mea, hic annulus, videtis? ... Quam humanus et perurbanus vir ille fuit! Sacerdotem dico. Ubi omnia peracta sunt, tam leniter quam infans mihi ait: 'Domina Fawley, ex animo tibi gratulor. Nam cum tuam maritique tui historiam audiverim, vos ambos id quod rectum atque honestum est fecisse existimo. Et ob pristinos errores, quos tu ut uxor, ille ut maritus admisistis, credo homines vobis iam ignoscere debere, sicut vos invicem ignovistis', inquit. Profecto vir humanissimus fuit. 'Ecclesia', inquit, 'divortium, si proprie de doctrina eius loquimur, non agnoscit; et verborum ritus nuptialis semper memores estote, sive domo exibitis sive in eam redibitis: Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.' Vir certe fuit humanissimus! ... Sed tu, mi Iuda, adeo ridiculus eras ut felem ipsam risu concitavisses! Tam recto incessu ambulabas tamque immobilem te tenebas ut quis te apud iudicem tirocinium initurum esse putaret, quamquam ego sciebam tibi omnia bina videri, quippe qui digitum meum tam imperite contrectares.»

«Dixi me quidvis facturum esse ut ... mulieris honorem servarem», Iudas submissa voce mussitavit. «Idque feci!»

«Age nunc, mi carissime, veni ientaculum sumere.»

«Ego ... plus ... whisky Scotici volo», Iudas hebeti voce respondit.

«Nugas agis, carissime. Non nunc! Nihil iam reliquum est. Thea mentium caliginem discutiet, et omnes tam vegeti erimus quam alaudae.»

«Bene est. Ego ... te uxorem duxi. Illa dixit mihi te rursus ducendam esse; atque continuo feci. Haec vera religio est! Ha, ha, ha!»

CAPUT OCTAVUM

Festum sancti Michaelis advenit praeteriitque; Iudas autem et uxor eius, qui post iteratas nuptias exiguo tantum tempore in aedibus patris Arabellae habitaverant, in cenaculis summi tabulati domus ad mediam urbem propius positae degebant.

Per duos aut tres menses post illam rem paucis tantum diebus opus fecerat; valetudo enim eius per illud tempus mediocris fuerat, nunc vero in discrimen venerat. In sella brachiata ante focum sedebat crebroque tussiebat.

«Pulchrum sane praemium mihi contingit, quod tibi rursus nupsi!» Arabella ei dicebat. «Totum te meis sumptibus alere cogar; huc res perveniet! Farcimina sanguinea tomaculaque conficere et per vias venalia circumferre debebo, ut maritum aegrotum sustentem, cui me numquam obligare debueram. Cur sanus non permansisti, ita me deceptam relinquens? Cum nuptias contraheremus, bene valebas!»

«Ah, sane!» ille amaro risu respondit. «Cogitabam nuper de inepto animi affectu quo me commotum esse memini ob porcum illum quem primo nostro matrimonio coniuncti interfecimus. Nunc mihi summa misericordia videretur, si quis mihi idem faceret quod ego illi animali feci.»

Huius generis sermones iam cotidie inter eos habebantur.

Dominus aedium, qui audiverat eos homines insolitae indolis esse, dubitaverat num omnino matrimonio coniuncti essent, praesertim quod vesperi quodam viderat Arabellam Iudam osculari, cum paululum liquoris stomachici bibisset; iamque eos domo decedere iubere cogitabat. Sed nocte quadam Arabellam forte audivit Iudam verbis strepentibus increpantem, denique calceum in caput eius conicientem; tum verum coniugii sonum agnovit, atque eos honestos homines esse ratus amplius nihil dixit.

Iudae valetudo nihil in melius vertebatur; die quodam ab Arabella, non sine magna cunctatione, petiit ut mandatum aliquod pro se exsequeretur. Illa quid vellet frigide quaesivit.

«Ut ad Susannam scribas.»

«Qua de causa, per deos, me ad illam scribere vis?»

«Ut ex ea quaeras quomodo valeat, numque me visere velit, cum aeger sim eamque semel adhuc videre cupiam.»

«Tui simile est uxorem legitimam tali rogatu contumelia afficere!»

«Immo ne te contumelia afficiam id ipsum rogo. Scis me Susannam amare. Rem verbis occultare nolo; hoc est verum: illam amo. Duodecim modis ei litteras clam te mittere possem. Sed et tecum et cum marito eius aperte agere cupio. Si tu ipsam invites, omnis saltem clandestini consilii suspicio abest. Si pristinae naturae quicquam adhuc retinet, veniet.»

«Nihil omnino reverentiae erga matrimonium eiusque iura et officia habes!»

«Quid refert quid ego, homo miserrimus, sentiam? Quid cuiquam in terris interesse potest quis me per semihoram visat, cum iam altero pede in sepulcro sim? ... Age, scribe, quaeso, Arabella!» supplicavit. «Apertum animi mei sermonem aliqua benignitate repende!»

«Id vero minime faciam!»

«Ne semel quidem? O, fac tamen!» Sensit corporis infirmitatem omnem sibi dignitatem abstulisse.

«Quid opus est illi scire quomodo vales? Non vult te videre. Illa velut mus est qui navem demergentem deseruit!»

«Noli, noli!»

«Ego autem tecum mansi, quanto stultior ego! Et illam meretricem domum recipiam, scilicet!»

Vix haec verba dixerat cum Iudas e sella exsiluit; antequam Arabella quid fieret intellegeret, supinam in exiguum lectulum ibi positum prostraverat, ipse supra eam genibus innixus.

«Si tale verbum iterum dixeris», submissa voce minatus est, «te occidam, hic et nunc! Omnia inde lucrabor, nec mors mea inter minima lucra numeranda erit. Noli igitur putare me frustra loqui!»

«Quid vis ut faciam?» Arabella anhelans rogavit.

«Promitte te de illa numquam amplius locuturam.»

«Bene. Promitto.»

«Fidem tuam accipio», inquit ille contemptim, dum eam dimitteret; «quantum vero illa valeat nescio.»

«Porcum illum occidere nequivisti, me autem occidere posses!»

«Ah, me cepisti! Non, ne te quidem occidere possem, ne ira quidem commotus. Perge igitur insultare!»

Tum vehementer tussire coepit; Arabella autem, dum ille pallidus ut mortuus in sellam recidebat, oculis velut pretium rei venalis aestimans quantum vitae illi reliquum esset metiebatur. «Mittam qui illam arcessat»,

mussitavit, «si mihi promittes me toto tempore quo hic fuerit in eodem conclavi mansuram esse.»

Mollior eius animi pars et desiderium Susannam videndi effecerunt ut conditioni, quamvis tantopere irritatus esset, resistere non posset; anhelans respondit: «Ita, assentior. Tantum eam arcessi iube!»

Vesperi ab ea quaesivit num scripsisset.

«Scripsi», inquit; «brevem epistulam scripsi qua eam certiorem feci te aegrotare rogavique ut cras aut postridie veniret. Nondum tamen eam tabellario tradidi.»

Postridie Iudas dubitavit utrum litteras re vera misisset, sed rogare noluit; Spes autem stulta, quae una gutta atque una mica alitur, eum inquieta exspectatione tenebat. Horas traminum quibus illa venire poterat norat, et singulis earum horis aures intendebat, si quid adventum eius nuntiaret.

Illa non venit; Iudas tamen Arabellam rursus hac de re appellare noluit. Totum diem insequentem speravit exspectavitque; nec Susanna apparuit nec responsum ullum missum est. Tum tacitus secum statuit Arabellam, quamquam litteras scripsisset, numquam misisse: aliquid in vultu atque gestu eius id indicabat. Tam infirmus erat ut, cum Arabella non adesset, spe deceptus lacrimas funderet. Nec suspicio eum fefellit.

Arabella, ut aliae quaedam aegrotantium curatrices, officium erga aegrotum suum ita interpretabatur ut eum quacumque ratione placaret, dum eius cupiditatibus ipsis re vera non obtemperaret.

Nec de illo desiderio nec de suspicione postea quicquam ei dixit. In animo eius tacitum atque aliis occultum consilium paulatim crescebat, quo, quamquam vires non accipiebat, firmitatem saltem animi ac tranquillitatem nanciscebatur. Meridie quodam Arabella, cum duabus horis afuisset, in cubiculum rediit sellamque vacuam invenit.

In lectum se abiecit atque ibi sedens secum reputavit. «Quo, per inferos, vir meus discessit?» inquit.

Vehemens imber ab aquilone toto fere mane, modo intermissus modo rediens, ceciderat; Arabellae ex fenestra fistulas tectorum aquis stillantes contemplanti vix credibile videbatur hominem aegrotum in apertum prodiisse, mortem paene certam obiturum. Tamen Arabella suspicabatur eum exisse; explorata tota domo suspicionem confirmavit. «Si adeo stultus est, sibi imputet!» dixit. «Plura facere non possum.»

Eo ipso tempore Iudas in tramine ferriviario Alfredstonium appropinquante vehebatur, miro modo vestimentis circumvolutus, pallidus ut

imago sepulcralis ex alabastro facta; ceteri viatores eum assidue intuebantur. Hora post gracilem eius figuram, longo pallio et lodice qua iter susceperat involutam, sine umbella tamen, per viam quinque milium passuum Anglicorum ad Marygreen tendere quis cerneret. In vultu eius firmum propositum apparebat, quo uno sustinebatur, quamquam infirmitas corporis tam firmo proposito miserum fundamentum praebebat.

Collem acclivem ascendens ita defatigatus est ut vix spiritum duceret, sed perseveravit; hora tertia et dimidia post meridiem ad notum puteum Marygreenii stabat. Imber omnes intra domos retinebat; itaque Iudas viridem pagi aream nullo animadvertente transiit et in ecclesiam, cuius ianua aperta erat, intravit. Ibi constitit ad scholam prospectans, unde solitos puerorum canoros sonos audire poterat, voces nondum edoctas, velut universae creaturae gemitum.

Exspectavit dum puer parvus e schola exiret, quem ante tempus ob aliquam causam dimissum esse apparebat. Iudas manum sustulit; puer accessit.

«Quaeso, ad aedes magistri scholae adi atque dominam Phillotsoniam roga, si ei commodum sit, ut humanitatis causa paucis minutis in ecclesiam veniat.»

Puer discessit; Iudas eum fores domus pulsantem audivit, ipse autem in interiorem ecclesiae partem processit. Omnia ibi nova erant praeter nonnulla opera caelata, quae ex antiquae aedis ruinis servata nunc novis parietibus affixa erant. Iuxta ea constitit; videbantur ei cognata hominibus illius loci iam mortuis, qui maiores et eius et Susannae fuerant.

Levis pedis sonitus in vestibulo auditus est, adeo tenuis ut una pluviae gutta ceteris addita videri posset; ille conversus respexit.

«O, non putabam te esse! Non putabam ... O, Iuda!» Singultus vocem eius intercepit, deinde crebri singultus secuti sunt. Ille processit, sed illa subito se collegit et retro cessit.

«Ne abeas, ne abeas!» imploravit. «Nunc postremum ad te veni! Minus molestum fore putavi te in ecclesia convenire quam domum tuam intrare. Numquam posthac veniam. Noli igitur crudeliter me repudiare. Susanna, Susanna! Nos ad litteram omnia exigimus; at «littera occidit»!»

«Manebo; non ero crudelis!» inquit illa, labris trementibus, lacrimis fluens, dum propius eum accedere sineret. «Sed cur venisti, et hanc rem iniustam fecisti, postquam rem tam recte gessisti?»

«Quam rem rectam?»

«Quod Arabellam denuo uxorem duxisti. In actis Alfredstoniensibus legi. Illa numquam desiit tua esse, Iuda, si ex legitimo coniugii iure rem spectemus. Itaque rectissime fecisti, o quam recte!—quod id agnovisti eamque rursus recepisti.»

«Deus in caelo! Hocne tantum auditurus huc veni? Si quid in vita mea ceteris rebus abiectius, turpius naturaeque magis repugnans fuit, profecto hoc cum Arabella meretricium foedus fuit, quod recte factum vocant! Tu quoque te Phillotsonii uxorem dicis! Uxorem illius! Mea es.»

«Noli me cogere ut a te aufugiam; non multa pati possum. Sed hac de re mihi certum atque immotum est consilium.»

«Quomodo id feceris, quomodo ita sentias, prorsus intellegere non possum!»

«Id praetermitte. Ille mihi benignus maritus est. Ego autem … certavi atque luctata sum, ieiunavi, oravi. Corpus meum paene omnino in potestatem redegi. Nec debes, obsecro, excitare …»

«O amanda stultula, ubi tibi est ratio? Mentis facultates amisisse videris! Tecum disputarem, nisi scirem mulierem tali animi motu concitatam nullo rationis argumento commoveri posse. An potius te ipsam fallis, ut multae mulieres in talibus rebus solent, neque vere credis quod te credere simulas, sed voluptatem tantum capis e motu animi quem ficta opinio suscitat?»

«Voluptatem! Quomodo tam crudelis esse potes?»

«O cara, maesta, tenera, infelicissima ruina ingenii olim tantum polliciti, qualem umquam videre contigit! Quo abiit tuus receptarum consuetudinum contemptus? Ego certe forti animo usque ad mortem restitissem!»

«Me conteris, paene me contumelia afficis, Iuda! Abi a me!» Celeriter se avertit.

«Abibo. Numquam posthac ad te veniam, etiamsi vires mihi veniendi suppeterent; nec iam suppetent. Susanna, Susanna, non es digna quam vir amet!»

Pectus eius celeriter attolli demittique coepit. «Non possum te talia dicentem ferre!» exclamavit; eum momento temporis intuita, subito conversa est. «Noli, quaeso, me contemnere! Osculare me, o osculare saepius, et dic me neque ignavam neque contemptibilem simulatricem esse; ferre non possum!» Ad eum cucurrit et, labra sua labiis eius admovens, perrexit: «Tibi confiteri debeo, o debeo, amor mi carissime! Nuptiae nostrae … in ecclesia quidem celebratae sunt, sed speciem tantum matrimonii praebent! Ille ipse id ab initio proposuit!»

«Quomodo?»

«Hoc dico: matrimonium nostrum nomine tantum est; nec quicquam amplius fuit ex quo ad eum redii!»

«Susanna!» inquit. Ulnis eam amplexus labra eius osculis laesit. «Si miseria felicitatem nosse potest, hoc momento beatus sum! Nunc, per omnia quae tibi sancta sunt, verum mihi sine mendacio dic: etiamne nunc me amas?»

«Amo! Id nimis bene scis! ... Sed hoc facere non debeo; non licet mihi oscula tua ita reddere ut cuperem!»

«Immo oscula mihi redde!»

«Et tamen tam carus mihi es! ... Et quam aeger videris!»

«Tu quoque aegra videris! Unum adhuc osculum, in memoriam parvulorum nostrorum mortuorum, tuorum meorumque!»

Haec verba tamquam ictus eam perculerunt; caput demisit. «Non debeo ... non possum sic pergere!» tandem anhelavit. «At tamen, carissime, oscula tua reddo, reddo sane! ... Et nunc ob peccatum meum perpetuo me ipsam odero!»

«Immo vero; extremam adhuc meam precationem audi. Ambo mente alienati matrimonium denuo contraximus. Ego inebriatus ad nuptias ductus sum; tu quoque. Ego liquore iuniperino, tu opinionibus religiosis inebriata es. Utraque ebrietas nobiliorem rerum intuitum adimit. Ergo errores nostros exuamus et una fugiamus!»

«Non, iterum non! ... Cur me tam longe tentas, Iuda? Nimis saevum est! ... Sed iam me vici. Noli me sequi; noli me intueri. Dimitte me, per misericordiam!»

Ad orientalem ecclesiae finem cucurrit; Iudas, ut rogaverat, paruit. Ne caput quidem convertit; sed lodicem, quam illa non viderat, sustulit et recta exiit. Cum praeter extremam ecclesiam transiret, illa tussim eius cum pluvia in fenestras illidente misceri audivit; tum ultimo humanitatis impulsu, vinculis quibus constricta erat nondum penitus exstincto, surrexit quasi ad eum sublevandum itura. Sed rursus genibus procubuit, auribusque manibus obturatis mansit donec omnis eius sonus evanuisset.

Iam ille ad angulum areae viridis pervenerat, unde semita per agros ferebatur in quibus olim puer corvos frugilegos fugaverat. Semel conversus aedem, quae Susannam adhuc continebat, respexit; deinde abiit, sciens oculos suos illud spectaculum numquam posthac visuros esse.

Sunt per Wessexiam hic illic loca frigida temporibus autumnalibus atque hibernis; omnium tamen frigidissimum, cum ventus a septentrionibus aut

oriente spirat, est iugum collis iuxta Domum Fuscam, ubi via Alfredstonium ducens antiquam viam Ridgeway appellatam intersecat. Hic primi hiberni imbres nive mixti nivesque cadunt ac manent; hic ultimum veris gelu sero demum solvitur.

Hic Iudas nunc adversus ventum et imbrem ab aquilone venientem iter continuabat, usque ad cutem madidus; ob vires pristinas amissas adeo lente progrediebatur ut ambulatio corporis calorem servare non posset. Ad lapidem miliarium pervenit; et quamvis plueret, lodicem extendit atque ibi ad requiescendum decubuit. Priusquam rursus proficisceretur, posteriorem lapidis partem manu exploravit, ut inscriptionem quam ipse olim inciderat reperiret. Adhuc ibi erat, sed musco paene deleta.

Locum praeteriit ubi patibulum maioris sui et Susannae olim steterat, ac de colle descendit.

Cum Alfredstonium attigit, iam nox erat; ibi poculum theae bibit, quoniam frigus mortiferum, quod paulatim in ossa eius serpebat, ieiunus tolerare non poterat. Ut domum rediret, vehiculo publico per ferream viam vapore acto atque duobus ferriviae ramis uti debuit, diu ad stationem ubi viae conveniebant exspectans. Non nisi hora decima noctis Christminsterium pervenit.

IUDAS APUD LAPIDEM MILIARIUM

CAPUT NONUM

In suggestu stationis Arabella stabat. Iudam a capite ad pedes perlustravit.

«Ad illam visendam profectus es?» quaesivit.

«Profectus sum», respondit Iudas, qui frigore et lassitudine adeo lababat ut vix pedibus consisteret.

«Age igitur; nunc recta domum te conferre oportet.»

Dum ambulabat, aqua e vestimentis eius effluebat; tussi autem correptus parieti inniti coactus est, ut stare posset.

«Hoc itinere te ipsum perdidisti, adulescens», inquit illa. «Nescio an intellegas.»

«Intellego equidem. Id ipsum mihi proposueram: me ipsum perdere.»

«Quid? Ut mortem tibi conscisceres?»

«Prorsus.»

«Dii boni! Propter mulierem te ipsum interficere!»

«Audi me, Arabella. Fortiorem te esse putas; atque nunc quidem, si de corporis viribus agitur, fortior es. Me non difficilius quam paxillum ligneum in ludo globorum deicere posses. Litteras illas nuper non misisti, nec, cum ita egisses, indignationem meam ostendere potui. At alia quadam ratione non tam infirmus sum quam existimas. Apud me statueram hominem pulmonum inflammatione in cubiculo inclusum, cui duae tantummodo cupiditates in vita superessent, ut illam unam mulierem videret ac deinde moreretur, posse uno eodemque itinere sub imbre suscepto utrumque votum commode explere. Id iam perfeci. Postremum illam vidi; simul me ipsum confeci, vitae febricitanti finem imposui, quae numquam incipere debuit!»

«Papae, quam magnifice loqueris! Nonne aliquid calidi bibere vis?»

«Nolo, gratias tibi ago. Domum eamus.»

Praeter tacita collegia ibant; Iudas autem identidem gradum sistebat.

«Quid spectas?»

«Stultas animi imagines. In hoc extremo meo itinere rursus quasi mortuorum umbras aspicio, quas cum primum huc venissem conspexeram!»

«Quam mirus tu homo es!»

«Illas videre videor, ac paene etiam levem earum quasi susurrum audire. Sed non omnes tam veneror quam tum venerabar; iam dimidiae fere earum parti fidem denego. Theologi, fidei defensores, et cognati eorum metaphysici,

rei publicae rectores imperiosi ceterique iam me non movent. Omnia illa mihi dura rerum experientia corrupit!»

Iudae vultus mortuo similis, qui in umida lucernae luce apparebat, sane talem speciem praebebat quasi homines videret ubi nemo adesset. Interdum prope arcum consistens quasi quempiam exeuntem observabat; tum ad fenestram oculos convertebat, velut notum vultum post vitrum agnosceret. Voces etiam audire videbatur, quarum verba repetebat, ut sententiam assequeretur.

«Me irridere videntur!»

«Qui?»

«Ah, mecum loquebar! Umbrae quae per arcus collegiorum et fenestras passim vagantur. Olim benigne me intueri videbantur, praecipue Addisonus, Gibbonus, Johnsonus, doctor Browne atque episcopus Ken...»

«Propera tandem! Umbrae, inquis? Hic nec vivus nec mortuus quisquam est, praeter execrandum unum custodem publicum! Numquam vias tam desertas vidi.»

«Cogita! Hac via olim Libertatis Poeta ambulabat; illa vero Magnus ille Melancholiae Dissector!»

«Nihil de istis audire cupio! Taedio mihi sunt.»

«Gualterus Raleghius mihi ex illo angiportu manu significat; ibi Viclefus, Harveius, Hookerus, Arnoldus, atque ingens agmen umbrarum ex theologorum Tractarianorum grege...»

«Istorum nomina ne audire quidem volo, inquam! Quid mihi cum mortuis iam diu sepultis? Mehercule, cum bibisti sobrius es magis quam cum non bibisti!»

«Paulisper mihi conquiescendum est», inquit; cumque cancellos manibus teneret, oculis altitudinem frontis cuiusdam collegii metiebatur. «Hoc vetus Collegium Rubricum est; illud Collegium Sarcophagi; per illum vicum Crozier et Tudor. Porro illo tractu Collegium Cardinalis longa fronte porrigitur, fenestris supercilia quasi attollentibus: sic urbana academiae admiratio simulatur, cum conatus eorum qui mihi similes sunt intuetur.»

«Age iam; ego tibi potum dabo!»

«Fiat. Facilius inde domum perveniam: frigidam enim nebulam e pratis Collegii Cardinalis surgentem tamquam ungues mortis per totum corpus meum infigi sentio. Ut Antigona dixit, neque inter vivos neque inter manes habito. Sed, Arabella, cum mortuus ero, videbis umbram meam inter has aedes ultro citroque volitantem!»

«Nugas! Fortasse ne moriaris quidem. Satis adhuc durus es, mi vetule.»

Apud Marygreen nox erat, nec imber qui post meridiem ceciderat remittebat. Eodem fere tempore quo Iudas Arabellaque per vias Christminsterenses domum redibant, vidua Edlina per aream virentem transiit et posticum magistri scholae ostium aperuit. Id enim iam saepe ante somnum faciebat, ut Susannam rebus domesticis componendis adiuvaret.

Susanna in culina inops consilii huc illuc incerta movebatur: domus enim administrandae parum perita erat, etiamsi operam dabat, ac minimis curis familiaribus cito taedio afficiebatur.

«Deus te amet, cur haec ipsa facis, cum ego consulto ad te venerim? Sciebas me venturam esse.»

«O, nescio... oblita eram! Immo non oblita sum. Haec ago ut me ipsam exerceam. Ab hora enim octava scalas fricando purgo. Me oportet officia domestica discere; turpiter hactenus ea neglexi!»

«Quidnam tibi opus est? Ille fortasse meliorem scholam regendam obtinebit, immo aliquando sacerdos fiet; tum duas famulas habebis. Dolendum est istas tam pulchras manus corrumpi.»

«Noli de meis manibus pulchris loqui, domina Edlina. Hoc ipsum corpus meum, quod pulchrum vocas, iam mihi exitio fuit!»

«Nugae! Vix enim ullum corpus habes; magis mihi similis es umbrae. Sed aliquid te hac nocte angit, cara mea. Maritusne iratus est?»

«Minime. Numquam irascitur. Mature cubitum abiit.»

«Quid igitur?»

«Dicere non possum. Hodie perperam egi, idque funditus eradicare volo... Sed hoc tibi confitebor: Iudas hodie post meridiem huc venit; intellego me adhuc eum amare... immo etiam carnaliter amare! Plura eloqui non possum.»

«Eheu!» inquit vidua. «Nonne dixi tibi sic futurum esse?»

«At sic non erit! Marito meo de illo adventu nihil rettuli; neque necesse est eum ea re sollicitare, cum Iudam numquam amplius videre constituerim. Sed conscientiam meam erga Ricardum debito officio praestito placare statui: poenam mihi imponam, illam extremam. Oportet!»

«Ego quidem non facerem, cum ille tibi aliam vivendi rationem permiserit, atque ita iam per tres menses satis bene res cessit.»

«Ita, concedit mihi ut pro arbitrio vivam; sed id mihi indulgentiae genus esse sentio quod ab eo flagitare non debeam. Ne accipere quidem debui. Mutationem subire horrendum erit, sed aequius in eum me gerere oportet. Cur tam parum fortis animi fui?»

«Quid in illo tibi displicet?» curiosius rogavit domina Edlina.

«Dicere nequeo. Res quaedam est... nequeo proferre. Tristissimum autem est neminem hanc causam satis iustam iudicaturum esse ut sic animo afficiar; ideo nullus mihi relinquitur excusationis locus.»

«Num id Iudae umquam aperuisti?»

«Numquam.»

«Multas ego de maritis miras fabulas aetate mea audivi», vidua voce submissa animadvertit. «Aiunt, cum sancti in terris viverent, daemones noctu maritorum speciem sumpsisse atque miseras uxores in varia mala perduxisse. Sed nescio cur mihi nunc id in mentem veniat, cum fabella tantum sit... Quam violentus hac nocte ventus est, quantus imber! Age, cara, ne properes rem mutare. Rem diu considera.»

«Minime, minime! Animum meum fragilem ad eum comiter tractandum tandem compuli; idque nunc facere debeo, confestim, priusquam vires animi deficiant!»

«Non arbitror te naturae tuae vim inferre debere. Neque ab ulla femina id exigendum est.»

«Officium meum est. Calicem ad faeces usque exhauriam!»

Post dimidiam horam, cum domina Edlina pileum et palliolum indueret, ut discederet, Susanna subito incerto quodam metu correpta visa est.

«Ne discedeas... ne discedeas, domina Edlina!» precabatur, oculis late apertis atque trepide super umerum respiciens.

«Sed iam hora est cubandi, filia.»

«Ita, sed... parvum cubiculum hospitibus paratum est... id quod meum fuerat. Omnia ibi parata sunt. Quaeso, hac nocte mane, domina Edlina! Mane tuo auxilio egebo.»

«Bene igitur, si id vis, maneo. Quattuor veteribus parietibus meis nihil accidet, sive domi fuero sive afuero.»

Tum fores obseravit, simulque scalas ascenderunt.

«Hic paulisper mane, domina Edlina», inquit Susanna. «In pristinum cubiculum paulisper sola intrabo.»

Vidua in superiore scalarum aditu relicta, Susanna ad conclave se contulit quod, ex quo Marygreenium venerat, sibi soli fuerat; ostio admoto, iuxta lectum paulisper procubuit genibus. Deinde surrexit, tunicam nocturnam e pulvino sumpsit, vestes deposuit atque ad dominam Edlinam exiit. Ex adverso cubiculo vir stertere audiebatur. Susanna Edlinae bonam noctem optavit, et vidua conclave quod illa modo reliquerat ingressa est.

Susanna alterius cubiculi pessulum solvit; tum quasi animo deficiens extra limen concidit. Rursus surgens ianuam paululum aperuit et «Ricarde» dixit. Cum hoc nomen ore protulisset, manifeste contremuit.

Stertendi sonus iam aliquandiu cessaverat, neque tamen ille respondit. Susanna, quasi soluta metu, ad Edlinae cubiculum festinavit. «Iamne in lecto es, domina Edlina?» quaesivit.

«Nondum, cara», vidua ianuam aperiens respondit. «Anu sum et tarda; diu me ex vestimentis expedire soleo. Ne fascias quidem pectorales adhuc solvi.»

«Ego... illum non audio! Et fortasse... fortasse...»

«Quid, filia?»

«Fortasse mortuus est!» anhelans dixit. «Tum libera essem, et ad Iudam redire possem!... Ah, non! Illam oblita eram... et Deum!»

«Eamus et auscultemus. Immo, rursus stertit. Sed ventus imberque tantum strepitum faciunt ut per intervalla tantum quidquam audias.»

Susanna se retraxerat. «Domina Edlina, iterum bonam noctem! Ignosce quod te revocavi.» Vidua iterum se in cubiculum recepit.

Cum sola esset, eadem animi contenti ac fato cedentis species in Susannae vultum rediit. «Faciendum est... faciendum! Calicem ad faeces usque exhaurire debeo!» susurravit. Deinde iterum «Ricarde!» appellavit.

«Hem, quid? Tune es, Susanna?»

«Ego sum.»

«Quid vis? Num quid mali accidit? Exspecta paulisper.» Vestes aliquot induit et ad ostium venit. «Quid est?»

«Cum Shastoniae habitaremus, per fenestram prosilui potius quam te ad me accedere paterer. Numquam illam erga te agendi rationem mutavi, usque ad hanc noctem, cum adveni ut veniam eius facti peterem, atque orarem ut me intro admitteres.»

«Fortasse tantum putes tibi hoc faciendum esse. Nolo, ut ante dixi, te invita tua voluntate huc intrare.»

«Sed admitti supplex peto.» Paulum exspectavit, deinde iteravit: «Admitti supplex peto! In errore fui, etiam hoc ipso die. Ultra iura mea progressa sum. Hoc dicere nolueram; fortasse tamen oportet. Hodie post meridiem in te peccavi.»

«Quomodo?»

«Iudas mihi occurrit! Nesciebam eum venturum esse. Et...»

«Quid tum?»

«Osculata sum eum, et illum quoque me osculari passa sum.»

«Eheu, eadem vetus fabula!»

«Ricarde, antequam inter nos oscula darentur, nescivi nos id facturos esse!»

«Quotiens?»

«Saepius. Nescio quoties. Quotiens ea reputo, horrore concutior; nec minus facere possum quam ad te sic venire.»

«Age, haec res satis turpis est, post ea quae ego feci! Num quid aliud confitendum habes?»

«Nihil.» Etenim dicere paraverat: «Eum "amorem meum carissimum" appellavi.» Sed quoniam femina peccatum suum confitens aliquid semper reticere solet, haec pars eius congressus celata remansit. Deinde addidit: «Numquam amplius illum visura sum. Quaedam veteris vitae memoravit, quae me vicerunt. Locutus est de... liberis. Sed, ut tibi dixi, gaudeo... paene gaudeo, hoc dico... quod mortui sunt, Ricarde. Ea mors omnem illam vitae meae partem delet!»

«Bene... quod ad istud promissum attinet, te eum numquam amplius visuram esse: num serio hoc polliceris?» Iam in Phillotsonii voce aliquid erat, quod ostendere videbatur hos tres menses ex quo Susannam rursus uxorem duxerat non ita feliciter ei cessisse, ut animi eius liberalitas aut patientia amantis antea speraverat.

«Ita, ita!»

«Fortasse manu in librum Novi Testamenti imposita hoc iurabis?»

«Confirmabo.»

In conclave regressus parvum Testamentum fusci coloris attulit. «Age nunc: ita te Deus adiuvet!»

Iuravit illa.

«Bene est!»

«Nunc te obsecro, Ricarde, cuius me esse fateor quemque, ut in nuptiis spopondi, colere atque oboedire cupio, ut me intro recipias.»

«Diligenter rem considera. Intellegis quid sibi velit. Aliud erat te in domum recipere, aliud hoc quod nunc petis. Iterum igitur cogita.»

«Cogitavi; hoc volo!»

«Quam obsequens animus est; et fortasse recte iudicas. Cum amator adhuc circa te versetur, matrimonium dimidiatum perfici oportet. Sed tertio atque ultimo te moneo.»

«Mea voluntas est!... O Deus!»

«Cur dixisti: O Deus?»

«Nescio!»

«Scis profecto! Sed...» Formam eius tenuem fragilemque, quae nocturno indumento vestita ante eum contracta haerebat, paulisper tristis contemplatus est. «Bene», tandem inquit, «rem hoc modo finiri posse iam suspicabar. Post talia indicia nihil tibi debeo; tamen tuo verbo fidem habebo, te intro recipiam et ignoscam.»

Bracchium circum eam posuit ut eam attolleret. Susanna retro exsiluit.

«Quid tibi est?» quaesivit, primum voce severa usus. «Rursus a me refugis? Sicut olim!»

«Non, Ricarde... ego... ego... non cogitabam...»

«Visne huc intro venire?»

«Volo.»

«Meministine adhuc quid id significet?»

«Memini. Officium meum est!»

Candelabro super arcam cum loculis vestimentariis posito, eam per limen duxit, et in ulnas sublatam osculatus est. Subita quaedam et effera aversatio vultum eius perstrinxit; illa tamen dentibus conpressis nullum clamorem edidit.

Domina Edlina interea vestes exuerat et iam in lectum ascendere parabat, cum secum dixit: «Ah, fortasse satius est parvam illam invisere, an bene se habeat. Quam vehementer ventus furit, quantum pluit!»

Vidua in superiorem scalarum aditum exiit atque Susannam inde abesse vidit. «Eheu, misera anima! Nuptiae nunc funera factae sunt, ut arbitror. Hoc autumno quinquaginta quinque anni erunt ex quo ego virque meus nuptias contraximus! Quantum ab illo tempore mutata sunt omnia!»

CAPUT DECIMUM

Iudas, velut invitus, aliquantulum convaluit atque per aliquot hebdomadas artem suam exercuit. Post Natalem tamen Domini rursus valetudine fractus decubuit.

Ex mercede quam adeptus erat in alias aedes, etiam propius ad mediam urbem sitas, migravit. Arabella autem, cum videret eum per longum tempus vix opus ullum facturum, vehementer indignabatur quod res, ex quo iterum ei nupserat, tam infeliciter cecidissent. «Peream nisi praeclare hoc novissimo consilio tibi prospexisti!» saepe dicebat. «Me uxorem duxisti ut aegritudinis tuae curatricem nullo pretio haberes!»

Iudas quidquid illa dicebat prorsus neglegebat; saepe etiam maledicta eius quasi ludicra accipiebat. Interdum tamen gravior ei animus erat, et dum iaceret, crebro de primis vitae suae propositis frustratis secum loquebatur.

«Sua cuique in aliqua una re, quamvis exigua, facultas est», inquiebat. «Ego ad opus lapidarium numquam satis firmo corpore fui, praesertim ad lapides in aedificiis collocandos. Cum ingentes illos lapides moverem, vires meas semper nimium intendebam; in aedibus autem nondum fenestris clausis, cum venti undique perflarent, saepe gravedine corripiebar. Hinc, opinor, internus ille morbus ortus est. Unum tamen, si occasio data esset, me facere posse sentiebam: rerum notiones et sententias colligere, deinde aliis tradere. Nescio an fundatores academiae talem hominem qualis ego sum animo conceperint, hominem scilicet ad nihil aliud utilem quam ad hoc unum. ... Audio fore ut brevi melior facultas pateat studiosis tam omni praesidio destitutis quam ipse olim eram. Consilia agitantur quibus academia minus ad paucos claudatur et eius auctoritas latius pateat. De his quidem parum comperi. Sed mihi sero est, nimis sero! Eheu, quot ante me viris longe dignioribus sero fuit!»

«Quam assidue mussitas!» inquit Arabella. «Putaveram te iam pridem illum librorum furorem deposuisse. Et profecto deposuisses, si a principio vel tantillum prudentiae habuisses. Nunc nihil ab eo distas qui eras cum primum inter nos nuptiae factae sunt.»

Quadam vice, cum ita secum loqueretur, Arabellam inscius «Susannam» appellavit.

«Cave cui loquaris!» indignata inquit Arabella. «Matronam honestam illius mulieris nomine appellare—» Sed sibi temperavit, neque Iudas verbum quo sententiam finire voluerat audivit.

Procedente autem tempore, cum videret quo res tenderent, et quam parum sibi esset a Susanna velut aemula timendum, subito liberalitatis impetu capta est. «Credo te tuam... Susannam videre cupere?» inquit. «Equidem nihil moror quominus veniat. Si volueris, hic apud te eam habere poteris.»

«Nolo eam rursus videre.»

«O, quam subito mutatus es!»

«Ne quid ei de me rettuleris: neque me aegrotare neque ullam aliam rem. Ipsa cursum suum elegit. Sine eam abire!»

Quodam die res ei improvisa accidit. Domina Edlina sua sponte ad eum invisendum venit. Uxor Iudae, cui iam prorsus nihil intererat quam mulierem vir suus amaret, domo exiit, vetula sola cum Iuda relicta. Ille statim quaesivit quomodo Susanna valeret; tum, eorum quae ab ipsa audiverat memor, aperte rogavit: «Credo eos adhuc coniuges nomine tantum esse?»

Domina Edlina haesitavit. «Immo vero, nunc aliter se res habet. Illa ipsa nuper coniugale officium obire coepit, sua omnino voluntate.»

«Quando coepit?» ille festinanter quaesivit.

«Nocte quae adventum tuum secuta est. Sed id ad se ipsam puniendam fecit. Phillotsonius id non optabat; illa tamen instabat.»

«Susanna, mea Susanna, o stulta mihi carissima, hoc paene plus est quam ferre possum! ... Domina Edlina, ne perturberis quod tam multa effutio: tot horas solus hic decumbo ut mecum ipse loqui cogar. Illa olim eiusmodi mulier erat cuius ingenium tantum meo praestabat quantum stella lucernae benzolino accensae. Omnes meas superstitiones tamquam aranearum telas intuebatur, quas uno verbo discuteret. Tum acerba calamitas nos oppressit, illius ingenium fractum est, atque ad tenebras se convertit. Mira est haec inter sexus diversitas: tempus et rerum vicissitudines, quae plerorumque virorum sententias dilatant, feminarum sententias fere semper contrahunt. At nunc ultimus horror advenit: ipsa se ei rei tradit quam exsecratur, dum externis consuetudinum formis serviliter obstringitur! Illa tam sensu delicata, tam pavida, ut ventus quoque eam velut cum reverentia tangere videretur! ... Quod ad Susannam meque attinet, cum olim uterque nostrum optimo animi statu esset, cum mentes nostrae clarae essent et veritatem sine metu amaremus, nondum tempora nobis matura erant. Sententiae nostrae quinquaginta annis ante tempus natae sunt, ut nihil nobis prodesse possent. Itaque, cum homines

iis obstiterint, illa ad contrarias sententias conversa est, ego ad temeritatem exitiumque praecipitatus sum! … Ecce, domina Edlina, ita mecum sine intermissione loqui soleo dum hic iaceo. Vereor ne tibi molestissimus sim.»

«Minime vero, fili mi. Libenter totum diem te audirem.»

Quanto diutius Iudas nuntium ab ea allatum secum reputabat, tanto magis animi inquietudine vexabatur; denique animi cruciatu tam impiis verbis in mores institutaque societatis invectus est, ut vehementi tussis impetu corriperetur. Mox ianua in inferiore aedium parte pulsata est. Cum nemo responderet, ipsa domina Edlina descendit.

Advena blande dixit: «Medicus.» Is erat Vilbertus medicus, vir procerus ac macilentus, quem Arabella accersiverat.

«Quomodo nunc se habet aeger meus?» medicus rogavit.

«Male, pessime! Miser homo commotus est ac foede blasphemare coepit, postquam ego rumores quosdam imprudens ei effutivi; mea quidem est culpa. Verum homini tanto dolore affecto ignoscendum est, quidquid dicat; spero Deum quoque ei ignoturum.»

«Ah, bene. Ascendam igitur ut eum videam. Estne domina Fawley domi?»

«Nunc abest, sed mox redibit.»

Vilbertus ascendit. Iudas autem, qui hactenus medicamenta illius medici peritissimi, quoties Arabella in fauces eius infunderet, sine ullo animi motu acceperat, nunc tot adversis rebus ad extrema redactus quid de Vilberto sentiret coram ipso libere pronuntiavit, tanto impetu tamque insignibus conviciis ut medicus mox gradibus trepidus descenderet. Ad ianuam Arabellae obviam factus est; domina Edlina iam discesserat.

Arabella quaesivit quid de mariti sui valetudine nunc existimaret; cum autem medici vultum perturbatum videret, rogavit num quid bibere vellet. Ille assensus est.

«Hic in aditu tibi afferam», inquit. «Nemo hodie in his aedibus adest praeter me.»

Illa lagenam poculumque attulit, et ille bibit.

Arabella, risum cohibens, tremere coepit. «Quidnam hoc est, mea cara?» ille, labiis crepitans, quaesivit.

«O, pauxillum vini, atque aliquid ei admixtum.» Iterum ridens addidit: «Potionem illam amatoriam tuam, quam mihi in spectaculo rerum rusticarum vendidisti, in vinum infudi. Nonne meministi?»

«Memini, memini! Quam sollers mulier! Sed ad ea quae secutura sunt parata esse debes.» Bracchium circum umeros eius iniecit atque ibi ilico eam osculatus est.

«Noli, noli», illa blande ridens susurravit. «Vir meus audiet.»

Eum foras deduxit; deinde rediens apud se cogitabat: «Enimvero! Mulieribus infirmis in diem adversum prospiciendum est. Quod si misellus ille in superiore cubiculo mortem obierit, quod brevi eventurum esse arbitror, praestat futuras occasiones mihi non praecludere. Neque iam viros pro libitu eligere possum, ut olim cum iunior essem. Senem accipere oportet, si iuvenem adipisci non potes.»

CAPUT UNDECIMUM

Extremae iam paginae, ad quas harum vitarum scriptor lectorum animos convertere cupit, ea narrant quae, aestate frondosa rursus redeunte, in cubiculo Iudae atque extra illud acciderunt.

Vultus eius adeo macie confectus erat ut veteres amici vix eum agnoscere possent. Post meridiem Arabella ante speculum crines calamistrabat: virgula ferrea umbellae in flamma candelae, quam accenderat, calefacta, ea cincinnum dependentem torquebat. Quo opere perfecto, saepius genam ita composuit ut parva fossula appareret, reliquum cultum induit atque ad Iudam respexit. Dormire videbatur, quamquam subrecto corpore recumbebat, quippe quem morbus supinum iacere non pateretur.

Arabella, petaso et chirothecis iam sumptis, ad profectionem parata consedit atque exspectavit, quasi speraret quempiam mox adventurum qui curam aegroti suo loco susciperet.

Sonitus quidam foris auditi declarabant urbem festo die exsultare, quamvis ex eo cubiculo vix aliquid celebrationis, quaecumque illa erat, conspici posset. Campanae sonare coeperunt; earum voces per fenestram apertam illapsae circa caput Iudae velut susurrus vagabantur. Arabellam inquietam reddiderunt, donec secum dixit: «Cur tandem pater non venit?»

Iterum Iudam contemplata, vitam eius paulatim deficientem acri oculo, ut totiens proximis mensibus fecerat, aestimavit; tum horologio eius, quod ad horas indicandas suspensum erat, inspecto, impatienter surrexit. Ille etiamnum dormiebat. Itaque consilio capto e cubiculo furtim exiit, ianuam sine strepitu clausit, scalasque descendit. Domus vacua erat: eadem festi diei illecebra quae Arabellam foras trahebat reliquos inquilinos iam pridem abstulerat.

Dies erat calidus, serenus, alliciens. Foribus exterioribus clausis festinanter in vicum Principem se contulit; prope theatrum sonitum organi audivit, quoniam concentus mox habendi probatio agebatur. Per arcum collegii Oldgate in interiorem aream intravit, ubi operarii vela circa quadrangulum tendebant, ut eadem vespera in aula saltatio celebraretur. Advenae rure illuc eo die profecti in herba cibum sumebant; Arabella per semitas glarea stratas et sub veteribus tiliis ambulabat.

Cum tamen locus parum iucundus ei videretur, ad vias rediit, spectavitque vehicula ad concentum accedentia; magistri universitatis cum uxoribus suis et iuvenes studiosi cum mulieribus hilaribus festinantes frequentissimi aderant. Ubi fores clausae sunt concentusque coepit, illa porro processit.

Organorum voces validae per flava velamenta fenestrarum apertarum vento agitata, super tecta domorum, in quietum vicorum aerem effundebantur. Usque ad cubiculum ubi Iudas iacebat pervenerunt; eodem fere tempore tussis ei renovata est atque e somno eum excitavit.

Ut primum loqui potuit, oculis adhuc clausis susurravit: «Aquae paulum, quaeso.»

Sola vacui cubiculi taciturnitas precationi eius respondit. Iterum tam diu tussivit ut vires deficerent, atque infirmiore etiam voce dixit: «Aquam... paulum aquae... Susanna... Arabella!»

Cubiculum sicut antea silebat. Mox aegre spiritum ducens iteravit: «Fauces... aqua... Susanna... carissima... guttam aquae... quaeso... o quaeso!»

Nihil aquae afferebatur; organorum autem sonus tenuis velut unius apis susurrus, ut antea, intrabat.

Dum sic iacebat, vultu sensim immutato, e regione fluminis clamores et voces faustas audiebat.

«Ah, sane! Ludi anniversarii», mussitavit. «Et ego hic iaceo. Et Susanna polluta est!»

Clamores iterati leves organorum sonos obruerunt. Vultus Iudae magis magisque mutabatur; lente susurrabat, labris paene immotis:

«Pereat dies in qua natus sum, et nox in qua dictum est: Masculus conceptus est.»

(«Io!»)

«Dies ille vertatur in tenebras; ne respiciat eum Deus desuper, et non illustretur lumine. Sit nox illa solitaria, nec vox laeta intra eam audiatur.»

(«Io!»)

«Quare non in vulva mortuus sum? Egressus ex utero non statim perii? ... Nunc enim quietus iacerem atque tacerem; dormirem, tum requiescerem!»

(«Io!»)

«Ibi vincti pariter requiescunt nec vocem oppressoris audiunt. Parvus et magnus ibi sunt, et servus liber a domino suo. Quare data est misero lux, et vita his qui in amaritudine animae sunt?»

Interea Arabella, dum quid in urbe ageretur explorat, compendio per angustum vicum atque obscurum recessum in quadrangulum collegii

Cardinalis pervenit. Multus ibi strepitus erat, et locus floribus aliisque ornamentis ad saltationem etiam hic apparandam in sole fulgebat. Faber lignarius quidam, qui olim Iudae in opere socius fuerat, eam nutu salutavit. Ab aditu ad scalas aulae transitus exstruebatur, pannis festivis rubris et subflavis ornatus.

Capsae plantis nitide florentibus refertae, plaustris advectae, passim collocabantur; gradus autem magni pannis rubris contecti erant. Illa alium atque alium operarium nutu salutans, familiaritate eorum freta, in aulam ascendit, ubi novum pavimentum instruebatur atque omnia ad saltationem exornabantur.

E proxima aede cathedrali campana ad sacra hora quinta celebranda convocans personabat.

«Haud sane displiceret mihi in hac aula aliquot gyros saltare, viro aliquo bracchium circa lumbos meos iniciente», uni ex operariis inquit. «Sed di boni! Iam domum redire debeo; multa mihi agenda sunt. Nulla mihi erit saltatio!»

Cum domum redisset, in limine Staggus cum uno duobusve aliis Iudae olim in lapidibus caedendis sociis ei occurrit. «Iam ad flumen descensuri sumus», inquit Staggus, «ut certamen remigum spectemus, quo naves sese impingendo vincere conantur. Sed per viam huc devertimus rogaturi quomodo maritus tuus se habeat.»

«Commode dormit, gratias ago», respondit Arabella.

«Bene habet. Quin igitur, domina Fawley, dimidiam horam tibi ad animum recreandum concedis et nobiscum venis? Proderit tibi.»

«Libenter irem», ait illa. «Numquam antea navium certamen vidi, et perquam iucundum esse audio.»

«Veni igitur!»

«Utinam possim!» In vicum desideranter prospiciebat. «Exspectate paulisper. Ascendam tantum ut videam quomodo nunc valeat. Pater, ut opinor, cum eo est; itaque fortasse vobiscum ire potero.»

Illi exspectabant; illa domum intravit. In inferioribus aedibus nulli aderant, ut antea; nam omnes inquilini ad flumen, qua pompa navium transitura erat, una discesserant. Cum ad cubiculum pervenisset, ne tum quidem patrem advenisse invenit.

«Cur hic esse non potuit!» impatienter inquit. «Ipse quoque naves videre vult; haec tota causa est!»

At cum lectum respexisset, exhilarata est; Iudas enim adhuc dormire videbatur, etsi non solito corporis situ subrecto, quem tussis necessarium fecerat. Inferius in strato delapsus supinus iacebat. Iterum intuita subito expavit et ad lectum accessit. Vultus eius omnino palluerat atque paulatim rigescebat. Digitos tetigit: frigidi erant, quamquam corpus adhuc calebat. Pectus auscultavit. Intus omnia silebant. Pulsus ille cordis, per annos prope triginta continuatus, tandem cessaverat.

Ubi primum horrorem rei cognitae perpessa est, sonus tenuis tubae cornuumque, sive militarium sive aliorum musicorum, e regione fluminis ad aures eius pervenit. Tum iracunde exclamavit: «Oportuitne eum hoc ipso tempore mori? Cur nunc potissimum mortuus est?» Postquam paululum secum cogitaverat, ad ianuam ivit, eam, ut antea, leniter clausit, rursusque scalas descendit.

«Ecce adest!» inquit unus ex operariis. «Dubitabamus num tandem ventura esses. Age, properandum est, si locum idoneum occupare volumus... Sed quomodo valet? Num etiamnum bene dormit? Certe nolumus te hinc abstrahere, si...»

«Immo vero, placidissime dormit. Nondum excitabitur», festinanter respondit.

Una cum turba per vicum Cardinalis ad pontem progressi sunt, unde rates festo ornatu fulgentes subito oculis occurrerunt. Inde angusto transitu ad viam ripariam degressi sunt, quae pulverulenta, calida, multitudine referta erat. Vix advenerant cum pompa navium sollemnis coepit; remi, e situ erecto demissi, aquae superficiem sonitu valido quasi osculo percutiebant.

«O, quam pulchrum spectaculum! Gaudeo me venisse», inquit Arabella. «Neque marito meo obesse potest quod paulisper absum.»

In altera fluminis ripa, in navibus magnis multitudine refertis, velut corollae e pulcherrimis mulieribus contextae apparebant: mulieres eleganter viridi, roseo, caeruleo atque albo vestitae. Vexillum caeruleum sodalitatis remigum omnium oculos ad se convertebat; sub eo symphoniaci rubris vestibus induti easdem voces fundebant quas Arabella in cubiculo mortui audiverat. Studiosi omnis generis in cymbis cum mulieribus vecti ultro citroque properabant, navem «nostram» avide oculis quaerentes.

Dum spectaculum alacriter contemplatur, aliquis Arabellam in costas tetigit; conversa Vilbertum vidit.

«Illud poculum amatorium effectum habet, ut vides!» lascivo risu inquit. «Quam improbe cor hominis ita frangis!»

«Hodie de amore loqui nolo.»

«Cur non? Dies omnibus festus est.»

Nihil illa respondit. Vilbertus bracchium clam circa lumbos eius iniecit; id in tanta frequentia nullo animadvertente fieri poterat. Arabella, tactum sentiens, subridens vultum astute composuit; oculos tamen in flumen defixos tenuit, quasi amplexum ne sentiret quidem.

Turba huc illuc fluctuabat, Arabellam sociosque eius interdum paene in flumen impellens; ludis protervis turbae ex animo risisset, nisi imago vultus pallidi, immobilis quasi e marmore facti, quem paulo ante in animo impresserat, animum eius aliquantulum repressisset.

Certamen in flumine ad summum fervorem pervenit: alii in aquam cadebant, alii clamabant; certatum erat, alii vicerant, alii victi erant. Mulieres roseis, caeruleis, flavisque vestibus e navibus descenderunt; spectatores discedere coeperunt.

«Equidem iucundissimum fuit!» exclamavit Arabella. «Sed ad miserum maritum meum redire debere arbitror. Pater illic est, quantum scio; tamen mihi redeundum est.»

«Quid festinas?»

«Immo necesse est ut abeam... Eheu! Quam molesta res!»

In angusto aditu, quo spectatores e via riparia in pontem ascendebant, multitudo quasi in unum corpus aestuans stipata erat; Arabella et Vilbertus cum ceteris immobiles manebant. Illa, «Eheu, eheu!» magis magisque impatienter repetebat: nuper enim in mentem ei venerat, si Iudas solus mortuus deprehenderetur, fortasse necesse futurum esse ut magistratus de causa mortis quaestionem institueret.

«Quam inquieta es, mea cara!» inquit medicus, quem tam arcte ad eam turba compresserat ut eam ipse sine ullo labore contingere posset. «Aequanimiter exspecta: nondum hinc discedi potest!»

Decem fere minuta praeterierunt antequam populus tam dense compactus ita cederet ut transire liceret. Ubi primum in vicum evasit, Arabella properavit, medico vetito ne eo die longius eam comitaretur. Non continuo domum suam petiit, sed habitationem mulieris cui curae erat pauperum mortuorum corpora ad sepulturam apparare; eius ianuam pulsavit.

«Maritus meus modo e vita decessit, misera anima», inquit. «Potesne venire ut corpus funeri componas?»

Arabella pauca minuta exspectavit; deinde duae mulieres per turbam hominum elegantium e prato Cardinalis effluentium cubitis viam sibi faciebant, paene a praetereuntibus curribus prostratae.

«Ad aedituum quoque, ut de campana pulsanda agam, devertere debeo», inquit Arabella. «Hinc haud procul habitat, nonne? Ad ianuam domus meae te conveniam.»

Hora decima eius noctis Iudas in lecto hospitii sui iacebat, linteo coopertus, rectus velut sagitta. Per fenestram partim apertam laeta choreae valsae pulsatio e collegii Cardinalis aula in cubiculum penetrabat.

Biduo post, cum caelum aeque serenum aerque aeque tranquillus esset, duae mulieres iuxta apertum Iudae loculum funebrem in eodem parvo cubiculo stabant: hinc Arabella, illinc vidua Edlina. Ambae ad vultum Iudae spectabant; vetulae palpebrae, annis attritae, rubebant.

«Quam pulcher est!» inquit vetula.

«Ita. Pulchrum sane cadaver», ait Arabella.

Fenestra adhuc aperta erat, ut cubiculum aere novo ventilaretur; fere meridies erat, aerque foris serenus immotusque manebat. E longinquo voces hominum et strepitus velut pedibus terram tundentium audiebantur.

«Quid hoc est?» anus submissa voce quaesivit.

«O, doctores illi in theatro gradus honorarios duci Hamptonshiriensi aliisque compluribus viris illustribus tribuunt. Hebdomada anniversaria est, ut scis. Iuvenes studiosi ita clamant.»

«Ita vero! Iuvenes sunt, validis pulmonibus! Non sicut miser hic puer noster.»

Subinde verba aliquot, quasi oratoris cuiusdam, e fenestris apertis theatri ad hunc tacitum angulum perveniebant; ad quas voces tenuis quidam risus in marmoreo Iudae vultu apparere videbatur. Interea veteres iam obsoletae Vergilii et Homeri editiones ad usum Delphini paratae, Testamentum Graecum cuius foliorum anguli usu attriti erant, ceterique pauci eius generis libri quos Iudas adhuc apud se retinuerat, in proximo pluteo positi, pulvere lapidum asperi, quoniam inter operas eos saepe in manus sumere solebat, ut paulisper legeret, illis sonis quasi morbido quodam pallore languescere videbantur.

Campanae laetissime personuerunt; sonitus earum per totum cubiculum repercussi vagabantur.

Arabella ab Iuda oculos ad dominam Edlinam convertit. «Putasne illam venturam esse?» rogavit.

«Nescio. Iuravit se eum numquam iterum visuram.»

«Qualis nunc aspectu est?»

«Defessa est et misera, paupercula. Multis annis provectior videtur quam cum eam postremo vidisti. Nunc mulier gravis est, labore atque maerore consumpta. Illum virum ne nunc quidem ferre potest!»

«Si Iudas viveret eamque videret, fortasse iam non ita multum illam amaret.»

«Id vero ignoramus... Num te umquam rogavit ut eam accerseres, postquam ultimo illo tam insolito modo ad eam profectus est?»

«Minime; immo contra. Ego ultro obtuli ut nuntium ad eam mitterem; ille autem vetuit ne ei indicarem quam graviter aegrotaret.»

«Num illi ignovit?»

«Non, quantum sciam.»

«At illam misellam credendum est alicubi veniam impetravisse! Ipsa dicebat se pacem invenisse!»

«Potest illa, genibus nixa per crucem sacram, quam e monili suspensam gerit, usque ad raucedinem iurare, sed verum numquam erit!» inquit Arabella. «Ex quo e complexu eius recessit, pacem numquam invenit, neque umquam inveniet donec ipsa, velut hic nunc, mortua iaceat!»

FINIS